

HENRY DAVID
THOREAU
Περιπλανήσεις
Φιλοσοφικοί
στοχασμοί

Από τον συγγραφέα του κλασικού έργου *Walden* ή *Η ζωή στο δάσος*.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

ΚΕΔΡΟΣ

Ο Αμερικανός συγγραφέας και νατουραλιστής φιλόσοφος Χένρι Ντέιβιντ Θορώ γεννήθηκε στο Κόνκορντ της Μασαχουσέτης το 1817. Σπούδασε στο Χάρβαρντ. Το διάστημα 1838-1841 δίδαξε στην Ακαδημία του Κόνκορντ. Εκτός από το κορυφαίο του έργο *Walden* ή *Η ζωή στο δάσος* (1854), έχει γράψει: *A Week on the Concord and Merrimack Rivers* (*Μία εβδομάδα στους ποταμούς Κόνκορντ και Μέριμακ*, 1849), *Civil Disobedience* (*Πολιτική ανυπακοή*, 1849), *The Maine Woods* (*Τα δάση του Μέιν*, 1848), και άλλα.

Πέθανε από φυματίωση το 1862.

Περιπλανήσεις
Φιλοσοφικοί στοχασμοί

HENRY D. THOREAU

Περιπλανήσεις
Φιλοσοφικοί στοχασμοί

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

ΚΕΔΡΟΣ

ISBN 978-960-04-4351-6

Τίτλος πρωτοτύπου:

Henry D. Thoreau, «A Winter Walk, The Maine Woods,
A Week on the Concord & Merrimack Rivers, Journal»

Μετάφραση: ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

Υπεύθυνη διορθώσεις: ΜΑΡΙΑ ΣΠΑΝΑΚΗ

Επιμέλεια-Διόρθωση: ΑΛΕΚΑ ΠΛΑΚΟΝΟΥΡΗ

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

© Για την έκδοση στα ελληνικά, Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2013

www.kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ένας χειμωνιάτικος περίπατος, 1843	9
Τα δάση του Μείν, 1848	37
Μία εβδομάδα στους ποταμούς Κόνκορντ και Μέρμακ, 1849	83
Ημερολόγιο, 1858	207

Ένας χειμωνιάτικος περίπατος

Όλη νύχτα ο άνεμος μουρμούριζε χαμηλόφωνα στις γράμιες, φυσούσε απαλά σαν φτερό πάνω στα τζάμια και πού και πού άφηνε στεναγμούς σαν το θερινό ζέφυρο που παίρνει τα φύλλα. Ο ποντικός των αγρών κοιμόταν στη ζεστή φωλιά του στο χώμα, η κουκουβάγια καθόταν στο κούφιο δέντρο βαθιά μέσα στο βάλτο, ο λαγός, ο σκίουρος και η αλεπού είχαν χωθεί στα σπίτια τους. Το τσοπανόσκυλο ξάπλωνε ήσυχο στο παραγώνι και τα ζωντανά στέκονταν σωπηλά μπρος στα παχιά τους. Κι η γη η ίδια κοιμόταν, λες και ήταν ο πρώτος και όχι ο τελευταίος της ύπνος. Ξυπνούσε μόνο όποτε κάποια πινακίδα στο δρόμο ή κάποια ξύλινη πόρτα έτριζε απαλά πάνω στους μεντεσέδες της, επευφημώντας θαρρείς την έρημη φύση για τη μεσονύκτια εργασία της. Ήταν ο μόνος ήχος μέσα στην απεραντοσύνη του σύμπαντος, ένας ήχος που μιλούσε για μια μακρινή εσωτερική ζεστασιά, για μια θεία χαρά και συντροφικότητα, για ένα μέρος όπου συναντιούνται οι θεοί, ακατάλληλο όμως για τον άνθρωπο. Ενώ όμως η γη κοιμόταν, ο αέρας όλος εξαγρυπνούσε με τις ολό-

λευκες σαν πούπουλα νιφάδες που έπεφταν από ψηλά, σαν κάποια Δήμητρα του Βορρά να έραινε τους αγρούς με το ασημένιο στάρι της.

Κοιμόμαστε κι εμείς και κάποτε ξυπνάμε μέσα στη σιωπή του χειμωνιάτικου πρωινού. Το χιόνι σκεπάζει το περβάζι σαν βαμβάκι ή σαν πουπουλένιο στρώμα. Το ημιδιαφανές τζάμι του παραθύρου αφήνει να περάσει ένα αχνό, απαλό φως, που κάνει εντονότερη τη χαρά και τη ζεστασιά μέσα στο σπίτι. Η ησυχία του πρωινού είναι εντυπωσιακή. Το πάτωμα τριζει κάτω από τα πόδια μας καθώς πλησιάζουμε το παράθυρο για να κοιτάξουμε έξω, πέρα απ' τα χωράφια. Βλέπουμε τις στέγες ακλόνητες κάτω απ' το λευκό φορτίο τους. Από τις μαρκίζες και τους φράχτες κρέμονται σταλακτίτες, ενώ στην αυλή ορθώνονται σταλαγιμίτες κρύβοντας κάποιο κρυφό πυρήνα. Παντού τριγύρω τα δέντρα και οι θάμνοι υψώνουν τα λευκά τους χέρια στον ουρανό. Κι εκεί όπου προηγουμένως υπήρχαν τοίχοι και φράχτες, τώρα βλέπουμε φανταστικές μορφές, θαρρείς κι έχουν παγώσει πάνω στο τρελό χοροπηδητό τους ολόγυρα στο μισοσκοτεινό τοπίο, λες και η φύση πέρασε όλη τη νύχτα απλώνοντας τα ολοκαίνουρια σχέδιά της πάνω στους αγρούς, για να μπορέσει ο άνθρωπος να τα χρησιμοποιήσει ύστερα ως πρότυπα για τη δική του τέχνη.

Ξεκλειδώνουμε σιωπηλά την πόρτα, αφήνοντας τον αέρα να σκορπίσει λίγο χιόνι μες στην κάμαρα, και κάνουμε ένα βήμα έξω, στον παγωμένο αέρα. Ήδη τα άστρα έχουν χάσει λίγη από τη λάμψη τους και μια μουντή, μολυβιά ομίχλη υψώνεται στον ορίζοντα. Ένα απαλό κιτρινωπό φως στην ανατολή αναγγέλλει πως η μέρα πλησιάζει. Στα δυτικά το τοπίο είναι ακόμη αχνό και φασματικό, ντυμένο με ένα ζοφερό, απόκοσμο φως, σαν τοπίο

απ' το βασίλειο των σκιών. Και οι ήχοι που ακούμε μοιάζουν με ήχους από τον κάτω κόσμο: το λάλημα των πετεινών, το γάβγισμα των σκύλων, το τσεκούρι πάνω στο ξύλο, τα μουκανίσματα των αγελάδων, όλα μοιάζουν να έρχονται από την αυλή του Πλούτωνα, πέρα από τη Στύγα – όχι επειδή προκαλούν μελαγχολία, αλλά γιατί η φασαρία τους στο φως της αυγής παραείναι σοβαρή και μυστηριώδης γι' αυτή τη γη. Οι φρέσκιες πατημασιές της αλεπούς ή της βίδρας στην αυλή μάς θυμίζουν πως κάτι γίνεται κάθε στιγμή της νύχτας, πως η αρχέγονη φύση εξακολουθεί να εργάζεται και να αφήνει τα ίχνη της στο χιόνι. Ανοίγουμε την αυλόπορτα και με βήμα γοργό παίρνουμε τον έρημο επαρχιακό δρόμο, ενώ το μισοπαγωμένο, σκληρό χιόνι τριζει κάτω από τα πόδια μας. Ξαφνικά ακούμε το οξύ, πεντακάθαρο τριξιμο του ξύλινου έλκηθρου του αγρότη που ξεκινά για τη μακρινή αγορά – του έλκηθρου που όλο το καλοκαίρι περίμενε στην αποθήκη και ονειρευόταν ανάμεσα στα κούτσουρα και στις θημωνιές. Και μακριά, πέρα απ' τις νιφάδες που σηκώνει ο αέρας, πίσω από τα χιονισμένα παράθυρα, διακρίνεται η μοναχική αχτίδα ενός κεριού, σαν γλομό αστέρι, σαν φως από τον όρθρο κάποιας ευλαβικής ψυχής. Και ύστερα μία μία οι καμινάδες αρχίζουν να υψώνουν τον καπνό τους πάνω από τα δέντρα και το χιόνι.

Ο νωθρός καπνός ανεβαίνει προς τον ουρανό απ' το βαθύ λαγκάδι,
εξερευνώντας τον κρύο αέρα και την αυγή,
κάνει σιγά σιγά τη γνωριμία της μέρας,
καθυστερώντας την άνοδό του στα ουράνια,
χασομερά με δαχτυλίδια, στροβιλίζεται και παίζει.
Αναποφάσιτος και αργός,

σαν το μωσοκομισμένο ακόμα αφεντικό του στο παραγώνι,
 που ο νους του και οι σκέψεις του δεν έχουν καλά καλά ξυπνήσει,
 δεν έχουν ξεκινήσει ακόμη το ταξίδι τους στο ρεύμα του ουρανού
 της νέας μέρας – και να τος τώρα που κυλάει μακριά,
 καθώς ο ξυλοκόπος προχωρά με βήμα σταθερό
 κι ένα σκοπό στο νου: το πρωινό τσεκούρι να υψώσει.
 Πρώτα στη μωσοκότεινη αυγή στέλνει μπροστά
 τον ιχνηλάτη του, τον απεσταλμένο, τον καπνό,
 τον πρώτο και στερνό προσκυνητή από τη στέγη
 τον παγωμένο αέρα να ανιχνεύσει, να γευτεί τη μέρα.
 Κι ενώ ο ίδιος κάθεται κουλουριασμένος μπρος το τζάκι
 χωρίς κουράγιο ακόμη να σηκώσει το μάνταλο της πόρτας,
 ο ανιχνευτής ροβολάει στη ρεματιά με την πρωινή αύρα
 και ξεδιπλώνει τα άφοβα φτερά του πάνω από τον κάμπο,
 τυλίγει τις κορφές των δέντρων, παίζει στην κορφή του λόφου
 και τη φωλιά του πρωινού πουλιού ζεσταίνει.
 Και να τος τώρα εκεί ψηλά στον παγωμένο αέρα,
 βλέπει τη μέρα πέρα απ' της γης την άκρη
 και χαιρετά τον αφέντη του στη χαμηλή την πόρτα,
 σαν σύνεφο λαμπρό στα πιο ψηλά ουράνια.

Ακούμε το μακρινό ήχο του τσεκουριού να φτάνει από την
 πόρτα του αγρότη ταξιδεύοντας πάνω από την παγωμένη γη, το
 γάβγισμα του σκύλου και το σάλπισμα του πετεινού – αν και ο
 λεπτός, κρύος αέρας δε μεταφέρει στ' αντιά μας παρά μόνο τα
 πιο ψιλά σωματίδια του ήχου, με μικρές και γλυκές δονήσεις,
 όπως τα κύματα που καταλαγιάζουν γρηγορότερα στα πιο καθα-
 ρά και ελαφρά υγρά, ενώ οι βαριές ουσίες βυθίζονται στον πυθ-

μένα. Φτάνουν οι ήχοι καθαροί σαν κουδουνίσματα από μακριά, σαν να υπάρχουν λιγότερα εμπόδια απ' ό,τι το καλοκαίρι, που τους κάνουν να φτάνουν στ' αυτιά μας αγνοί και ξεφτισμένοι. Το έδαφος είναι καλό ηχείο, σαν το παλιωμένο ξύλο. Ακόμα και οι συνηθισμένοι ήχοι των αγρών είναι μελωδικοί και το κουδούνισμα του πάγου στα δέντρα ακούγεται γλυκό και υγρό. Η ατμόσφαιρα έχει ελάχιστη υγρασία, αφού όλα έχουν στεγνώσει ή παγώσει και είναι τόσο αραιά και ελαστική, που γίνεται πηγή χαράς. Ο μουντός και τεταμένος ουρανός μοιάζει σαν θόλος καθεδρικού ναού και ο γυαλιστερός αέρας λαμπυρίζει λες και πλέον κρύσταλλοι πάγου. Όσοι έχουν περάσει κάποιο καιρό στη Γροιλανδία μας λένε ότι όταν πέφτει παγωνιά, «η θάλασσα αγνίζει σαν χορτάρι που καίγεται και υψώνεται, μια ομίχλη που τη λένε “καπνό του παγετού”». Είναι ένας καυστικός καπνός, που «συχνά προκαλεί φουσκάλες στο πρόσωπο και στα χέρια και είναι πολύ επικίνδυνος για την υγεία». Αυτό όμως το καθαρό, τσοιχτερό κρύο, ελιξίριο για τα πνευμόνια, δε μοιάζει με παγωμένη ομίχλη αλλά με πούσι του μεσοκαλόκαιρου που αποκρυσταλλώθηκε, διηθισμένο και εξαγνισμένο από το κρύο.

Κάποια στιγμή ο ήλιος ανατέλλει μέσα απ' το μακρινό δάσος, θαρρείς με μια αμυδρή, ταλαντευόμενη κλαγγή κυμβάλων. Λιώνει τον αέρα με τις ακτίνες του και το πρωινό ταξιδεύει με τόσο γοργά βήματα, που ήδη οι ηλιαχτίδες χρυσίζουν τα μακρινά βουνά στη δύση. Εν τω μεταξύ εμείς συνεχίζουμε να περπατάμε βιαστικά μέσα από το απαλό σαν σκόνη χιόνι, με μια εσωτερική θέρη να μας ζεσταίνει, απολαμβάνοντας το θερμό καλοκαίρι των σκέψεων και των έντονων συναισθημάτων μας. Αν οι ζωές μας ήταν πιο εναρμονισμένες με τη φύση, πιθανόν να μη χρειαζόταν να

προστατευόμαστε από τις ζέστες και τα κρύα της, αλλά να την είχαμε μόνιμη τροφό και φίλη, όπως κάνουν τα φυτά και τα τετράποδα. Αν τα κορμιά μας τρέφονταν με αγνά και απλά στοιχεία και όχι με τροφές που διεγείρουν και θερμαίνουν, ίσως τότε να μην αποτελούσαν και τα ίδια τροφή για το κρύο περισσότερο απ' όσο ένα νεκρό κλαδάκι, ενώ θα ευδοκιμούσαν σαν τα δέντρα, που ακόμα και το χειμώνα τον βρίσκουν ιδανικό για να μεγαλώσουν.

Η θαυμαστή αγνότητα της φύσης την εποχή αυτή είναι πολύ ευχάριστη. Κάθε σάπιο κούτσουρο, κάθε πέτρα που τη σκεπάζουν βρύα, κάθε νεκρό φύλλο του φθινοπώρου κρύβεται κάτω από την πεντακάθαρη πετσέτα του χιονιού. Δείτε πόσες αρετές επιβιώνουν στους γυμνούς αγρούς και στα δάση που αντηχούν. Στα πιο κρύα και ερημικά μέρη γίνονται οι πιο σπουδαίες αγαθοεργίες. Ο παγωμένος άνεμος διώχνει μακριά κάθε μόλυνση και τίποτα δεν μπορεί να του αντισταθεί αν δε διαθέτει κάποια αρετή. Ανάλογα στιδήποτε συναντάμε στα κρύα και έρημα μέρη, όπως στις βουνοκορφές, το σεβόμαστε για τη ρωμαλέα αθωότητά του, για την πουριτανική ανθεκτικότητά του. Όλα τα άλλα μοιάζουν να έχουν κλειστεί στο καταφύγιό τους και ό,τι μένει έξω δεν μπορεί παρά να αποτελεί μέρος του πρωταρχικού σκελετού του σύμπαντος, με μια ανδρεία σαν του Θεού. Η ανάσα του εξαγνισμένου αέρα σε αναζωογονεί. Η αγνότητα και η καθαρότητά του είναι ορατές στο μάτι. Ευχαρίστως θα μέναμε κι εμείς έξω ως αργά, έτσι που οι θύελλες να στέναζαν περνώντας μέσα από εμάς, όπως κάνουν με τα γυμνά από φύλλα δέντρα, οπλίζοντάς μας για το χειμώνα – με την ελπίδα να δανειστούμε έτσι κάποια αγνή και απαρασάλευτη αρετή, που θα μας έκανε να αντέχουμε όλες τις εποχές.

Υπάρχει στη φύση μια υπόγεια φωτιά που μπορεί να κοιμάται, αλλά ποτέ δε σβήνει. Κανένα ψύχος δεν μπορεί να τη νικήσει. Αυτή είναι που τελικά λιώνει το δυνατό χιονιά. Τον Ιανουάριο και τον Ιούλιο μένει θαμμένη κάτω από ένα κάλυμμα άλλοτε πιο χοντρό και άλλοτε πιο λεπτό. Την πιο κρύα μέρα ξεχύνεται και τότε το χιόνι λιώνει γύρω από κάθε δέντρο. Σ' αυτό το χωράφι με τη χειμωνιάτικη σίκαλη που άργησε να βλαστήσει το φθινόπωρο και τώρα γρήγορα λιώνει το χιόνι, εδώ η φωτιά σκεπάζεται με ένα σκέπασμα λεπτό. Τη νιώθουμε να μας ζεσταίνει. Το χειμώνα η ζέστη είναι η μεγαλύτερη αρετή. Η σκέψη μας τρέχει σε ένα ρεματάκι που αργοκυλά, με τις γυμνές του πέτρες να λάμπουν στον ήλιο ή στις θερμές πηγές στο δάσος, με τόση λαχτάρα όσο οι λαγοί και οι κοκκινολαίμηδες. Οι υδρατμοί που υψώνονται από τους βάλτους και τις θερμές λίμνες μάς είναι πολύτιμοι και οικείοι σαν τον ατμό από την τσαγιέρα μας. Ποια φωτιά θα μπορούσε ποτέ να αναμετρηθεί με μια ηλιόλουστη χειμωνιάτικη μέρα, όταν οι ποντικοί του αγρού βγαίνουν και κάθονται δίπλα στις πεζούλες και ο μελισσοφάγος κελαϊδά ψευδίζοντας μες στα δερβένια; Η ζέστη έρχεται κατευθείαν απ' τον ήλιο και δεν ακτινοβολεί απ' τη γη, όπως το καλοκαίρι. Και όταν αισθανόμαστε τις ακτίνες του στις πλάτες μας καθώς διασχίζουμε ένα χιονισμένο λαγκάδι, νιώθουμε ευγνωμοσύνη, σαν να μας έκαναν κάποιο μεγάλο καλό, και ευχαριστούμε τον ήλιο που μας ακολούθησε σ' αυτό το απόμερο σημείο.

Αυτή η υπόγεια φωτιά έχει το βωμό της στο σπήθος κάθε ανθρώπου. Την πιο κρύα μέρα, στον πιο έρημο λόφο, ο διαβάτης συντηρεί κάτω απ' τις πτυχές της κάπας του μια φωτιά πιο ζεστή από εκείνη που καίει σε οποιοδήποτε τζάκι. Ο υγιής άνθρωπος

αποτελεί συμπλήρωμα των εποχών και μες στο καταγεμμένο στην καρδιά του βασιλεύει καλοκαίρι. Εκεί βρίσκεται ο νότος. Εκεί μεταναστεύουν πουλιά και έντομα. Γύρω απ' τις ζεστές πηγές της καρδιάς του μαζεύονται οι κοκκινολαίμηδες και οι κορυδαλλοί.

Αφήνουμε πίσω μας το χωριό με τον άσκοπο θόρυβό του και φτάνουμε στην άκρη του δάσους. Μπαίνουμε στο κρησφύγετο των δέντρων σαν να μπαίνουμε κάτω απ' τη σκεπή ενός αγροτόσπιτου. Διαβαίνουμε το κρυμμένο από το χιόνι κατώφλι του δάσους. Τα δέντρα είναι ακόμη ζεστά, καλοσυνάτα και ευχάριστα όπως και το καλοκαίρι. Καθώς στεκόμαστε ανάμεσα στα πεύκα, με τα στίγματα του φωτός να τρεμοπαίζουν πάνω τους, ένα φως που λίγο μόνο καταφέρνει να εισχωρήσει στο λαβύρινθο των πεύκων, αναρωτιόμαστε αν οι πόλεις έχουν ποτέ αφουγκραστεί την απλή ιστορία τους. Μοιάζει σαν να μην τα έχει εξερευνήσει ποτέ κανένας ταξιδιώτης. Μπορεί αλλού καθημερινά η επιστήμη να κάνει θαύματα, όμως ποιος δε θα 'θελε ν' ακούσει το χρονικό αυτών εδώ των δέντρων; Τα ταπεινά χωριά μας στον κάμπο δε θα υπήρχαν χωρίς αυτά. Από το δάσος δανειζόμαστε τα ξύλα για να φτιάξουμε τα καταφύγια μας και να ζεσταθούμε. Πόσο σημαντική είναι η αειθαλής τους φύση το χειμώνα, το κομμάτι αυτό του καλοκαιρικού που ποτέ δε σβήνει, το μόνιμο θέρος, το αμάραντο χορτάρι! Έτσι απλά και με ελάχιστη διαφορά στο υψόμετρο υπάρχει ποικιλία στην επιφάνεια της γης. Τι θα 'ταν αλήθεια η ανθρώπινη ζωή χωρίς τα δάση, χωρίς αυτές τις πόλεις της φύσης; Αν τα δεις από τις βουνοκορφές, μοιάζουν με εκτάσεις κουρεμένου γρασιδιού, πού αλλού όμως θα μπορούσαμε να πορευτούμε αν όχι στο ψηλό αυτό χορτάρι;

Σ' αυτό το ξέφωτο με θάμνους που μεγάλωναν όλο το χρόνο

δείτε πώς απλώνεται η ασημένια σκόνη πάνω σε κάθε καμένο απ' το χιονιά φύλλο και σε κάθε κλαδί, δημιουργώντας τέτοιο πλούτο και τέτοια ποικιλία σχημάτων, που αρκεί για να αντισταθμίσει την απουσία των χρωμάτων. Παρατηρήστε τα μικροσκοπικά ίχνη των ποντικιών γύρω από τον κάθε μίσχο και τις τριγωνικές πατημασιές του λαγού. Ένας καθάριος, ελαστικός ουρανός κρέμεται πάνω απ' όλα αυτά, λες και οι ακαθαρσίες της θερινής ατμόσφαιρας, εξαγνισμένες και συρρικνωμένες από το παρθένο κρύο του χειμώνα, λιχνίστηκαν από τους ουρανούς και έπεσαν στη γη.

Την εποχή αυτή η φύση χάνει τα καλοκαιρινά της χαρακτηριστικά. Οι ουρανοί μοιάζουν να βρίσκονται πιο κοντά στη γη. Τα στοιχεία είναι λιγότερο επιφυλακτικά και ευδιάκριτα. Το νερό γίνεται πάγος, η βροχή γίνεται χιόνι. Η μέρα δεν είναι παρά μια σκανδιναβική νύχτα. Ο χειμώνας δεν είναι παρά ένα αρκτικό καλοκαίρι.

Πόσο πιο ζωντανά είναι τα πλάσματα που ζουν μέσα στη φύση, τα τριχωτά εκείνα πλάσματα που επιβιώνουν τις κρύες νύχτες και στέκονται καταμεσής στους αγρούς και στα δάση που τα σκεπάζει ο πάγος και το χιόνι για να δουν τον ήλιο να ανατέλλει!

«Η άγωνα αγριάδα

αφήνει να ξεχυθούν οι καφετιοί της κάτοικου».

Ο γκριζος σκίουρος και ο λαγός βγαίνουν γοργοπόδαροι και παιχνιδιάρηδες στις απόμακρες ρεματιές ακόμα κι αυτό το κρύο πρωινό της Παρασκευής. Εδώ είναι η δική μας Λαπωνία και το Λαμπραντόρ μας – κι αντί για Εσκιμώους, Ινδιάνους Κρι, κατοί-

κους της Νόβα Ζέμπλα και του Σπίτσεινμπεργκ, μήπως εμείς δεν έχουμε τους εργάτες που κόβουν τον πάγο, τους ξυλοκόπους, την αλεπού, το μοσχοπόντικα και τη νυφίτσα;

Ακόμα και τις αρκτικές μέρες όμως μπορούμε, αν ψάξουμε, να βρούμε το καταφύγιο του καλοκαιριού και να παρατηρήσουμε μερικά είδη της θερινής ζωής. Απλωμένα στα ποταμάκια που κυλούν καταμεσής στα παγωμένα λιβάδια μπορούμε να παρατηρήσουμε τα υποβρύχια εξοχικά των σκουληκιών, που αποτελούν τις προνύμφες των φρυγάνων: τις μικρές κυλινδρικές θήκες χτισμένες γύρω από τον εαυτό τους από ίριδες, ξυλαράκια, χορτάρι και μαραμμένα φύλλα, κελύφη και βότσαλα σε σχήμα και χρώμα παρόμοιο με εκείνο των θραυσμάτων που βρίσκονται σκορπισμένα στο βυθό και που μια παρασύρονται πάνω στα χαλίκια, μια στροβιλίζονται και πέφτουν στα απόκρημνα σημεία ή τρέχουν γρήγορα ακολουθώντας τη ροή ή αλλιώς ταλαντεύονται πέρα δώθε πλασμένα στην άκρη ενός χορταριού ή μιας ρίζας. Σε λίγο θα εγκαταλείψουν τις βυθισμένες κατοικίες τους και σκαρφαλώνοντας στους μίσχους των φυτών θα βγουν στην επιφάνεια σαν σκνίπες, σαν τέλεια έντομα, θα πεταρίσουν πάνω απ' το νερό ή θα θυσιάσουν τις σύντομες ζωές τους στη φλόγα των βραδινών μας κεριών. Σε εκείνη εκεί κάτω τη ρεματιά οι θάμνοι γέρνουν απ' το φορτίο των κόκκινων καρπών τους, που δημιουργούν μια έντονη αντίθεση με το λευκό έδαφος. Εδώ φαίνονται οι αμέτρητες πατημασιές των μικροσκοπικών πλασμάτων που ήδη βγήκαν περίπατο. Ο ήλιος υψώνεται πάνω απ' τη ρεματιά αυτή με την ίδια υπερηφάνεια όπως πάνω από τις κοιλάδες του Σηκουάνα ή του Τίβερη. Μοιάζει εδώ να κατοικεί μια αγνή και αυτάρκης ανδρεία, που ποτέ δε γνώρισε την ήττα ή το φόβο – ανδρεία που όμοιά της

οι μακρινές εκείνες ιστορικές κοιλάδες δε γνώρισαν ποτέ τους. Εδώ βασιλεύει η απλότητα και η αγνότητα μιας εποχής πρωτόγονης, μια υγεία και μια ελπίδα πολύ μακρινή και ξένη στις πόλεις και στα χωριά. Έτσι όπως στεκόμαστε ολομόναχοι μέσα στο δάσος, με τον άνεμο να ρίχνει το χιόνι από τα δέντρα, έχοντας αφήσει πίσω μας τα μοναδικά ανθρώπινα ίχνη, οι σκέψεις μας μοιάζουν να αποκτούν μεγαλύτερο πλούτο και μεγαλύτερη ποικιλία απ' ό,τι στην πόλη. Ο μελισσοφάγος και ο τσοπανάκος αποτελούν παρέα πιο εμπνευσμένη απ' ό,τι οι πολιτικοί και οι φιλόσοφοι – πόσο πιο άξεστοι μας φαίνονται τώρα αυτοί οι τελευταίοι! Στη μοναχική αυτή ρεματιά, με το ρυάκι να κυλά στην πλαγιά, με το ρυτιδιασμένο πάγο και τους κρυστάλλους κάθε απόχρωσης, εκεί όπου τα έλατα και οι πικέες ορθώνονται στις όχθες και τα βούρλα και η άγρια βρώμη φυτρώνουν μέσα στο ίδιο το ποτάμι, οι ζωές μας είναι πιο γαλήνιες και περισσότερο άξιες να τις συλλογιστείς.

Καθώς η μέρα προχωρά, η ζέση του ήλιου αντανακλάται απ' τις πλαγιές των λόφων και ακούμε μια απόμακρη αλλά γλυκιά μουσική από εκεί όπου το ρυάκι κυλά έχοντας ελευθερωθεί από τα δεσμά του και οι σταλακτίτες λιώνουν πάνω στα δέντρα. Αλλά κι ο τσοπανάκος και η πέρδικα δηλώνουν την παρουσία τους με την όψη και τη φωνή τους. Το μεσημέρι ο νοτιάς λιώνει το χιόνι και το γυμνό έδαφος κάνει την εμφάνισή του με το μαραμένο χορτάρι και τα φύλλα του. Το άρωμα που αναδύεται εξάπτει τις αισθήσεις μας, όπως η έντονη οσμή του κρέατος που ψήνεται.

Ας μπούμε στην έρημη καλύβα του ξυλοκόπου κι ας δούμε πώς πέρασε τις μεγάλες χειμωνιάτικες νύχτες και τις μικρές θυελλώδεις μέρες. Εδώ, κάτω απ' τη νότια λοφοπλαγιά, έζησε

ένας άνθρωπος και το μέρος αυτό είναι πλέον πολιτισμένο και δημόσιο. Νιώθουμε σαν ταξιδιώτες που στέκονται μπροστά στα ερείπια της Παλμύρας ή της Εκατόπολης. Πουλιά που κελαηδούν και λουλούδια έχουν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους εδώ, αφού και τα λουλούδια και τα αγριόχορτα ακολουθούν τα βήματα του ανθρώπου. Τα πεύκα αυτά ψιθύριζαν πάνω απ' το κεφάλι του, αυτές οι καρυές ήταν η καύσιμη ύλη του, αυτές οι ρίζες των πεύκων το προσάναμμά του. Εκείνο εκεί πέρα το ρυάκι που αγχίζει στο βάθος της κοιλάδας, με τους λεπτούς υδρατιμούς του να εξακολουθούν να υψώνονται στον ουρανό, κι ας έχει ο ίδιος πια φύγει μακριά, ήταν το πηγάδι του. Τα κλαριά αυτά και το άχυρο πάνω στην υπερυψωμένη εξέδρα ήταν το κρεβάτι του κι από αυτό εδώ το σπασμένο κύπελλο έπινε. Όμως φέτος δε φάνηκε και το περασμένο καλοκαίρι οι μυγοχάφτες έχτισαν τη φωλιά τους πάνω σ' αυτό το γείσωμα. Βλέπω μερικά αποκαϊδία στο μέρος όπου έψηνε τα φασόλια του, σαν να βγήκε μόλις πριν από λίγο και όπου να 'ναι θα επιστρέψει. Και το βράδυ, καπνίζοντας την πίπα του, που η κούπα της μονάχα έχει απομείνει μες στις στάχτες, με τον κορμό χαμένο, κουβέντιαζε με το μοναδικό του σύντροφο, αν δηλαδή είχε κανέναν, για το ύψος του χιονιού το επόμενο πρωί, που ήδη είχε αρχίσει να πέφτει έξω πυκνό, ή αν ο ήχος που μόλις ακούστηκε ήταν το ουρλιαχτό μιας κουκουβάγιας, το τριξιμο ενός κλαδιού ή μονάχα η φαντασία τους. Και αργά το βράδυ, πριν ξαπλώσει στο αχυρένιο στρώμα του, κοιτούσε απ' τη φαρδιά καμινάδα να δει πώς προχωράει η θύελλα, και αντικρίζοντας τα φωτεινά αστέρια της Κασσιόπης να λάμπουν ψηλά στον ουρανό, αποκοιμόταν ήσυχος.

Δείτε πόσα ίχνη υπάρχουν ολόγυρα, απ' όπου μπορούμε να

μάθουμε την ιστορία της ζωής του Ξυλοκόπου! Από το κούτσουρο αυτό μπορούμε να μαντέψουμε πόσο κοφτερό ήταν το τσεκούρι του, απ' τη φορά του χτυπήματος μπορούμε να καταλάβουμε σε ποια μεριά του δέντρου στεκόταν κι αν το έκοψε χωρίς να πάει ολόγυρα ή να αλλάξει χέρι. Κι από την κλίση που έχουν οι σχίζες μπορούμε να συμπεράνουμε προς τα πού έπεσε το δέντρο. Αυτή εδώ η σκληθρα περιέχει ολόκληρη την ιστορία του Ξυλοκόπου και του κόσμου. Σ' αυτό εδώ το κομματάκι χαρτί, όπου φύλαγε το αλάτι ή τη ζάχαρή του, ή το χρησιμοποιούσε σαν βύσμα για το όπλο του καθισμένος σε ένα κούτσουρο στο δάσος, διαβάζουμε με ενδιαφέρον τα κουτσομπολιά της πόλης, της μεγαλύτερης εκείνης καλύβας, άδεια και προς ενοικίαση, όπως τώρα αυτή εδώ, στην Κεντρική Οδό και στο Μπρόντγουεϊ. Στάζουν τα γείσα στη νότια πλευρά αυτής της απλής στέγης, ενώ το στεφανούρι τιτιβίζει στα πεύκα και η ζεστασιά του ήλιου που πέφτει στην πόρτα φέρνει κάτι το ευγενικό κι ανθρώπινο.

Ύστερα από δύο εποχές η πρόχειρη αυτή κατοικία ταιριάζει πια απόλυτα στο σκηνικό της φύσης. Ήδη τα πουλιά έχουν χτίσει τις φωλιές τους μέσα της και τα ίχνη από πολλά τετράποδα οδηγούν στην πόρτα της. Έτσι παραβλέπει για πολύ καιρό η φύση την εισβολή και τα ατοπήματα του ανθρώπου. Στο δάσος εξακολουθούν να αντηχούν χαρμόσινα και ανυποψίαστα τα χτυπήματα του τσεκουριού που κομματιάζει τα δέντρα του. Παρ' όλο που είναι λίγα και αραιά, το μόνο που κάνουν είναι να αυξάνουν την άγρια φυσική του υπόσταση και όλα τα στοιχεία της φύσης πασχίζουν να πολιτογραφήσουν τον ήχο σαν δικό τους.

Τώρα το μονοπάτι μας αρχίζει να ανηφορίζει σιγά σιγά προς την κορφή αυτού του ψηλού λόφου. Πέρα από την απόκρημνη νό-

τια πλευρά του μπορούμε να δούμε να απλώνεται μπροστά μας μια μεγάλη έκταση με δάση, λιβάδια και ποτάμι, ως πέρα, στα μακρινά χιονισμένα βουνά. Εκεί κάτω διακρίνεται μια λεπτή κολόνα καπνού να υψώνεται από κάποιο αόρατο αγροτόσπιτο σαν λάβαρο. Και σ' ένα άλλο σημείο, θερμότερο και σίγουρα πιο ευχάριστο, βλέπουμε τους υδρατμούς μιας πηγής να σχηματίζουν ένα σύννεφο πάνω από τα δέντρα. Πόσο εξαιρετικές σχέσεις δημιουργούνται ανάμεσα στον οδοιπόρο που ανακαλύπτει την αέρινη αυτή κολόνα από κάποιο ύψωμα στο δάσος κι εκείνον που κάθετα χαμηλά! Ο καπνός ανεβαίνει ψηλά, σωπηλός και φυσικός σαν τους υδρατμούς που αποπνέουν τα φύλλα, πολυάσχολος να κάνει τα δαχτυλίδια του όσο και η κυρά του σπιτιού που είναι σκυμμένη στο τζάκι. Είναι ένα ιερογλυφικό ανθρώπινης ζωής, που υπονοεί πράγματα πολύ βαθύτερα και σημαντικά από μια χύτρα που βράζει. Η λυγερή αυτή κολόνα που υψώνεται πάνω από το δάσος σαν σημαία είναι σημάδι πως η ανθρώπινη ζωή έχει ριζώσει εκεί. Κι έτσι ξεκινά η Ρώμη, έτσι εδραιώνονται οι καλές τέχνες, έτσι ιδρύονται οι αυτοκρατορίες, στις πεδιάδες της Αμερικής ή στις στέπες της Ασίας.

Και τώρα κατηφορίζουμε ξανά ως τις παρυφές της λίμνης που κρύβεται στο κοιλωμα των λόφων, σαν να ήταν το νερό της ο χυμός τους και ο χυμός των φύλλων που μουλιάζουν κάθε χρόνο μέσα της. Δεν έχει στόμια εισροής ή εκροής που να είναι ορατά, κι όμως η ιστορία της φαίνεται καθαρά στα κύματά της, στα στρογγυλεμένα βότσαλα στην ακτή της, στα πεύκα που φυτρώνουν ακριβώς στην άκρη της. Και παρ' όλο που είναι στάσιμη, δεν είναι αδρανής, αλλά σαν τον Αμπού Μούσα διδάσκει πως «το να κάθετα κανείς ακίνητος στο σπίτι του ταιριάζει στον παράδεισο, ενώ

το να βγαίνει έξω ταιριάζει στον κόσμο». Με την εξάτμιση του νερού της όμως η λίμνη ταξιδεύει τόσο μακριά, που δεν έχει να ζηλέψει τίποτα από κανένα ταξιδιώτη. Το καλοκαίρι είναι το υγρό μάτι του κόσμου, ένας καθρέφτης στον κόρφο της φύσης. Οι αμαρτίες του ξύλου ξεπλένονται μέσα της. Δείτε πώς τα δέντρα σχηματίζουν ένα αμφιθέατρο γύρω της, μια αρένα που μέσα της παρουσιάζεται όλη η προσήνεια της φύσης. Όλα τα δέντρα κατευθύνουν τον ταξιδιώτη προς το χείλος της, όλα τα μονοπάτια οδηγούν εκεί, τα πουλιά πετούν και τα τετράποδα τρέχουν σ' αυτήν, ακόμα και η ίδια η γη γέρνει προς το μέρος της. Είναι το ιδιαίτερο διαμέρισμα της φύσης, εκεί όπου κάθεται να κάνει την τουαλέτα της. Αναλογιστείτε τη σιωπηλή οικονομία και τη νοικοκυροσύνη της: Πώς ο ήλιος έρχεται κάθε πρωί και σκουπίζει τη σκόνη απ' την επιφάνειά της εξατμίζοντας το νερό της, έτσι που να αποκαλύπτεται συνεχώς μια νέα, φρέσκια επιφάνεια. Και κάθε άνοιξη, μετά από τη συσσώρευση τόσων ακαθαρσιών μέσα της, η υγρή διαφάνειά της εμφανίζεται ξανά. Το καλοκαίρι μια σιγανή μουσική μοιάζει να πλανιέται πάνω στην επιφάνειά της. Τώρα όμως ένα στρώμα από χιόνι την κρύβει, εκτός απ' τα σημεία όπου ο άνεμος άφησε εκτεθειμένα τον πάγο από κάτω και τα ξερά φύλλα γλιστρούν εδώ κι εκεί, ορτσάροντας και στρέφοντας στα μικροσκοπικά τους ταξίδια. Να ένα που μόλις έπεσε πάνω σ' ένα βότσαλο στην ακτή, ένα ξερό φύλλο οξιάς που ακόμη τραμπολιζεται πέρα δώθε, σαν να βιάζεται να ξαναρχίσει το ταξίδι. Σκέφτομαι πως ένας ικανός μηχανικός θα μπορούσε ίσως να προβλέψει την πορεία του από τη στιγμή που έπεσε από τον πατρικό μίσχο. Όλα τα στοιχεία για έναν τέτοιο υπολογισμό είναι διαθέσιμα: η τωρινή του θέση, η διεύθυνση του ανέμου, το ύψος της λίμνης και πολλά

άλλα. Στις σημαδεμένες άκρες και στις φλέβες του βρίσκεται αποθηκευμένο ολόκληρο το ημερολόγιο καταστρώματός του.

Φανταζόμαστε πως βρισκόμαστε στο εσωτερικό ενός μεγάλου σπιτιού. Η επιφάνεια της λίμνης είναι το τραπέζι ή το γυαλισμένο πάτωμα και τα δέντρα που ορθώνονται στις παρυφές είναι οι τοίχοι. Οι πετονιές που έχουν στερεώσει οι ψαράδες πάνω στον πάγο για να πιάσουν λούτσους φέρνουν στο νου μεγάλες προετοιμασίες για μαγείρεμα και οι ίδιοι οι άντρες που στέκονται πάνω στη λευκή επιφάνεια μοιάζουν με κομμάτια της επίπλωσης του δάσους. Οι πράξεις τους, όπως φαίνονται από ενάμισι μίλι μακριά, μας εντυπωσιάζουν όσο και τα κατορθώματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου που διαβάζουμε στα βιβλία της Ιστορίας. Μοιάζουν απολύτως αντάξιες του μεγαλόπρεπου σκηηνικού και κοσμοϊστορικές όσο και η κατάκτηση ολόκληρων βασιλείων.

Περνάμε ξανά μέσα από τις πύλες του δάσους, ώσπου από την άκρη του ακούμε το μακρινό βουητό του πάγου από τον κόλπο του ποταμού, σαν να μετακινείται από μια παλίρροια διαφορετική και πιο ανεπαίσθητη από εκείνη που κινεί τους ωκεανούς. Ο παράξενος αυτός ήχος αντηχεί στ' αυτιά μου σαν καλωσόρισμα, με συγκινεί σαν τη φωνή των μακρινών, καλοσυνάτων συγγενών. Ένας ήπιος, σαν καλοκαιρινός, ήλιος λάμπει πάνω από το δάσος και τη λίμνη και παρ' όλο που σε μεγάλη απόσταση δεν υπάρχει ούτε ένα πράσινο φύλλο, η φύση είναι γαλήνια και χαίρει άκρας υγείας. Κάθε ήχος περιέχει την ίδια εκείνη μυστηριώδη διαβεβαίωση για την καλή υγεία της φύσης: το τριξίμο των κλαδιών το Γενάρη είναι από αυτή την άποψη ίδιο με το απαλό θρόισμα του ανέμου τον Ιούλιο.

Σαν ο χειμώνας τα κλαριά
στολίζει με στεφάνια
κι όλα τα φύλλα μονομάς
βυθίζει στη σιωπή

σαν το ρυάκι γουργουράει
στο παγωμένο στρώμα
και το ποντίκι στη φωλιά
το άχυρο μασουλάει

μου φαίνεται πως κρύβεται
σμά το καλοκαίρι
και πως ο ίδιος ποντικός
στους θάμνους ξαγρυπνά.

Κι αν κελαηδάει το πουλί
μα δυο θλιμμένες νότες,
το χιόνι είναι το σκέπασμα,
του θέρους η κουβέρτα.

Άνθη στα δέντρα όμορφα
και φρούτα λαμπερά
κι είν' ο Βοριάς αύρα απαλή
και του χιονιού προστάτης

Μαντάτα ευχάριστα γροικώ
εδώ που στέκω μόνος,
για μια γαλήνη αιώνια
που δε θωρεί χειμώνα.

Πάνω στη λίμνη ακούγεται
ο πάγος να ραγίζει
και τα στοιχειά χαρούμενα
παίζουν και τραγουδούν.

Φτερά στα πόδια μου 'βαλαν
τα χαρωπά μαντάτα
πως κάνει η φύση μας γιορτή –
να λείψω δεν μπορώ.

Χοροπηδάω όλο χαρά
στην παγωμένη λίμνη
κι ο πάγος χαίρεται κι αυτός,
ραγίζει και γελά.

Ο γρύλος μες στο χώμα του,
το ξύλο μες στο τζάκι,
όλα αντηχούν χαρμόσυνα
στο έρμο μονοπάτι.

Πριν πέσει η νύχτα θα κάνουμε μια διαδρομή με παγοπέδιλα πάνω στις στροφές του παγωμένου ποταμού – μια αποστολή τόσο πρωτάκουστη για εκείνον που το χειμώνα δεν κάνει τίποτ' άλλο απ' το να κάθεται όλη μέρα δίπλα στη φωτιά όσο και οι εξερευνητές του Πλοίαρχου Πέρι και του Λόρδου Φράνκλιν στους πολικούς πάγους. Θα ακολουθήσουμε τους μαιάνδρους του ποταμού, τη μια ανάμεσα στους λόφους, την άλλη πάνω στα χωράφια,

καθώς σχηματίζει αναρίθμητους όρμους και κολπίσκους και τα πεύκα φτιάχνουν αψίδες από πάνω του. Το ποτάμι κυλάει πίσω απ' τα χωριά κι έτσι τα βλέπουμε όλα από μια νέα, πιο άγρια πλευρά. Τα χωράφια και τα περιβόλια πλησιάζουν τις όχθες του με μια ευθύτητα και έλλειψη υποκρισίας που δεν τη συνηθίζουν όταν φτάνουν στο δημόσιο δρόμο. Ο ποταμός είναι το απώτερο σημείο, η άκρη της γης. Δεν υπάρχουν εδώ απότομες αντιθέσεις για να μας ξαφνιάσουν. Το τελευταίο κομμάτι του φράχτη του αγροκτήματος είναι ένα κλαδί ιτιάς που σείεται στον άνεμο και ακόμη διατηρεί τη φρεσκάδα του. Κι εδώ σταματούν οι φράχτες και δεν υπάρχει πια δρόμος να διασχίσουμε. Μπορούμε τώρα να προχωρήσουμε βαθιά στην ενδοχώρα, ακολουθώντας τον πιο ξεκούραστο και επίπεδο δρόμο, χωρίς να ανηφορίσουμε καμιά πλαγιά, αλλά ανεβαίνοντας σιγά σιγά, διασχίζοντας μεγάλες επίπεδες εκτάσεις, που φτάνουν ως τα ψηλά λιβάδια. Η ροή του ποταμού μάς δίνει ένα έξοχο παράδειγμα του νόμου της υπακοής: Είναι το μονοπάτι που μπορεί να πάρει ένας άρρωστος, μια ασφαλέστατη πορεία πλεύσης για ένα κύπελλο βελανιδιού μαζί με όλο το φορτίο του. Οι μικροί, περιστασιακοί καταρράχτες του, που το ύψος τους δεν αρκεί για να αλλάξει δραματικά το τοπίο, διατρανώνουν την παρουσία τους με αφρούς και καταχνιά και προσελκύουν κάθε ταξιδιώτη. Από τη μακρινή ενδοχώρα το ρεύμα του ποταμού τον οδηγεί με μεγάλα και εύκολα βήματα ή με το ένα ελαφρά κεκλιμένο επίπεδο μετά το άλλο ως τη θάλασσα. Έτσι, ακολουθώντας εξαρχής και διαρκώς με τις ανωμαλίες του εδάφους, ο ποταμός εξασφαλίζει στον εαυτό του το πιο ασφαλές ταξίδι.

Κανένα κομμάτι της φύσης δεν είναι μονίμως κλειστό στον

άνθρωπο. Τώρα πλησιάζουμε το βασίλειο των ψαριών. Τα πόδια μας γλιστρούν γοργά πάνω απ' τα απύθμενα βάρη, όπου το καλοκαίρι η πετονιά μας δελείαζε το γάδο και την πέγκα κι ο λούτσος παραμόνευε στους διαδρόμους που σχηματίζουν τα βούρλα. Ο βαθύς, απρόσιτος βάλτος, όπου πλατσούριζε ο ερωδιός και κουνκούβιζε το στεριόνι, γίνεται βατός για τα γρήγορα πόδια μας, σαν να περνούν από μέσα του χλωιοι σιδηρόδρομοι. Μια παρόρμηση μας σπρώχνει προς τη φωλιά του μοσχοπόντικα, του πιο παλιού άποικου. Τον βλέπουμε να τινάζεται μακριά κάτω απ' το διάφανο πάγο, σαν ψάρι τριχωτό, και να χάνεται στην τρύπα του στην όχθη. Και ύστερα γλιστράμε γρήγορα πάνω από χωράφια όπου πριν λίγο «ακόνιζε το δρεπάνι του ο θεριστής», ανάμεσα σε στρώματα από παγωμένα μύρτιλα ανάκατα με χορτάρι. Γλιστρώντας πλησιάζουμε το σημείο όπου ο κότσυφας, ο μυγοχάφτης και ο τύραννος είχαν κρεμάσει τις φωλιές τους πάνω απ' το νερό και οι αγριομέλισσες έφτιαχναν τις κατοικίες τους στα σφεντάμια του βάλτου. Πόσα χαρούμενα κουφαηδόνια δεν ακολούθησαν τον ήλιο απ' τη φωλιά αυτή τη φτιαγμένη από ασημένιες σημύδες και γαϊδουράγκαθα! Στην απώτερη άκρη του βάλτου κρεμόταν το υποβρύχιο χωριό, όπου ποτέ δεν πάτησε πόδι ανθρώπου. Στο κούφιο αυτό δέντρο ανάθρεψε τα μικρά της αγριόπαπια κι από αυτό γλιστρούσε κάθε μέρα για να αναζητήσει τροφή στο βαλτοτόπι.

Το χειμώνα η φύση μοιάζει με μουσείο παράξενων εκθεμάτων, έτσι όπως είναι γεμάτη με αποξηραμένα δείγματα όλων των ειδών, το καθένα στη φυσική του θέση. Τα λιβάδια και τα δάση είναι ένα *hortus siccus*, μια συλλογή από ξερά βότανα. Τα φύλλα και τα χορτάρια στέκονται τέλεια πατημένα απ' τον αέρα, χωρίς καμιά ανά-

γκη για καρφή ή κόλλα, και οι φωλιές των πουλιών δεν κρέμονται από ψεύτικα κλαδιά, αλλά εκεί ακριβώς όπου τις έχτισαν. Τριγυρνάμε με στεγνά πόδια εξετάζοντας τη δουλειά του καλοκαιριού στο δύσοσμο βάλτο, βλέποντας πόσο μεγάλωσαν οι σημύδες, οι ιτιές και τα σφεντάμια. Μετράμε το φως του ήλιου και τα λιπάσματα από πάχνη κι από μπόρες που δέχτηκαν. Διαπιστώνουμε πόσο αναπτύχθηκαν οι κλώνοι τους το πλούσιο καλοκαίρι. Σε λίγο τα κομμισμένα αυτά μπουμπούκια θα τους δώσουν άλλη μια ώθηση προς τα ουράνια.

Πού και πού περνάμε μέσα από χωράφια σκεπασμένα με χιόνι, που κάτω απ' τα βάθη τους το ποτάμι χάνεται για αρκετή απόσταση, για να εμφανιστεί ξανά δεξιά ή αριστερά, εκεί που δεν το περιμένεις. Συνεχίζει ακάθεκτο το δρόμο του κάτω απ' τον πάγο, με ένα αμυδρό, ρογχώδες βουητό, σαν να είχε πέσει κι εκείνο σε χειμερία νάρκη, όπως η αρκούδα και η μαρμότα, κι εμείς να το βρήκαμε ακολουθώντας τα ανεπαίσθητα καλοκαιρινά του χνάρια εκεί όπου θάφτηκε κάτω απ' το χιόνι και τον πάγο. Θα νόμιζε κανείς πως μες στο καταχειμώνα τα ποτάμια θα ήταν άδεια και ξερά ή παγωμένα, ώσπου να λιώσει τον πάγο τους η άνοιξη. Όμως ο όγκος τους δε μειώνεται. Μονάχα η επιφάνειά τους έχει παγώσει. Οι χλιμες πηγές που ταιζουν τις λίμνες και τα ποτάμια εξακολουθούν να ρέουν. Λίγες μονάχα πηγές έχουν κλειστές τις εκβολές τους και τα νερά τους συγκεντρώνονται σε βαθιές δεξαμενές. Οι πηγές της φύσης βρίσκονται κάτω από τον παγετό. Το νερό στα καλοκαιρινά ρυάκια, που μ' αυτό σβήνει τη δίψα του ο θεριστής, δεν προέρχεται όλο από το χιόνι που λιώνει. Όταν το χιόνι λιώνει την άνοιξη, τα ποτάμια φουσκώνουν επειδή η εργασία της φύσης έχει καθυστερήσει, αφού το νερό είχε γίνει χιόνι και πάγος, υλικά

που τα σωματίδιά τους είναι λιγότερο λεία και στρογγυλά και δε φτάνουν τόσο εύκολα στο σωστό τους επίπεδο.

Μακριά, πέρα απ' τον πάγο, ανάμεσα στο πευκοδάσος και στους χιονισμένους λόφους, στέκεται ο ψαράς των λούτσων σαν Φιλανδός, με τα χέρια χωμένα βαθιά στις τσέπες του χοντρού πανωφοριού του. Έχει στερεώσει τις πετονιές του σε κάποιο απόμερο όρμο και στέκει εκεί με σκέψεις αργές, χιονισμένες, σαν του ψαριού, ψάρι κι ο ίδιος χωρίς περύγια, με λίγους μόλις πόντους να τον χωρίζουν απ' τη ράτσα του. Όρθιος και σιωπηλός, φτιαγμένος θαρρείς για να τον τυλίγουν σύννεφα και χιόνια, σαν τα πεύκα στην ακτή. Στα άγρια αυτά τοπία οι άνθρωποι στέκονται ακίνητοι ή κινούνται αργά και αποφασιστικά, έχοντας θυσιάσει τη ζωηράδα και τη ζωντάνια των πόλεων για χάρη της βουβής νηφαλιότητας της φύσης. Η παρουσία του δε λιγοστεύει την αγριάδα του τοπίου περισσότερο απ' τις κίσσες και τους μοσχοπόντικες. Στέκεται εκεί σαν να είναι πραγματικά κομμάτι της, σαν τους ιθαγενείς που περιγράφονται στις ιστορίες των ταξιδιών των πρώτων θαλασσοπόρων στο Νούτκα Σάουντ και στις βορειοδυτικές ακτές, τυλιγμένοι στις γούνες τους, πριν μάθουν να φλυαρούν με αντάλλαγμα λίγα παλιοσίδερα. Ανήκει στη φυσική οικογένεια του ανθρώπου. Είναι φυτεμένος πιο βαθιά στη φύση κι έχει πιο γερές ρίζες απ' τους κατοίκους των πόλεων. Αν τον πλησιάσετε και τον ρωτήσετε πώς πάει, θα διαπιστώσετε ότι κι εκείνος είναι λάτρης του αόρατου. Ακούστε με πόση ευλάβεια και με πόση ένταση στον τόνο της φωνής του μιλάει για τους λούτσους της λίμνης που ποτέ του δεν έχει δει, την πρωτόγονη και ιδανική ράτσα των λούτσων όπως την έχει στο μυαλό του. Συνδέεται ακόμη με την ακτή, σαν να 'ναι δεμένος με πετονιά, κι όμως θυμάται την εποχή που έπιανε

ψάρια μέσα από τρύπες στον πάγο της λίμνης, ενώ τα μπιξέλια είχαν σκάσει στο περιβόλι του.

Τώρα όμως έτσι όπως καθυστερήσαμε, τα σύννεφα μαζεύτηκαν ξανά και μερικές σκόρπιες νιφάδες χιονιού αρχίζουν να πέφτουν. Πέφτουν όλο και πιο γρήγορα, μειώνοντας την ορατότητα. Το χιόνι πέφτει πάνω σε κάθε δέντρο και κάθε αγρό, δεν παραβλέπει ούτε μια σχισμή, στο ποτάμι, στη λίμνη, στο λόφο, στην κοιλάδα. Τη γαλήνια αυτή ώρα τα τετράποδα βρίσκονται αποκλεισμένα στα κρησφύγετά τους και τα πουλιά κουρνιάζουν στα κλαδιά τους. Οι ήχοι είναι λιγότεροι απ' ό,τι όταν ο καιρός είναι καλός. Σιγά σιγά και σιωπηλά κάθε πλαγιά, οι γκρίζες πεζούλες και οι φράχτες, ο γυαλιστερός πάγος και τα ξερά φύλλα θάβονται στο χιόνι και τα ίχνη ανθρώπων και ζώων χάνονται. Με τόσο λίγο κόπο επιβάλλει η φύση ξανά την εξουσία της και σβήνει κάθε ανθρώπινο σημάδι. Ακούστε πώς περιγράφει ο Όμηρος μια παρόμοια σκηνή: «Οι χοντρές νιφάδες του χιονιού πέφτουν γρήγορα μια μέρα του χειμώνα. Οι άνεμοι ηρεμούν και το χιόνι πέφτει ασταμάτητα, σκεπάζοντας τις βουνοκορφές, τους λόφους και τους κάμπους, όπου μεγαλώνουν οι λωτοί και τα σπαρμένα χωράφια. Πέφτει στους κόλπους και στις ακτές της αφρισμένης θάλασσας και λιώνει στο κύμα». Το χιόνι ισοπεδώνει τα πάντα και τα τυλίγει πιο βαθιά στον κόρφο της φύσης, όπως το αργό καλοκαίρι η πανίδα σκαρφαλώνει στα γείσα των ναών και στους ακρόπυργους των κάστρων, βοηθώντας τη φύση να κυριαρχήσει πάνω στην τέχνη.

Ο κακότροπος βραδινός άνεμος περνάει θροίζοντας ανάμεσα στα δέντρα και μας προειδοποιεί να κάνουμε πίσω, καθώς ο ήλιος δύει πίσω απ' τη θύελλα που δυναμώνει, καθώς τα πουλιά γυρνούν στις φωλιές τους και τα ζωντανά στους στάβλους τους.

«Σκυφτό το βόδι στέκεται σκεπασμένο
με χιόνι και απαιτεί τους καρπούς της εργασίας του».

Αν και ο χειμώνας στα ημερολόγια απεικονίζεται σαν γέρος τυλιγμένος στο πανωφόρι του, που τον δέρνει ο άνεμος και το χιονόνερο, εμείς τον έχουμε στο μυαλό μας σαν ένα χαρωπό ξυλοκόπο, ένα νέο που το αίμα του βράζει, ξένοιαστο σαν το καλοκαίρι. Η ανεξερεύνητη μεγαλοπρέπεια της θύελλας κρατά το ηθικό του ταξιδιώτη ψηλά. Η θύελλα δε χωρατεύει μαζί μας, αλλά δείχνει μια γλυκιά σοβαρότητα. Το χειμώνα η ζωή μας γίνεται πιο εσωτερική. Οι καρδιές μας είναι ζεστές και πρόσχαρες σαν τα αγροτόσπιτα κάτω απ' τις νιφάδες, με παράθυρα και πόρτες μισοσκεπασμένες, που όμως από τις καμινάδες τους ανεβαίνει χαρούμενα ο καπνός. Το χιόνι κάνει πιο έντονη την αίσθηση της άνεσης που μας δίνει το σπίτι και τις πιο κρύες μέρες χαιρόμαστε να καθόμαστε στο παραγώνι και να βλέπουμε τον ουρανό μέσα απ' την καμινάδα, απολαμβάνοντας την ήσυχη και γαλήνια ζωή σε μια γωνιά του τζακιού ή νιώθοντας το σφυγμό μας, ενώ ακούμε τα μουκανίσματα των ζωντανών στο δρόμο ή τον ήχο που κάνει το δόκανο σε κάποιο μακρινό αγρόκτημα όλο το ατέλειωτο απόγευμα. Δίχως άλλο κάποιος ικανός γιατρός θα μπορούσε να διαπιστώσει την κατάσταση της υγείας μας παρατηρώντας τον τρόπο που μας επηρεάζουν αυτοί οι απλοί, φυσικοί ήχοι. Απολαμβάνουμε έναν ελεύθερο χρόνο όχι με τον τρόπο της Ανατολής αλλά μ' εκείνον του Βορρά, γύρω από ζεστές σόμπες και τζάκια, παρακολουθώντας τις σκιές, τους κόκκους της σκόνης στις ακτίνες του ήλιου.

Ορισμένες φορές η μοίρα μας γίνεται τόσο απλή και αναπιτή-

δευτη, τόσο οικεία, που είναι αδύνατον να είναι σκληρή. Σκεφτείτε ότι για τρεις μήνες το ανθρώπινο πεπρωμένο είναι τυλιγμένο στις γούνες. Η καλή Εβραϊκή Αποκάλυψη αγνοεί όλο αυτό το χαρούμενο χιόνι. Δεν υπάρχει άραγε καμιά θρησκεία κατάλληλη για τα εύκρατα και τα παγερά κλίματα; Δε γνωρίζουμε καμιά γραφή που να αναφέρει την αγνή καλοσύνη των θεών μια χειμωνιάτικη νύχτα στη Νέα Αγγλία. Κανείς ποτέ δεν έχει τραγουδήσει το εγκώμιό τους, παρά μόνο έχει προσπαθήσει να εξευμενήσει την οργή τους. Έτσι κι αλλιώς οι καλύτερες γραφές δεν καταγράφουν παρά μια πίστη ισχυρή. Οι άγιοί της είναι απόμακροι και αυστηροί. Ας περάσει ένας γενναίος, ευλαβής άντρας ένα χρόνο στα δάση του Μείν ή του Λαμπραντόρ κι ας δει εάν οι Εβραϊκές Γραφές ανταποκρίνονται στην κατάσταση και στις εμπειρίες του, από το ξεκίνημα του χειμώνα ως το λιώσιμο των πάγων.

Και τώρα ξεκινά το ατέλειωτο χειμωνιάτικο βράδυ γύρω από το τζάκι του αγρότη, όταν οι σκέψεις των συγκεντρωμένων ταξιδεύουν μακριά και οι άνθρωποι από φύση κι από ανάγκη γίνονται συμπονετικοί και απλόχεροι προς όλα τα πλάσματα. Τώρα είναι η ώρα της χαρούμενης αντίστασης στο κρύο, όταν ο αγρότης δρέπει τους καρπούς των κόπων του, όταν σκέφτεται πόσο καλά είναι προετοιμασμένος για το χειμώνα και πίσω απ' τα γυαλιστερά τζάμια θωρεί γαλήνια «την κατοικία της βορινής αρκούδας». Γιατί τώρα κόπασε η θύελλα,

«Ολόκληρος ο αιθέριος θόλος,
 αποκαλύπτοντας κόσμους αμέτρητους,
 λάμπει ολόφωτος. Κι ένας μανδύας
 με ολόλαμπρα αστέρια απλώνεται από πόλο σε πόλο».

Τα δάση του Μείν

ΟΙ ΑΓΡΙΟΤΟΠΟΙ ΤΟΥ ΠΕΝΟΜΠΣΚΟΤ

Στις 31 Αυγούστου του 1846 ξεκίνησα από το Κόνκορντ της Μασαχουσέτης για το Μπάνγκορ και τα δάση του Μέιν. Ταξίδεψα με τρένο και ποταμόπλοιο συνοδεύοντας ένα συγγενή μου ο οποίος ασχολούνταν με το εμπόριο ξυλείας στο Μπάνγκορ, ως ένα φράγμα στο Δυτικό Παραπόταμο του Πένομπσκοτ, όπου ενδιαφερόταν να αγοράσει γη. Από το σημείο εκείνο, το οποίο απέχει περίπου εκατό μίλια από το Μπάνγκορ ακολουθώντας το ποτάμι, τριάντα μίλια από το στρατιωτικό δρόμο του Χόλτον και πέντε μίλια από την τελευταία ξύλινη καλύβα, σκόπευα να κάνω μερικές εξορμήσεις στο όρος Κτάαντν, το δεύτερο ψηλότερο βουνό στη Νέα Αγγλία, που απέχει τριάντα περίπου μίλια από εκεί, καθώς και σε μερικές από τις λίμνες του Πένομπσκοτ, είτε μόνος είτε με οποιαδήποτε συντροφιά τύχαινε να βρω. Σπάνια βρίσκει κανείς κατασκηνώσεις τόσο βαθιά στο δάσος την εποχή αυτή, όταν οι υλοτομικές εργασίες έχουν πια τελειώσει, κι έτσι με μεγάλη μου χαρά επωφελήθηκα όταν γνώρισα μια ομάδα

αντρών που την περίοδο εκείνη δούλευαν εκεί επισκευάζοντας τις ζημιές που είχε προκαλέσει η μεγάλη ανοιξιάτικη πλημμύρα. Μπορεί κανείς να προσεγγίσει το βουνό πιο εύκολα και άμεσα με άλογο και πεζός από τη βορειοανατολική πλευρά, από το δρόμο του Άρουσουκ και τον ποταμό Γουασατακουόικ. Έτσι όμως βλέπει πολύ λιγότερα από την άγρια φύση, τίποτε απολύτως από το υπέροχο τοπίο στις όχθες του ποταμού και της λίμνης και στερείται την εμπειρία του ταξιδιού με τη βάρκα και της ζωής του βαρκάρη. Ήμουν τυχερός που ταξίδεψα τη συγκεκριμένη εποχή του χρόνου, αφού το καλοκαίρι μυριάδες μαύρες μύγες, κουνούπια και σκνίπες ή, όπως τις αποκαλούν οι Ινδιάνοι, «αόρατα», κάνουν το ταξίδι στο δάσος σχεδόν αδύνατο. Τώρα όμως η βασιλεία τους έχει σχεδόν τελειώσει. Το Κτάαντν, που η ονομασία του στη γλώσσα των Ινδιάνων σημαίνει «η πιο ψηλή γη», πατήθηκε για πρώτη φορά από λευκούς του 1804. Το 1863 το επισκέφθηκε ο καθηγητής Τζ. Γ. Μπέιλι από το Γουέστ Πόιντ, το 1837 ο δρ. Τσαρλς Τ. Τζάκσον, ο γεωλόγος της Πολιτείας, και το 1845 δύο νεαροί από τη Βοστώνη. Όλοι αυτοί έχουν δημοσιεύσει εκθέσεις των εξερευνητικών αποστολών τους. Από τότε που βρέθηκα εκεί ως σήμερα, δύο ή τρεις ακόμα ομάδες έκαναν την ίδια εξόρμηση και κατέγραψαν τις εμπειρίες τους. Εκτός από αυτούς ελάχιστοι άνθρωποι έχουν πατήσει το πόδι τους στην κορφή του βουνού, ακόμα και ξυλοκόποι ή κυνηγοί, ενώ θα περάσει πολύς καιρός ακόμη μέχρι η περιοχή να μετατραπεί σε αγαπημένο προορισμό των ερασιτεχνών ταξιδιωτών. Η ορεινή περιοχή της πολιτείας Μέιν εκτείνεται από τα Λευκά Όρη προς τα βορειοανατολικά για εκατόν εξήντα μίλια, ως τον άνω ρου του ποταμού Άρουσουκ, και έχει φάρδος περίπου εξήντα μίλια. Το άγριο, μη εποι-

κισμένο τμήμα είναι πολύ μεγαλύτερο. Έτσι, μετά από μια διαδρομή λίγων ωρών προς την κατεύθυνση αυτή, ο διψασμένος για εξερεύνηση ταξιδιώτης θα φτάσει στις παρυφές ενός πρωτόγονου δάσους, που είναι πολύ πιο ενδιαφέρον από κάθε άποψη από την περιοχή στην οποία θα έφτανε αν ταξίδευε χίλια μίλια προς τα δυτικά.

Το επόμενο πρωί, την Τρίτη 1η Σεπτεμβρίου, ξεκίνησα μαζί με το σύντροφό μου με μια άμαξα από το Μπάνγκορ για την «πάνω μεριά του ποταμού». Στο τέλος της επόμενης μέρας, στο Ματαγουαμκεάγκ Πόιντ, περίπου εξήντα μίλια μακριά, θα μας συναντούσαν δύο ακόμα κάτοικοι του Μπάνγκορ, οι οποίοι είχαν αποφασίσει να μας συνοδεύσουν στην εκδρομή μας στο βουνό. Ο καθένας από εμάς είχε μαζί του από ένα σακίδιο ή μια τσάντα γεμάτη με τα απαραίτητα ρούχα και εφόδια, ενώ ο σύντροφός μου κρατούσε το όπλο του.

Δώδεκα μίλια μετά το Μπάνγκορ περάσαμε απ' τα χωριά Στίλγουοτερ και Όλνταουν, χτισμένα κοντά στους καταρράκτες του Πένομπσκοτ, με τη βοήθεια των οποίων τα δάση του Μείν μετατρέπονται σε ξυλεία. Εδώ παρατηρείται μεγάλος συνωστισμός όλο το χρόνο. Και το πράσινο κάποτε δέντρο, που από καιρό έχει γίνει λευκό – δε θα πω σαν το λευκό χιόνι, αλλά σαν ένα λευκό κορμό – υποβαθμίζεται σε ξυλεία. Εδώ γεννιούνται τα μαδέρια των δυόμισι, των πέντε και των επτάμισι πόντων, εδώ ο κύριος Σόγιερ βάζει σημάδια οριοθετώντας τις περιοχές της υλοτόμησης, σημάδια που κρίνουν τη μοίρα τσώνων και τσώνων δασών. Μέσα από τα ατσάλινα κόσκινά του, άλλα λιγότερο κι άλλα περισσότερο ψιλά, περνά αδυσώπητα το δάσος του Μείν, από το Κτάαντν και το Τσεσανκούκ ως τον άνω ρου του Σεντ Τζον,

ώσπου βγαίνει από την άλλη μεριά μεταμορφωμένο σε μαδέρια, καλύμματα παραθύρων, πηχάκια, σανίδες στέγης, τόσο μικρές που μπορεί να τις παρασύρει ο άνεμος, που όμως μπορούν να κοπούν ξανά και ξανά μέχρι να αποκτήσουν το επιθυμητό μέγεθος. Σκεφτείτε πώς στεκόταν το λευκό πεύκο στην όχθη του Τσεσάνκ, με τα κλαδιά του να θροΐζουν στους τέσσερις ανέμους και με κάθε βελόνα του να τρέμει στο φως του ήλιου – κι έπειτα αναλογιστείτε την τωρινή του κατάσταση, πουλημένο ίσως στην Εταιρεία Σπίρτων της Νέας Αγγλίας! Όπως διάβασα, το 1837 υπήρχαν διακόσια πενήντα πριονιστήρια στον Πένομποκοτ και τους παραποτάμους του πάνω από το Μπάνγκορ, τα περισσότερα στην περιοχή αυτή, τα οποία κάθε χρόνο παρήγαγαν σανίδες με συνολικό μήκος πάνω από εξήντα εκατομμύρια μέτρα. Σε αυτά πρέπει να προσθέσουμε την ξυλεία του Κενεμπάκ, του Αντροσόγκιν, του Σάκο, του Πασαμακούοντι κι άλλων ποταμών. Δεν είναι να απορεί κανείς που ακούμε τόσο συχνά για πλοία ακινητοποιημένα στις όχθες για μία εβδομάδα εξαιτίας της ξυλείας των δασών του Μείν που πλέει στο ποτάμι. Αποστολή των ανθρώπων που εργάζονται εκεί, σαν πολυάσχολοι δαίμονες, φαίνεται να είναι να εξαφανίσουν και το τελευταίο ίχνος δάσους από τη χώρα, από κάθε μοναχικό βάλτο και κάθε βουνοπλαγιά, όσο πιο γρήγορα μπορούν.

Στο Όλνταουν επισκεφθήκαμε ένα εργοστάσιο στο οποίο κατασκευάζονται οι βάρκες που είναι γνωστές με τη γαλλική ονομασία «μπατό». Η κατασκευή των σκαφών αυτών αποτελεί μεγάλη επιχείρηση στην περιοχή του ποταμού Πένομποκοτ. Εξετάσαμε μερικές τέτοιες βάρκες στις αποθήκες. Πρόκειται για σκάφη ελαφρά και καλλίγραμμα, σχεδιασμένα για ορμητικά ποτάμια με

βραχώδη πυθμένα, που μεταξύ δύο πλωτών σημείων μπορούν εύκολα να μεταφερθούν στους ώμους των επιβατών. Έχουν μήκος από έξι έως εννέα μέτρα και πλάτος μονάχα ένα με ενάμισι μέτρο και είναι μυτερά και στις δύο άκρες, όπως τα κανό, αν και πιο φαρδιά χαμηλά στο μπροστινό μέρος, όπου το πλάτος τους φτάνει τα δύο με δύομισι μέτρα, έτσι ώστε να γλιστρούν πάνω από τα βράχια όσο το δυνατόν πιο απαλά. Είναι λεπτοκαμωμένα, με δύο σανίδες μονάχα σε κάθε πλευρά, στερεωμένες με μερικές γωνίες από σφεντάμι ή άλλο σκληρό ξύλο. Το υπόλοιπο σκάφος όμως αποτελείται από καθαρό, λευκό πεύκο, και μάλιστα από αρκετά μεγάλη ποσότητα, εξαιτίας του σχήματός τους, αφού ο πάτος τους είναι τελείως επίπεδος, όχι μόνο κατά μήκος αλλά και κατά πλάτος. Μερικές φορές ύστερα από μακρόχρονη χρήση οι βάρκες σκεβρώνουν και τότε οι βαρκάρηδες τις γυρίζουν ανάποδα και τις ισιώνουν τοποθετώντας από ένα βάρος σε κάθε άκρη. Απ' ό,τι μας είπαν, μια τέτοια βάρκα φθείρεται συνήθως ύστερα από δύο χρόνια, καμιά φορά όμως συμβαίνει να καταστραφεί και ύστερα από ένα μονάχα ταξίδι εξαιτίας της τριβής της με τα βράχια. Η τιμή πώλησής της είναι δεκατέσσερα με δεκαέξι δολάρια. Η γαλλική ονομασία «μπατό» που χρησιμοποιούν οι ντόπιοι για το κανό αυτό των λευκών αντηχούσε στ' αυτιά μου με μια ολόφρεσκια, άγρια μουσικότητα, θυμίζοντάς μου την άγρια περιοχή του Σαρλεβουά στον Καναδά και τις περιπέτειες των Καναδών εξερευνητών. Το «μπατό» είναι ένα είδος ημίαιμου μεταξύ κανό και βάρκας που χρησιμοποιούν οι έμποροι γούνας.

Πήραμε το πλοίο και περάσαμε το Νησί των Ινδιάνων. Καθώς αφήναμε πίσω μας την όχθη, παρατήρησα έναν κοντό, ατημέλητο Ινδιάνο με παρουσιαστικό που θύμιζε πλύστρα – μ' εκείνο το

κλαψιάρικο ύφος που συνηθίζουν να έχουν οι γυναίκες αυτές – που μόλις είχε κατέβει από την «πάνω μεριά του ποταμού», να αράζει το κανό του στην όχθη του Όλνταουν, κοντά σε ένα παντοπωλείο. Αφού έσυρε έξω το σκάφος του, έπιασε μια αρμαθιά δέρματα στο ένα χέρι κι ένα άδειο βαρελάκι στο άλλο και ανηφόρισε την όχθη. Η εικόνα αυτή παρουσιάζει ολοκάθαρα την ιστορία των Ινδιάνων, συγκεκριμένα την ιστορία του αφανισμού τους. Το 1837 από τη φυλή αυτή είχαν απομείνει μόλις τριακόσιες εξήντα δύο ψυχές. Το νησί έμοιαζε εγκαταλειμμένο, παρ' όλα αυτά όμως παρατήρησα μερικά καινούρια σπίτια ανάμεσα στα παλιά, σημαδεμένα από τον καιρό, σαν να διατηρούσε ακόμη η φυλή ένα κάποιο κουράγιο για ζωή. Γενικά όμως τα σπίτια τους παρουσιάζουν εικόνα εξαιρετικά αφρόντιστη, έρημη και μελαγχολική: Είναι άθλιες ξύλινες καλύβες και όχι σπιτικά. Η ζωή των ανθρώπων αυτών είναι *domi aut militiae*, δηλαδή στο σπίτι ή στον πόλεμο, ή μάλλον *venatus*, δηλαδή στο κυνήγι, και περισσότερο χρόνο περνούν με αυτό το τελευταίο παρά στο σπίτι. Το μόνο καλοφτιαγμένο κτίριο είναι η εκκλησία, όμως αυτό δεν είναι δημιούργημα των Αμπενάκι αλλά της Ρώμης. Μπορεί να είναι ένα καλό καναδικό κτίσμα, αλλά ως ινδιάνικο είναι άθλιο. Η φυλή αυτή ήταν κάποτε πανίσχυρη. Σήμερα αποτελεί αντικείμενο πολιτικών αντιπαραθέσεων – μια παροδική μόδα. Σκεφτόμουν ότι μια σειρά από ινδιάνικα αντίσκηνα, μια γιορτή με ινδιάνικους χορούς κι έναν αιχμάλωτο δεμένο σ' ένα στύλο βασανιστηρίων θα ήταν θέαμα περισσότερο αξιοπρεπές από αυτό εδώ.

Πιάσαμε στο Μάλφορντ και συνεχίσαμε με την άμαξα κατά μήκος της ανατολικής όχθης του Πένομπσκοτ. Δε χάσαμε σχεδόν καθόλου απ' τα μάτια μας το ποτάμι και τα ινδιάνικα νησιά. Οι

Ινδιάνοι έχουν στην κατοχή τους όλα τα νησιά ως το Νίκετου, ψηλά στο στόμιο του Ανατολικού Παραπόταμου. Τα νησιά αυτά είναι γενικά δασώδη και λέγεται ότι έχουν καλύτερη γη απ' ό,τι οι γειτονικές όχθες. Το ποτάμι εκεί φαινόταν ρηχό και ήταν γεμάτο βράχια, με ορμητικά σημεία, όπου το νερό αναδευόταν και άστραφτε στο φως του ήλιου. Κοντοσταθήκαμε κάποια στιγμή για να παρατηρήσουμε έναν ψαραετό, καθώς βουτούσε ολόισια σαν βέλος από μεγάλο ύψος για να πιάσει ένα ψάρι. Τελικά όμως στάθηκε άτυχος και το θήραμα του ξέφυγε. Ο δρόμος στον οποίο ταξιδεύαμε ήταν ο δρόμος του Χόλτον, στον οποίο κάποτε κάποιοι στρατιώτες προέλασαν ως το Μαρς Χιλ. Είναι ο πιο σημαντικός δρόμος στα μέρη αυτά, θα έλεγα σχεδόν ο μόνος, ίσιος και καλοφτιαγμένος και σε αρκετά καλή κατάσταση. Παντού τριγύρω διακρίναμε τα ίχνη της μεγάλης πλημμύρας: ένα σπίτι γερό, να στέκει μακριά απ' το σημείο όπου το είχαν θεμελιώσει, εκεί όπου το απόθεσε η πλημμύρα. Ένα άλλο με όψη που έμοιαζε φουσκωμένη από τα νερά, σαν να στεγνώνει και να αερίζει ακόμη το υπόγειό του. Και παντού κατά μήκος του δρόμου κορμοί σημαδεμένοι, με κάποια από τα σημάδια αυτά να φανερώσουν ότι κάποτε το συγκεκριμένο ξύλο αποτελούσε κομμάτι μιας γέφυρας. Περάσαμε τα ποταμάκια Σανχέιζ – ινδιάνικο όνομα, που όμως φέρνει στο μυαλό το καλοκαίρι – Ολεμόν, Πασανταμκεάγκ και άλλα, που όλα τους φαντάζουν μεγαλύτερα στο χάρτη παρά στην πραγματικότητα. Στο Πασανταμκεάγκ συναντήσαμε το αντίθετο απ' αυτό που υπονοεί το όνομα – δηλαδή σοβαρούς πολιτικούς, για την ακρίβεια λευκούς. Συναντήσαμε ανθρώπους ανυπόμονους να μάθουν την πιθανή κατάληξη των επερχόμενων εκλογών, ανθρώπους που μιλούσαν γρήγορα, χαμηλόφωνα και

με ένα είδος υποκριτικής σοβαρότητας που σε ανάγκαζε να τους πιστέψεις, χωρίς καν να περιμένουν για τις απαραίτητες συστάσεις. Στέκονταν και από τις δύο πλευρές της άμαξας και έκαναν φιλότιμες προσπάθειες να πουν πολλά με λίγα λόγια, βλέποντας με πόση ανυπομονησία κρατούσε ο οδηγός το καμτσίκι, εκείνο που κατάφεραν όμως ήταν να λένε πολλά λόγια με ελάχιστη ουσία. Απ' ό,τι φαίνεται είχαν κάνει συσκέψεις επί συσκέψεων και προτίθενταν να κάνουν κι άλλες – αλληπάλληλες νίκες και ήττες, η μία μετά την άλλη. Κάποιοι ίσως εκλέγονταν, κάποιοι άλλοι ίσως όχι. Ένας άντρας, παντελώς άγνωστος σ' εμάς, που ήρθε και στάθηκε δίπλα στο αμάξι μας το σούρουπο, έφτασε στο σημείο να τρομάξει το αλόγο μας με τις διακηρύξεις του, που ακούγονταν σοβαρές και θετικές, παρ' όλο που ήταν φως φανάρι ότι μέσα του πίστευε ελάχιστα απ' όλα αυτά. Στο χάρτη λοιπόν το Πασσανταμκεάγκ φάνταζε εντελώς διαφορετικό απ' ό,τι ήταν στην πραγματικότητα. Με τη δύση του ήλιου αφήσαμε για λίγο το ποτάμι για να κόψουμε δρόμο και φτάσαμε στο Ένφιλντ, όπου θα περνούσαμε τη νύχτα. Το μέρος αυτό, όπως και οι περισσότερες κοινότητες κατά μήκος της διαδρομής αυτής, μου έδωσε την εντύπωση πως του είχαν χαρίσει ένα όνομα με μοναδικό σκοπό να το κάνουν να ξεχωρίσει ανάμεσα στην ανώνυμη και ανένταχτη ερημιά, χωρίς ωστόσο να επιτευχθεί κάτι τέτοιο. Εκεί, στο σπίτι του παλιότερου αποίκου της περιοχής, πρόσεξα έναν οπωρώνα γεμάτο υγιείς και καλά αναπτυγμένες μηλιές, γεμάτες καρπούς. Επρόκειτο όμως για καρπούς φυσικούς που σχεδόν δεν είχαν αξία, αφού τα δέντρα δεν ήταν μπολιασμένα. Κι έτσι είναι τα περισσότερα οπωροφόρα χαμηλά στον ποταμό. Θα ήταν καλή σκέψη και μεγάλη χάρη για τους αποίκους της περιοχής να τους

επισκεφθεί την άνοιξη ένα αγροτόπαιδο απ' τη Μασαχουσέτη με ένα σεντούκι γεμάτο επιλεγμένους βλαστούς και τα σύνεργα του μπολιάσιματος.

Το επόμενο πρωί συνεχίσαμε τη διαδρομή μας μέσα από μια περιοχή γεμάτη ψηλούς λόφους με θέα στη λίμνη Κολντ Στριμ, μια πανέμορφη λίμνη μήκους τεσσάρων ή πέντε μιλίων, και βγήκαμε ξανά στο δρόμο του Χόλτον, που εκεί τον αποκαλούν «στρατιωτικό δρόμο», στο Λίνκολν, σαράντα πέντε μιλια από το Μπάνγκορ. Το χωριό αυτό είναι το κεφαλοχώρι της περιοχής πάνω από το Όλνταουν. Έχοντας ακούσει ότι σε ένα από τα νησιά υπήρχαν αρκετοί ινδιάνικοι καταυλισμοί, αφήσαμε άλογο και αμάξι και διασχίσαμε με τα πόδια μισό μιλί μέσα στο δάσος ως το ποτάμι, με σκοπό να βρούμε έναν οδηγό για το βουνό. Ύστερα από αρκετή έρευνα κατορθώσαμε να ανακαλύψουμε τον οικισμό τους: μικρές καλύβες σ' ένα απόμερο σημείο, ασυνήθιστα ήρεμο και όμορφο, με ωραία χωράφια και λυγερές λεύκες κατά μήκος της όχθης. Κωπηλατήσαμε απέναντι ως το νησί με ένα κανό το οποίο βρήκαμε στην όχθη. Κοντά στο σημείο που πιάσαμε καθόταν ένα κορίτσι ινδιανάκι, δέκα δώδεκα χρόνων, πάνω σε ένα βράχο μέσα στο νερό, μουρμουρίζοντας ένα τραγούδι καθώς έπλενε. Ήταν μια μελωδία των ιθαγενών. Ένα καμάκι για σολομούς, φτιαγμένο ολόκληρο από ξύλο, σαν αυτά που χρησιμοποιούσαν πριν έρθουν οι λευκοί, ήταν πεταμένο στην όχθη. Στη μια άκρη του είχε στερεωμένο ένα ελαστικό κομμάτι ξύλο, το οποίο γλιστρούσε και έκλεινε πάνω από το ψάρι, κάτι σαν το εργαλείο που κρατάει τον κουβά στην άκρη του στύλου του πηγαδιού. Καθώς πλησιάζαμε το κοντινότερο σπίτι, μας υποδέχτηκε μια ομάδα από δέκα δώδεκα σκυλιά που έμοιαζαν με λύκους, πιθανότατα

άμεσοι απόγονοι των παλιών ινδιάνικων σκυλών, τους οποίους οι πρώτοι εξερευνητές περιγράφουν ως τους «λύκους τους». Και μάλλον αυτό ακριβώς ήταν. Σύντομα έκανε την εμφάνισή του και ο ένοικος της καλύβας με ένα μακρύ κοντάρι στο χέρι, με το οποίο έδωξε τα σκυλιά για να μπορέσουμε να αρχίσουμε τις διαπραγματεύσεις με την ησυχία μας. Ήταν ένας γεροδεμένος άντρας με όψη όμως νωθρή και λιγδερή και αργόσυρτη ομιλία. Σαν απάντηση στα ερωτήματά μας μας είτε με ένα ύφος, λες και ήταν η πρώτη σοβαρή κουβέντα που έκανε την ημέρα εκείνη, ότι πράγματι δύο Ινδιάνοι θα έφευγαν για την «πάνω μεριά του ποταμού» την ίδια μέρα, πριν το μεσημέρι. Και ποιος ήταν ο άλλος; Ο Λούις Νέπτουν, που ζει στο διπλανό σπίτι. Ας πάμε λοιπόν να μιλήσουμε μαζί στον Λούις Νέπτουν. Η ίδια υποδοχή από τα σκυλιά και την επόμενη στιγμή εμφανίστηκε ο Λούις Νέπτουν, ένας μικρόσωμος, νευρώδης άντρας με πρόσωπο βλογοκομμένο και ρυτιδιασμένο, που όμως φαινόταν να είναι ο αρχηγός. Θυμήθηκα ότι ήταν εκείνος που είχε συνοδεύσει τον Τζάκσον στο βουνό το '37. Τα ίδια ερωτήματα ετέθησαν στον Λούις, οι ίδιες πληροφορίες δόθηκαν, ενώ ο πρώτος Ινδιάνος στεκόταν δίπλα αμίλητος. Μάθαμε ότι οι δυο τους θα ξεκινούσαν γύρω στο μεσημέρι με δύο κανό για το Τσεσανκούκ, με σκοπό να κυνηγήσουν άλκες. Θα έλειπαν ένα μήνα. «Λοιπόν, Λούις, αν φτάσετε στο Πόιντ (στα Πέντε Νησιά, λίγο πιο χαμηλά από το Ματαγουαμκεάγκ) και κατασκοινώσετε εκεί, εμείς θα ξεκινήσουμε με τα πόδια κατά μήκος του Δυτικού Παραπόταμου – θα είμαστε τέσσερις – και θα σας περιμένουμε στο φράγμα από αυτή την πλευρά. Θα μας προλάβετε αύριο ή μεθαύριο και θα μας πάρετε στα κανό σας. Θα σταματήσουμε για σας, θα σταματήσετε για μας. Θα πληρω-

θείτε για τον κόπο σας». «Ναι», απάντησε ο Λούις. «Ίσως έχετε εφόδια για όλους – χοιρινό, ψωμί – και πληρώσετε μ' αυτά». Έπειτα συνέχισε: «Σίγουρα θα σκοτώσουμε πολλές άλκες». Κι όταν τον ρώτησα εάν πίστευε ότι ο θεός Πομόλα θα μας άφηνε να ανέβουμε στο βουνό, μου απάντησε ότι θα έπρεπε να τοποθετήσουμε ένα μπουκάλι ρούμι στην κορυφή. Ο ίδιος είχε τοποθετήσει αρκετά και κάθε φορά που ξαναπήγαινε, το μπουκάλι είχε αδειάσει. Είχε ανέβει δυο τρεις φορές και είχε αφήσει εκεί γράμματα, αγγλικά, γερμανικά, γαλλικά και τα λουιά. Οι άντρες αυτοί ήταν ντυμένοι ελαφρά, με πουκάμισα και παντελόνια, όπως ντύνονται οι δικοί μας εργάτες όταν ο καιρός είναι ζεστός. Δε μας προσκάλεσαν στα σπίτια τους, αλλά βγήκαν και μας υποδέχτηκαν έξω. Με τα πολλά αφήσαμε τους Ινδιάνους, θεωρώντας τους εαυτούς μας τυχερούς που είχαμε εξασφαλίσει τέτοιους οδηγούς και συντρόφους στο ταξίδι.

Ελάχιστα ήταν τα σπίτια κατά μήκος του δρόμου, χωρίς ωστόσο ποτέ να λείπουν εντελώς, σαν να υπήρχε κάποιος αυστηρός νόμος που καθόριζε τη διασπορά των ανθρώπων σε ολόκληρο τον πλανήτη, τον οποίο κανείς δεν παραβαίνει αιμώρητος, ούτε και για ασήμαντη αιτία. Υπήρχαν ακόμα και τα σπέρματα κάνα δυο χωριών που μόλις άρχιζαν να αναπτύσσονται. Η ομορφιά του ίδιου του δρόμου ήταν εντυπωσιακή. Πολλά και διάφορα αειθαλή, πολλά από αυτά σπάνια στα μέρη μας – ντελικάτα δείγματα λάρικος, δέντρου της ζωής, ερυθρελάτης και βαλοσαμελαίου, με ύψη που κυμαίνονταν από λίγους πόντους ως αρκετά μέτρα – φύτρωναν κι από τις δυο πλευρές του δρόμου. Σε ορισμένα σημεία οι σειρές αυτές των δέντρων έμοιαζαν με φράχτες αυλής, έτσι όπως ξεητηδούσαν από το απαλό χορτάρι που φύτρωνε σχη-

ματιζοντας από μια αδιάκοπη πράσινη έκταση σε κάθε άκρη του δρόμου, η οποία ποτιζόταν από τα απόνερα που έρρεαν. Κι από το σημείο εκείνο σε κάθε πλευρά δεν ήταν παρά ένα βήμα ως την άγρια, απάτητη ερημιά, που στο λαβύρινθό της από ζωντανά, πεσμένα δέντρα που σάπιζαν μόνο τα ελάφια και οι άλκες, οι αρκούδες και οι λύκοι μπορούν να μπουν με ευκολία. Δέντρα πιο όμορφα από εκείνα που έχει να επιδειξει οποιοσδήποτε κήπος σπιτιού φύτεωναν εκεί, ομορφαίνοντας τη διαδρομή που ακολουθούσαν οι άμαξες του Χόλτον.

Γύρω στο μεσημέρι φτάσαμε στο Ματαγουαμκεάγκ, πενήντα έξι μίλια από το Μπάνγκορ από το δρόμο που είχαμε έρθει. Πιάσαμε δωμάτιο σε ένα χάνι πάνω στο δρόμο του Χόλτον, όπου κάνει στάση και η ταχυδρομική άμαξα. Στο σημείο εκείνο υπήρχε μια μεγάλη, σκεπαστή γέφυρα που ένωνε τις δύο όχθες του Ματαγουαμκεάγκ, η οποία, απ' ό,τι μου είπαν, είχε χτιστεί περίπου δεκαεφτά χρόνια νωρίτερα. Φάγαμε μεσημεριανό – το πρώτο πιάτο του οποίου, παρεμπιπτόντως, όπως κι εκείνο του βραδινού, ακόμα και του πρωινού, αποτελείται από διάφορα ήδη κείκ, τα οποία σχηματίζουν μια αδιάκοπη γραμμή από τη μια άκρη του τραπεζιού ως την άλλη. Νομίζω πως δε θα πω ψέματα αν ισχυριστώ ότι μπροστά από τους δυο μας είχαν παρατάξει μια σειρά από δέκα ή δώδεκα πιάτα με τα εδέσματα αυτά. Λένε ότι η συνήθεια αυτή προήλθε από τους ξυλοκόπους, οι οποίοι, όταν βγαίνουν από το δάσος, νιώθουν μεγάλη λαχτάρα για κείκ, πίτες κι άλλα τέτοια γλυκά, που στο δάσος είναι σχεδόν άγνωστα. Αυτή εδώ λουπόν ήταν η προσφορά που ικανοποιούσε τη συγκεκριμένη ζήτηση. Η προσφορά είναι πάντοτε ανάλογη με τη ζήτηση κι εκείνοι οι πεινασμένοι άντρες δε μένουν ποτέ ανικανοποίητοι.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ισορροπία των τροφίμων αποκαθίσταται ώσπου να φτάσουν στο Μπάνγκορ. Το Ματαγουαμκεάγκ απλώς τους κόβει για λίγο την πείνα. Λοιπόν, για να συνεχίσω: Ο «επιτιθέμενος», επιδεικνύοντας ένα ελάχιστο ποσοστό στωικότητας, πρέπει να περάσει πάνω από την πρώτη αυτή γραμμή των γλυκών για να μπορέσει να κατακτήσει ό,τι υπάρχει πίσω της, το οποίο σε καμία περίπτωση δε θέλω να υπονοήσω ότι είναι ανεπαρκές σε ποσότητα και ποιότητα για να ικανοποιήσει την άλλη απαίτηση του ανθρώπου, όχι των δασών αλλά των πόλεων, για κρέας ελαφιού και άλλες δυνατές γεύσεις της υπαίθρου. Μετά το φαγητό κάναμε μια βόλτα ως το «Πόιντ», τη συμβολή δύο ποταμών, σημείο απ' ό,τι λένε μιας αρχαίας μάχης μεταξύ των Ανατολικών Ινδιάνων και των Μοχόκ. Ψάξαμε με μεγάλη προσοχή για κάποιο κατάλοιπο, παρ' όλο που οι άνδρες στο μπαρ δεν είχαν ποτέ τους ακούσει για καμία μάχη εκεί. Τα μόνα που βρήκαμε ήταν λίγες νιφάδες από την πέτρινη αιχμή κάποιου βέλους, μερικές μύτες αιχμών, μια μικρή μολυβένια σφαίρα και λίγες χρωματιστές χάντρες, αυτές οι τελευταίες ίσως από την εποχή των πρώτων εμπόρων γούνας. Στο σημείο εκείνο ο Ματαγουαμκεάγκ, παρά το μεγάλο πλάτος του, είναι ρηχός και γεμάτος βράχια, έτσι που θα μπορούσε κανείς να τον διασχίσει σχεδόν χωρίς να βρέξει τα πόδια του. Και όταν ο συνταξιδιώτης μου μου διηγήθηκε ότι είχε ανέβει με ένα «μπατό» πενήντα ή εξήντα μίλια πιο πάνω, μέσα από μακρινά και άκοπα ακόμη δάση, δυσκολεύτηκα να τον πιστέψω. Θα ήταν σχεδόν ακατόρθωτο να βρει σημείο να αράξει ένα «μπατό» στο στόμιο του ποταμού. Μου είπαν ότι το χειμώνα σκοτώνουν εδώ ελάφια, καρμπού ή ταράνδους, σε απόσταση αναπνοής από το χάνι.

Πριν φτάσουν οι υπόλοιποι συνταξιδιώτες μας, προχωρήσαμε εφτά μίλια πιο πέρα, ως το Μολούνκους, όπου ο δρόμος του Χόλτον συναντιέται με το δρόμο του Άρουσουκ, στο σημείο όπου μέσα στο δάσος υπάρχει ένα μεγάλο χάνι με την ονομασία «Σπίτι του Μολούνκους» και έχει ιδιοκτήτη κάποιον Λίμπι. Το σπίτι είχε μια αίθουσα που έμοιαζε φτιαγμένη για χορό και για στρατιωτικά γυμνάσια. Αυτό το τεράστιο ξύλινο παλάτι ήταν το μοναδικό ίχνος ανθρώπινης παρουσίας στην ερημιά εκείνη. Βγήκα στη βεράντα στη γωνία του σπιτιού και κοίταξα το δρόμο του Άρουσουκ, ο οποίος έδειχνε να συνεχίζεται ως εκεί που φτάνει το μάτι. Εκείνη τη στιγμή κατηφόριζε το δρόμο ένας άνθρωπος πάνω σε ένα προχειροφτιαγμένο, πρωτότυπο κάρο, ενός είδους που – ποιος ξέρει – ίσως συνηθίζεται στο Άρουσουκ: Δεν ήταν παρά ένα κάθισμα με ένα κάρο από κάτω, με λίγα σακιά πάνω του κι ένα σκύλο να κοιμάται δίπλα τους. Ο οδηγός προσφέρθηκε χαρούμενα να μεταφέρει για λογαριασμό μας οποιοδήποτε μήνυμα είχαμε για κάποιον στην περιοχή εκείνη. Υποψιάζομαι ότι ακόμα και στο τέλος του κόσμου αν πάει κανείς, θα βρεθεί κάποιος που να πηγαίνει ακόμα πιο μακριά, κάποιος που να ξεκινά για το σπίτι του με τη δύση του ήλιου και να λέει μια τελευταία λέξη πριν φύγει. Υπήρχε επίσης εκεί ένας μικρέμπορος που στην αρχή δεν είχα δει. Είχε το μαγαζάκι του σε ένα μικρό κουτί στην άκρη του δρόμου, πίσω από την πινακίδα του Μολούνκους. Έμοιαζε με αντίβαρο για κάποια καινούρια ζυγαριά άχυρου. Όσο για τον τόπο κατοικίας του, μόνο υποθέσεις μπορούσαμε να κάνουμε. Ίσως ήταν νοικάρης στο Σπίτι του Μολούνκους. Τον είδα να στέκεται στην πόρτα του μαγαζιού του, που ήταν τόσο μικρό, ώστε εάν κάποιος ταξιδιώτης έκανε να μπει μέσα, ο ίδιος θα έπρεπε

να βγει από την πίσω πόρτα και να συζητήσει με τον πελάτη του από ένα παράθυρο σχετικά με τα εμπορεύματα που είχε στην αποθήκη του ή που, το πιο πιθανό, τα είχε παραγγείλει και βρίσκονταν καθ' οδόν. Θα έμπαινα, μια κι ένιωσα μια δυνατή παρόρμηση να αγοράσω κάτι, εάν δε μου περνούσε από το μυαλό η σκέψη για το τι έμελλε να απογίνει εκείνος ο άνθρωπος. Την προηγούμενη μέρα είχαμε μπει σε ένα κατάστημα δίπλα στο πανδοχείο όπου είχαμε κάνει στάση. Ήταν ένα μικρό μαγαζί, ένα εμπορικό στο ξεκίνημά του, το οποίο όμως αργότερα θα αναπτυσσόταν και θα μεγάλωνε, ώσπου να γίνει ένα μεγάλο συνεταιριστικό κατάστημα στη μελλοντική κωμόπολη ή πόλη. Μάλιστα ήδη από τώρα του είχαν δώσει την ονομασία «Τάδε και Σία» – ξεχνάω το ακριβές όνομα του «Τάδε». Μια γυναίκα βγήκε από τα άδυνα του σπιτιού που βρισκόταν κολλητά με το κατάστημα «Τάδε και Σία» και προσφέρθηκε να μας πουλήσει καψούλια κι άλλα σύνεργα κυνηγιού. Ήξερε όλες τις τιμές και τις ποιότητες, καθώς και ποια προτιμούσαν οι κυνηγοί. Εκεί υπήρχε λίγο απ' όλα – σε περιορισμένο φάσμα – αρκετά είδη για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες και τις φιλοδοξίες των ανθρώπων των δασών, επιλεγμένα ποιος ξέρει με πόση φροντίδα και πόσο κόπο και φερμένα εκεί με κάρο ή με την ταχυδρομική άμαξα του Χούλτον. Ως συνήθως όμως μου φάνηκε πως υπήρχαν πολλά παιδικά παιχνίδια – σκυλιά, γατιά και τρομπέτες – κι αυτό σε ένα μέρος όπου σχεδόν δεν υπάρχουν ακόμη άποικοι. Λες κι ένα παιδί που θα γεννιόταν στα δάση του Μείν, ανάμεσα στις πευκοβέλονες και στα κεδρόμηλα, δε θα μπορούσε να κάνει δίχως τα παιχνίδια που έχουν οι νεαροί γόνοι της οικογένειας των Ρότσιλντ.

Νομίζω πως δεν υπήρχε κανένα άλλο σπίτι στο δρόμο για το

Μολούνκουσ, για επτά τουλάχιστον μίλια. Στο σημείο εκείνο περάσαμε πάνω από ένα φράχτη και μπήκαμε σε ένα καινούριο χωράφι ανάμεσα στους λόφους, με τα κούτσουρα να καίνε ακόμη, στο οποίο είχαν φυτέψει πατάτες. Σηκώσαμε τις κληματσίδες και βρήκαμε μεγάλες πατάτες, ώριμες σχεδόν, να φυτρώνουν σαν αγριόχορτα κι ανάμεσά τους γογγύλια. Ο τρόπος με τον οποίο καθαρίζουν τη γη πριν τη φυτέψουν είναι να κόβουν τα δέντρα, να καίνε μια φορά ό,τι μπορεί να καεί, έπειτα να τα κόβουν στο κατάλληλο μήκος, να τα μαζεύουν σε σωρούς και να τα ξανακαίνε. Στη συνέχεια, με τσάπες, φυτεύουν τις πατάτες στο έδαφος ανάμεσα στα κούτσουρα και στα αποκαϊδια. Για την πρώτη σοδειά οι στάχτες είναι αρκετές για λίπασμα και την πρώτη χρονιά δε χρειάζεται τσάπισμα. Το φθινόπωρο κόβουν, μαζεύουν και ξανακαίνε και ούτω καθεξής, ώσπου να καθαρίσει όλη η έκταση. Σύντομα η γη είναι έτοιμη για το φύτεμα του σιταριού. Αφήστε εκείνους που κάθονται στις κωμοπόλεις και τις πόλεις να μιλούν για φτώχεια και δύσκολους καιρούς. Δεν μπορεί δηλαδή ο μετανάστης που πλήρωσε τόσα χρήματα για να φτάσει ως τη Νέα Υόρκη ή τη Βοστώνη να πληρώσει πέντε δολάρια παραπάνω για να έρθει ως εδώ (εγώ πλήρωσα συνολικά τρία δολάρια για το ταξίδι μου από τη Βοστώνη ως το Μπάνγκορ, μια απόσταση διακοσίων πενήντα μιλίων) και να πλουτίσει όσο θέλει; Εδώ όπου η γη δεν κοστίζει σχεδόν τίποτα και τα σπίτια στοιχίζουν μονάχα τον κόπο να τα χτίσεις, και να ξεκινήσει μια νέα ζωή, σαν άλλος Αδάμ; Αν δεν μπορεί να ξεχάσει ότι είναι φτωχός, ας φτιάξει ένα μικρότερο σπίτι.

Η ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΡΗΜΙΑ

Όταν επιστρέψαμε στο Ματαγουαμκεάγκ, η ταχυδρομική άμαξα του Χόλτον είχε ήδη φτάσει. Ένας άντρας από την Επαρχία του Καναδά πρόδιδε την απειρία του με τις ερωτήσεις που έκανε στους Γιάνκηδες. Γιατί τα χρήματα της Επαρχίας δε γίνονταν εδώ δεκτά επί ίσοις όροις, ρωτούσε, όταν αντίστοιχα το νόμισμα των Ηνωμένων Πολιτειών περνά στο Φρέντερικτον; Ερώτηση μάλλον λογική. Απ' ό,τι είδα, ο άντρας εκείνος από την Επαρχία του Καναδά ήταν ένας πραγματικός «Τζόναθαν», δηλαδή αδαής χωριάτης, που τόσο πολύ τον είχαν αφήσει πίσω οι δαιμόνιοι γείτονές του, ώστε δε γνώριζε ούτε τα βασικά και έπρεπε να τους ρωτά ακόμα και γι' αυτά. Ένας λαός που διαθέτει το φυσικό χάρισμα της πολιτικής ικανότητας, της δημιουργικότητας και της γρήγορης μετακίνησης, όλα χαρακτηριστικά των Γιάνκηδων, οι οποίοι ξεπερνούν με γοργούς ρυθμούς την παλιά πατρίδα χάρη στην τόσο μεγάλη ποικιλία των ιδεών και των επινοήσεών τους, δεν μπορεί να παραμείνει επαρχιώτης για πολύ. Η κατοχή και η εξάσκηση του πρακτικού πνεύματος αποτελεί μια σίγουρη και σύντομη οδό προς την πνευματική ανάπτυξη και την ανεξαρτησία.

Στον τοίχο του πανδοχείου κρεμόταν η τελευταία έκδοση του Χάρτη του Μείν του Γκρίνλιφ κι έτσι, μην έχοντας πάρει χάρτες τσέπης μαζί μας, αποφασίσαμε να αντιγράψουμε από κει την περιοχή των λιμνών. Αφού λουπόν βουτήξαμε ένα στουπί στο πετρέλαιο της λάμπας, πασαλείψαμε με αυτό ένα φύλλο χαρτί κάνοντάς το διάφανο και ξεπατικώσαμε προσεχτικά το κομμάτι του χάρτη που μας ενδιέφερε. Αργότερα αποδείχτηκε ότι ο χάρτης εκείνος

ήταν ένας λαβύρινθος που έβριθε από λάθη και πολλές από τις λίμνες που απεικόνιζε δεν ήταν παρά αποκηήματα της φαντασίας του χαρτογράφου. Ο Χάρτης των Δημόσιων Περιοχών του Μείν και της Μασαχουσέτης είναι ο μοναδικός απ' όσους χάρτες έχω δει που αξίζει να ονομάζεται έτσι. Ενώ ήμασταν απασχολημένοι με το εγχείρημα της αντιγραφής του χάρτη, κατέφθασαν και οι σύντροφοί μας. Είχαν δει τις φωτιές των Ινδιάνων στα Πέντε Νησιά κι έτσι συμπεράναμε ότι όλα πήγαιναν καλά.

Νωρίς το επόμενο πρωί φορτωθήκαμε τα σακιά μας και ξεκινήσαμε πεζοί ως τον Δυτικό Παραπόταμο. Ο συνταξιδιώτης μου είχε αφήσει το άλογό του να βοσκήσει για μία εβδομάδα ή δέκα μέρες, θεωρώντας ότι το φρέσκο χορτάρι και το τρεχούμενο νερό θα έκανε στο ζωντανό τόσο καλό όσο θα έκαναν στο αφεντικό του το χωριάτικο φαγητό και οι νέες εμπειρίες στη φύση. Αφού πηδήξαμε ένα φράχτη, πήραμε ένα δυσδιάκριτο μονοπάτι κατά μήκος της βόρειας όχθης του Πένομπσκοτ. Δεν υπήρχε άλλος δημόσιος δρόμος για τα επόμενα τριάντα μίλια – ο μοναδικός δρόμος ήταν το ποτάμι. Σε όλη αυτή τη διαδρομή δε συναντήσαμε παρά πέντε έξι ξύλινες καλύβες στις όχθες του. Από κάθε όχθη ξεκινούσαν οι ακατοίκητοι, έρημοι τόποι, που έφταναν ως τον Καναδά. Ούτε άλογο, ούτε βόδι, ούτε κανενός είδους όχημα είχε περάσει ποτέ από δω. Τα γελάδια και τα σύνεργα των ξυλοκόπων μεταφέρονταν το χειμώνα πάνω στον παγωμένο ποταμό και επέστρεφαν πριν αρχίσει να σπάει ο πάγος. Τα δάση των αιθαλών έβγαζαν μια έντονη, γλυκιά και αναζωογονητική μυρωδιά. Ο αέρας ήταν κάτι σαν τονωτικό ποτό. Προχωρούσαμε κεφάτοι ο ένας πίσω από τον άλλο, με βήμα γοργό. Πού και πού βλέπαμε μικρά ανοίγματα στη βλάστηση της όχθης, που είχαν κά-

νει οι ξυλοκόποι για να μπορούν να κυλούν τους κορμούς στο ποτάμι. Από τα ανοίγματα αυτά φαινόταν το βραχώδες και αεικίνητο ρέμα. Οι μόνοι ήχοι που ακούγαμε ήταν το μουγκρητό του νερού, τα σφυρίγματα μιας αγριόπαπιας στο ποτάμι, της κίσσας και του μελισσοφάγου ολόγυρά μας στο δάσος και του δρυοκολάπτη στα ανοίγματα. Ήταν ένας τόπος που θα μπορούσε κανείς να τον αποκαλέσει ολοκαίνουριο. Οι μοναδικοί δρόμοι αποτελούσαν κατασκευάσματα της Φύσης και τα ελάχιστα σπίτια δεν ήταν παρά απλές ξύλινες καλύβες. Εδώ δεν μπορεί πλέον να κατηγορεί κανείς τους θεσμούς και την κοινωνία, αλλά αναγκάζεται να έρθει αντιμέτωπος με την αληθινή πηγή του Κακού.

Υπάρχουν τρεις τάξεις ανθρώπων που συχνάζουν ή μένουν στον τόπο όπου μόλις είχαμε μπει: Πρώτα απ' όλα οι υλοτόμοι, οι οποίοι το χειμώνα και την άνοιξη αποτελούν και την πιο πληθνή ομάδα, ενώ αντίθετα το καλοκαίρι εγκαταλείπουν εντελώς την περιοχή, αν εξαιρέσουμε λίγους άντρες, που έρχονται αναζητώντας τόπους ξυλείας. Δεύτερον, οι λιγοστοί άποικοι που ανέφερα και πριν, οι μοναδικοί μόνιμοι κάτοικοι, οι οποίοι ζουν στις παρυφές των αγριότοπων και με τις καλλιέργειές τους συνεισφέρουν ώστε να εφοδιάζονται με τροφή οι πρώτοι. Και τρίτον οι κυνηγοί, Ινδιάνοι οι περισσότεροι, οι οποίοι τριγυρίζουν στην περιοχή την περίοδο του κυνηγιού.

Ύστερα από τρία μίλια φτάσαμε στο ρέμα και στο πριονιστήριο του Ματασεούνκ, όπου υπήρχε ακόμα κι ένα προχειροφτιαγμένο ξύλινο τρένο που οδηγούσε κάτω, στον Πένομπσκοτ – το τελευταίο τρένο που επρόκειτο να συναντήσουμε. Διασχίσαμε μια έκταση ακριβώς στην όχθη του ποταμού, μεγαλύτερη από τριακόσια στρέμματα, γεμάτη μεγάλα δέντρα που μόλις είχαν κοπεί και

και κι ακόμη κάπνιζαν. Το μονοπάτι μας περνούσε ακριβώς από τη μέση της έκτασης αυτής και σχεδόν δε διακρινόταν πια. Τα δέντρα κείτονταν ολόγυρα, κορμοί πάχους ένα με ενάμισι μέτρο, ο ένας πάνω στον άλλο προς όλες τις κατευθύνσεις, όλοι κατάμαυροι σαν κάρβουνο απ' έξω, αλλά απόλυτα γεροί στο εσωτερικό τους, κατάλληλοι για καύσιμα ή ξυλεία. Σύντομα θα τους έκοβαν κατά μήκος και θα τους έκαιγαν ξανά. Γύρω μας υπήρχαν τόνοι από καυσόξυλα, αρκετά για να ζεστάνουν επαρκώς όλους τους φτωχούς της Βοστώνης και της Νέας Υόρκης για ένα χειμώνα, που προς το παρόν δυσκόλευαν το πέρασμα και αποτελούσαν εμπόδιο για τους αποίκους. Και ολόκληρο το πυκνό και αδιάβατο αυτό δάσος είναι καταδικασμένο να γίνει σιγά σιγά παρανάλωμα, σαν να 'ταν ροκανίδια, χωρίς η φωτιά του να ζεστάνει ούτε έναν άνθρωπο. Στην καλύβα του Τσόκερ, στο στόμιο του ποταμού Σάλμον, επτά μίλια από το Πόιντ, κάποιος από την ομάδα μας άρχισε να μοιράζει στα παιδιά μικρά, φθηνά εικονογραφημένα βιβλία, τα οποία θα τα βοηθούσαν να μάθουν να διαβάζουν. Στους γονείς τους μοίρασε εφημερίδες, άλλες λιγότερο κι άλλες περισσότερο πρόσφατες. Δεν υπάρχει ίσως καλύτερο δώρο για τους ανθρώπους που ζουν στην ερημιά. Οι εφημερίδες αποτελούσαν πολύ σημαντικό κομμάτι του εξοπλισμού μας, ορισμένες φορές μάλιστα ήταν το μοναδικό ανταλλάξιμο είδος. Διέσχισα τον ποταμό Σάλμον χωρίς να βγάλω τα παπούτσια μου, μια και τα νερά ήταν τόσο ρηχά, δεν κατάφερα όμως να κρατήσω τα πόδια μου εντελώς στεγνά. Μερικά μίλια παραπέρα συναντήσαμε το σημείο που ονομάζεται «Μαρμ Χάουαρντς». Στην άκρη ενός μεγάλου ξέφωτου φαίνονται δυο τρεις ξύλινες καλύβες, η μία από αυτές στην αντίπερα όχθη. Υπάρχουν ακόμα και μερικοί τάφοι,

που τους περιτοχιάζει ένας φράχτης από πασσάλους. Εκεί κείτονται σήμερα οι προπάτορες ενός μελλοντικού οικισμού. Σε χίλια χρόνια από σήμερα ίσως κάποιος ποιητής βρεθεί να γράφει τη δική του «Ελεγεία γραμμένη σε ένα επαρχιακό κοιμητήριο»*. Ο «χωριάτης Χάμπτεν», ο «άφωνος, άδοξος Μίλτον» και ο «Κρόμγουελ, αθώς του αίματος της πατρίδας του» του τόπου αυτού δεν έχουν ακόμα γεννηθεί.

«Ίσως στον άγριο αυτό τόπο μια μέρα ταφεί

Μια καρδιά έμπληη κάποτε φωτιάς ουράνιας·

Χέρια που ίσως βάσταξαν μιας αυτοκρατορίας το σκήπτρο

*Ή που ζωντάνεψαν εκστατικά της λύρας της χορδές».***

Το επόμενο σπίτι ήταν του Φισκ, δέκα μίλια από το Πόιντ, στο στόμιο του Ανατολικού Παραπόταμου και απέναντι από το Νίκε-τουου ή αλλιώς «Διχάλα», που είναι και το τελευταίο από τα ινδιάνικα νησιά. Ο λόγος για τον οποίο επιμένω ιδιαίτερα στα ονόματα των αποίκων και των αποστάσεων είναι το γεγονός ότι κάθε καλύβα στα μέρη εκείνα αποτελεί και χάνι, και έτσι οι παραπάνω πληροφορίες κάθε άλλο παρά άνευ σημασίας είναι για όσους μπορεί ο δρόμος τους να τους φέρει προς τα κει. Στο σημείο εκείνο έπρεπε να διασχίσουμε τον Πένομποςκοτ και να συνεχίσουμε στη νότια όχθη. Ένας από την ομάδα μας, ο οποίος μπήκε σε ένα

* «Elegy written in a Country Churchyard»: Ποίημα του Άγγλου ρομαντικού ποιητή Τόμας Γκρέι (1716-1771). (Σ.τ.Μ.)

** Ο Θορό παραφράζει τον πρώτο στίχο μιας στροφής του παραπάνω ποιήματος. Ο πρωτότυπος στίχος έχει ως εξής: «Ίσως στον παραμελημένο αυτό τόπο κείται τώρα». (Σ.τ.Μ.)

από τα σπίτια αναζητώντας κάποιον που θα μπορούσε να μας περάσει απέναντι, μας ανέφερε αργότερα ότι το εσωτερικό του οικήματος ήταν εξαιρετικά νοικοκυρεμένο, με πολλά βιβλία και μια νεαρή σύζυγο, που μόλις είχε φτάσει από τη Βοστώνη, που ερχόταν για πρώτη φορά στα μέρη αυτά. Διαπιστώσαμε ότι ο Ανατολικός Παραπόταμος σχημάτιζε στο στόμό του ένα μεγάλο και ορμητικό ρέμα, πολύ πιο βαθύ απ' ό,τι φαινόταν με την πρώτη ματιά. Αφού βρήκαμε ξανά το μονοπάτι – όχι χωρίς κάποια δυσκολία –, ακολουθήσαμε τη νότια όχθη του Δυτικού Παραπόταμου περνώντας από ένα ορμητικό ρέμα που ονομάζεται Ροκ Εμπίμ, που το βουητό του το ακούγαμε να έρχεται μέσα από το δάσος. Λίγο μετά, στο πιο πυκνό σημείο του δάσους, βρήκαμε έναν ακατοίκητο καταυλισμό ξυλοκόπων, καλύβες καινούριες ακόμη, που κατοικούνταν τον περασμένο χειμώνα. Αν και αργότερα συναντήσαμε μερικές ακόμα, επιτρέψτε μου να κάνω στο σημείο αυτό μια περιγραφή που ισχύει για όλες τους. Σε αυτά τα κτίσματα περνούν οι υλοτόμοι του Μείν το χειμώνα τους στην ερημιά. Τα καταλύματα για τους ανθρώπους είναι σχεδόν πανομοιότυπα με τους στάβλους για τα ζωντανά, με τη διαφορά ότι οι δεύτεροι δεν έχουν καμινάδες. Οι καλύβες αυτές έχουν διαστάσεις επτά επί τέσσερα μέτρα περίπου και είναι φτιαγμένες από αναποφλοιώτους κορμούς πεύκου, κέδρου, ερυθρελάτης ή κίτρινης σημύδας, είτε από ένα είδος μονάχα είτε από όλα μαζί. Δυο τρεις μεγάλοι πρώτα, ο ένας ακριβώς πάνω από τον άλλο, στερεωμένοι μεταξύ τους σε εγκοπές στις άκρες σε ύψος ένα με ενάμισι μέτρο. Έπειτα ακολουθούν μικρότεροι κορμοί που οι άκρες τους είναι τοποθετημένες πάνω σε εγκάρσιους, ο καθένας μικρότερος από τον άλλο, οι οποίοι σχηματίζουν τη στέγη. Η καμινάδα είναι μια τρύ-

πα σε σχήμα ορθογώνιου παραλληλόγραμου στη μέση, μήκους ένα με ενάμισι μέτρο, με ένα «φράχτη» από κούτσουρα γύρω της ψηλό όσο η άκρη της οροφής. Τα διάκενα είναι παραγεμισμένα με βρύα, ενώ η στέγη καλύπτεται από μακρόστενες, όμορφες σχίζες κέδρου, ερυθρελάτης ή πεύκου, κομμένες με σφυρί και καλέμι. Το τζάκι, το πιο σημαντικό μέρος, έχει σχήμα και μέγεθος όμοιο με την καμινάδα και βρίσκεται ακριβώς κάτω από την τρύπα της. Οριοθετείται από ένα κιγκλίδωμα φτιαγμένο με κούτσουρα στο πάτωμα, στο εσωτερικό του οποίου υπάρχει μια στοίβα στάχτη, ενώ τριγύρω του υπάρχουν γεροί πάγκοι από κορμούς κομμένους στα δύο. Η φωτιά συνήθως λιώνει το χιόνι και στεγνώνει τη βροχή που πέφτει από την καμινάδα πριν προλάβει να σβήσει. Σε κάθε πλευρά του τζακιού υπάρχει κι από ένα στρώμα από ξεθωριασμένα φύλλα δέντρου της ζωής. Υπάρχει ακόμα ο κουβάς για το νερό, το βαρέλι όπου φυλάνε το παστό χοιρινό και το λαβομάνο. Συχνά βρίσκεις μια παλιά τράπουλα ξεχασμένη πάνω σε κάποιο κούτσουρο. Το μάνταλο της πόρτας είναι ξύλινο, αλλά έχει το σχήμα των σιδερένιων, πράγμα που φανερώνει ότι το σκάλισαν με μεγάλο κόπο. Εκείνο που δίνει άνεση και θαλπωρή στα σπίτια αυτά είναι η τεράστια φωτιά, η οποία δε σβήνει νύχτα μέρα για όσο διάστημα οι υλοτόμοι κατοικούν σε αυτά. Το τοπίο που τα περιβάλλει είναι συνήθως αρκετά μελαγχολικό και άγριο. Οι καταυλισμοί των υλοτόμων βρίσκονται βαθιά στο δάσος, σαν τα μανιτάρια που φυτρώνουν στις ρίζες των πεύκων στους βάλτους. Δεν έχουν άλλη θέα εκτός από τον ουρανό. Δεν υπάρχει άλλο ξέφωτο πέρα από αυτό που σχηματίστηκε όταν κόπηκαν τα δέντρα για να χτιστεί η καλύβα και να εξασφαλιστούν τα καυσόξυλα. Το μόνο που απασχολεί τον ξυλοκόπο είναι το κατόλυσμά του

να είναι στεγανό, να βρίσκεται σε σημείο βολικό για τη δουλειά του και κοντά σε τρεχούμενο νερό. Πρόκειται για αληθινά σπίτια του δάσους, έτσι όπως είναι φτιαγμένα από κορμούς δέντρων που μάζεψε και στερέωσε γύρω του ο άνθρωπος για να προστατευτεί από τον αέρα και τη βροχή, σπίτια φτιαγμένα από ζωντανούς, νεαρούς κορμούς με βρύα και λειχήνες κολλημένα πάνω τους, με όλες εκείνες τις χαρακτηριστικές ρικνώσεις και ρυτίδες του φλοιού της σημύδας, με το ρετσίνι να στάζει, υγροί και φρέσκοι, που αποπνέουν οσμές βάλτου και μια αίσθηση ευρωστίας και μακροβιότητας σαν εκείνη των μανιταριών.¹ Το εδεσματολόγιο των υλοτόμων αποτελείται από τσάι, μελάσα, αλεύρι, κρέας χοιρινό (μερικές φορές μοσχαρίσιο) και φασόλια. Ένα μεγάλο ποσοστό από τα φασόλια που καλλιεργούνται στη Μασαχουσέτη καταλήγουν εδώ. Όταν βρίσκονται σε αποστολή εξερεύνησης, τρέφονται αποκλειστικά με παξιμάδια και χοιρινό, συχνά ωμό, με τσάι ή νερό, ανάλογα με την περίπτωση.

Το άγριο δάσος είναι πάντοτε και παντού υγρό και σκεπασμένο με βρύα. Όσο ταξιδεύαμε μέσα σ' αυτό, είχα διαρκώς την εντύπωση ότι βρισκόμουν σε βάλτο. Μόνο όταν κάποιος από τη

1. Ο Σπρίνγκερ στο βιβλίο του *Ζωή στο δάσος* (1851) αναφέρει ότι πρώτα απομακρύνουν τα φύλλα και την τύρφη από το σημείο όπου σκοπεύουν να στήσουν έναν καταυλισμό, επειδή φοβούνται τη φωτιά. Επίσης ότι «συνήθως επιλέγουν τους κορμούς της ερυθρελάτης για να κατασκευάσουν τις καλύβες τους, αφού είναι ελαφριοί, ίσοι και χωρίς σχεδόν καθόλου χυμούς». Ακόμα ότι «στο τέλος καλύπτουν τη στέγη με μεγάλα κλαριά από έλατο, ερυθρελάτη και πεύκο, έτσι ώστε όταν σκεπάζεται από χιόνι, η ζεστασιά στο εσωτερικό να διατηρείται ακόμα και τις πιο κρύες μέρες του χειμώνα». Λέει επίσης ότι τον πάγκο μπροστά στη φωτιά, τον οποίο αποκαλούν «Κάθισμα του διάκου», τον φτιάχνουν από έναν κορμό ερυθρελάτης ή πεύκου σκισημένου στα δύο, έχοντας αφήσει τρία τέσσερα χοντρά και γερά κλαριά στη μία πλευρά για πόδια.

συντροφιά παρατήρησε ότι κάποιο συγκεκριμένο κομμάτι του, κρίνοντας από την ποιότητα της ξυλείας, δε θα αργούσε να μετατραπεί σε ξέφωτο, και μάλιστα πολύ επικερδές, συνειδητοποίησα ότι αν έκοβαν τα δέντρα, αφήνοντας τον ήλιο να εισχωρήσει ως το έδαφος, το κομμάτι εκείνο του δάσους θα μεταμορφωνόταν αμέσως σε κατάξερο χωράφι, σαν εκείνα τα λίγα που είχαμε συναντήσει στο δρόμο μας. Ακόμα και τα πιο στεγανά παπούτσια σε ορισμένα σημεία της διαδρομής δεν μπορούν να κρατήσουν τα πόδια στεγνά. Αν το έδαφος είναι τόσο υγρό και σπογγώδες αυτό το πιο ξηρό κομμάτι της πιο ξηρής εποχής, πώς θα είναι άραγε την άνοιξη; Υπήρχαν άφθονες οξιές και κίτρινες σημύδες, μερικές μάλιστα από αυτές ήταν τεράστιες. Επίσης ερυθρελάτες, κέδροι, έλατα και πεύκα. Όσο για τα λευκά πεύκα, δεν είδαμε παρά κολοβά κούτσουρα, ριζωμένα στο έδαφος, μερικά μάλιστα πολύ μεγάλα. Τα είχαν ήδη κόψει, αφού το δέντρο αυτό είναι το πιο περιζήτητο ακόμα και σε τόσο χαμηλό υψόμετρο. Από ερυθρελάτες και έλατα δεν είχαν κόψει παρά ελάχιστα. Τα καυσόξυλα που πουλιούνται στη Μασαχουσέτη προέρχονται όλα από την περιοχή νότια του Μπάνγκορ. Εκείνο που οδηγεί οποιονδήποτε άλλο εκτός από τους κυνηγούς και τους εξερευνητές στο μέρος αυτό είναι το πεύκο, και κυρίως το λευκό.

Η φάρμα του Γουέιτ, δεκατρία μίλια από το Πόιντ, βρίσκεται σε ένα μεγάλο, υπερυψωμένο ξέφωτο με εξαιρετική θέα στον αστραφτερό ποταμό που κυλά χαμηλά. Οι σύντροφοί μου σε παλαιότερες εξορμήσεις τους είχαν δει από εκεί το Κτάαντν και τα άλλα βουνά της περιοχής, την ημέρα εκείνη όμως είχε τόση καταιχιά, που δε φαινόταν τίποτα. Μπροστά μας απλωνόταν μια τεράστια, συνεχής δασική έκταση, που εκτεινόταν κατά μήκος του

Ανατολικού Παραπόταμου προς τον Καναδά στα βόρεια και βορειοδυτικά και προς την κοιλάδα του Άρουστουκ στα βορειοδυτικά. Φανταστείτε πόσα άγρια ζώα ζούσαν εκεί μέσα! Υπήρχε επίσης μια μεγάλη έκταση με καλαμπόκι για τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής. Αντιληφθήκαμε την ιδιαίτερη, ξηρή οσμή του από απόσταση πεντακοσίων μέτρων, πριν ακόμη το δούμε.

Δεκαοχτώ μίλια από το Πόιντ αντικρίσαμε το σπίτι του Μακρόσλιν ή, όπως τον αποκαλούσαν χαιδευτικά οι σύντροφοί μου που τον γνώριζαν καλά, του «Θείου Τζορτζ». Εκεί σκοπεύαμε να ξαποστάσουμε και να φάμε. Το σπίτι του βρίσκεται στη μέση ενός μεγάλου ξέφωτου στο στόμιο του ποταμού Λιτλ Σκούντικ, στην απέναντι βόρεια όχθη του Πένομπσκοτ. Συγκεντρωθήκαμε σε ένα σημείο της όχθης απ' όπου θα μπορούσε να μας δει και ο σύντροφός μου πυροβόλησε μία φορά με το όπλο του στον αέρα. Αμέσως εμφανίστηκαν οι σκύλοι του Θείου Τζορτζ και σε λίγο τους ακολούθησε και το αφεντικό τους. Πήρε το «μπατό» του και μας μετέφερε απέναντι. Το ξέφωτο σταματούσε απότομα σε κάθε πλευρά εκτός από εκείνη που έβλεπε στο ποτάμι και από κει και πέρα ξεκινούσε το δάσος. Ήταν σαν να είχε καθαρίσει κάποιος λίγα τετραγωνικά εκατοστά στη μέση μιας έκτασης τριφυλλιού τριών χιλιάδων στρεμμάτων και να είχε τοποθετήσει εκεί μια δαχτυλήθρα. Ο Θείος Τζορτζ είχε δικό του όλο τον ουρανό και τον ορίζοντα κι ο ήλιος έλαμπε όλη μέρα πάνω από το ξέφωτό του. Αποφασίσαμε να περάσουμε τη νύχτα εκεί και να περιμένουμε τους Ινδιάνους, αφού παραπάνω δεν υπήρχε άλλο τόσο βολικό σημείο συνάντησης. Ο Θείος Τζορτζ δεν είχε δει κανέναν Ινδιάνο να περνάει από κει και, απ' ό,τι μας είπε, σπάνια περνούσε κάποιος χωρίς να τον αντιληφθεί. Οι σκύλοι του τον ειδοποιούσαν για τους

Ινδιάνους που πλησίαζαν ως και μισή ώρα πριν την άφιξή τους.

Ο Μακόσλιν ήταν από το Κενεμπέκ και είχε σκοτσέζικη καταγωγή. Είχε δουλέψει είκοσι δύο χρόνια σαν οδηγός σε ποτάμια και λίμνες, από αυτά πέντε ή έξι χρόνια διαδοχικά στον Πένομποκοτ και στους υδάτινους όγκους της περιοχής. Τώρα όμως είχε εγκατασταθεί εκεί καλλιεργώντας τρόφιμα για τους ξυλοκόπους και για τον εαυτό του. Μας καλοδέχτηκε για μια δυο μέρες δείχνοντας αληθινή, σκοτσέζικη φιλοξενία, χωρίς να δεχτεί επ' ουδενί να πάρει χρήματα. Ήταν ένας άνθρωπος με πνεύμα, ευστροφία και επίτεδο που δεν περίμενα να συναντήσω σε κάτοικο αυτής της έρημης περιοχής. Και όμως, όσο πιο βαθιά εισχωρεί κανείς στα άγρια δάση, τόσο πιο έξυπνους και, κατά μία έννοια, τόσο λιγότερο επαρχιώτες συναντά. Διότι οι πιονιέροι είναι πάντοτε ταξιδευτές και ως ένα βαθμό κοσμοπολίτες. Και επειδή είναι εξοικειωμένοι με τόσο μεγάλες αποστάσεις, επόμενο είναι οι γνώσεις τους να είναι πιο γενικές και πλούσιες από εκείνες των χωρικών. Αν ήθελα να βρω ανθρώπους στενόμυαλους, απληροφόρητους και με νοοτροπία επαρχιώτικη, σε αντίθεση με τους έξυπνους και εκλεπτυσμένους που θεωρείται ότι ζουν στις πόλεις, θα έψαχνα ανάμεσα στο σκουριασμένο πλήθος των κατοίκων μιας περιοχής που έχει αποικιστεί από καιρό, στα ξεπεσμένα αγροκτήματα που τα έχουν σκεπάσει τα αγριόχορτα, στα χωριά γύρω από τη Βοστόνη, ακόμα και κατά μήκος του δρόμου του Κόνκορντ, και όχι στα άγρια δάση του Μείν.

Φάγαμε το βραδινό μας στην ευρύχωρη κουζίνα, δίπλα σε μια φωτιά που θα μπορούσε να ψήσει ολόκληρο βόδι. Πολλά κούτσουρα με μήκος πάνω από ένα μέτρο καταναλώθηκαν για να βράσει το νερό για το τσάι μας. Ήταν κούτσουρα από σημύδα,

οξιά και σφεντάμι, τα ίδια χειμώνα καλοκαίρι. Και σύντομα ήρθαν στο τραπέζι τα αχνιστά πιάτα – ένα τραπέζι που πριν λίγο ήταν πολυθρόνα, απ' την οποία εκδιώχθηκε ο ένας από τη συντροφιά μας. Τα μπράτσα της πολυθρόνας αποτελούσαν το πλαίσιο όπου στηριζόταν η τάβλα, η οποία, όταν σηκωνόταν και ακουμπούσε στον τοίχο, σχημάτιζε την πλάτη της και δεν εμπόδιζε καθόλου. Όπως ανακαλύψαμε, επρόκειτο για ένα έπιπλο πολύ συνηθισμένο στα ξύλινα εκείνα σπίτια, μια και εξοικονομούσε αρκετό χώρο. Φάγαμε καυτά σταρένια ψωμιά από αλεύρι που είχαν φέρει με «μπατό» από το ποτάμι. Δεν υπάρχει καλαμποκόψωμο εκεί, αφού στο βόρειο τμήμα του Μείν καλλιεργούν σχεδόν αποκλειστικά σάρι. Επίσης χοιρομέρι, αυγά, πατάτες, γάλα και τυρί, όλα προϊόντα του αγροκτήματος, καθώς και φρέσκες και σολομούς. Στο τέλος ήπιαμε τσάι με μελάσα και φάγαμε γλυκά κέικ, λευκά και κίτρινα. Αυτό ήταν το εδεσματολόγιο που επικρατούσε στα μέρη κατά μήκος του ποταμού. Το επιδόρπιο ήταν συνήθως κομπόστα από άγρια μύρτιλα του βουνού. Τα πάντα ήταν άφθονα και εξαιρετικής ποιότητας. Το βούτυρο υπήρχε σε τόση αφθονία, ώστε πριν το αλατίσουν, το χρησιμοποιούσαν για να λιπάνουν τις μπότες τους.

Τη νύχτα μάς κράτησε συντροφιά ο ήχος της βροχής που έπεφτε στις σχίζες από κέδρο οι οποίες κάλυπταν τη σκεπή και το πρωί ξυπνήσαμε από δυο τρεις σταγόνες που έπεσαν στα μάτια μας. Ο καιρός είχε αλλάξει: Ερχόταν μπόρα. Έτσι αποφασίσαμε να μην εγκαταλείψουμε το τόσο άνετο καταφύγιό μας, αλλά να μείνουμε και να περιμένουμε τους Ινδιάνους και την επιστροφή της καλοκαιρίας. Όλη μέρα έβρεχε, πότε δυνατά, πότε όχι, άστραφτε και βροντούσε. Δεν αξίζει ίσως τον κόπο να αναφέρω

τι ακριβώς κάναμε όλη μέρα για να σκοτώσουμε το χρόνο μας, πόσες φορές αλείψαμε με βούτυρο τις μπότες μας και πόσες φορές κάποιος από μας αποσύρθηκεν νυσταγμένος στο υπνοδωμάτιο. Όταν σταμάτησε η βροχή, βγήκα μια βόλτα στην όχθη και μάζεψα κουδουνάκια και κεδρόμηλα. Αργότερα δοκιμάσαμε ο καθένας με τη σειρά του το τσεκούρι με το μακρύ στείλιάρι στα κούτσουρα μπροστά στην πόρτα. Στα μέρη αυτά τα στείλιάρια φτιάχνονται για να χρησιμοποιεί κανείς το τσεκούρι ενώ στέκεται πάνω στο κούτσουρο, κι έτσι είναι τριάντα περίπου πόντους μακρύτερα από τα δικά μας. Μετά κάναμε μια βόλτα στο αγρόκτημα μαζί με τον Μακόσλιν και επισκεφθήκαμε τους γεμάτους αχυρώνες, τις αποθήκες και τους στάβλους. Οι μόνοι ένοικοι του αγροκτήματος, εκτός από τον ίδιο, ήταν άλλος ένας άντρας και δύο γυναίκες. Ο Μακόσλιν είχε άλογα, αγελάδες, βόδια και πρόβατα. Απ' ό,τι μας είπε, ήταν ο πρώτος που είχε φέρει γελάδια και αλέτρι τόσο μακριά. Θα ήταν και ο τελευταίος, αν δεν είχαν ακολουθήσει το παράδειγμά του άλλοι δύο. Ακόμα και σ' αυτή την ερημιά πάντως δεν είχε καταφέρει να αποφύγει το σαράκι της πατάτας: την προηγούμενη χρονιά τα δύο τρίτα της σοδειάς του είχαν καταστραφεί, παρ' όλο που ήταν από σπόρο που είχε καλλιεργήσει ο ίδιος. Τα βασικά αγροτικά προϊόντα του ήταν η βρώμη, το χόρτο και οι πατάτες. Καλλιεργούσε επίσης μια μικρή ποσότητα από καρότα και γογγύλια, καθώς και «λίγο καλαμπόκι για τις κότες». Από αυτό το τελευταίο δεν τολμούσε να διακινδυνεύσει να φυτέψει περισσότερο, από φόβο μήπως δεν πιάσει. Τα πεπόνια, τα κολοκύθια, το καλαμπόκι, τα φασόλια, οι ντομάτες και πολλά ακόμα λαχανικά δεν ευδοκιμούν σ' εκείνα τα μέρη.

Ήταν φανερό ότι ο κυριότερος λόγος για τον οποίο είχαν έρ-

θει εδώ οι λιγοστοί άποικοι ήταν η φθηνή γη. Όταν ρώτησα τον Μακόσλιν γιατί δεν έρχονταν περισσότεροι, μου απάντησε ότι ένας λόγος ήταν το γεγονός ότι δεν μπορούσαν να αγοράσουν γη, αφού το μεγαλύτερο μέρος της ανήκε σε ιδιώτες ή εταιρίες που φοβούνταν ότι αν αποικιστούν αυτοί οι άγριοι τόποι, θα ενταχθούν στα σχέδια πόλεων και οι ίδιοι θα αναγκάζονταν να πληρώνουν φόρους. Για την εγκατάσταση σε γη που ανήκε στην Πολιτεία δεν υπήρχε τέτοιο πρόβλημα. Ο ίδιος ο Μακόσλιν δεν ήθελε γείτονες και δεν είχε καμία επιθυμία να δει ένα δρόμο να περνά δίπλα από το σπίτι του. Ακόμα και οι καλύτεροι γείτονες, έλεγε, είναι μπελάς και έξοδα, ειδικά σε ό,τι αφορά ζωντανά και φράχτες. Δεν τον πείραζε να εγκατασταθεί κάποιος στην άλλη όχθη του ποταμού, δεν ήθελε όμως κανένα στη δική του πλευρά.

Τις κότες του τις προστάτευαν τα σκυλιά. Όπως μας είπε ο Μακόσλιν: «Η γριά σκύλα το ξεκίνησε πρώτη κι ύστερα το έμαθε και στο κουτάβι της. Τώρα και οι δυο τους το 'χουν βάλει καλά στο μυαλό τους ότι κανένα πουλί δεν πρέπει να πλησιάζει στο κτήμα». Μόλις τα σκυλιά αντιλαμβάνονταν κάποιο γεράκι να πετά ψηλά, το έδιωχναν τρέχοντας κυκλικά κάτω από αυτό και γαβγίζοντας. Κάθε περιστέρι, κάθε «κιτρινοσφύρι», όπως αποκαλούν στα μέρη εκείνα το δρυοκολάπη, που καθόταν να ξαποστάσει πάνω σε κάποιο νεκρό κλαδί ή κούτσουρο, εκδιωκόταν αμέσως. Ήταν η βασική εργασία τους καθημερινά και τους κρατούσε σε διαρκή εγρήγορση. Με την παραμικρή ειδοποίηση του ενός σκυλιού, το άλλο έβγαινε από το σπίτι τρέχοντας.

Όταν η βροχή δυνάμωσε, επιστρέψαμε στο σπίτι και βαλθήκαμε να ψάχνουμε το ράφι με τα βιβλία. Υπήρχε ο *Περιπλανώμενος Ιουδαίος*, μια φθηνή έκδοση με πολύ μικρά γράμματα, το *Ποι-*

νικό ημερολόγιο, η Γεωγραφία του Πάρις και δυο τρία σύντομα μυθιστορήματα. Υπό την πίεση των συνθηκών, διαβάσαμε λίγο από αυτά. Οι κακές καιρικές συνθήκες ευνοούν την ανάγνωση οποιασδήποτε τυπωμένης σελίδας. Το σπίτι εκείνο, ένα εξαιρετικό δείγμα των σπιτιών που συναντά κανείς στον ποταμό αυτό, ήταν φτιαγμένο από πελώριους κορμούς που εξείχαν από παντού, με τις ρωγμές ανάμεσά τους κλεισμένες με λάσπη και βρύα. Αποτελούνταν από τέσσερα ή πέντε δωμάτια. Πουθενά δεν υπήρχαν προιονισμένες σανίδες ή σανίδες επικάλυψης. Σχεδόν κανένα άλλο εργαλείο εκτός από το τσεκούρι δεν είχε χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή του. Τα χωρίσματα ήταν φτιαγμένα από μακρόστενες σχίζες έλατου ή κέδρου, που ο καπνός τους είχε δώσει ένα ελαφρύ ρόδινο χρώμα, σαν του σολομού. Η σκεπή και οι πλευρές ήταν καλυμμένες με το ίδιο υλικό αντί για σανίδια, ενώ μερικές σχίζες, πολύ πιο μεγάλες και παχιές, είχαν χρησιμοποιηθεί για το πάτωμα. Όλες τους ήταν τόσο ίσιες και λείες, που εξυπηρετούσαν με θαυμαστό τρόπο το σκοπό τους. Ένας απρόσεχτος παρατηρητής δε θα υποψιαζόταν ποτέ ότι δεν ήταν προιονισμένες και πλαναρισμένες. Το μέγεθος της καμινάδας και του τζακιού ήταν τεράστιο. Και τα δύο ήταν από πέτρα. Η σκούπα αποτελούνταν από μερικά κλαριά από «δέντρο της ζωής» δεμένα σε μια βέργα. Ένα κοντάρι κρεμόταν οριζόντια πάνω από το τζάκι, κοντά στην οροφή, από το οποίο άπλωναν τις κάλτσες και τα ρούχα για να στεγνώσουν. Πρόσεξα πως το πάτωμα ήταν γεμάτο μικρές, ακανόνιστες τρύπες, σαν να τις είχαν ανοίξει με τρυπάνι. Προέρχονταν από τις πρόκες στις αρβύλες των υλοτόμων, οι οποίες τους εμποδίζουν να γλιστρούν πάνω στους υγρούς κορμούς. Λίγο πιο πάνω από το σπίτι του Μακό-

σλιν υπάρχει ένα βραχώδες και ορμητικό ρέμα, όπου την άνοιξη φρακάρουν οι κορμοί. Πολλοί «οδηγοί» κορμών που συγκεντρώνονται εκεί επισκέπτονται το σπίτι για προμήθειες. Αυτά που έβλεπα ήταν τα ίχνη τους.

Αργά το απόγευμα ο Μακόσλιν μας έκανε νόημα να κοιτάξουμε μακριά, πέρα από το δάσος, στην άλλη πλευρά του ποταμού, όπου ανάμεσα στα σύννεφα φαινόταν ένα σημάδι ότι ο καιρός θα καλυτέρευε: μια κοκκινάδα στη δύση. Γιατί ακόμα και στην ερημιά εκείνη δεν έπαυαν να ισχύουν τα σημεία της πυξίδας: ένα τέταρτο του ουρανού ήταν προορισμένο για την ανατολή κι ένα άλλο για τη δύση του ήλιου.

Το επόμενο πρωί ο καιρός φαινόταν αρκετά καλός για το σκοπό μας κι έτσι ετοιμαστήκαμε να ξεκινήσουμε. Αφού οι Ινδιάνοι δεν είχαν φανεί, πείσαμε τον Μακόσλιν να μας συνοδεύσει εκείνος. Δε φάνηκε διόλου απρόθυμος να επισκεφθεί για άλλη μια φορά τους τόπους όπου είχε εργαστεί στο παρελθόν. Από κάποιο σημείο της διαδρομής και έπειτα θα προσλαμβάναμε έναν άλλο βαρκάρη. Ο «Θείος Τζορτζ» ετοίμασε ένα σάκο με ένα κομμάτι βαμβακερό πανί για αντίσκηνο, δύο κουβέρτες, αρκετές για όλη την ομάδα, επτά κιλά παξιμάδι, πέντε κιλά «καθαρό» χοιρινό και λίγο τσάι. Τα τρία τελευταία ήταν υπολογισμένα να φτάσουν για έξι άντρες για μία εβδομάδα, μαζί με στιδήποτε άλλο μπορεί να μαζεύαμε στο δρόμο. Τον εξοπλισμό μας θα συμπλήρωνε μια τσαγιέρα, ένα τηγάνι και ένα τσεκούρι, αντικείμενα που θα παίρναμε από το τελευταίο σπίτι.

Σύντομα βγήκαμε από το ξέφωτο του Μακόσλιν και ξαναμπήκαμε στο δάσος των αιθάλων. Σε λίγο το δυσδιάκριτο μονοπάτι που είχαν ανοίξει οι δύο άποικοι που ζούσαν πιο ψηλά

και το οποίο ακόμα και οι κυνηγοί δυσκολεύονται να διακρίνουν, διέσχισε ένα στενό, ανοιχτό σημείο καταμεσής στο δάσος, γεμάτο αγριόχορτα, το οποίο έφερε την ονομασία «Καμένη γη». Μια φωτιά είχε κάψει την περιοχή εκείνη ως εννέα ή δέκα μίλια βόρεια, στη λίμνη Μύινοκετ. Ύστερα από τρία μίλια φτάσαμε στη λίμνη Σαντ, γνωστή και ως Νολισιμάκ, μια επέκταση του ποταμού. Ο Χοτζ, βοηθός γεωλόγος της Πολιτείας, ο οποίος την είχε διασχίσει στις 25 Ιουνίου 1837, γράφει: «Διασχίσαμε με τη βάρκα μας μια έκταση τριών ή περισσότερων στρεμμάτων γεμάτη από τρίφυλλα μηνυανθή, τα οποία είχαν ριζώσει στον πυθμένα, με τα πανέμορφα άνθη τους να προβάλλουν πάνω από την επιφάνεια του νερού σε μεγάλη αφθονία». Το σπίτι του Τόμας Φάουλερ βρίσκεται τέσσερα μίλια από το σπίτι του Μακόσλιν, στην όχθη της λίμνης, στο στόμιο του ποταμού Μύινοκετ, και οχτώ μίλια από τη λίμνη που φέρει το ίδιο όνομα. Η λίμνη αυτή επιτρέπει στον ταξιδιώτη μια πιο άμεση πρόσβαση στο Κτάαντν, παρ' όλα αυτά όμως προτιμήσαμε να ακολουθήσουμε τον Πένομπσκοτ και τις λίμνες Παμανταμκούκ. Ο Φάουλερ μόλις τελείωνε την κατασκευή μιας καινούριας καλύβας και όταν φτάσαμε, άνοιγε ένα παράθυρο προνιζοντας τους κορμούς που είχαν πάχος σχεδόν εξήντα πόντους ο ένας. Είχε ξεκινήσει να καλύπτει τους τοίχους του σπιτιού του με φλοιό ερυθρελάτης γυρισμένο το μέσα έξω, που έδινε ωραία όψη, ενώ ταυτόχρονα προστάτευε από τα στοιχεία της φύσης. Αντί για νερό μάς πρόσφερε μπίρα από το βαρέλι του, η οποία, όπως μας διαβεβαίωσε, ήταν καλύτερη από νερό. Καθαρή και ανοιχτόχρωμη αλλά δυνατή και με γεύση έντονη, σαν τους χυμούς του κέδρου. Ήταν σαν να βυζαίναμε τα στήθη της ντυμένης στα πεύκα φύ-

σης, τους ανακατεμένους χυμούς όλης της βοτανικής του Μίλινοκετ, την ανώτερη, θαυμαστή και απερίγραπτα εύγευστη δροσιά του αρχέγονου δάσους, μαζί με όσα εκχυλίσματα ή διαλύματα αιθέρων και αναζωογονητικών ρητινών ή άλλων ουσιών υπήρχαν μέσα της. Ήταν το ποτό του ξυλοκόπου, ένα ποτό που αμέσως εγκλιμάτιζε και πολιτογραφούσε πολίτη του δάσους όποιον το δοκίμαζε – που τον έκανε να τα βλέπει όλα πράσινα και εάν κοιμόταν, τον έκανε να ονειρεύεται τον άνεμο να αναστενάξει ανάμεσα στα πεύκα. Μια φλογέρα φερμένη για να εξημερώσει τα άγρια ζώα, που προσευχόταν να βρεθεί κάποιος να την παίξει – κι εμείς φυσήξαμε μέσα της ένα μικρό, γλυκόλαλο σκοπό. Στεκόμασταν πάνω στο σωρό από πελεκούδια δίπλα στην πόρτα και παρατηρούσαμε τους ψαραετούς να αρμενίζουν ψηλά στον ουρανό. Και πέρα από τη λίμνη Σαντ είδαμε το σημάδι του αυτοκράτορα των πουλιών, του φαλακρού αετού. Ο Τομ μας έδειξε μια φωλιά φαλακρών αετών πέρα, στην άλλη μεριά της λίμνης, η οποία διακρινόταν ολοκάθαρα, κι ας ήταν πάνω από ένα μίλι μακριά. Ήταν φτιαγμένη σε ένα ψηλό πεύκο που δέσποζε πάνω από το δάσος ολόγυρα και κάθε χρόνο επέστρεφε σ' αυτή το ίδιο ζευγάρι αετών, όπως επιστρέφει κανείς για προσκύνημα σε τόπο ιερό. Μονάχα αυτά τα δύο σπίτια βρισκόνταν στην περιοχή εκείνη: η χαμηλή καλύβα και η ψηλή κατοικία των αετών, φτιαγμένη από ξυλαράκια. Πείσαμε και τον Τόμας Φάουλερ να έρθει μαζί μας, αφού χρειάζονταν δύο για να κυβερνήσουν το «μπατό», που σύντομα θα γινόταν το όχημά μας. Για να καταφέρουν να κουμαντάρουν το σκάφος στα νερά του Πένομπσκοτ, έπρεπε να είναι και οι δύο ήρεμοι και επιδέξιοι. Ο Τομ δεν άργησε να ετοιμάσει το σακιδιό του. Για τις

ψηλές μπότες του και το κόκκινο φανελένιο πουκάμισό του δε χρειάστηκε να ψάξει πολύ. Το κόκκινο είναι το αγαπημένο χρώμα των ξυλοκόπων και φημολογείται πως το συγκεκριμένο ύφασμα διαθέτει ορισμένες μυστηριώδεις αρετές, ότι είναι εξαιρετικά υγιεινό και βολικό σε σχέση με τον ιδρώτα. Μεταξύ των μελών κάθε ομάδας που διασχίζει το δάσος πάντοτε υπάρχουν αρκετοί που φορούν κόκκινα φανελένια πουκάμισα. Μπήκαμε σ' ένα παλιό και τρύπιο «μπατό» και ξεκινήσαμε τη διαδρομή μας στον Μίλινοκετ, που θα μας έφερε ως το σπίτι του γέρου Φάουλερ, δύο μίλια πιο πάνω, αποφεύγοντας τους Μεγάλους Καταρράκτες του Πένομπσκοτ. Εκεί θα ανταλλάσσαμε το σκάφος μας με ένα καλύτερο. Ο ποταμός Μίλινοκετ είναι ένα μικρό και ρηχό ρέμα με αμμώδη πυθμένα, ο οποίος, όπως μου φάνηκε, είναι γεμάτος με φωλιές λαμπρενών, ενώ στις όχθες είναι παραταγμένες φωλιές μοσχοπόντικων. Σύμφωνα με τον Φάουλερ δεν έχει ορμητικά σημεία, εκτός από το στόμιό του στη λίμνη. Την εποχή εκείνη ο Φάουλερ ήταν απασχολημένος με το να κόβει το χόρτο που φυτρώνει στα λιβάδια και στα νησάκια του ποταμού αυτού, το οποίο ονόμαζε «βουρλόχορτο» ή «άγριο τριφύλλι». Και από τις δύο πλευρές του ποταμού παρατηρήσαμε σημεία όπου το χόρτο ήταν πατημένο. Εκεί, όπως μας εξήγησε, είχαν ξαπλώσει άλκες την προηγούμενη νύχτα, προσθέτοντας ότι στα λιβάδια αυτά ζούσαν χιλιάδες τέτοια ζώα.

Το σπίτι του γέρου Φάουλερ στην όχθη του Μίλινοκετ, έξι μίλια από του Μακόσλιν και είκοσι τέσσερα από το Πόιντ, είναι το τελευταίο. Το μοναδικό ξέφωτο πιο πάνω από το σημείο εκείνο είναι του Γκίμπσον, στο Σογουαντεχνάνκ. Η εγκατάσταση εκεί όμως δεν είχε επιτυχία και το μέρος εγκαταλείφθηκε πριν

από πολύ καιρό. Ο Φάουλερ είναι ο παλαιότερος κάτοικος σε αυτά τα δάση. Πριν έρθει εδώ, ζούσε λίγα μίλια παρακάτω, στη νότια πλευρά του Δυτικού Παραπόταμου. Εκεί έχτισε το σπίτι του δεκαέξι χρόνια πριν, το πρώτο σπίτι που χτίστηκε στα βόρεια των Πέντε Νησιών. Εδώ θα μεταφέραμε το «μπατό» μας από ξηράς σε μια απόσταση δύο μιλίων, με ένα έλκηθρο που το έσερναν άλογα, για να αποφύγουμε τη βραχώδη περιοχή των Μεγάλων Καταρρακτών του Πένομπσκοτ. Έπρεπε όμως να περιμένουμε μια δυο ώρες μέχρι να βρουν τα άλογα, που τα είχαν αφήσει ελεύθερα να βοσκήσουν λίγο πιο μακριά, σ' ένα λιβάδι με κομμένα δέντρα, και είχαν ξεμακρύνει ακόμα περισσότερο. Μόλις πριν λίγο καιρό είχαν πιάσει τους τελευταίους φετινούς σολομούς και ήταν ακόμη φρέσκοι στην άλμη. Πήραμε αρκετούς για να έχουμε μαζί μας, γνωρίζοντας έτσι ακόμα περισσότερο το απλό εδεσματολόγιο των ανθρώπων του δάσους. Την προηγούμενη εβδομάδα οι άποικοι της περιοχής είχαν χάσει εννέα πρόβατα από το πρώτο τους κοπάδι εξαιτίας των λύκων. Τα πρόβατα που είχαν επιζήσει επέστρεψαν στο σπίτι τρομαγμένα. Όταν οι ιδιοκτήτες τους έψαξαν για τα υπόλοιπα, βρήκαν επτά νεκρά και κατακρεουργημένα και δύο ακόμα ζωντανά, τα οποία μετέφεραν στο σπίτι. Όπως μας είπε η κυρία Φάουλερ, αυτά τα δύο δεν είχαν παρά μόνο μερικές γρατσουνιές στο λαιμό, τα τραύματά τους έμοιαζαν ασήμαντα. Τους κούρεψε το μαλλί από το λαιμό, έπλυνε τα τραύματά τους, τους έβαλε αλοιφή και τα άφησε να φύγουν. Ύστερα από λίγο όμως εξαφανίστηκαν και από τότε η τύχη τους αγνοείται. Όπως αποδείχτηκε, όλα τους είχαν δηλητηριαστεί, αφού κι εκείνα που βρέθηκαν νεκρά πρήστηκαν πολύ γρήγορα, έτσι που δεν μπόρεσαν να σώσουν ούτε

το δέρμα ούτε το μαλλί τους. Ακούγοντας την ιστορία αυτή, συνειδητοποιήσα πόσο αληθινοί είναι οι παλιοί εκείνοι μύθοι για τα πρόβατα και τους λύκους και πόσο άσβεστη διατηρείται ως σήμερα η αρχαία εκείνη έχθρα. Αυτή τη φορά ο μικρός βοσκός δε θα σήμαινε ψεύτικο συναγερμό. Δίπλα στην πόρτα παρατήρησα ατσάλινες παγίδες σε διάφορα μεγέθη, για λύκους, βίδρες και αρκούδες, που, αντί για δόντια, είχαν μεγάλες δαγκάνες για να μαγκώνουν τους τένωντες των ζώων. Συχνά επίσης εξουδετερώνουν τους λύκους με φόλα.

Αργότερα, αφού γευματίσαμε με τα εδέσματα που συνηθίζονται στις έρημες αυτές περιοχές, έφτασαν και τα άλογα. Σηκώσαμε τη βάρκα μας από το νερό, τη δέσαμε στο καλαμένιο φορείο της, βάλαμε μέσα τα σακιδιά μας και προχωρήσαμε μπροστά, αφήνοντας τους βαρκάρηδες και τον οδηγό, τον αδελφό του Τομ, να φροντίσουν για τη μεταφορά της. Το μονοπάτι που πήραμε, το οποίο περνούσε μέσα από το λιβάδι όπου οι λύκοι είχαν σκοτώσει τα πρόβατα, σε μερικά σημεία ήταν εξαιρετικά ανώμαλο. Περράσαμε πάνω από λόφους γεμάτους βράχια, με το έλκηθρο να αναπηδά και να γλιστρά σαν καράβι που σκαμπανεβάζει στη θύελλα. Ένας από τους άντρες έπρεπε να στέκεται πάντοτε στην πρύμνη, για να εμποδίζει τη βάρκα να καταστραφεί, όπως ο τιμονιέρης στο άγριο πέλαγος. Η πορεία μας ήταν περίπου ως εξής: Όταν τα πέδιλα του έλκηθρου χτυπούσαν πάνω σε κάποιο βράχο με ύψος ένα ενάμισι μέτρο, το έλκηθρο αναπηδούσε, ενώ ταυτόχρονα έκανε προς τα πίσω. Καθώς όμως τα άλογα δε σταματούσαν ούτε στιγμή να τραβούν, προσγειωνόταν πάνω στο βράχο και γλιστρούσε μπροστά. Η διαδρομή πιθανότατα ακολουθούσε ένα αρχαίο ινδιάνικο μονοπάτι μεταφοράς γύρω από τους καταρρά-

πτες. Στις δύο η ώρα εμείς που προχωρούσαμε μπροστά φτάσαμε σε ένα σημείο του ποταμού βόρεια από τους καταρράκτες, κοντά στο στόμιο της λίμνης Κουάκις. Εκεί σταθήκαμε και περιμέναμε να έρθει το «μπατό». Δεν είχαμε πολλή ώρα εκεί, όταν είδαμε μια καταιγίδα να πλησιάζει από τα δυτικά, πάνω από τις αόρατες ακόμη λίμνες και την όμορφη ερημιά που τόσο ανυπομονούσαμε να γνωρίσουμε. Πολύ σύντομα χοντρές σταγόνες βροχής άρχισαν να μαστιγώνουν τα φύλλα των δέντρων γύρω μας. Μόλις είχα αναζητήσει καταφύγιο κάτω από τον πεσμένο κορμό ενός πελώριου πεύκου, με διάμετρο πάνω από ενάμισι μέτρο, όταν κατέφθασε η βάρκα. Τρέξαμε αμέσως να τη λύσουμε και να την αναποδογυρίσουμε, καθώς ξεσπούσε η πρώτη νεροποντή – ένα θέαμα ασφαλώς διασκεδαστικό για κάποιον που θα το παρακολουθούσε προστατευμένος από τη βροχή. Μόλις την απελευθερώσαμε από τα δεσμά της και τη γυρίσαμε ανάποδα, αφήσαμε τη βαρύτητα να κάνει όλα τα υπόλοιπα και κουρνιαξάμε κάτω από αυτή, στριφογυρίζοντας σαν χέλια για να βολευτούμε μέχρι να την αποθέσουμε στο έδαφος. Μόλις μπήκαμε όλοι από κάτω, ανασηκώσαμε και στηριξαμε όρθια την υπήνεμη πλευρά της και βαλθήκαμε να σκαλίζουμε στελέχη στα οποία θα τοποθετούσαμε τα κουπιά μόλις φτάναμε στις λίμνες. Ανάμεσα στους κεραυνούς τα δάση αντηχούσαν από όλα τα βαρκάρικα τραγούδια που μπορούσαμε να θυμηθούμε. Τα άλογα στέκονταν με το τρίχωμά τους σιλιπνό και λαμπερό κάτω από τη βροχή, σκυφτά και αποκαρδιωμένα, ενώ η μια μπόρα ακολουθούσε την άλλη. Όμως δεν υπάρχει πιο στεγανή σκεπή από τον πάτο μιας βάρκας. Τελικά ύστερα από δύο ώρες ο καιρός φάνηκε να καλύτερεύει στα βορειοδυτικά, την κατεύθυνση που επρόκειτο να ακολουθήσουμε,

πράγμα που έδειχνε ότι το απόγευμα θα ήταν γαλήνιο. Ο οδηγός έξεψε τα άλογα κι εμείς στερεώσαμε γρήγορα γρήγορα τη βάρκα στο έλκηθρο και ξεκινήσαμε ξανά.

Συνολικά ήμασταν έξι, μαζί με τους δύο βαρκάρηδες. Με τα σακιδιά μας στοιβαγμένα στην πλώρη κι εμάς μέσα, για να ισορροπήσει η βάρκα με το βάρος μας, με οδηγίες να μην κουνηθούμε αν το σκάφος χτυπούσε σε κάποιο βράχο, σαν να είμαστε βαρέλια γεμάτα παστό χοιρινό, μπήκαμε στο πρώτο ορμητικό ρέμα, μια μικρή πρόγευση του ποταμού όπου θα έπρεπε να ταξιδέψουμε στη συνέχεια. Ο Θείος Τζορτζ ήταν στην πρύμνη και ο Τομ στη μάσκα. Ο καθένας τους χρησιμοποιούσε ένα σταλίκι από ξύλο ερυθρελάτης, μήκους τρισήμισι περίπου μέτρων, με σιδερένα μύτη,² κι έσπρωχναν και οι δύο από την ίδια πλευρά. Ανεβαίναμε το ρέμα σαν τους σολομούς, με τα νερά να ορμούν και να μουγκρίζουν γύρω μας, και μόνο ένα έμπειρο μάτι μπορούσε να διακρίνει ποια ήταν η ασφαλής πορεία ή να πει πού ήταν βαθιά τα νερά και πού είχε βράχια. Συχνά περνάγαμε ξυστά από τα βράχια, από τη μία πλευρά ή και από τις δύο, και αμέτρητες φορές γλιτώσαμε την πρόσκρουση, όπως η «Αργώ» όταν περνούσε τις Συμπληγάδες. Παρ' όλο που είχα κάποια εμπειρία στα ταξίδια με βάρκα, δεν είχα ζήσει ξανά μια τόσο απολαυστική εμπειρία. Ήμασταν τυχεροί που αντί για τους Ινδιάνους, τους οποίους δε γνωρίζαμε, είχαμε μαζί μας τους άντρες εκείνους, οι οποίοι, μαζί με τον αδελφό του Τομ, είχαν τη φήμη ότι ήταν οι καλύτεροι βαρκάρηδες του ποταμού. Και επιπλέον, εκτός από αναντικατάστατοι πιλότοι, ήταν και εξαιρε-

2. Οι Καναδοί τα αποκαλούν «picquet de fond» («δόρατα του πυθμένα»).

τικά ευχάριστη παρέα. Τα ινδιάνικα κανό είναι μικρότερα, αναποδογυρίζουν ευκολότερα και φθείρονται πιο γρήγορα. Κι απ' ό,τι λένε, οι Ινδιάνοι δεν είναι ιδιαίτερα επιδεξιοί στη διακυβέρνηση των «μπατό». Γενικότερα δεν είναι και τόσο αξιόπιστοι, είναι συνήθως κάπως κατηφείς και έχουν διάφορες ιδιοτροπίες. Όσο μεγάλη εμπειρία κι αν έχει κανείς στην πλοήγηση σκαφών σε ήρεμα νερά ή στον ωκεανό, δεν είναι αρκετή για να τον βοηθήσει σε αυτή την ιδιαίτερη περίπτωση. Ακόμα και ο βαρκάρης με τη μεγαλύτερη πείρα σε άλλα νερά εδώ θα αναγκάζοταν να βγάλει τη βάρκα και να την κουβαλήσει γύρω γύρω εκατό φορές, πράγμα που εκτός από καθυστέρηση θα σήμαινε και μεγάλο κίνδυνο. Ο εξασκημένος βαρκάρης των «μπατό» από την άλλη προχωρά με σχετική άνεση και ασφαλής. Ο σκληραγωγημένος «voyageur» προχωρά με απίστευτη επιμονή και επιτυχία ως τη βάση του καταρράκτη, κουβαλά το σκάφος του μόνο αν είναι να αποφύγει κάποιο αδιάβατο, κατακόρυφο βράχο και έπειτα το καθελκύει ξανά στο

«ομαλό σημείο του χείμαρρου, πριν εκτιναχτεί προς τα κάτω»,

και παλεύει με τα ορμητικά νερά που αφρίζουν. Οι Ινδιάνοι λένε πως κάποτε το ποτάμι αυτό κυλούσε και προς τις δύο κατευθύνσεις, το μισό προς τα πάνω και το άλλο μισό προς τα κάτω. Από τότε όμως που κατέφθασαν οι λευκοί, τα νερά του κυλούν μονάχα προς τα κάτω και τώρα αναγκάζονται να σπρώχνουν τα κανό τους με κόπο αντίθετα στο ρεύμα και στα πολυάριθμα αδιάβατα σημεία να τα βγάζουν στην ξηρά και να τα κουβαλούν. Το καλοκαίρι, όλα τα εφόδια – το ακόνι και το αλέτρι του πιονιέρου, το

αλεύρι, το χοιρινό κρέας και τα σύνεργα του εξερευνητή – μεταφέρονται από το ποτάμι με τα «μπατό». Και δεν είναι λίγα τα φορτία και οι βαρκαρήδες που χάνονται σε αυτά τα νερά. Το χειμώνα όμως, που είναι πολύ ήπιος και μακρύς, τότε που το ποτάμι παγώνει και σχηματίζει μια μεγάλη λεωφόρο, οι ομάδες των υλοτόμων φτάνουν ως τη λίμνη Τσεσανκούκ κι ακόμα πιο ψηλά, ως και διακόσια μίλια μακριά απ' το Μπάνγκορ. Φανταστείτε το μοναχικό μονοπάτι που έχουν ανοίξει τα έλκηθρα να ανεβαίνει ψηλά, διασχίζοντας τους χιονισμένους και κατάφυτους από αειθαλή ερημότοπους, που για εκατό μίλια το στριμώνει και από τις δύο πλευρές το δάσος, κι έπειτα περνά ολόγεια πάνω από τις μεγάλες επιφάνειες των παγωμένων λιμνών!

Βγήκαμε σύντομα στα ήρεμα νερά της λίμνης Κουάκις και ο καθένας με τη σειρά άρχισε να κωπηλατεί καθώς τη διασχίζαμε. Είναι μια λίμνη μικρή, με σχήμα ακανόνιστο, που την περικλείει το δάσος απ' όλες τις πλευρές. Το μοναδικό ίχνος ανθρώπινης παρουσίας είναι ένα χαμηλό αγκυροβόλι σε ένα μακρινό κολπίσκο, έτοιμο για την άνοιξη. Οι ερυθρελάτες και οι κέδροι στις όχθες της λίμνης, με τις γκριζες λειχήνες να κρέμονται από τα κλαδιά τους, από μακριά έμοιαζαν με φαντάσματα δέντρων. Αγριόπαπιες αρμένιζαν εδώ κι εκεί στην επιφάνειά της και μια βουτηχτάρα γελούσε και έπαιζε σαν ζωντανό κύμα, σαν το μοναδικό ζωνανό σημείο στην επιφάνεια της λίμνης. Το όρος Τζο Μέρι φαινόταν βορειοδυτικά, σαν να κοιτούσε τη λίμνη από ψηλά. Κι έπειτα είδαμε για πρώτη φορά το Κτάαντν, αλλά μονάχα ένα μέρος του, μια και η κορφή του ήταν καλυμμένη από σύννεφα. Έμοιαζε με σκουρόχρωμο ισθμό στο τεταρτημόριο εκείνο του θόλου που συνέδεε τα ουράνια με τη γη. Ύστερα από δυό μίλια

ομαλής κωπηλασίας βρεθήκαμε ξανά στο ποτάμι, που για ένα μίλι, ως το φράγμα, ήταν ένας αδιάκοπος χείμαρρος, έτσι που για να διασχίσουν την απόσταση αυτή οι βαρκάρηδες μας, έπρεπε ναβάλουν όλη τους τη δύναμη και την επιδεξιότητα.

Το φράγμα είναι ένα έργο εξαιρετικά σημαντικό και πολύτιμο για την περιοχή αυτή, όπου το καλοκαίρι δεν έχουν πρόσβαση βόδια και άλογα. Ανεβάζει τη συνολική στάθμη του ποταμού κατά τρία μέτρα και, όπως μου είπαν, μέσω των αμέτρητων λιμνών με τις οποίες συνδέεται το ποτάμι, πλημμυρίζει μια έκταση περίπου εξήντα τετραγωνικών μιλίων. Είναι ένα ψηλό και γερό κατασκευάσμα, με επικλινή βάρθρα, αρκετά ψηλά, φτιαγμένα από ξύλινα πλαίσια, παραγεμισμένα με πέτρες, για να σπάξει ο πάγος.³ Εδώ σταματούν οι κορμοί, καθώς το νερό που τους μεταφέρει κυλά μέσα από τον υδατοφράκτη.

Χωρίς πολλές πολλές διατυπώσεις μπήκαμε στην καλύβα που έχουν φτιάξει οι υλοτόμοι στο μέρος αυτό, ένα κτίσμα πανομοιότυπο με εκείνο που περιέγραψα πιο πριν. Ο μάγειρας, ο οποίος τη στιγμή εκείνη ήταν ο μοναδικός ένοικος, άρχισε αμέσως να ετοιμάζει τσάι για τους ξένους του. Η φωτιά στο τζάκι του, που η βροχή το είχε μετατρέψει σε μια λιμνούλα από λάσπη, σύντομα έκαιγε ξανά. Καθίσαμε στους πάγκους από κούτσουρα γύρω της για να στεγνώσουμε. Πάνω σε ένα από τα καλά πατημένα και κάπως ξασπρισμένα στρώματα από φύλλα «δέντρου της ζωής», που ήταν απλωμένα δεξιά και αριστερά πίσω μας κάτω από τη

3. Ακόμα και οι Ιησουίτες ιεραπόστολοι, που γνώριζαν καλά τον ποταμό Σεν Λόρενς κι άλλους ποταμούς του Καναδά, στις πρώτες τους αποστολές στους Ινδιάνους Αμπενακινούα μιλούν για ποταμούς «ferées de rochers», «ποδεμένους με βράχια». Βλ. επίσης τον αριθμό 10 του χρονικού των Ιησουιτών για το έτος 1647, σελ. 185.

σκεπή, υπήρχε ένα φύλλο από τη Βίβλο, κάποιο κεφάλαιο με γε-
νεαλογίες από την Παλαιά Διαθήκη. Μισοθαμμένο κάτω από τα
φύλλα βρήκαμε το κείμενο της αγόρευσης του Έμερσον με την
ευκαιρία της Απελευθέρωσης των Δυτικών Ινδιών. Απ' ό,τι μου
είπαν, εκεί υπήρχαν «δύο προσήλυτοι στο κόμμα των υπέρμαχων
της κατάργησης της δουλείας». Βρήκαμε επίσης μια σειρά από
τεύχη της *Επιθεώρησης του Γουέστμινστερ* του έτους 1834 κι ένα
φυλλάδιο με τίτλο *Ιστορία της ανέγερσης του μνημείου στον τάφο του*
Μάιρον Χόλι. Αυτό ήταν όλο κι όλο το υλικό που υπήρχε για ανά-
γνωση σε μια καλύβα υλοτόμων στα δάση του Μείν, τριάντα μί-
λια από τον κοντυνότερο δρόμο, που σε δύο εβδομάδες επρόκει-
το να εγκαταλειφθεί από τους ενοίκους της και να παραδοθεί
στις αρκούδες. Όλες οι σελίδες ήταν φθαρμένες και λερωμένες
από τη χρήση. Η ομάδα των ανθρώπων που κατοικούσαν εκεί εί-
χε για αρχηγό της κάποιον Τζον Μόρισον, χαρακτηριστικό δείγ-
μα Γιάνκη, και αποτελούνταν – όπως ήταν φυσικό – όχι από αν-
θρώπους με ειδικότητα στην κατασκευή φραγμάτων, αλλά από
πολυτεχνίτες επιδέξιους στη χρήση του τσεκουριού και άλλων
απλών εργαλείων και με μεγάλη πείρα σε ό,τι έχει να κάνει με το
δάσος και το νερό. Κι εδώ μας τάισαν ζεστά ψωμιά, λευκά σαν
χιονόμπαλες, αλλά χωρίς βούτυρο, καθώς και τα απαραίτητα γλυ-
κά κέικ, με τα οποία γεμίσαμε τις τσέπες μας, γνωρίζοντας ότι
δεν επρόκειτο να ξαναέχουμε σύντομα την ευκαιρία να δοκιμά-
σουμε τέτοια εδέσματα. Λιχουδιές σαν κι αυτές φάνταζαν παρά-
ξενες για το διαιτολόγιο των σκληραγωγημένων κατοίκων ενός
τέτοιου αγριότοπου. Ήπιαμε τσάι χωρίς γάλα αλλά με μελάσα.
Έπειτα, ανταλλάσοντας δυο λόγια με τον Τζον Μόρισον και
την ομάδα του στην όχθη και έχοντας αλλάξει το «μπατό» μας με

ένα καλύτερο, βιαστήκαμε να φύγουμε όσο είχε ακόμη φως. Ο καταυλισμός εκείνος, ακριβώς είκοσι εννέα μίλια από το Ματαγουαμκεάγκ Πόιντ από το δρόμο που είχαμε έρθει και περίπου εκατό μίλια απ' το Μπάνγκορ ακολουθώντας τον ποταμό, ήταν η τελευταία ανθρώπινη κατοικία στην περιοχή αυτή. Πέρα από αυτή δεν υπήρχαν πια μονοπάτια και η μοναδική δυνατή διαδρομή θεωρούνταν η πορεία μέσω του ποταμού και των λιμνών, με «μπατό» και κανό. Ακολουθώντας τον ποταμό, θέλαμε περίπου τριάντα μίλια ως την κορυφή του Κτάαντν, η οποία τώρα ήταν ορατή. Σε ευθεία γραμμή η απόσταση δε θα πρέπει να ξεπερνούσε τα είκοσι.

*Μία εβδομάδα στους ποταμούς
Κόνκορντ και Μέρικα*

Ο ΠΟΤΑΜΟΣ ΚΟΝΚΟΡΝΤ

Κάτω από λόφους χαμηλούς, μες στην πλατιά κοιλάδα
κυλά φιδουγυρίζοντας ο ινδιάνικος ποταμός μας
και τους πολεμιστές και τις γυναίκες τους θυμάται,
που τα τομπούκια και τα βέλη τους συχνά ξεθάβει το αλέτρι.
Εδώ στα σίτια από φρεσκοκομμένα πεύκα
ζουν οι αγρότες, των παλαιών φυλών οι εκποπιστές.

ΕΜΕΡΙΣΟΝ

Ο ποταμός Μουσκετακουίντ, ή αλλιώς «Χορτάρινος ποταμός», αν και πιθανότατα συναγωνίζεται σε ηλικία τον Νείλο και τον Ευφράτη, πήρε τη θέση του στην ιστορία του πολιτισμένου ανθρώπου μόλις το 1635, όταν η φήμη των καταπράσινων λιβαδιών του και των πλούσιων ιχθυότοπών του προσέλκυσε τους Άγγλους αποίκους. Τότε ήταν που απέκτησε το νέο του όνομα, «Κόνκορντ» («Ομόνοια»), από την πρώτη φυτεία που δημιουργήθηκε στις όχθες του, η οποία φαίνεται πως ξεκίνησε μέσα σε ένα πνεύμα ειρήνης και σύμπνοιας. Όσο φυτρώνει το χορτάρι και κυλά τα νερά, θα εξακολουθεί να παραμένει ο Χορτάρινος ποταμός. Όμως μόνο για όσο καιρό οι άνθρωποι ζουν ειρηνικά στις όχθες του θα είναι ο Κόνκορντ. Μια φυλή που δεν υπάρχει πια, που κάποτε κυνηγούσε και ψάρευε εδώ, τον ονόμασε «χορτάρινο». Χορτάρινος θα εξακολουθήσει να παραμένει και για τους αγρότες του Κόνκορντ, στους οποίους ανήκουν τα Μεγάλα Λιβάδια και κάθε χρόνο μαζεύουν το άχυρο. Σύμφωνα με τον ιστορικό του Κόνκορντ

– λατρεύω να παραθέτω τις επισημάνσεις μιας τέτοιας αυθεντίας – «ένα παρακλάδι του εκβάλλει στη νότια πλευρά του Χόπκιντον κι ένα άλλο σε μια λίμνη κι ένα μεγάλο βάλτο με κέδρους στο Γουέστμπορο». Κυλά ανάμεσα στο Χόπκιντον και το Σάουθμπορο, διασχίζει το Φράμινχαμ, συνεχίζει ανάμεσα στο Σάντμπερι και στο Γουέιλαντ, που μερικές φορές αποκαλείται και «ποταμός Σάντμπερι», μπαίνει στο Κόνκορντ από τη νότια πλευρά της κωμόπολης και αφού δέχεται τα νερά του ποταμού Νορθ ή Άσαμπετ, ο οποίος έχει τις πηγές του λίγο πιο βορειοδυτικά, βγαίνει από τα βορειοανατολικά, συνεχίζει ανάμεσα στο Μπέντφορντ και στο Καρλάιλ, διασχίζει την Μπιλέρικα και χύνεται στον ποταμό Μέριμακ στο Λόουελ. Το καλοκαίρι στο Κόνκορντ το βάθος του κυμαίνεται από ένα μέτρο και κάτι έως τεσσεράμισι και το πλάτος του από τριάντα έως ενενήντα μέτρα. Την άνοιξη όμως, όταν πλημμυρίζουν οι όχθες του, σε ορισμένα σημεία το πλάτος του πλησιάζει το ένα μίλι. Μεταξύ του Σάντμπερι και του Γουέιλαντ τα λιβάδια έχουν το μεγαλύτερο πλάτος και όταν τα σκεπάζει το νερό, σχηματίζουν μια πανέμορφη αλυσίδα από ρηχές ανοιξιάτικες λίμνες, όπου καταφεύγει ένας μεγάλος αριθμός από γλάρους και αγριόπαπιες. Η μεγαλύτερη έκταση με αυτή τη μορφή βρίσκεται λίγο πιο πάνω από τη γέφυρα του Σέρμαν, ανάμεσα στα χωριά που μόλις ανέφερα. Και όταν τις ψυχρές μέρες του Μάρτη φυσά δυνατά ο άνεμος, αναταράζοντας την επιφάνεια και σηκώνοντας άγρια, σκουρόχρωμα κύματα, έτσι όπως στις μακρινές της όχθες συνορεύει με βάλτους γεμάτους σημύδες και σφεντάμια, που από μακριά θυμίζουν κολόνες καπνού, μοιάζει με μια μικρότερη λίμνη Χιούρον και η διαδρομή πάνω σ' αυτόν με βάρκα με κουπιά ή πανί είναι ιδιαίτερα ευχάριστη και συναρπαστική. Τα αγροκτήματα

που βρίσκονται κατά μήκος της όχθης του Σάντμπερι, η οποία υψώνεται ομαλά, ώσπου φτάνει σε αρκετά μεγάλο ύψος, οφελούνται περισσότερο την εποχή των πλημμύρων. Στην πλευρά του Γουέιλαντ η όχθη είναι πιο επίπεδη και το χωριό αυτό ζημιώνεται περισσότερο όταν φουσκώνει το ποτάμι. Κάποιοι ντόπιοι αγρότες μου είπαν ότι χιλιάδες στρέμματα βρίσκονται κάτω από το νερό από τότε που κατασκευάστηκαν τα φράγματα, σε μέρη που κάποτε ήταν κατάφυτα από λευκό αγιόκλημα και τριφύλλι. Τώρα μονάχα το καλοκαίρι μπορεί κανείς να περπατήσει στις εκτάσεις αυτές χωρίς να βραχεί. Σήμερα δε φυτρώνει εκεί τίποτε άλλο εκτός από καλαμόχορτο, σπαθόχορτο κι άλλα ζιζάνια, με τις κορυφές τους να ξεπροβάλλουν απ' το νερό όλο το χρόνο. Για πολύ καιρό οι αγρότες έκαναν ό,τι μπορούσαν για να μαζέψουν όσο το δυνατόν περισσότερο άχυρο όσο διαρκούσε η εποχή της Ξηρασίας, δουλεύοντας μάλιστα ορισμένες φορές ως τις εννέα το βράδυ, θερίζοντας ακούραστα με τα δρεπάνια τους μέσα στο λυκόφως γύρω από τις μαγούλες που είχε αφήσει ο πάγος. Διαπίστωσαν όμως ότι η ποσότητα του άχυρου που κατάφεραν να μαζέψουν με τον τρόπο αυτό δεν άξιζε τον κόπο και σήμερα καταφεύγουν στην έσχατη λύση του χόρτου που φυτρώνει στα δάση και στις υπερυψωμένες εκτάσεις της κοινότητας.

Αξίζει να κάνει κανείς ένα ταξίδι κατά μήκος του ποταμού αυτού, ακόμα κι αν δε φτάσει πιο μακριά από το Σάντμπερι, μόνο και μόνο για να δει πόσες εκτάσεις υπάρχουν πίσω μας: ψηλοί λόφοι, εκατοντάδες ρυάκια, αγροκτήματα, αχυρώνες, θημωνιές, τόποι που δεν έχει ξαναδεί – και άνθρωποι παντού. Άνθρωποι του Σάντμπερι (ονομασία που προέρχεται απ' την παλαιότερη, «Σάουθ μπόροου» – «Νότια επαρχία»), άνθρωποι του Γουέιλαντ,

του Νάιν Έικρ Κόρνερ, του Μπάουντ Ροκ, εκεί όπου τέσσερις κοινότητες, το Λίνκολν, το Γουέιλαντ, το Σάντμπερι και το Κόνκορντ, έχουν ως κοινό σύνορο ένα βράχο στον ποταμό. Ο άνεμος σηκώνει κύματα, διατηρώντας τη φρεσκάδα της φύσης, ψεκάζει το πρόσωπό σου, κάνει τα βούρλα και τις καλαμιές να κυματίζουν. Εκατοντάδες αγριόπαπιες πλέον ανήσυχες στο κύμα, στον άγριο άνεμο, πάντοτε έτοιμες να σηκωθούν και να πετάξουν μακριά με κροταλίσματα και σφυρίγματα, σαν αρμενιστές που αναχωρούν για το Λαμπραντόρ. Πετούν αντίθετα στο δυνατό άνεμο με μούδες στα φτερά ή αλλιώς κάνουν πρώτα ένα χαμηλό κύκλο φτερουγίζοντας δυνατά πάνω από το κύμα, μια τελευταία αναγνωριστική πτήση από πάνω σου πριν απομακρυνθούν. Και πιο πάνω, ψηλά, οι γλάροι κάνουν κύκλους, ενώ οι μοσχοπόντικες βουτούν στο κρύο νερό και κολυμπούν όσο πιο γρήγορα μπορούν για να σωθούν. Βλέπεις τις περίτεχνες φωλιές τους να ορθώνονται εδώ κι εκεί σαν θημωνιές, σπίτια που καμιά φωτιά δεν τα ζεσταίνει. Κι αμέτρητα ποντίκια, τυφλοπόντικες και φτερωτά στεφανούρια στις ηλιόλουστες, ανεμοδαρμένες όχθες. Μύρτιλα που ο άνεμος έριξε στο κύμα και τώρα ξεβράζονται στην ακτή, μικρές, κατακόκκινες βαρκούλες που βολοδέρνουν κάτω απ' τα κλαδιά των δέντρων. Η φύση ολόκληρη αναταράσσεται και σφύζει από υγεία, ένας αναβρασμός που αποδεικνύει ότι η τελευταία μέρα δεν έχει ακόμη φτάσει. Και παντού τριγύρω υψώνονται περήφανες οι σημιές, οι βελανιδιές και τα σφεντάμια, δέντρα γεμάτα χυμούς και χαρά για τη ζωή, που φυλάνε τα μπουμπούκια τους ώσπου να υποχωρήσουν τα νερά. Και ίσως να ξωκοιλεις στο νησί Κράνμπερι, εκεί όπου μονάχα οι κορφές απ' τις περσινές καλαμιές ξεπροβάλλουν πάνω από το νερό και προειδοποιούν

για τον κίνδυνο. Και θα παγώσεις όσο θα πάγωνες αν άραζες κάπου στη Βορειοδυτική Ακτή. Ποτέ όλη μου τη ζωή δεν ταξίδεψα τόσο μακριά. Θα δεις ανθρώπους πρωτόγνωρους, που τα ονόματά τους δε γνωρίζεις, να χάνονται στα λιβάδια κρατώντας τα μακρύκαννα όπλα τους, να διασχίζουν με τις αδιάβροχες μπότες τους το ψηλό χορτάρι στις έρημες, μακρινές, χειμωνιάτικες όχθες, με τον κόκορα του τουφεκιού τους μισοσηκωμένο. Πριν ακόμη πέσει η νύχτα, θα συναντήσουν κικίρια με γαλάζια φτερά και πράσινα, χηνόπαπιες, πυροκότσυφες, μαυρόπαπιες, ψαραιτούς και πολλά άλλα άγρια και αρχοντικά πουλιά, που όμοιά τους όσοι κάθονται στα σαλόνια ούτε στα όνειρά τους δε βλέπουν. Θα δεις ανθρώπους άγριους και ρωμαλέους, έμπειρους και σοφούς, να φυλάνε τα κάστρα τους, να κουβαλούν τα ξύλα για το χειμώνα που έρχεται ή να κόβουν δέντρα ολομόναχοι στο δάσος. Ανθρώπους που έχουν να διηγηθούν ιστορίες για μοναδικές περιπέτειες κάτω απ' τον ήλιο, μες στον άνεμο και στη βροχή, περισσότερες απ' όσους καρπούς κάνει μια καστανιά. Ανθρώπους που δε βγήκαν μονάχα το '74 ή το 1812, αλλά βρίσκονται έξω κάθε μέρα της ζωής τους. Ανθρώπους σπουδαιότερους απ' τον Όμηρο, τον Τσώσερ ή τον Σαίξπηρ, μόνο που δε βρήκαν ποτέ το χρόνο να το πουν οι ίδιοι, αφού ποτέ δεν ασχολήθηκαν με το γράψιμο. Κοίταξε τους αγρούς τους και φαντάσου τι θα μπορούσαν να γράψουν αν ποτέ έπιαναν μολύβι και χαρτί. Αλλά και τι δεν έχουν γράψει ήδη πάνω στο πρόσωπο της γης, καθαρίζοντας, καίγοντας, ανοίγοντας αυλάκια, σβαρνίζοντας και οργώνοντας, σκαλίζοντας τη γη τα μέσα έξω, πάνω κάτω, ξανά και ξανά, σβήνοντας όσα έγραψαν και ξαναγράφοντας απ' την αρχή, αφού οι περγαμηνές τους δεν τους φτάνουν.

Όπως το χτες και οι ιστορικές εποχές αποτελούν παρελθόν, όπως η δουλειά του σήμερα είναι το παρόν, έτσι κάποιες φευγαλέες προοπτικές, κάποιες μισές εμπειρίες της ζωής μέσα στη φύση ανήκουν σε μια εποχή αληθινά μελλοντική, ή μάλλον βρισκονται έξω απ' το χρόνο, αιώνια ζωντανές, νέες και με θεϊκή πνοή, μέσα στον άνεμο και στη βροχή που δε σταματούν ποτέ.

Οι αξιοσέβαστοι πολίτες,
πού άραγε να κατοικούν αυτοί;
Ψιθυρίζουν στις βελανιδιές
κι αναστενάζουν μες στις θημωνιές
καλοκαίρι και χειμώνα, μέρα νύχτα,
έξω στα χωράφια – εκεί είναι το σπίτι τους.
Ποτέ δεν πεθαίνουν
δεν παραπονιούνται, δεν κλαίνε,
ούτε τον οίκτο μας ζητούν με δάκρυα στα μάτια.
Πάντα μεγάλο είναι το βιος τους
και πρόθυμα δανείζουν σ' όποιον τους ζητά
πλούτο στον ωκεανό,
υγεία στο λιβάδι,
μακροήμερευση στο Χρόνο
και στο βράχο σθένος,
και σ' αστέρια φως.
Κάτι δίνουν στην κουρασμένη νύχτα,
στην πολυάσχολη μέρα
και στο άσκοπο παιχνίδι.
Κι έτσι αστείρευτο πάντα έχουν κέφι,
αφού όλοι σ' αυτούς χρωστάνε κι όλοι φίλοι τους είναι.

Ο ποταμός Κόνκορντ είναι φημισμένος για την ηρεμία του. Το ρεύμα του μόλις που γίνεται αντιληπτό. Ορισμένοι απέδωσαν στην ηρεμία αυτή την παροιμιώδη μετριοπάθεια των κατοίκων του Κόνκορντ, η οποία φάνηκε καθαρά κατά την Επανάσταση αλλά και αργότερα. Κάποιοι μάλιστα έκαναν πρόταση να υιοθετήσει η κοινότητα ως σήμα της ένα χλοερό λιβάδι με τον ποταμό Κόνκορντ να το κυκλώνει εννέα φορές. Διάβασα κάπου ότι μια κλίση της τάξεως του μισού πόντου ανά μίλι αρκεί για να δημιουργηθεί ρεύμα. Η κλίση του ποταμού μας μάλλον είναι πολύ κοντά στο όριο. Όπως και να 'χει, υπάρχει μια πρόσφατη ιστορία που προσωπικά πιστεύω ότι δεν ανταποκρίνεται απολύτως στην αλήθεια, σύμφωνα με την οποία τη μοναδική φορά που κάποια γέφυρα έπεσε μέσα στα όρια της κοινότητας και παρασύρθηκε στο ποτάμι αιτία ήταν ο δυνατός άνεμος. Παρ' όλα αυτά στα σημεία όπου σχηματίζει απότομες στροφές, ο Κόνκορντ είναι πιο ρηχός και πιο γρήγορος και μοιάζει να διακδικεί το δικαίωμά του να ονομάζεται ποταμός. Σε σύγκριση με τους άλλους παραπόταμους του Μέρμακ, η ονομασία που του είχαν δώσει οι Ινδιάνοι, «Μουσκετακουίντ», δηλαδή «Χορτάρινος ποταμός», μοιάζει να του ταιριάζει γάντι. Στο μεγαλύτερο μήκος του αργοκυλά περνώντας δίπλα από μεγάλα λιβάδια στολισμένα με διάσπαρτες βελαντιδιές και άφθονα μύρτιλα, τα οποία καλύπτουν το έδαφος σαν στρώμα από βρύα. Μια σειρά μισοβυθισμένες ιτιές-νάνοι βρίσκονται πότε στη μια, πότε και στις δύο όχθες του, ενώ στις μακρινές παρυφές των λιβαδιών φυτρώνουν σφεντάμια, σημύδες κι άλλα φυλλοβόλα δέντρα, καθώς και άγρια αμτέλια, που καρποφορούν όταν έρθει η εποχή τους, γεμίζοντας μαβιά, κόκκινα, λευκά κι άλλα σταφύλια. Ακόμα πιο μακριά απ' το ποτάμι, στην άκρη της ελεύθερης έκτα-

σης, διακρίνονται οι γκριζες και λευκές κατοικίες των ανθρώπων. Σύμφωνα με την απογραφή του 1831, η έκταση των λιβαδιών της κοινότητας του Κόνκορντ έφτανε τα έξι χιλιάδες τριακόσια τριάντα τρία στρέμματα, δηλαδή το ένα έβδομο περίπου της συνολικής έκτασης της περιοχής. Η έκταση αυτή έρχεται δεύτερη μετά τα βοσκοτόπια και τις ανεκμετάλλευτες περιοχές. Και κρίνοντας από τα στοιχεία των προηγούμενων χρόνων, τα λιβάδια δεν είναι κατάλληλα για καλλιέργεια με τους ίδιους γρήγορους ρυθμούς με τους οποίους αποψιλώνονται τα δάση...

Έτσι κυλάει, απαρατήρητη σχεδόν, η αργοκίνητη αυτή αρτηρία των λιβαδιών του Κόνκορντ μέσα απ' τον οικισμό, χωρίς μουρμουρητό ή σφυγμό, με πορεία από τα νοτιοδυτικά προς τα βορειοανατολικά και μήκος περίπου πενήντα μίλια. Ένας τεράστιος υδάτινος όγκος που κυλά αδιάκοπα, περνώντας μέσα από τις πεδιάδες και τις κοιλάδες της μεγάλης αυτής περιοχής, ξεκινώντας από τα ψηλά βουνά και φτάνοντας ως την αρχαία δεξαμενή του, το ίδιο αθόρυβα όπως βάδιζαν οι Ινδιάνοι πολεμιστές με τα μοκασίνια τους...

Ο Μισισιππίς, ο Γάγγης, ο Νείλος, τα ταξιδιάρικα αυτά νερά που ξεκινούν απ' τα Βραχώδη Όρη, τα Ιμαλία και τα Βουνά του Φεγγαριού κατέχουν όλα μια ξεχωριστή θέση στα παγκόσμια χρονικά. Οι ουράνιες πηγές τους δεν έχουν ακόμη στερέψει. Τα Βουνά του Φεγγαριού εξακολουθούν διαρκώς να στέλνουν στον Πασά τον ίδιο ετήσιο φόρο υποτελείας που έστελναν κάποτε στους Φαραά, αν και ο πρώτος αναγκάζεται να μαζεύει το υπόλοιπο των δασμών του με την απειλή του σπαθιού. Το δίχως άλλο τα ποτάμια ήταν οι οδηγοί των πρώτων ταξιδευτών. Αποτελούν ένα μόνιμο δέλεαρ έτσι όπως περνούν μπροστά από την πόρτα

μας, μια υπόσχεση μακρινών εγχειρημάτων και περιπετειών. Και υπακούοντας στη φυσική τους παρόρμηση, όσοι κατοικούν στις όχθες τους κάποια στιγμή θα ενδώσουν και θα ακολουθήσουν το ρεύμα τους ως τις μακρινές πεδιάδες ή θα εξερευνήσουν ακολουθώντας τα την απάτητη ενδοχώρα. Τα ποτάμια αποτελούν τις φυσικές λεωφόρους όλων των εθνών. Όχι μόνο ισιώνουν το έδαφος και απομακρύνουν τα εμπόδια από το μονοπάτι του ταξιδιώτη, όχι μόνο σβήνουν τη δίψα του και τον μεταφέρουν κουβαλώντας τον στην αγκαλιά τους, αλλά και τον οδηγούν στις πιο ενδιαφέρουσες τοποθεσίες, στα πιο πυκνοκατοικημένα κομμάτια του πλανήτη, αλλά κι εκεί όπου το βασίλειο των ζώων και των φυτών έχει αγγίξει την ύψιστη τελειότητα.

Πολλές φορές στάθηκα στις όχθες του Κόνκορντ παρακολουθώντας το ρεύμα να περνά, ένα σύμβολο προόδου, μια δύναμη που ακολουθεί το νόμο του συστήματος, του χρόνου και όλων των πραγμάτων. Τα χορτάρια στον πυθμένα να λυγίζουν απαλά στο ρεύμα, να σειούνται στον υγρό άνεμο, φητρωμένα ακόμη εκεί όπου κάποτε είχαν βυθιστεί οι σπόροι τους, έτοιμα να πεθάνουν και να τους ακολουθήσουν. Τα γυαλιστερά βότσαλα, που ακόμη δε βιάζονται να βελτιώσουν την κατάστασή τους, τα ξυλαράκια, τα φύλλα και οι κορμοί των δέντρων που περνούν καμιά φορά παρασυρόμενα από το ρεύμα, εκπληρώνοντας τον προορισμό τους, ήταν για μένα αντικείμενα εξαιρετικού ενδιαφέροντος. Κι έτσι αποφάσισα κάποτε να αφεθώ κι εγώ στην αγκαλιά του ποταμού και να πάω όπου με πάει.

ΣΑΒΒΑΤΟ

Έλα, έλα, ομορφιά μου, ας δοκιμάσουμε
 Τις λιχουδιές αυτές της εξοχής.

ΚΟΥΟΡΛΙΣ*, *Η πρόσκληση του Χριστού προς την Ψυχή*

Το Σάββατο, τελευταία ημέρα του Αυγούστου του έτους 1839, οι δυο μας, αδέρφια και κάτοικοι του Κόνκορντ, σηκώσαμε την άγκυρα από το ποταμίσιο αυτό λιμάνι. Γιατί το Κόνκορντ βρίσκεται κι αυτό κάτω απ' τον ήλιο, ένα λιμάνι άφιξης και αναχώρησης για τα κορμά και για τις ψυχές των ανθρώπων. Μια όχθη απαλλαγμένη από κάθε άλλο καθήκον πέρα από εκείνα που ένας τίμιος άνθρωπος θα εκπληρώσει με χαρά. Ένα θερμό ψιλόβροχο είχε θολώσει το πρωινό και απειλούσε να καθυστερήσει την αναχώρησή μας, σε λίγο όμως τα φύλλα και το χορτάρι στέγνωσαν και το μεσημέρι κατέφθασε ήπιο, γαλήνιο και φρέσκο, λες και η φύση κατέστρωνε κάποιο δικό της σπουδαίο σχέδιο. Ύστερα από το ατέλειωτο εκείνο στράγγιγμα και στάλαγμα από κάθε της πόρο, άρχισε ξανά να ανασαίνει, πιο υγιής από ποτέ. Κι έτσι, δίνοντας μια δυνατή σπρωξιά, ρίξαμε τη βάρκα μας από την όχθη, ενώ οι αγριόκρινοι και τα βούρλα μάς κουνούσαν το μαντίλι για καλό κατευόδιο, και κινήσαμε σιωπηλά ακολουθώντας το ρεύμα του ποταμού.

Η βάρκα μας, που μας είχε κοστίσει μιας εβδομάδας δουλειά την άνοιξη, έμοιαζε στο σχήμα με τις βάρκες των ψαράδων. Είχε

* Francis Quarles (1592-1644): Άγγλος ποιητής. Το πιο γνωστό του έργο είναι τα *Εμβλήματα* (*Emblems*), μια συλλογή από στίχους, αφορισμούς και επιγράμματα ηθικού και θρησκευτικού περιεχομένου. (Σ.τ.Μ.)

μήκος πέντε μέτρα και πλάτος ένα στο πιο φαρδύ της σημείο. Την είχαμε βάψει πράσινη με μια γαλάζια μπορντούρα, σαν φόρο τιμής στα δύο στοιχεία στα οποία επρόκειτο να περάσει τη ζωή της. Το προηγούμενο βράδυ την είχαμε φορτώσει μπροστά στην πόρτα του σπιτιού μας, που απείχε μισό μιλί απ' το ποτάμι, με πατάτες και πεπόνια, τα οποία είχαμε καλλιεργήσει μόνοι μας, και με μερικά σύνεργα. Της είχαμε βάλει ρόδες, για να μπορέσουμε να την κυλάμε γύρω από τους καταρράκτες που θα συναντούσαμε. Είχαμε ακόμα προμηθευτεί δύο ζευγάρια κουπιά και αρκετά μακριά και λεπτά κοντάρια για να σπρώχνουμε στα ρηχά σημεία, καθώς και δύο κατάρτια, στο ένα από τα οποία θα στηρίζαμε το αντίσκηνό μας τη νύχτα. Το κρεβάτι μας θα ήταν ένα τομάρι βουβαλιού και η στέγη μας ένα βαμβακερό πανί. Ήταν ένα σκάφος γεροφτιαγμένο και βαρύ, όχι καλύτερο από τα συνηθισμένα του είδους του. Εάν κατασκευαστεί με σωστό τρόπο, μια βάρκα αποτελεί ένα είδος αμφίβιου ζώου, ένα πλάσμα για δύο ξεχωριστά στοιχεία, που η μισή μορφή του θυμίζει γοργό και καλλίγραμμο ψάρι και η άλλη αέρινο πουλί με δυνατές φτερούγες. Το ψάρι φαίνεται στο σημείο του μέγιστου πλάτους και βάθους του σκάφους. Τα πτερύγια του ψαριού υποδεικνύουν τα σημεία που πρέπει να τοποθετηθούν τα κουπιά, ενώ η ουρά του δείχνει το σχήμα και τη θέση του πηδάλιου. Το πουλί υποδεικνύει τον τρόπο της αρματωσιάς και της διευσθέτησης των ιστίων, καθώς και το σχήμα που πρέπει να έχει η μάσκα έτσι ώστε να ισορροπεί το σκάφος και να διαχωρίζεται με τον καλύτερο τρόπο ο αέρας απ' το νερό. Όλους αυτούς τους κανόνες εμείς τους ακολουθήσαμε μονάχα εν μέρει. Το μάτι όμως, παρ' όλο που δε γνωρίζει τίποτα από ναυσιπλοία, ποτέ δε μένει ικα-

νοποιημένο, οποιοδήποτε σχήμα κι αν έχει το σκάφος, όσο κι αν υπακούει στις επιταγές της μόδας, εάν αυτό δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της τέχνης. Ωστόσο, αφού σε ένα σκάφος η τέχνη περιλαμβάνει τα πάντα εκτός από το ξύλο, και το ξύλο μόναχα μπορεί χονδρικά να εξυπηρετήσει το σκοπό ενός σκάφους, έτσι και η βάρκα μας, αφού ήταν από ξύλο, υπάκουσε πρόθυμα στον παλιό νόμο που λέει ότι το ελαφρύτερο επιπλέει πάνω στο βαρύτερο, και αποδείχθηκε επαρκές πλεούμενο για το σκοπό μας, κι ας μην ήταν παρά ένα αδέξιο υδρόβιο πτηνό.

«Αν ήταν θέλημα Θεού, της λογαριάς ο κλώνος
θα 'ταν σκαρί ασφαλέστατο, τις θάλασσες να σκίζει».

Μερικοί φίλοι απ' το χωριό στάθηκαν πάνω σ' ένα βράχο λίγο πιο κάτω στο ποτάμι για έναν τελευταίο αποχαιρετισμό. Εμείς όμως, έχοντας ήδη εκτελέσει το τελετουργικό αυτό στις όχθες, με δικαιολογημένη αυτοσυγκράτηση, όπως αρμόζει σ' εκείνους που ξεκινούν για ασυνήθιστα εγχειρήματα, κοιτούσαμε χωρίς να μιλάμε, γλιστρώντας σιωπηλά δίπλα απ' τη στέρεα γη του Κόνκορντ, απ' το γεμάτο κόσμο ακρωτήρι και τα έρημα καλοκαιρινά λιβάδια, κωπηλατώντας σταθερά. Όταν όμως είχαμε πια χαθεί από τα μάτια των ανθρώπων, οι καρδιές μας μαλάκωσαν και αφήσαμε τα όπλα μας να μιλήσουν για λογαριασμό μας, κάνοντας το δάσος να αντηχεί απ' τους πυροβολισμούς μας. Και ίσως ένα πλήθος από παιδιά ντυμένα με καστανοκόκκινες φορεσιές, που παραμόνευαν στα μεγάλα εκείνα λιβάδια, παρέα με το στεριόνι, την μπεκάτσα και το ράλλο, κρυμμένα καλά πίσω από τους θάμνους, τις φιλιπένδουλες και τις σπειραίες, να άκουσαν το χαιρετισμό μας εκείνο το απόγευμα.

Σύντομα περάσαμε δίπλα από το πρώτο κανονικό πεδίο μάχης της Επανάστασης. Σηκώσαμε τα κουπιά μας και στηριχθήκαμε πάνω τους, καθώς περνούσαμε ανάμεσα από τα ορατά ακόμη αντερείσματα της παλιάς Βόρειας Γέφυρας, πάνω απ' την οποία πέρασε τον Απρίλη του 1775 το πρώτο αδύναμο κύμα του πολέμου εκείνου, ο οποίος δεν έληξε ώσπου – όπως διαβάσαμε στην πέτρινη πλάκα στα δεξιά μας – «να φέρει την ειρήνη σε αυτές τις Ηνωμένες Πολιτείες»...

Το τμήμα εκείνο του ποταμού χάθηκε πίσω απ' τους λόφους καθώς παίρναμε την επόμενη στροφή και περνούσαμε κάτω από την καινούρια Βόρεια Γέφυρα, ανάμεσα στο Πονκοτάσετ και στο Πόπλαρ Χιλ, και βγαίναμε στην περιοχή των Μεγάλων Λιβαδιών, έναν επίπεδο, γόνιμο και ζουμερό τόπο μέσα στη φύση, σαν μια πατημασιά από ένα τεράστιο μοκασίνι...

Ο θόρυβος του χωριού χάθηκε σιγά σιγά και ήταν σαν να πλέαμε στο ήσυχο ρέμα των ονείρων μας, κυλώντας από το παρελθόν στο μέλλον σιωπηλά, όπως όταν ξυπνά κανείς με φρέσκες σκέψεις το πρωί ή το απόγευμα. Γλιστρούσαμε πάνω στο νερό χωρίς τον παραμικρό ήχο, τρομάζοντας πού και πού με το πέρασμά μας κάποιο λούτσο ή ένα σπάρο και διώχνοντάς τον από το κρησφύγετό του κάτω από τα βάτα. Μικρά στεριόνια άπλωναν νωθρά τα φτερά τους και απομακρύνονταν από τις εσοχές στην όχθη, ενώ κάποια άλλα, μεγαλύτερα, σηκώνονταν από τα ψηλά χορτάρια μόλις πλησιάζαμε και πετούσαν πιο πέρα, σε μέρος ασφαλέστερο. Νεροχελώνες βουτούσαν στο νερό αμέσως μόλις η βάρκα μας ανατάραζε λίγο την επιφάνεια ανάμεσα στις ιτιές, ραγίζοντας το καθρέφτισμα των δέντρων. Οι όχθες είχαν αφήσει πίσω τους την εποχή της μεγαλύτερης ομορφιάς τους και κάποια από τα λουλού-

δια με τους πιο έντονους χρωματισμούς είχαν αρχίσει να ξεθωριάζουν, δείχνοντας ότι το «απόγευμα» του έτους πλησίαζε. Όμως αυτές οι μελαγχολικές αποχρώσεις που είχαν πάρει τους έδιναν όψη πιο αληθινή, ενώ μέσα στην αμείωτη ακόμη ζέση έμοιαζαν σαν το κατάφυτο με βρύα χείλος κάποιου δροσερού πηγαδιού. Οι στενόφυλλες ιτιές (*Salix Purshiana*) έριχναν τις πλούσιες, ανοιχτοπράσινες φυλλωσιές τους στο νερό και είχαν ανάμεσα τους τις μεγάλες σφαίρες των κεφαλανθών. Τα μικρά, ρόδινα πολύγωνα ύψωναν περήφανα τα κεφάλια τους πάνω απ' το νερό και από τις δύο πλευρές. Αφθονούσαν στην περιοχή εκείνη και ήταν η εποχή της ανθοφορίας τους. Μπροστά στα πυκνά χωράφια τα γεμάτα με το λευκό είδος του λουλουδιού αυτού, που έφταναν ως τις όχθες του ποταμού, τα λιγότερο κόκκινα φαίνονταν ιδιαίτερα σπάνια και πολύτιμα. Τα ολόλευκα άνθη της σαγκιταρίας κοσμούσαν τα ρηγά σημεία του ποταμού, ενώ οι λιγοστές λοβελίες στην άκρη του νερού εξακολουθούσαν να καμαρώνουν την αντανάκλασή τους, παρ' όλο που αυτές, όπως κι άλλα υδρόβια φυτά, είχαν σχεδόν αφήσει πίσω τους την εποχή της ανθοφορίας τους. Κοντά στις όχθες φύτρωναν οφιοκέφαλοι (*Chelone glabra*), ενώ ένα είδος από κορεόψεις, θεριεμένοι και πανύψηλοι, σήκωναν τα κεφάλια τους προς τον ήλιο. Ένα άλλο ψηλό λουλούδι με ένα μουντό, κόκκινο χρώμα (*Eupatorium purpureum*) ήταν η οπισθοφυλακή της ποταμίσιας αυτής συλλογής. Τα φωτεινά μπλε άνθη της γεντιανής φαίνονταν εδώ κι εκεί στα κοντινά λιβάδια, σαν τα λουλούδια που είχε πετάξει η Περσεφόνη. Ακόμα πιο μακριά στα λιβάδια ή πιο ψηλά στις όχθες φαίνονταν οι μοβ γεράρδιες, οι ράξιες της Βιτζίνια και η νεότιες, ενώ σε ακόμα πιο μακρινά σημεία και στις όχθες όπου έπεφτε ο ήλιος βλέπαμε καμιά φορά το

κίτρινο καθρέφτισμα απ' τα αθάνατα, που η εποχή της ακμής τους είχε πια περάσει. Με λίγα λόγια η φύση έμοιαζε να είχε φορέσει τα πιο όμορφα στολίδια της με αφορμή την αναχώρησή μας. Τέτοια εντύπωση μας έδιναν όλες εκείνες οι πλούσιες φυλλωσιές και τα φωτεινά χρώματα των λουλουδιών που καθρεφτιζονταν στο νερό. Δεν είδαμε όμως πουθενά ούτε ένα νούφαρο, ούτε ένα δείγμα της βασιλισσας αυτής των ποταμίσιων λουλουδιών, αφού η βασιλεία της για φέτος είχε λάβει τέλος. Όποιος καθυστερεί τόσο το ταξίδι του στον ποταμό δεν την προλαβαίνει. Αναρίθμητα νούφαρα κατοικούν στα νερά του Κόνκορντ. Θυμάμαι ένα καλοκαιρινό πρωινό που περνούσα απ' το ποτάμι, ανάμεσα σε εκτάσεις από νούφαρα κλειστά ακόμη. Κι όταν αργότερα οι νιφάδες απ' το φως του ήλιου έπεσαν στην επιφάνεια του νερού, λιβάδια ολόκληρα από ολόλευκα άνθη άρχισαν να ανοίγουν μπροστά μου, καθώς η βάρκα μου έπλεε στο ποτάμι σαν να ξεδίπλωνε ένα λάβαρο. Τόσο ευαίσθητο είναι το λουλούδι αυτό στις ακτίνες του ήλιου.

Καθώς περνούσαμε δίπλα απ' τα τελευταία γνώριμα λιβάδια, παρατηρήσαμε τα μεγάλα και εντυπωσιακά άνθη του ιβίσκου, που κάλυπταν τις μικρές ιτιές και ανακατεύονταν με τα άγρια κληματοφύλλα. Πόσο θα θέλαμε να μπορούσαμε να ενημερώσουμε τους φίλους μας που είχαν μείνει πίσω για το μέρος που βρίσκεται αυτό το κάπως σπάνιο και απρόσιτο λουλούδι πριν να είναι αργά για να το κόψει κανείς! Καθώς όμως βλέπαμε το καμπαναριό του χωριού να χάνεται πίσω μας, μας πέρασε απ' το μυαλό η σκέψη ότι ο αγρότης από το διπλανό λιβάδι που θα πήγαινε στην εκκλησία το επόμενο πρωί θα έφερνε στον κόσμο τα νέα. Κι έτσι, ως τη Δευτέρα, όταν εμείς θα ταξιδεύαμε στον Μέριμακ, οι φίλοι μας θα είχαν μαζέψει τους ιβίσκους στο σημείο εκείνο της όχθης του Κόνκορντ.

Ύστερα από μια σύντομη στάση στο Μπολς Χιλ, το ναό θα έλεγε κανείς των ταξιδιωτών του Κόνκορντ – όχι για να προσευχηθούμε για την επιτυχία του ταξιδιού μας, μα για να μαζέψουμε τα λιγοστά βατόμουρα που είχαν απομείνει να κρέμονται απ' τα λεπτά κλωνάρια τους – ξεκινήσαμε ξανά και πολύ σύντομα χάσαμε απ' τα μάτια μας και το τελευταίο ίχνος του χωριού μας. Η ξηρά έμοιαζε να γίνεται όλο και πιο όμορφη καθώς απομακρυνόμασταν από αυτή. Μακριά, προς τα νοτιοδυτικά, βρισκόταν το ήσυχο χωριό, ολομόναχο μέσα στο απομεσήμερο, κάτω απ' τις λεύκες και τα μαγγρόβια. Και οι λόφοι, παρά το γαλάζιο, αιθέριο παρουσιαστικό τους, έμοιαζαν να κοιτάζουν με θλιμμένο βλέμμα τους παλιούς συντρόφους τους στο παιχνίδι. Εμείς όμως, ύστερα από μια μικρή στροφή προς το βορρά, αποχαιρετήσαμε τις γνώριμες μορφές τους και βάλουμε πλώρη για νέα τοπία και νέες περιπέτειες. Τίποτα δε μας ήταν γνώσιμο εκτός από τον ουρανό, που πάντοτε σκεπάζει τον ταξιδιώτη, όσο μακριά κι αν φτάσει. Και η όψη του, όπως και η εξοικείωσή μας με τον ποταμό και το δάσος, μας έδινε κουράγιο και ελπίδα ότι το ταξίδι μας θα εξελισσόταν με επιτυχία κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες.

Από το σημείο εκείνο ο ποταμός κυλά σχηματίζοντας μια τέλεια ευθεία για ένα μίλι ή και παραπάνω, ως τη γέφυρα του Καρλάιλ, η οποία αποτελείται από είκοσι ξύλινα βάθρα. Όταν γυρίσαμε και την είδαμε πίσω μας, η επιφάνειά της δεν ήταν παρά μια λεπτή γραμμή και έμοιαζε σαν ιστός αράχνης στον ήλιο. Εδώ κι εκεί φαινόταν να υψώνεται από ένα κοντάρι, σημάδι ότι κάποιοι ψαράδες είχαν σταθεί ασυνήθιστα τυχεροί και είχαν αφιερώσει τα καλάμα τους στις θεότητες που διαφεντεύουν αυτά τα ρηγά νερά. Το ποτάμι ήταν τώρα δύο φορές πιο φαρδύ απ' ό,τι

πριν, με λασπερό πυθμένα και όχθες κατάφυτες με ιτιές και πέρα απ' αυτές απλώνονταν πλατιές λίμνες, που την επιφάνειά τους κάλυπταν βάτα, βούρλα και καλαμιές.

Αργά το απόγευμα περάσαμε δίπλα από κάποιον που στεκόταν στην όχθη και ψάρευε με ένα μακρύ καλάμι που είχε φτιάξει από ένα κλαδί σημύδας, με το σκύλο του στο πλευρό του. Περάσαμε τόσο κοντά, που αναταράξαμε το φελλό του με τα κουπιά μας και του χαλάσαμε οποιαδήποτε τύχη μπορεί να είχε. Κι όταν είχαμε προχωρήσει ένα μίλι ολόγισια σαν βέλος, με τα πρόσωπά μας στραμμένα πάνω του και τις φουσαλίδες απ' τα απόνερά μας ορατές ακόμη στην ήρεμη επιφάνεια του νερού, είδαμε πως ο ψαράς στεκόταν ακόμη ακίνητος μαζί με το σκύλο του, σαν δυο αγάλματα όρθια κάτω απ' τη μεριά εκείνη του ουρανού, το μοναδικό πράγμα που ξεχώριζε το μάτι μπροστά απ' το ατέλειωτο λιβάδι. Κι εκεί θα εξακολουθούσε να στέκεται περιμένοντας την τύχη του, ώσπου να έρθει το βράδυ και να πάρει το δρόμο για το σπίτι του μέσα απ' τα χωράφια, με το σάκο του γεμάτο ψάρια. Έτσι, με το ένα ή το άλλο δόλωμα, η φύση παρασύρει τους κατοίκους της σε όλες τις κοιλότητές της. Ο άνθρωπος εκείνος ήταν ο τελευταίος συγχωριανός που είδαμε και στο πρόσωπο εκείνου αποχαιρετήσαμε σιωπηλά τους φίλους μας.

Τα χαρακτηριστικά και οι επιδιώξεις των διαφόρων εποχών και των διαφόρων φυλών της ανθρωπότητας παραμένουν διαρκώς ως πρότυπα σε κάθε γειτονιά του κόσμου. Οι χαρές της νιότης μου έχουν γίνει κληρονομιά άλλων ανθρώπων. Ο άνθρωπος εκείνος εξακολουθεί να είναι ψαράς και να ανήκει σε μια εποχή στην οποία έζησα κι εγώ ο ίδιος. Ίσως να έχει γλιτώσει απ' την κατάρα των πολλών γνώσεων, ίσως να μην απασχολούν πολλά

πράγματα το μυαλό του. Ίσως ο προβληματισμός σχετικά με το πώς να πιάσει όσο περισσότερα ψάρια μπορεί πριν δύσει ο ήλιος με το λεπτό του κοντάρι από σημύδα και τη λιναρένια πετονιά του να του φτάνει και να του περισσεύει. Καλό είναι να είναι κανείς ψαράς χειμώνα καλοκαίρι. Κάποιοι άνθρωποι τις μέρες αυτές του Αυγούστου γίνονται δικαστές, κάθονται στην έδρα τους και κρίνουν, ανάμεσα στις εποχές κι ανάμεσα στα γεύματα. Ζουν ζωές πολιτισμένες και δημόσιες, επιδικάζοντας την υπόθεση Σπόλντινγκ κατά Κάμινγκς, ας πούμε, από το μεσημέρι ως τον εσπερινό. Ο ψαράς εν τω μεταξύ στέκεται μες στο νερό, κάτω απ' τον ίδιο καλοκαιρινό ήλιο, κάνοντας το διαιτητή σε άλλες υποθέσεις, μεταξύ σκουληκιού και πέρκας, ανάμεσα στα αρώματα των νουφάρων, της μέντας και της ποντεδέριας, ζώντας τη ζωή του πολλά μέτρα μακριά απ' την ξηρά, σε απόσταση αναπνοής από τα μέρη όπου κολυμπούν τα μεγάλα ψάρια. Για εκείνον η ανθρώπινη ζωή μοιάζει πολύ με ένα ποτάμι,

«που αιώνια κυλά προς τη θάλασσα».

Αυτή είναι η σημαντικότερη παρατήρηση και ανακάλυψή του.

Θυμάμαι ένα γέρο μ' ένα μακρύ καφετί πανοφώρι, που ήταν ειδικός στο ψάρεμα στο ποτάμι αυτό, ο οποίος είχε έρθει απ' το Νιούκαστλ της Αγγλίας μαζί με το γιο του, έναν εύσωμο, ανοιχτόκαρδο άντρα, που παλιότερα είχε δουλέψει στα καράβια. Ο γέρος εκείνος λουπόν ήταν ψηλός και λυγερός και πάντοτε διάβαινε τα λιβάδια αμίλητος, έχοντας πια αφήσει πίσω του την περίοδο της επικοινωνίας με τους συνανθρώπους του. Το παλιό μακρύ πανοφώρι του, που ποιος ξέρει πόσα είχε περάσει κι αυτό, κρεμόταν

ίσιο απ' τους ώμους του, καφετί σαν το φλοϊό του κιτρινόπευκου, λάμποντας στο φως του ήλιου. Το ρούχο εκείνο από κοντά έμοιαζε όχι τόσο με έργο τέχνης αλλά με αντικείμενο που με τα χρόνια είχε οικειοποιηθεί η φύση. Συχνά τον συναντούσα ξαφνικά ανάμεσα στα βάτα και στις γκριζες ιτιές να ψαρεύει με τον τρόπο της παλιάς του πατρίδας – γιατί τότε οι νέοι ψάρευαν παρέα με τους γέρους – σιωπηλό, γεμάτο με σκέψεις ανεύπτες, ίσως για τον ποταμό Τάιν της πατρίδας του και τους ψαρότοπους του Νορθάμπερλαντ. Πολλά ήσυχα απογεύματα τον έβλεπα να περιδιαβαίνει τις όχθες του ποταμού ανάμεσα στα σπαθόχορτα που θρόιζαν. Πόσες ηλιόλουστες ώρες να είχε ξοδέψει άραγε παραμονεύοντας τα ανόητα ψάρια; Είχε γίνει πια φίλος με τον ήλιο, δεν είχε ανάγκη από καπέλο ή ειδική περιβολή, αφού είχε ζήσει τη ζωή του κι αυτές οι απλές μεταμφιέσεις δεν του έλεγαν πια τίποτα. Έβλεπα πολλές φορές τις συνομήλικές του μοίρες να τον ανταμείβουν με κίτρινες πέρκες, κι όμως θεωρούσα πως η τύχη του δεν ήταν ανάλογη της ηλικίας του. Και τον παρακολουθούσα καθώς έμπαινε στο χαμηλό σπίτι του στην άκρη του χωριού με τα ψάρια του αγκαλιά, με βήμα αργό και σκυφτός κάτω απ' τις ηλικιωμένες σκέψεις του. Νομίζω πως κανείς άλλος δεν έκανε τον κόπο να τον παρατηρήσει. Κανείς άλλος δεν τον θυμάται πια, γιατί πολύ σύντομα μετά την άφιξή του στα μέρη μας πέθανε και αναχώρησε για τα νερά ενός καινούριου ποταμού. Το ψάρεμα δεν ήταν διασκέδαση για κείνον, ούτε όμως και τρόπος βιοπορισμού, αλλά ένα είδος μυστηριακής τελετουργίας, μια απόσυρση απ' τον κόσμο, όπως άλλοι ηλικιωμένοι κάθονται και διαβάζουν την Αγία Γραφή.

Είτε κατοικούμε στις ακτές της θάλασσας, στις όχθες των ποταμών και των λιμνών είτε στα λιβάδια, η μελέτη της φύσης των ψαριών μάς αφορά, αφού πρόκειται για φαινόμενο που δεν περιορίζεται σε ορισμένους τόπους, αλλά έχει σχέση με μορφές και φάσεις του συνόλου της ζωής της φύσης. Τα αναρίθμητα κοπάδια των ψαριών που έρχονται κάθε χρόνο στα παράλια της Ευρώπης και της Αμερικής δεν είναι τόσο ενδιαφέροντα για το μελετητή της φύσης όσο ο ίδιος ο νόμος της γονιμότητας, που κάνει τα αυγά τους να εναποθέτονται στις βουνοκορφές και στις πεδιάδες της ενδοχώρας – τη θεμελιώδη ιχθυολογική αρχή, η οποία έχει ως αποτέλεσμα να βρίσκονται τα ψάρια σε τόσο πολλά σημεία, άλλοτε περισσότερα άλλοτε λιγότερα. Ο φυσιολόγος δεν είναι ψαράς, να προσεύχεται να έρθουν συννεφιασμένες μέρες και να τον ευνοήσει η τύχη. Όπως το ψάρεμα αποτελεί «διασκέδαση του στοχαστικού ανθρώπου», μια ενασχόληση που τον φέρνει σε εποικοδομητική επαφή με το δάσος και το υγρό στοιχείο, έτσι και οι καρποί των παρατηρήσεων του φυσιολόγου δεν έχουν σχέση με την ανακάλυψη νέων ειδών αλλά με νέους στοχασμούς. Η επιστήμη δεν είναι παρά μια μορφή διασκέδασης του ακόμα πιο στοχαστικού ανθρώπου. Οι σπόροι της ζωής και των ψαριών βρίσκονται παντού, διεσπαρμένοι από τον άνεμο ή το νερό, φυλαγμένοι βαθιά στα σπλάχνα της γης. Όπου σκάβεται μια νέα λίμνη, αμέσως γεμίζει με τη ζωνηρή αυτή φυλή. Τα ψάρια έχουν συνάψει ένα συμβόλαιο με τη φύση που αργεί ακόμη να λήξει. Οι Κινέζοι μεταφέρουν τα αυγά τους από τη μια επαρχία της χώρας τους στην άλλη μέσα σε βάζα ή σε κούφια καλάμια, ενώ τα υδροβία πτηνά τα μεταφέρουν στις λίμνες των βουνών και της ενδοχώρας. Όπου υπάρχει το υγρό στοιχείο, υπάρχουν και ψάρια. Ακόμα και στα

σύννεφα ή στα λιωμένα μέταλλα διακρίνουμε κάποια στοιχεία που μας τα θυμίζουν. Αναλογιστείτε μονάχα πως ακόμα και μες στο καταχείμωνο μπορεί κανείς να ρίξει μια πετονιά ανοίγοντας μια τρύπα στο χιόνι και στον πάγο και να τραβήξει ένα λαμπερό, γλιστερό, ανόητο ασημί ή χρυσό ψάρι! Παράξενο είναι επίσης πώς όλα τα ψάρια αποτελούν μια μεγάλη οικογένεια, από το μεγαλύτερο ως το μικρότερο. Η μικρότερη τσίμα που κείται στον πάγο σαν δόλωμα για λούτσους μοιάζει με τεράστιο πελαγίσιο ψάρι, ξεβρασμένο στην ακτή. Στα νερά γύρω απ' το χωριό μας κατοικούν συνολικά δώδεκα περίπου ξεχωριστά είδη ψαριών, παρ' όλο που κάποιος αδαής θα περίμενε να υπάρχουν πολύ περισσότερα.

Η παρατήρηση της αδιατάρακτης οικονομίας και ικανοποίησης των ψαριών κατά τον αιώνα αυτό επιβεβαιώνει την αίσθηση που έχουμε για την ασφάλεια και τη γαλήνη της φύσης. Η χαρά των ψαριών αποτελεί μόνιμο καρπό του θέρους. Ο σπάρος του γλυκού νερού (*Pomotis vulgaris*), ακόμα κι αν είναι τρόπον τινά δίχως καταγωγή και δίχως απογόνους, εκπροσωπεί τον ίδιο του τον εαυτό μέσα στη φύση. Είναι το πιο κοινό από όλα τα ψάρια, που το βλέπουμε στην άκρη της πετονιάς του κάθε πιτσιρικού, ένα ψάρι απλό και άκακο, που οι φωλιές της φυλής του διακρίνονται κατά μήκος της όχθης, σαμμένες στην άμμο. Κάθεται ώρες ολόκληρες πάνω από τη φωλιά του το καλοκαίρι, ισορροπώντας στα πτερύγιά του. Κάποιες φορές σε μήκος δέκα δεκαπέντε μέτρων βρίσκονται συγκεντρωμένες είκοσι ή τριάντα φωλιές, εξήντα πόντους φαρδιές και με δεκαπέντε πόντους βάθος η καθεμιά. Η κατασκευή τους απαιτεί αρκετό κόπο, αφού πρέπει πρώτα να αφαιρεθούν τα χόρτα και έπειτα να σκαφτεί η άμμος μέχρι να σχηματι-

στεί μια γούβα. Στις αρχές του καλοκαιριού βλέπουμε το σπάρο να κάθεται σκεφτικός στη φωλιά του και να διώχνει τα μικρότερα και μεγαλύτερα ψάρια, ακόμα και τα ψάρια του είδους του, για να μην ενοχλήσουν τα αυγά του, καταδιώκοντάς τα για λίγο και κάνοντας έπειτα μια γρήγορη στροφή για να επιστρέψει στη φωλιά του. Εν τω μεταξύ όμως οι κυπρίνοι προλαβαίνουν και μπαίνουν στις αφύλαχτες φωλιές σαν μικροσκοπικοί καρχαρίες και καταπίνουν τα αυγά που βρίσκονται κολλημένα στα χορτάρια και στον πυθμένα στις πλευρές που τις βλέπει ο ήλιος. Τα αυγά των ψαριών βρίσκονται εκτεθειμένα σε τόσο πολλούς κινδύνους, ώστε μονάχα ένα πολύ μικρό ποσοστό από αυτά προλαβαίνουν να αναπτυχθούν και να γίνουν ψάρια. Κι αυτό διότι εκτός από το να αποτελούν μόνιμα θηράματα πουλιών και ψαριών, οι πολλές φωλιές που κατασκευάζονται στα ρηχά νερά κοντά στην όχθη σε λίγες μέρες στεγνώνουν, καθώς η στάθμη του ποταμού κατεβαίνει. Οι φωλιές του σπάρου και της λάμπρενας είναι οι μόνες που έχω δει, αν και καμιά φορά μπορεί κανείς να διακρίνει τα αυγά κάποιων άλλων ειδών να επιπλέουν στην επιφάνεια του νερού. Οι σπάροι προσέχουν τόσο πολύ τις φωλιές τους, ώστε μπορεί κανείς να σταθεί δίπλα τους στο νερό και να τους εξετάσει με όλη του την άνεση. Εγώ ο ίδιος έχω σταθεί πάμπολλες φορές πάνω από φωλιές σπάρων, για μισή ώρα κάθε φορά, χαϊδεύοντάς τους χωρίς να τους τρομάζω, αφήνοντάς τους να τσιμπολογούν ελαφρά τα δάχτυλά μου. Κάθε φορά που το χέρι μου πλησίαζε τα αυγά τους, τους έβλεπα να ορθώνουν τα ραχιαία περυσία τους θυμωμένοι. Κάποιες φορές μάλιστα κατάφερα να σηκώσω ένα από αυτά τα ψάρια απαλά έξω απ' το νερό με το χέρι μου. Αυτό δεν μπορεί να το πετύχει κανείς με μια απότομη κίνηση, όσο επιδέξιος κι αν εί-

ναι, αφού το πυκνό φυσικό στοιχείο προειδοποιεί το ψάρι άμεσα για τον κίνδυνο, αλλά μόνο εάν κλείσει κανείς σιγά σιγά τα δάχτυλά του γύρω από το ψάρι, έτσι όπως ισορροπεί στο νερό πάνω από την παλάμη, και το ανασηκώσει ως την επιφάνεια όσο πιο αργά και απαλά μπορεί. Αν και παραμένει στη θέση του, δε σταματά ούτε στιγμή να κουνά τα πτερύγιά του, μια κίνηση όλο χάρη, που εκφράζει την ταπεινή χαρά του. Γιατί, αντίθετα από εμάς, το στοιχείο στο οποίο κατοικεί το ψάρι είναι ένα ρεύμα στο οποίο πρέπει διαρκώς να αντιστέκεται. Πού και πού τοιμπολογούν τα χόρτα που φυτρώνουν στον πάτο ή κρέμονται πάνω από τις φωλιές τους, ή τινάζονται ξαφνικά κυνηγώντας μια μύγα ή ένα σκουλήκι. Το ραχιαίο πτερύγιο, εκτός απ' το να εκτελεί χρέη καρίνας, σε συνδυασμό με την ουρά κρατά το ψάρι όρθιο στο νερό. Στα ρηχά νερά, τα οποία δεν καλύπτουν το πτερύγιο αυτό, το ψάρι γέρνει στο πλάι. Έτσι όπως το παρατηρεί κανείς σκυμμένος πάνω απ' τη φωλιά του, οι άκρες του ραχιαίου και του ουριαίου πτερυγίου έχουν μια μοναδική χρυσή και κάπως θολή λάμψη, ενώ τα μάτια του, που προεξέχουν από το κεφάλι, είναι διάφανα και άχρωμα. Μέσα στο στοιχείο του ο σπάρος φαίνεται όμορφος και γεροδεμένος, τέλειος σε κάθε λεπτομέρεια, σαν λαμπερό, ολοκαίνουριο νόμισμα που μόλις έχει κοπεί. Είναι το πολυτιμότερο κόσμημα του ποταμού, με τις πράσινες, κόκκινες, μπρούντζινες και χρυσές πισιλωτές πλευρές του να αντανακλούν όσες ακτίνες του ήλιου καταφέρνουν να περάσουν ανάμεσα στα βάτα και στα λουλούδια και να φτάσουν ως την άμμο του βυθού, σε πλήρη αρμονία με τα καφετιά και κίτρινα βότσαλα, που κι αυτά τα φωτίζει ο ήλιος. Πίσω από την υγρή ασπίδα του, ο σπάρος ζει προστατευμένος από πολλά ατυχήματα που για τον άνθρωπο είναι αναπόφευκτα...

Οι σολομοί, οι φρίσσεσ και οι ποταμόρεγγες κάποτε υπήρχαν σε αφθονία σε τούτα τα νερά. Οι Ινδιάνοι έπιαναν τα ψάρια αυτά με ειδικές παγίδες. Δίδαξαν τη μέθοδο στους λευκούς, οι οποίοι τα χρησιμοποιούσαν ως τροφή και λίπασμα, μέχρι που το φράγμα και αργότερα το κανάλι της Μπιλέρικα και τα εργοστάσια του Λόουελ έθεσαν τέρμα στις μεταναστεύσεις τους στα μέρη μας. Παρ' όλα αυτά, κατά τα λεγόμενα κάποιων, ορισμένες τολμηρές φρίσσεσ εξακολουθούν καμιά φορά να εμφανίζονται σ' αυτό το τμήμα του ποταμού. Λένε πως για την εξαφάνιση αυτών των ψαριών από την περιοχή ευθύνονται εκείνοι που υποτίθεται ότι εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα των ψαράδων αλλά και των ψαριών, οι οποίοι, υπολογίζοντας την περίοδο κατά την οποία συνήθως ψαρεύονταν οι ενήλικες φρίσσεσ, όρισαν να μένουν ανοιχτά τα φράγματα μονάχα για τη συγκεκριμένη περίοδο. Κατά συνέπεια ο γόνος, ο οποίος κατεβαίνει ένα μήνα αργότερα, δεν έβρισκε δίοδο και πέθαινε κατά μυριάδες. Άλλοι πάλι ισχυρίζονται ότι οι δίοδοι για τα ψάρια δεν είχαν κατασκευαστεί σωστά. Ίσως σε μερικές χιλιάδες χρόνια, αν τα ψάρια δείξουν υπομονή και εξακολουθήσουν ως τότε να περνούν αλλού τα καλοκαίρια τους, η φύση να έχει ισοπεδώσει το φράγμα της Μπιλέρικα και τα εργοστάσια του Λόουελ και ο Χορτάρινος ποταμός να έχει αρχίσει να κυλά ξανά ελεύθερος, έτοιμος να ευξερευνηθεί από νέα μεταναστευτικά κοπάδια, που θα φτάνουν ως τη λίμνη του Χόπκιντον και το βάλτο του Γουέστμπορο.

Θα ήταν ενδιαφέρον να μαθαίναμε περισσότερα για τη ράτσα εκείνη, εξαφανισμένη πια σήμερα, που τα δίχτυα με τα οποία ψάρευαν σαπίζουν στις σοφίτες των απογόνων της. Μια ράτσα επαγγελματιών ψαράδων που τάιζε με επιτυχία τους συγχωρια-

νούς της και τα μέλη της προτιμούσαν τα βροχερά απογεύματα να παραμονεύουν στις όχθες και όχι στα λιβάδια. Ακόμα και σήμερα ακούμε ιστορίες για θαυμαστές ποσότητες, για σωρούς αμέτρητων ψαριών στις όχθες. Πολλοί ηλικιωμένοι κάτοικοι των γύρω χωριών θυμούνται πως, όταν ήταν παιδιά, οι γονείς τους τους έστελναν στο ποτάμι με το άλογο και με δύο σακιά με οδηγίες να γεμίσουν το ένα με φρίσσες και το άλλο με ποταμόρεγγες. Ένα τουλάχιστον ανέκδοτο από την εποχή εκείνη της αφθονίας εξακολουθεί ως σήμερα να παραμένει ανεξίτηλο στη μνήμη των συγχωριανών μου και αφορά την ονομασία του τάγματος της πολιτοφυλακής των κατοίκων του Κόνκορντ, που οι πρόγονοί τους είχαν πολεμήσει στη Βόρεια Γέφυρα. Ο λοχαγός λοιπόν της ομάδας, ένας άνθρωπος με ιδιαίτερη αδυναμία στα ψάρια, μια φορά είχε δώσει εντολή στους άντρες του να συγκεντρωθούν κάποια συγκεκριμένη ημέρα για άσκηση. Εκείνοι, ως υπάκουοι πολιτοφύλακες, εμφανίστηκαν άψογα παραταγμένοι τη συγκεκριμένη εκείνη μαγιάτικη εκείνη μέρα, την ώρα που έπρεπε. Δυστυχώς όμως έμειναν αγύμναστοι και πέρασαν την ώρα τους με εξυπνάδες και χωρατά. Κι αυτό γιατί ο λοχαγός τους, μόλις είδε πόσο όμορφη ήταν η μέρα, ξέχασε την ίδια του τη διαταγή και πήγε για ψάρεμα, όπως συνήθιζε να κάνει τα ανοιξιάτικα απογεύματα. Από τη μέρα εκείνη κι έπειτα η ομάδα του έγινε γνωστή σε όλους, νέους και γέρους, χωρατατζήδες και σοβαρούς, με την ονομασία «φρίσσα», ονομασία που τα παιδιά της περιοχής για πολύ καιρό θεωρούσαν ταιριαστή για κάθε άτακτη ομάδα πολιτοφυλακής. Αλίμονο όμως! Κανένα ιστορικό στοιχείο σχετικά με τη ζωή των παλιών εκείνων ψαράδων δε σώζεται, εκτός κι αν θεωρήσουμε ως τέτοιο τη μία και μοναδική σελίδα ψυχρών αλλά

αδιαμφισβήτητων στοιχείων στο Ημερολόγιο υπ' αριθμόν 4 ενός παλιού εμπόρου του χωριού, που έχει πεθάνει προ πολλού, όπου φαίνεται αρκετά καθαρά από τι αποτελούνταν τα αποθέματα ενός ψαρά τον καιρό εκείνο. Απ' ό,τι γράφει, πρόκειται για τον πιστωτικό λογαριασμό ενός ψαρά, πιθανότατα για την αλιευτική περίοδο του έτους 1805. Τους μήνες εκείνους λοιπόν ο συγκεκριμένος ψαράς αγόραζε καθημερινά ρούμι και ζάχαρη, ζάχαρη και ρούμι, «μια πετονιά», «μια ξύλινη κούπα» και «ένα σκοινί για δίχτυ». Και ξανά ρούμι και ζάχαρη, ζάχαρη και ρούμι, «καλή ζάχαρη σε κύβους» και «καλή μαύρη ζάχαρη», «είδη άμεσα παραδοθέντα» και «νέες εγγραφές», όπως αναγράφεται δίπλα από κάθε αγορά. Όλα είναι σημειωμένα καθαρά ως την κάτω άκρη της σελίδας, κάθε λίρα, σελίνι και πένα από την 25η Μαρτίου έως την 5η Ιουνίου, ενώ την τελευταία μέρα ο λογαριασμός κλείνει με τη σημείωση «εξόφληση μετρητοίς». Ίσως όμως και να μην έκλεισε ποτέ εντελώς. Αυτά λοιπόν ήταν τα απαραίτητα τον καιρό εκείνο. Με τόση αφθονία σε σολομούς, φρίσσες και ποταμόρεγγες, φρέσκες και παστωμένες, οι ψαράδες δεν είχαν ανάγκη από άλλα τρόφιμα. Μπορεί το διαιτολόγιό τους να ήταν κάπως μονότονο, αλλά αυτή είναι η φύση του ψαρά. Θυμάμαι αμυδρά την εικόνα αυτού του ψαρά σε προχωρημένη πια ηλικία, όταν εγώ ήμουν μικρό παιδί. Το ποτάμι τον τραβούσε ακόμη κοντά του. Με το αβέβαιο, ασταθές βήμα του γέρου εξακολουθούσε να πλησιάζει το υγρό στοιχείο, κι ας είχαν χαθεί πια τα ψάρια, όπως και τόσα άλλα. Τον θυμάμαι να ανεμίζει το δρεπάνι του στο λιβάδι, με την μπουκάλα του κρυμμένη στα χόρτα, σαν ερπετό, λίγο πριν τον κόψει και τον ίδιο ο Μέγας Θεριστής.

Οι μοίρες είναι πάντοτε καλοσυνάτες. Παρ' όλο που οι νόμοι

της φύσης είναι πιο αμετάκλητοι από τους νόμους οποιουδήποτε δεσπότη, στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου σπάνια μοιάζουν αυστηροί και άκαμπτοι, απεναντίας του επιτρέπουν να χαλαρώνει όταν ο καιρός είναι καλός. Δεν του υπενθυμίζουν διαρκώς και με τρόπο άγριο όλα όσα δεν επιτρέπεται να κάνει. Η φύση είναι ευγενική και φιλελεύθερη ακόμα και απέναντι στους ανθρώπους με ανόητες συνήθειες. Ποτέ δεν αρνείται να τους δώσει χάρη. Κανείς τους δεν πεθαίνει χωρίς άφεση αμαρτιών. Και μέχρι τότε εξακολουθούν να ζουν από αυτή την πλευρά της Στυγός, πάντοτε με καλή διάθεση και αποφασιστικότητα, «ποτέ καλύτερα σε όλη τους τη ζωή». Και μετά την πάροδο μίας δεκαετίας, ή και παραπάνω, ξεπετάγονται από τους θάμνους και ζητούν δουλειά, οποιαδήποτε αμειβόμενη δουλειά μπορεί να κάνει ένας άνθρωπος ικανός και αρτιμελής. Και ποιος δεν έχει συναντήσει έναν τέτοιο

«ζητιάνο του δρόμου,
γερό δουλευταρά...
Που δεν τον νοιάζει ο αέρας κι η βροχή
στους τόπους που περνά;»

«Που όποιο σπίτι δει δικό του το θωρεί
που έχει για ταμείο του το κάθε πορτοφόλι
και σαν τον Καίσαρα τον κόσμο όλο ευθύς φορολογεί;»

Απ' ό,τι φαίνεται, η σταθερότητα αποτελεί το μυστικό της υγείας. Ο ευματάβλητος φουκαράς, που μονίμως κάτι εποφθαλμιά, που καίγεται διαρκώς απ' την επιθυμία να ζήσει μια ζωή αγνή, που τρέφεται με αέρα και στρέφεται ενάντια στον ίδιο του τον

εαυτό δεν αντέχει για πολύ. Ύστερα από μια ζωή γεμάτη αρρώστιες μαραζιώνει και πεθαίνει πάνω στο πουπουλένιο στρώμα του.

Οι άφρονες συνηθίζουν να μιλούν σαν να μην υπάρχουν άνθρωποι άρρωστοι. Απ' την άλλη νομίζω πως η διαφορά μεταξύ των ανθρώπων ως προς την υγεία δεν είναι τόσο μεγάλη ώστε να χρειάζεται να την τονίζουμε τόσο πολύ. Κάποιοι θεωρούνται άρρωστοι και κάποιοι όχι. Συχνά συμβαίνει ο πιο άρρωστος από τους δύο να φροντίζει τον πιο υγιή.

Οι φρίσσες εξακολουθούν να ψαρεύονται στη λεκάνη του ποταμού Κόνκορντ, κοντά στο Λόουελ. Λένε ότι φτάνουν εκεί ένα μήνα νωρίτερα απ' ό,τι στον Μέρμακ, εξαιτίας της αυξημένης θερμοκρασίας του νερού. Εξακολουθούν να καταφθάνουν εκεί με μια υπομονή σχεδόν αξιοθρήνητη, με ένα ένστικτο που αρνείται να αποθαρρυνθεί, που δε θέλει να ακούσει τη φωνή της λογικής. Επισκέπτονται κάθε χρόνο τα παλιά τους λημέρια, σαν να περιμένουν να μαλακώσει επιτέλους η άτεγκτη μοίρα τους και κάθε χρόνο βρίσκουν την Εταιρία και το φράγμα της να τους περιμένει. Καημένη φρίσσα! Πώς θα μπορέσεις ποτέ να αποζημιωθείς; Όταν η Φύση σου έδωσε το ένστικτο, σου έδωσε άραγε μαζί και το κουράγιο να αντέξεις τη σκληρή σου μοίρα; Περιπλανιέσαι ασταμάτητα εδώ κι εκεί με τη λεπιδωτή σου πανοπλία, ρωτώντας ταπεινά σε κάθε στόμιο ποταμού μήπως ο άνθρωπος το άφησε ελεύθερο για να μπορέσεις να μπεις. Τα αμέτρητα κοπάδια σου τριγυρίζουν αβέβια παλεύοντας ενάντια στο κύμα, μονίμως εκτεθειμένα στον κίνδυνο των θαλάσσιων εχθρών, παρά τη λαμπρή τους πανοπλία, περιμένοντας νέες οδηγίες, περιμένοντας απ' την άμμο, από το ίδιο το νερό, να τους πει τι να κάνουν. Ολόκληρο το μεταναστευτικό σου έθνος, με μοναδικό εφόδιο το ένστι-

κτο, το οποίο αποτελεί τη δική σου εκδοχή της πίστης, να πλέει ακυβέρνητο μες στην ανάποδη αυτή άνοιξη, χωρίς να γνωρίζει πού δεν υπάρχουν άνθρωποι, πού δεν υπάρχουν εργοστάσια. Χωρίς σπαθί, χωρίς ηλεκτρικές εκκενώσεις, με μοναδικό σου όπλο την αθωότητα και το δίκαιο αγώνα σου, με το μαλακό, βουβό σου στόμα ολόγισια μπροστά και με τα λέπια σου που τόσο εύκολα αφαιρούνται. Εγώ πάντως είμαι μαζί σου. Ποιος ξέρει τι ζημιά μπορεί να κάνει ένας λοστός στο φράγμα της Μπιλέρικα; Δεν απελπίζεσαι όταν αμέτρητες μυριάδες γίνονται τροφή των θαλάσσιων αυτών τεράτων, αλλά παραμένεις γενναία, αδιάφορη, ευκίνητη, σαν να είσαι προορισμένη για υψηλότερα πράγματα, πρόθυμη να αποδεκατίζεσαι προς όφελος του ανθρώπου μετά την περίοδο της ωτοκίας σου. Φτάνει πια με την επιφανειακή και εγωιστική ανθρώπινη *φιλάνθρωπία!* Ποιος ξέρει άραγε ποιες θαυμαστές αρετές να κρύβονται στα ψάρια που ζουν στα βαθιά, στα πλάσματα εκείνα που αντιστέκονται γενναία στη σκληρή τους μοίρα, χωρίς να κερδίζουν το θαυμασμό του μοναδικού άλλου πλάσματος επί της γης που μπορεί να τις εκτιμήσει; Ποιος ακούει τα ψάρια όταν κλαίνε; Κι όμως το γεγονός ότι εσείς κι εμείς είμαστε σύγχρονοι, συμπολίτες, δε θα ξεχαστεί. Πιστεύω ότι πολύ σύντομα θα ανοίξει ο δρόμος σας για τον ποταμό, για όλους τους ποταμούς του πλανήτη. Ναι, ακόμα και το δικό σας νωθρό και υγρό όνειρο μια μέρα θα γίνει πραγματικότητα – και με το παραπάνω. Αν δε γίνει έτσι, αν η μοίρα παραμείνει σκληρή απέναντί σας ως το τέλος, δε θα δεχτώ ούτε κι εγώ να σωθώ. Κι όμως η μοίρα θα σας χαμογελάσει. Το λέω εγώ που νομίζω ότι γνωρίζω περισσότερα απ' όσα μπορείτε ποτέ να γνωρίσετε εσείς. Βαστάτε γερά λοιπόν και συνεχίστε να παλεύετε ενάντια σε κάθε κύμα που θα συναντάτε.

Αν το εξετάσει κανείς προσεχτικά, φαίνεται πως όχι μονάχα τα συμφέροντα των ψαριών αλλά και εκείνα των ανθρώπων του Γουέιλαντ, του Σάντμπερι και του Κόνκορντ απαιτούν να γκρεμιστεί το φράγμα. Αμέτρητα στρέμματα λιβαδιών περιμένουν να μετατραπούν σε στεγνή γη, άγρια χορτάρια να δώσουν τη θέση τους στο τριφύλλι. Οι αγρότες στέκονται και περιμένουν με τα δρεπάνια τους ακονισμένα τα νερά να υποχωρήσουν εξαιτίας της βαρύτητας, της εξάτμισης ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, μερικές φορές όμως τα λιβάδια παραμένουν βυθισμένα όλο το χρόνο. Τόσο πολλές πηγές πλούτου απροσπέλαστες. Υπολογίζεται πως η ζημιά που υπέστη το Γουέιλαντ μονάχα από τη στέρηση των καλλιεργησιμων εδαφών είναι ίση με τα έξοδα συντήρησης εκατό ζευγαριών βοδιών για ένα χρόνο. Μια χρονιά, όπως μου είπαν, δεν πάει πολύς καιρός, οι αγρότες περίμεναν να οδηγήσουν τα βόδια τους στα χωράφια ως συνήθως, όμως τα νερά δε φαίνονταν να χαμηλώνουν. Χωρίς καινούριες βροχές, χωρίς πλημμύρες ή άλλη ορατή αιτία, εξακολουθούσαν να παραμένουν στάσιμα σε πρωτοφανές ύψος. Είχαν ξεπεράσει την κλίμακα των υδρόμετρων. Πολλοί έτρεμαν ότι θα χάσουν τη σοδειά τους. Σε λίγο όμως αποκαλύφθηκε η αφύσικη αιτία του φαινομένου: Οι ιδιοκτήτες του φράγματος είχαν προσθέσει στα ήδη υπερβολικά προνόμιά τους ένα καινούριο κατάστρωμα πάχους τριάντα πόντων. Τα εκατό ζευγάρια βόδια εν τω μεταξύ στέκονταν υπομονετικά, κοιτάζοντας με λαχτάρα προς τα λιβάδια, προς το απρόσιτο κυματιστό χορτάρι, που παρέμενε άκοπο από το μέγα θεριστή, το Χρόνο, χωρίς να έχουν ούτε μια τούφα για να τυλίξουν γύρω από τα κέρατά τους.

Η διαδρομή από το Μπολς Χιλ ως τη γέφυρα του Καρλάιλ ήταν μεγάλη και κουραστική. Κωπηλατούσαμε με τα πρόσωπά μας στραμμένα στο νότο κι ένα απαλό αεράκι από το βορρά μάς χτυπούσε τις πλάτες. Και όμως το νερό εξακολουθούσε να κυλά και το χορτάρι να μεγαλώνει, και μόλις περάσαμε τη γέφυρα μεταξύ του Καρλάιλ και του Μπέντφορντ, είδαμε ανθρώπους να κόβουν άχυρο μακριά στο λιβάδι, με τα κεφάλια τους να σείονται σαν τα χόρτα που έκοβαν. Από την απόσταση αυτή ο άνεμος έμοιαζε να λυγίζει χόρτα και ανθρώπους το ίδιο. Καθώς έπεφτε το σούρουπο, μια φρεσκάδα απλώθηκε σε όλο το λιβάδι, έτσι που τα πάντα έμοιαζαν να σφύζουν από ζωή. Αχνά μοβ σύννεφα έριχναν τις αντανάκλασεις τους στο νερό και τα κουδούνια των αγελάδων άρχισαν να αντηχούν πιο δυνατά στις όχθες, καθώς εμείς πλησιάζαμε την άκρη του ποταμού σαν πονηροί νεροπόντικες, ψάχνοντας ένα μέρος για να στρατοπεδεύσουμε τη νύχτα.

Τελικά, ύστερα από επτά μιλια περίπου, λίγο πιο έξω από την Μπιλέρικα, αγκυροβολήσαμε στη δυτική πλευρά ενός μικρού υψώματος που την άνοιξη σχηματίζει ένα νησάκι μέσα στο ποτάμι. Εκεί βρήκαμε φραγκοστάφυλα να κρέμονται ακόμη στα δέντρα τους, που θαρρείς πως είχαν ωριμάσει ειδικά για μας. Το γεύμα μας συμπληρώθηκε από ψωμί, ζάχαρη και κακάο βρασμένο με ποταμίσιο νερό. Και καθώς όλη μέρα τα μάτια μας είχαν ξεδιψάσει από την εικόνα του ποταμού, τώρα ήπιαμε λίγο από το νερό του μαζί με το δείπνο μας, θέλοντας να εξευμενίσουμε τους ποταμίσιους θεούς και να ακονίσουμε την όρασή μας για τα θεάματα που έμελλε να αντικρίσουμε παρακάτω. Ο ήλιος έδυε από τη μια μεριά, ενώ από την άλλη οι σκιές μας προστίθονταν στη νύχτα.

Παραδόξως, καθώς έπεφτε η νύχτα, ο αέρας έμοιαζε να γίνεται πιο φωτεινός και ξαφνικά φανερώθηκε στα μάτια μας ένα μακρινό, μοναχικό αγροτόσπιτο, που μέχρι πριν λίγο βρισκόταν κρυμμένο στις σκιές του απογεύματος. Κανένα άλλο σπίτι δε φαινόταν τριγύρω, καμιά καλλιεργημένη έκταση. Στα δεξιά και στ' αριστερά μας, ως εκεί που έφτανε το μάτι, υπήρχαν σκόρπια πευκοδάση και τα κλαδιά τους διαγράφονταν με φόντο τον ουρανό. Από την άλλη μεριά του ποταμού υπήρχαν άγριοι λόφοι, γεμάτοι μικρές βελανιδιές, που είχαν πάνω τους μπλεγμένες άγριες κληματσίδες και κισσό κι από τον πράσινο εκείνο λαβύρινθο προεξείχε πού και πού ένας γκριζος βράχος. Παρ' όλο που οι απότομες εκείνες πλαγιές βρίσκονταν πάνω από πεντακόσια μέτρα μακριά, κοιτάζοντάς τες θαρρούσαμε πως έφτανε στ' αυτιά μας το θρόισμα από τις φυλλωσιές που τις σκέπαζαν, τόσο πυκνή ήταν η αγριάδα εκείνη. Λημέρι φαύνων και σάτυρων, φωλιά νυχτερίδων, που όλη μέρα κρέμονταν στους βράχους και το σούρουπο πετούσαν πάνω απ' το νερό, κατοικία πυγολαμπίδων που έφεγγαν κάτω απ' το χορτάρι και τα φύλλα όταν έπεφτε η νύχτα. Στήσαμε τη σκηνή μας στη λοφοπλαγιά, λίγα μέτρα απ' την όχθη, και καθίσαμε να κοιτάζουμε από την τριγωνική της πόρτα το σούρουπο και το κατάρτι του πλεούμενού μας, που μόλις φαινόταν να προεξέχει πάνω από τις σημύδες, χωρίς να έχει ακινητοποιηθεί ακόμη απ' το λίκνισμα του νερού. Ήμασταν τα μέλη της πρώτης εμπορικής αποστολής στο νησί αυτό. Αυτό ήταν το δικό μας λιμάνι, η δική μας Όστια. Η ευθεία γραμμή του καταρτιού με φόντο το νερό και τον ουρανό ήταν το τελευταίο σημάδι της πολιτισμένης ζωής και μαζί όλο το μεγαλείο της ανθρώπινης ιστορίας.

Ήταν σαν να απουσίαζε εντελώς η ανθρώπινη ζωή από τη νύ-

χα. Καμιά ανθρώπινη ανάσα δεν ακουγόταν, μονάχα η ανάσα του ανέμου. Μη μπορώντας να κλείσουμε μάτι από την έξαψη που μας έδινε η πρωτόγνωρη κατάσταση μας, ξαγρυπνήσαμε ακούγοντας τα βήματα των αλεπούδων πάνω στα ξερά φύλλα και το θόρυβο που έκαναν περνώντας από τα νοτισμένα χόρτα κοντά στη σκηνή μας. Μια φορά ακούσαμε ένα μοσχοπόντικα να ψαχουλεύει ανάμεσα στις πατάτες και στα πεπόνια στη βάρκα μας, όταν όμως τρέξαμε στην όχθη, δεν είδαμε παρά ένα κυματάκι να ταράζει την επιφάνεια του νερού και να σπάει την αντανάκλαση ενός ασπериού. Κατά διαστήματα μας έκανε καντάδα το τραγούδι ενός σπουργιτιού που ονειρευόταν και η πνιχτή κραυγή μιας κουκουβάγιας. Ύστερα όμως από κάθε κοντινό ήχο που έσπαζε τη νυχτερινή σιωπή, ύστερα από κάθε τριξίμο κλαδιού, ύστερα από κάθε θρόισμα φύλλου, γινόταν μια ξαφνική παύση και έπεφτε ξανά μια ακόμα πιο βαθιά και ενσυνείδητη σιωπή, λες και ο παρείσακτος ήξερε ότι την ώρα εκείνη κανένα ζωντανό πλάσμα δεν είχε καμιά δουλειά να τριγυρίζει. Υποθέσαμε ότι στο Λόουελ είχε πιάσει φωτιά, γιατί είδαμε μια λάμψη στον ορίζοντα κι ακούσαμε τις μακρινές καμπάνες, που έμοιαζαν με αχνό μουσικό κουδούνισμα, φερμένο από μακριά στα δάση αυτά. Ο πιο σταθερός όμως και αξέχαστος ήχος της καλοκαιρινής νύχτας, που από τότε κι έπειτα ακούγαμε ανελλιπώς κάθε νύχτα, αν και μας φάνηκε πως ποτέ δεν ήταν τόσο αδιάκοπος και τόσο ευχάριστος όσο εκείνη την πρώτη, ήταν το γάβγισμα των σκυλών από τα μακρινά αγροτόσπιτα, από τον πιο δυνατό και βραχνό βρυχηθμό ως το πιο αμυδρό σάλεμα του αέρα, από την υπονομετική αλλά ανήσυχη φωνή του μολοσσού ως το γάβγισμα του άτολμου αλλά άγρυπνου τεριέ, δυνατό και γρήγορο στην αρχή και έπειτα αμυδρό και αρ-

γός, που μόνο ψιθυρίζοντας μπορεί να το μιμηθεί κανείς: γάου-γάου-γάου-γάου-γου-α-α-α-ου. Ακόμα και σε μια ήσυχη και ακατοίκητη περιοχή όπως αυτή το γάβγισμα των σκύλων ήταν αρκετό και με το παραπάνω και πιο εντυπωσιακό από κάθε μουσική σι' αυτιά μας. Έχει τύχει να ακούσω τη φωνή ενός λαγωνικού λίγο πριν την αυγή, ενώ ακόμη έλαμπαν τα αστέρια, να έρχεται από πέρα μακριά, πέρα απ' το δάσος και το ποτάμι – ένας ήχος γλυκός και μελωδικός σαν μουσικού οργάνου. Το γάβγισμα του σκύλου που κυνηγά μια αλεπού ή κάποιο άλλο ζώο μπορεί να αποτελέσει την πρώτη έμπνευση για την εφεύρεση της κυνηγετικής σάλπιγγας, έτσι ώστε ο σκύλος να μπορεί να ξεκουράζει για λίγο τους πνεύμονές του. Το φυσικό αυτό σάλπισμα αντηχούσε για πολύ καιρό στα δάση του αρχαίου κόσμου πριν εφευρεθεί η σάλπιγγα. Το βαρύθυμο γάβγισμα των σκύλων προς το φεγγάρι από τις αυλές των αγροτόσπιτων τις νύχτες αυτές μας δημιουργεί μεγαλύτερη ψυχική ανάταση απ' ό,τι όλες μαζί οι πατριωτικές προτροπές και τα κηρύγματα για πόλεμο. «Θα προτιμούσα να είμαι σκύλος και να γαβγίζω στο φεγγάρι», παρά κάποιος απ' τους πολιτικούς που γνωρίζω. Εξίσου πολλά όμως οφείλει η νύχτα και στο σάλπισμα του πετεινού, ο οποίος γεμάτος άγρυπνη ελπίδα απ' τη δύση κιόλας του ήλιου ξεκινά να υποδέχεται την αυγή. Όλοι αυτοί οι ήχοι, το λάλημα του πετεινού, το γάβγισμα του σκύλου, το βουητό που κάνουν τα έντομα το μεσημέρι, αποτελούν ενδείξεις για την καλή υγεία της φύσης, για την τέλεια κατάστασή της. Και ας μην ξεχνάμε ότι η αγγλική λέξη «sound», εκτός από «ήχος», ως επίθετο σημαίνει «γερός, σωστός». Τέτοια είναι η ομορφιά και η ακρίβεια των ανθρώπινων γλωσσών, της πιο υψηλής μορφής τέχνης στον κόσμο, που την εξωραΐζει η σμίλη των χιλιατιών.

Κι έτσι πέρασε η ώρα και παραδοθήκαμε στον ύπνο, ώσπου κάθε ήχος έσβησε από τ' αυτιά μας.

Όποιος μέρα κοιμάται και νύχτα τριγυρνά
δε συναντά τα πνεύματα, αλλά τα ξωτικά.

ΤΡΙΤΗ

Κι από τις δυο μεριές του ποταμού
χωράφια με κριθάρι και με σίκαλη
ντύνουν τον κόσμο και τον ουρανό αγγίζουν.
Κι ο δρόμος που περνάει μέσα απ' τα χωράφια
Ολόισια στο κάστρο με τους χλιμούς πύργους οδηγεί,
στο Κάμελοτ.

TENISON

Πριν ακόμη χαράξει πήραμε τα τσεκούρια μας και βγήκαμε αναζητώντας καυσόξυλα, κάνοντας το δάσος που ακόμη κοιμόταν και ονειρευόταν να αντηχεί από τις τσεκουριές μας. Έπειτα κάψαμε στη φωτιά μας ένα μέρος της νύχτας που χασομερούσε ακόμη, καθώς το νερό στην τσαγιέρα έβραζε σφυρίζοντας τον απλό σκοπό του στο άστρο του πρωινού. Κάναμε μια βόλτα στην όχθη ξυπνώντας τους μοσχοπόντικες και τρομάζοντας τα στεριόνια και τα άλλα πουλιά που κοιμούνταν ακόμη κουρνιασμένα. Βγάλαμε τη βάρκα μας, την αναποδογυρίσαμε και αρχίσαμε να την καθαρίζουμε και να την ξεπλένουμε από τη λάσπη, μιλώντας φωναχτά, σαν να 'ταν μέρα μεσημέρι, ώσπου, γύρω στις τρεις, εί-

χαμε ολοκληρώσει τις προετοιμασίες μας και ήμασταν έτοιμοι να συνεχίσουμε το ταξίδι. Τινάξαμε τη λάσπη απ' τα πόδια μας και σπρώξαμε τη βάρκα στο ποτάμι.

Αμέσως μας τύλιξε η ομίχλη, ξέραμε όμως ότι πίσω της μας περίμενε μια ολόφωτη μέρα.

Τράβα κουπί! Φύγαμε! Φύγαμε!
Μέσα σε κάθε δροσοσταλίδα
η υπόσχεση της μέρας καρτερεί.

Ποτάμια κυλούν απ' την αυγή
και με την πάχνη του πρωινού ξεχύνονται.
Οι ταξιδιώτες ενάντια στο χρόνο το κουπί τραβούν
κι ούτε απομεινήμερο ούτε σούρουπο γνωρίζουν,
όλη η ζωή τους ένα ατέλειωτο πρωινό.

Ο Μπέλκναπ, ο ιστορικός της Πολιτείας μας, αναφέρει ότι «στις περιοχές των ποταμών και των λιμνών η υπόλευκη πρωινή ομίχλη πάνω από την επιφάνεια του νερού αποτελεί σαφή ένδειξη πως ο καιρός την ημέρα εκείνη θα είναι καλός. Αν δεν υπάρχει ομίχλη, θα βρέξει πριν την επόμενη νύχτα». Η ομίχλη εκείνη, που στα μάτια μας έμοιαζε να σκεπάζει τον κόσμο όλο, δεν ήταν παρά ένα στενό και ρηχό προπέτασμα υδρατιμών που απλωνόταν πάνω από το κανάλι του Μέριμακ, από την αιγιαλίτιδα ζώνη έως τα βουνά. Αλλά και οι πιο εκτεταμένες ομίχλες έχουν κι εκείνες τα όριά τους...

Τώρα όμως πρέπει να βιαστούμε. Πρέπει να φτάσουμε στα μακάρια νερά του Μέριμακ πριν διαλυθεί η ομίχλη.

Από το πρώτο «Φύγαμε! Φύγαμε!»
πόσο μακριά έχουμε κωπηλατήσει,
κι ακόμη το σπουργίτι βιάζεται
τη μέρα να χαιρετήσει
με το απλό τραγούδι του.

Λίγο πριν την αυγή περάσαμε μια ποταμόβαρκα που κατευθυνόταν προς τη θάλασσα και παρ' όλο που δεν μπορούσαμε να τη δούμε μέσα στην ομίχλη, οι λιγοστοί υπόκωφοι ήχοι που ακούσαμε μας μετέδωσαν ολοκάθαρη την αίσθηση του βάρους και της ακαταμάχητης κίνησης προς τα μπρος. Μια μικρή εμπορική οδός είχε ήδη ανοίξει στο μακρινό αυτό ποταμό του Νιου Χάμσαϊρ. Μια και η ομίχλη απαιτούσε μεγαλύτερη προσοχή στην οδήγηση, το πρωινό ταξίδι μας αποκτούσε ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Το πλάτος του ποταμού μάς φαινόταν θεόρατο. Η λεπτή ομίχλη, μέσα από την οποία διακρίνονταν αμυδρά τα αντικείμενα, έχει το θαυμαστό αποτέλεσμα να κάνει ακόμα και τα πιο συνηθισμένα ρέματα να φαίνονται πελώρια, να μοιάζουν σαν να χύνονται κατευθείαν στη θάλασσα ή σε λίμνες βαθιά στην ενδοχώρα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η ομίχλη ευωδίαζε και μας αναζωογονούσε, την απολαμβάναμε σαν ένα είδος προάγγελου του ήλιου, σαν ένα δροσάτο, εμβρυακό φως.

Σύννεφα χαμηλά,
αγέρας της Νέας Γης,

γάργαρα νερά και ποταμών πηγές,
 φόρεμα από δροσιά, ύφασμα ονείρων,
 προσόψιο που απλώσανε οι νεράιδες.
 Λιβάδι αέρινο που εκεί ψηλά πλανιέται,
 στις όχθες που οι βιολέτες και οι μαργαρίτες ανθούν
 και που στους βάλτους του φωνάζει το στεριόνι και τσαλαβουτά ο
 ερωδιός.
 Πνεύμα λιμνών, θάλασσας, ποταμών,
 αρώματα μονάχα και ευωδιές βοτάνων γιατρικών
 φέρνε στον δίκαιων ανθρώπων τα χωράφια!

Ο ίδιος γλαφυρός και παρατηρητικός ιστορικός τον οποίο παρέθεσα προηγουμένως αναφέρει ότι «στις ορεινές περιοχές της Πολιτείας η άνοδος των υδρατμών και ο σχηματισμός των νεφών αποτελεί ένα παράξενο και ενδιαφέρον φαινόμενο. Οι υδρατμοί ανηψώνονται σχηματίζοντας μικρές κολόνες, σαν καπνός από πολλές καμινάδες. Μόλις φτάσουν σε ένα συγκεκριμένο ύψος, απλώνονται, συναντιούνται, συμπύσσονται και πλησιάζουν στα βουνά, όπου είτε αποστάζονται δημιουργώντας δροσοσταλίδες, είτε δημιουργούν νεροποντές συνοδευόμενες από βροντές. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται πολλές φορές στη διάρκεια των καλοκαιρινών ημερών, με μικρά διαλείμματα, προσφέροντας στους ταξιδιώτες ένα ζωντανό παράδειγμα γι' αυτό που εννοεί το Βιβλίο του Ιώβ όταν λέει "από ψεκάδων ορέων υγραίνονται"».

Η ομίχλη και τα σύννεφα που κρύβουν τα ψηλά βουνά κάνουν τις ορεινές κοιλάδες να μοιάζουν με πεδιάδες. Ακόμα και μια περιοχή χωρίς εντυπωσιακές βουνοκορφές αποκτά μια κάποια με-

γαλοπρέπεια όταν έρχεται κακοκαιρία, όταν τα σύννεφα κινούνται μεταξύ του παρατηρητή και των κοντινών λόφων. Όταν διασχίζει κανείς την Πολιτεία αυτή ταξιδεύοντας προς το Χέιβερχιλ διαμέσου του Χάμποτεντ και από το οροπέδιο ανάμεσα στο Μέριμακ και στο Πισκατάκουα ή τη θάλασσα, αρχίζει την κάθοδο προς τα ανατολικά, η θέα προς την ακτή φαντάζει τόσο μακρινή και απρόσμενη, παρ' όλο που η θάλασσα δε φαίνεται ακόμη, που με την πρώτη ματιά η καθαρή ατμόσφαιρα μοιάζει με ομίχλη στα πεδινά, η οποία φαίνεται να κρύβει κάποιους λόφους με ύψος ανάλογο με εκείνο όπου βρίσκεται ο παρατηρητής. Όμως δεν είναι παρά η ομίχλη του προϋδεασμού, την οποία κανένας άνεμος δεν μπορεί να διαλύσει. Και το πιο εκπληκτικό τοπίο χάνει το μεγαλείο του όταν γίνει ευδιάκριτο, όταν με άλλα λόγια οριοθετείται και η φαντασία παύει να ενθαρρύνεται στην υπερβολή σχετικά με τις πραγματικές του διαστάσεις. Το πραγματικό ύψος και πλάτος ενός βουνού ή ενός καταρράκτη είναι πάντοτε πολύ μικρότερα απ' όσο φανταζόμαστε. Μονάχα οι φανταστικές τους διαστάσεις μάς δίνουν ευχαρίστηση. Η φύση δεν είναι φτιαγμένη με τον τρόπο που θα επιθυμούσαμε. Θωρούμε τα θαύματά της με μια ευσεβή υπερβολή, όπως ακριβώς κάνουμε και με τα τοπία της ιδιαίτερης πατρίδας μας.

Τόσο πολλή ήταν η δροσιά στον ποταμό αυτό, ώστε τις περισσότερες ημέρες αναγκαζόμασταν να αφήσουμε το αντίσκηνό μας απλωμένο στην πλώρη της βάρκας, ώσπου να το στεγνώσει ο ήλιος, για να μην πιάσει μούχλα. Περάσαμε το στόμιο του ρυακιού Πένιτσουκ, που είναι ένα μικρό, ορμητικό ρέμα με σολομούς, μέσα στην ομίχλη, χωρίς να το δούμε. Κάποια στιγμή οι ακτίνες του ήλιου διαπέρασαν την ομίχλη φανερώνοντάς μας τα

πεύκα που έσταζαν δροσιά και μικρά ρυάκια που χύνονταν στο ποτάμι από τις υγρές όχθες.

«Και τώρα τα ψηλά παιδιά, που ο Τιτάνας τα ζεσταίνει των άγριων βουνών και του απαλού αέρα στα χέρια τους χορεύουν την ημέρα. Κι αν τα περήφανα τα πεύκα τύχει να ξεχάσουν, τη λάμψη τους αρπάζουν οι άγριες φουντουκιές τα φύλλα τους χρυσώνοντας».

Κωπηλατήσαμε για κάμποσες ώρες ανάμεσα στις λαμπερές απ' τη δροσιά όχθες, ώσπου ο ήλιος στέγνωσε το χορτάρι και τα φύλλα και η μέρα μπήκε πια για τα καλά. Η γαλήνη της έμοιαζε ανάλογη με την πυκνότητα της πρωινής ομίχλης. Το ρεύμα του ποταμού έγινε πιο γρήγορο και το τοπίο πιο ευχάριστο από πριν. Στο μεγαλύτερο μέρος τους οι όχθες ήταν απότομες και λασπώδεις και παντού έσταζαν νερό. Σε ένα σημείο όπου μια πηγή ανάβλυζε λίγο πιο πάνω από την επιφάνεια του ποταμού, οι βαρκάρες είχαν λαξέψει με τα τσεκούρια τους μια γούρνα σε μια πέτρινη πλάκα και την είχαν τοποθετήσει έτσι ώστε να μπορούν να γεμίζουν εύκολα τα κανάτια τους. Κάποιες φορές το καθαρό και δροσερό νερό που ανάβλυζε κάτω από ένα πεύκο ή ένα βράχο συγκεντρωνόταν σε μικρές φυσικές λεκάνες κοντά στην άκρη του ποταμού και στο ίδιο ύψος – αυτές ήταν οι κεφαλόβρυσες του Μέρμακ. Τόσο κοντά στο ρέμα της ζωής βρίσκονται και οι πηγές της αθωότητας και της νεότητας που γονιμοποιούν τις αμμώδεις όχθες της. Και καλά θα κάνει ο ταξιδιώτης να γεμίζει το παγούρι του όσο πιο συχνά μπορεί στις αμόλυντες αυτές βρύσες. Ίσως

κάποια νεαρή πηγή εξακολουθεί να χύνεται με μια γλυκιά, κελαρυστή μουσική στον πιο αρχαίο ποταμό, καθώς εκείνος εκβάλλει στη θάλασσα. Εύκολα μπορούμε να φανταστούμε ότι στα αυτιά των θεών του ποταμού η μουσική της ξεχωρίζει μέσα στη γενική αντάρα και ότι η εγγύτητά της στον ωκεανό την κάνει να ακούγεται ακόμα πιο γλυκιά. Όπως οι υδρατμοί του ποταμού ταΐζουν τις ανυποψίαστες αυτές πηγές που διηθούνται από τις όχθες του, έτσι και οι φιλοδοξίες μας επιστρέφουν διαρκώς στις πηγές στην άκρη του ποταμού της ζωής, αναζωογονώντας και εξαγνίζοντάς τον. Μπορεί ο βαρκάρης να ταξιδεύει τη μαούνα του στα κίτρινα και χλιαρά νερά του ποταμού, μπορεί το μάτι του να χαίρεται με τα καθρεφτίσματα και τους κυματισμούς του, όμως τη δίψα του τη σβήνει μονάχα στο μικρό αυτό ρυάκι. Αυτό το πιο καθαρό και πιο δροσερό στοιχείο είναι εκείνο που βασικά τον κρατά στη ζωή. Και η φυλή εκείνη που θα ακολουθήσει το παράδειγμά του θα επιβιώσει για πολύ καιρό.

Το πρωινό εκείνο περάσαμε ανάμεσα στην περιοχή του Μέριμακ στα δυτικά και στο Λίτσοφιλντ, που κάποτε έφερε την ονομασία «αγρόκτημα του Μπρέντον», στα ανατολικά. Ακόμα πιο παλιά η ινδιάνικη ονομασία του ήταν «Νατικούκ». Ο Μπρέντον ήταν ένας έμπορος γούνας που είχε συνεργαστεί με τους Ινδιάνους και οι περιοχές αυτές του παραχωρήθηκαν το 1656. Η κοινότητα σήμερα αριθμεί περίπου πεντακόσιους κατοίκους, από τους οποίους όμως εμείς δεν είδαμε ούτε έναν, ενώ από τις κατοικίες τους είδαμε ελάχιστες. Από τον ποταμό, του οποίου οι όχθες στο μεγαλύτερο μέρος τους είναι αρκετά ψηλές και κρύβουν τα λιγοστά σπίτια, οι γύρω τόποι φαίνονται πολύ πιο άγριοι και πρωτόγονοι απ' ό,τι στον ταξιδιώτη που περνά από τους

γειτονικούς δρόμους. Ο ποταμός είναι μακράν η πιο όμορφη λεωφόρος και οι βαρκάρηδες που έχουν περάσει είκοσι ή είκοσι πέντε χρόνια ταξιδεύοντας σ' αυτόν πρέπει να έχουν αναμνήσεις πολύ πιο όμορφες, άγριες και αξέχαστες από τις γεμάτες σκόνη και τραντάγματα αναμνήσεις των αγωγιατών, που πηγαυνοέρχονταν όλα αυτά τα χρόνια στους παράλληλους στο ποτάμι δρόμους. Ανεβαίνοντας τον Μέριμακ, σπάνια βλέπει κανείς κάποιο χωριό. Το μεγαλύτερο μέρος του τοπίου αποτελείται από δάση και βοσκοτόπια που εναλλάσσονται. Καμιά φορά φαίνεται ένα χωράφι με καλαμπόκι ή πατάτες, σίκαλη, βρώμη ή αγγλικό τριφύλλι, λίγες μηλιές εδώ κι εκεί και ακόμα πιο αραιά ένα αγροτόσπιτο. Το χώμα, εκτός από κάποιες εξαιρέσεις, είναι συνήθως ελαφρύ και αμμώδες. Κάποιες φορές το πρωινό εκείνο μας φαινόταν σαν ο τόπος να είχε επιστρέψει στην πρωτόγονη κατάστασή του, σαν να ζούσαν ακόμη οι Ινδιάνοι εκεί, κι έπειτα σαν να κατοικούσαν σε αυτόν πολλοί ελεύθεροι νέοι άποικοι, με τους λεπτούς τους φράχτες να κατεβαίνουν ως την άκρη του νερού. Ακούγαμε σκυλιά να γαβγίζουν και μωρά να κλαίνε, βλέπαμε καπνό να ανεβαίνει από κάποια καμινάδα και τις όχθες χωρισμένες σε κομμάτια: βοσκοτόπια, τριφύλλι, καλλιεργημένη γη, δάσος. Όποτε όμως ο ποταμός φάρδαινε και εμφανιζόταν ένα ακατοίκητο νησάκι στη μέση του ή μια μακριά, αμμώδης έκταση στη μία όχθη, ξεχωριστή και ιδιαίτερη, χωρίς να ανταποκρίνεται στην απέναντι όχθη, όμοια με παραλία, τότε η γη έπαυε να βυζαίνει τον ποταμό στον κόρφο της. Τότε γη και ποταμός συνομιλούσαν σαν ίσοι, η πρώτη με το θρόισμα των φύλλων, ο δεύτερος με το κελάρυσμα του νερού. Ελάχιστοι φράχτες φαινόταν τότε, μόνο ψηλές βελανιδιές στη μια μεριά και μεγάλα κο-

πάδια γελάδια. Όλα τα μονοπάτια έμοιαζαν να συρρέουν προς ένα αόρατο κέντρο πίσω από κάποιο αρχοντικό άλσος κι εμείς φανταζόμασταν ότι ο ποταμός κυλούσε μέσα από ένα τεράστιο τιμάριο, που οι κάτοικοί του ήταν όλοι ακόλουθοι κάποιου μεγάλου άρχοντα και ότι περνούσαμε από έναν τόπο όπου επικρατούσε ακόμη φεουδαρχικό καθεστώς...

Υπήρχε μια μεγάλη ερημική έκταση στην άκρη του δρόμου του Λίτσοφιλντ, που φαινόταν από την όχθη. Σε μερικά σημεία ο άνεμος είχε απομακρύνει την άμμο, αφήνοντας ανοίγματα βάθους τριών έως τρεισήμισι μέτρων και μικρούς, παράξενους λοφίσκους στο ίδιο ύψος, στα σημεία όπου ένας θάμνος βρισκόταν ριζωμένος βαθιά. Όπως μας είπαν, τριάντα με σαράντα χρόνια πριν εδώ υπήρχαν βοσκοτόπια για πρόβατα. Κάποια στιγμή όμως έπεσε επιδημία ψύλλων και τα πρόβατα, προσπαθώντας να ξεφορτωθούν τα ζωύφια, άρχισαν να σκάβουν το έδαφος, ώσπου ξεριζώσαν όλο το χορτάρι κι έτσι βγήκε στην επιφάνεια η άμμος, την οποία ο άνεμος μετέφερε σε όλη τη γύρω περιοχή, ώσπου η αμμώδης έκταση έφτασε το σημερινό της μέγεθος των εκατόν πενήντα περίπου στρεμμάτων. Το κακό θα μπορούσε εύκολα να είχε διορθωθεί στην αρχή αν άπλωναν κλαριά σημύδας με τα φύλλα τους πάνω στην άμμο και τα στερέωναν με πασσάλους, σαν ανεμοφράχτες. Οι ψύλλοι δάγκωναν τα πρόβατα και τα πρόβατα με τη σειρά τους δάγκωναν το έδαφος κι έτσι έφτασε να απλωθεί η πληγή αυτή σε τέτοια έκταση. Είναι εκπληκτικό το πόσο μεγάλη πληγή μπορεί να δημιουργηθεί από μια τόσο δα γρατσουινιά. Ποιος ξέρει αν και η δημιουργία της Σαχάρας, που κάτω από την

άμμο της βρίσκονται θαμμένα караβάνια και πόλεις ολόκληρες, δεν είχε το ξεκίνημά της στο δάγκωμα ενός αφρικανικού ψύλλου; Καημένη γη, πόσο έντονη φαγούρα θα πρέπει να νιώθεις σε τόσο πολλά σημεία! Δεν υπάρχει άραγε κανένας συμπονετικός θεός να σου αλείψει με αλοιφή από σημύδες τις πληγές; Παρατηρήσαμε ακόμα ένα σημείο όπου οι Ινδιάνοι είχαν υψώσει ένα σωρό από πέτρες, για τις φωτιές που άναβαν στις συγκεντρώσεις τους ίσως, ο οποίος παρέμενε στην κορυφή του λοφίσκου, αφού με το βάρος του εμπόδιζε την άμμο από κάτω να παρασυρθεί από τον άνεμο. Απ' ό,τι μας είπαν, στην περιοχή εκείνη είχαν βρεθεί αιχμές από βέλη, αλλά και σφαίρες μολυβένιες και σιδερένιες. Στη διάρκεια του ταξιδιού μας παρατηρήσαμε κι άλλες αμμόδεις εκτάσεις. Κάποιος που στέκεται στην κορυφή του πλησιέστερου βουνού μπορεί να διακρίνει την πορεία που ακολουθεί ο Μέρριμακ από τις κίτρινες αμμοσύρτες του, παρ' όλο που ο ίδιος ο ποταμός στο μεγαλύτερο μέρος του είναι κρυμμένος. Όπως μάθαμε, οι αμμόδεις αυτές εκτάσεις αποτέλεσαν αφορμή για πολλές δικαστικές αγωγές. Η σιδηροδρομική γραμμή που πέρασε από κάποιες ευαίσθητες περιοχές ξεριζώσε το χορτάρι που συγκρατούσε την άμμο, την οποία στη συνέχεια διασκόρπισε ο άνεμος, μετατρέποντας γόνιμα αγροκτήματα σε ερήμους, με αποτέλεσμα η σιδηροδρομική εταιρεία να αναγκαστεί να αποζημιώσει τους αγρότες.

Η άμμος αυτή μας φάνηκε σαν ένα είδος συνδυατικού κρίκου μεταξύ υγρού και στερεού στοιχείου. Ήταν ένα είδος νερού πάνω στο οποίο μπορούσε κανείς να βαδίσει και στην επιφάνειά του φαινόταν ολοκάθαρα οι κυματισμοί που είχαν δημιουργηθεί από τον άνεμο, ακριβώς όπως τα κύματα της άμμου στον πυθμένα ενός ρυακιού ή μιας λίμνης. Είχαμε διαβάσει ότι το Κοράνι

επιτρέπει στους Μουσουλμάνους να εκτελέσουν το τελετουργικό τους πλύσιμο – πράξη υποχρεωτική για κάθε Άραβα – με άμμο όταν δεν μπορούν να βρουν νερό, και τώρα καταλαβαίναμε τη λογική της διάταξης αυτής...

Στους καταρράκτες του Κρόμγουελ υπήρχαν πολλές ποταμόβαρκες που περίμεναν να περάσουν από τις θύρες του φράγματος. Περιμέναμε κι εμείς τη σειρά μας. Στο μπροστινό μέρος μιας βάρκας στεκόταν ένας ρωμαλέος άντρας από το Νιου Χάμσαϊρ. Στηριζόταν στο κοντάρι του και δε φορούσε καπέλο, μόνο παντελόνι και πουκάμισο. Έμοιαζε με πρωτόγονο Απόλλωνα, που είχε κατέβει στον ποταμό από τα «αχανή υψίπεδα». Ακαθόριστος ηλικίας, με ανοιχτόξανθη κόμη, που είχε ξανοίξει ο καιρός, και εύρωστο παρουσιαστικό, με ρυτίδες στις οποίες εξακολουθούσε να κατοικεί ο ήλιος. Ένας άνθρωπος που οι καύσωνες, οι παγετοί και τα βάσανα της ζωής τον άγγιζαν ελάχιστα, σαν να ήταν ένα σφεντάμι του βουνού. Ένας άντυτος, ατημέλητος, απολίτιστος άνθρωπος, με τον οποίο, αφού μιλήσαμε για λίγο, χωρίσαμε όχι χωρίς κάποιο ειλικρινές ενδιαφέρον ο ένας για τον άλλο. Η ανθρωπιά του ήταν αυθεντική και ενστικτώδης και η αγένειά του δεν ήταν παρά ένας τρόπος συμπεριφοράς. Αφού είχαμε ήδη απομακρυνθεί αρκετά, μας ρώτησε φωναχτά αν είχαμε σκοτώσει τίποτα κι εμείς του απαντήσαμε ότι είχαμε πυροβολήσει μια *σημαδούρα*. Τον βλέπαμε για αρκετή ώρα να ξύνει το κεφάλι του απορώντας αν είχε ακούσει σωστά.

Υπάρχει κάποιος λόγος για τη διάκριση μεταξύ πολιτισμένου και απολίτιστου. Οι τρόποι μερικές φορές μοιάζουν με ένα χοντρό και άγριο φλοιό που μας κάνει να αναρωτιόμαστε εάν υπάρχει κάτω από αυτόν κάποιος πυρήνας, κάποιο ξύλο γεμάτο χυ-

μούς. Καμιά φορά συναντάμε ανθρώπους αγενείς, παιδιά Αμαζόνων, που κατοικούν στην άκρη των βουνίσιων μονοπατιών και που, καταπώς λένε, είναι αφιλόξενοι προς τους ξένους. Που το καλωσόρισμά τους είναι τόσο άξεστο όσο και το σφίξιμο των δυνατών χειρών τους, που αντιμετωπίζουν τους ανθρώπους με την ίδια έλλειψη τυπικότητας με την οποία αντιμετωπίζουν τα στοιχεία της φύσης. Το μόνο που χρειάζεται για να γίνουν ίδιοι με τους κατοίκους των πόλεων είναι να μεγαλώσουν λίγο το ξέφωτό τους, να αφήσουν να περάσει περισσότερο φως του ήλιου, να κατέβουν στις νότιες πλαγιές των λόφων, απ' όπου θα μπορούν να δουν τον αβρό ωκεανό, να αλλάξουν το διαιτολόγιό τους, αυξάνοντας την κατανάλωση των καρπών της Δήμητρας και ελαττώνοντας το άγριο κρέας και τα βελανίδια. Είναι αλήθεια πως η αληθινή ευγένεια δεν έχει καμία σχέση με τη βιαστική και τεχνητή φινέτσα, αλλά αναπτύσσεται με τρόπο φυσικό στις ιδιοσυγκρασίες που έχουν την κατάλληλη προδιάθεση και ποιότητα, διαμέσου της μακρόχρονης επαφής με ανθρώπους και γεγονότα και της μετάδοσης καλής και κακής τύχης. Ίσως μπορώ να διηγηθώ μια ιστορία σχετικά με αυτό, καθώς περιμένουμε να περάσουμε από τη θύρα του φράγματος, αφού το πρωινό αυτό το ταξίδι μας παρουσιάζει ελάχιστα περιστατικά που αξίζει να περιγραφούν...

Μια και είχαμε μπει πλέον για τα καλά στη δεύτερη μέρα της εβδομάδας, αρχίσαμε να συναντάμε συχνότερα εμπορικά σκάφη, τα οποία πού και πού χαιρετούσαμε συναδελφικά με το ναυτικό τρόπο. Η ζωή των βαρκάρηδων φαινόταν εύκολη και γεμάτη ικανοποιήσεις και σκεφτόμασταν ότι θα προτιμούσαμε κι εμείς το

επάγγελμα αυτό από άλλα, πιο περιζήτητα. Το επάγγελμα του βαρκάρη αποτελεί παράδειγμα για το πόσο λίγα είναι απαραίτητα για την ευημερία και τη γαλήνη του ανθρώπου, για το πόσο αδιάφορο είναι το είδος του επαγγέλματος, αφού το καθένα απ' αυτά μπορεί να φαντάζει ευγενές και ποιητικό στα ανθρώπινα μάτια, φτάνει να ασκείται με την απαραίτητη αισιοδοξία και ελευθερία. Αν υπάρχει ελευθερία και ευχάριστος καιρός, και η πιο κοινή απασχόληση και ο πιο απλός τρόπος αγροτικής ζωής που μας κρατά στον καθαρό αέρα είναι γοητευτικός. Ο άνθρωπος που βγάζει τα προς το ζην μαζεύοντας μπιζέλια είναι κάτι παραπάνω από αξιοσέβαστος: Οι σλαβωμένοι στα μαγαζάκια τους γείτονές του τους ζηλεύουν. Όποτε το Καλό μας Πνεύμα μάς επιτρέπει να εκτελούμε οποιαδήποτε εργασία στην ύπαιθρο χωρίς περισπασμό, γινόμαστε χαρούμενοι σαν τα πουλιά. Ο σουγιάς μας λάμπει στον ήλιο, η φωνή μας αντηχεί από το πέρα δάσος· αν μας πέσει το ένα κουπί, ευχαρίστως αφήνουμε να πέσει και το άλλο.

Οι ποταμόβαρκες είναι σκάφη εξαιρετικά απλής κατασκευής, για την οποία απαιτούνται πολύ λίγα ξύλα. Όπως μας είπαν, μια τέτοια βάρκα κοστίζει γύρω στα διακόσια δολάρια. Χρειάζονται δύο άντρες για να τις κουμαντάρουν. Όταν ανεβαίνουν αντίθετα στο ρεύμα, χρησιμοποιούν κοντάρια μήκους τέσσερα με τεσσεράμισι μέτρα, που έχουν σιδερένιες μύτες, με τα οποία σπρώχνουν από το ένα τρίτο περίπου του μήκους της βάρκας, υπολογισμένο από το μπροστινό άκρο. Όταν πηγαίνουν με τη φορά του ποταμού, συνήθως μένουν στο κέντρο και χρησιμοποιούν από ένα κουπί σε κάθε άκρη. Εάν ο άνεμος είναι ευνοϊκός, υψώνουν το φαρδύ πανί τους και το μόνο που έχουν να κάνουν είναι να κρατούν το τιμόνι. Συνήθως μεταφέρουν ξύλα ή τούβλα – πενήντα πέ-

ντε με εξήντα κυβικά μέτρα καυσόξυλα ή δεκαπέντε με δεκαέξι χιλιάδες τούβλα – και φέρνουν πίσω προμήθειες, ξοδεύοντας δύο τρεις μέρες να πάνε και άλλες τόσες να γυρίσουν μεταξύ Κόνκορντ και Τσάρλοταουν. Κάποιες φορές στοιβάζουν τα ξύλα με τρόπο ώστε σε ένα σημείο να σχηματίζουν ένα υπόστεγο, κάτω απ' το οποίο μπορούν να καταφεύγουν όταν βρέχει. Δύσκολα μπορεί κανείς να φανταστεί ένα επάγγελμα πιο ευεργετικό για την υγεία ή πιο ευνοϊκό για την περισυλλογή και την παρατήρηση της φύσης. Σε αντίθεση με τους ναυτικούς, οι βαρκάρηδες του ποταμού έχουν το διαρκώς μεταβαλλόμενο πανόραμα της όχθης να τους ανακουφίζει απ' τη μονοτονία της εργασίας τους. Σκεφτόμασταν ότι έτσι όπως γλιστρούν αθόρυβα από χωριό σε χωριό, με όλη τους την οικοσκευή γύρω τους, αφού το ίδιο τους το σπίτι είναι κινητό, είναι σε θέση να κρίνουν και να σχολιάζουν το χαρακτήρα των κατοίκων καλύτερα απ' ό,τι όσοι ταξιδεύουν με άμαξα, οι οποίοι δεν έχουν την πολυτέλεια να επιτρέπουν στον εαυτό τους τόσο ισχυρές δόσεις πνεύματος και χιούμορ, από φόβο μήπως το μικρό τους όχημα δεν αντέξει μια μεγάλη ομοβροντία. Οι βαρκάρηδες δεν εκτίθενται στα στοιχεία της φύσης και στην κακοκαιρία τόσο όσο οι υλοτόμοι του Μείν, αλλά εισπνέουν τις πιο υγιεινές αύρες και ελάχιστα επιβαρύνονται από ρούχα, ενώ συχνά έχουν το κεφάλι και τα πόδια τους γυμνά. Όποτε τους συναντούσαμε τα μεσημέρια να κατηφορίζουν νωχελικά τον ποταμό, το εμπόριο που εκτελούσαν δεν έμοιαζε καθόλου με μόχθο, αλλά πιο πολύ θύμιζε κάποιο αρχαίο ανατολίτικο παιχνίδι που παραδίδεται από τη μια γενιά στην άλλη και εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να παίζεται παντού, σε όλο τον κόσμο, όπως είναι το σκάκι. Από το πρωί ως το βράδυ, εκτός και αν ο άνεμος είναι τόσο ευ-

νοϊκός ώστε το μοναδικό τους πανί να είναι αρκετό και να μη χρειάζεται να κάνουν τίποτα άλλο εκτός από το να κρατούν το τιμόνι, οι βαρκάρηδες περπατούν πέρα δώθε στο πλευρό της βάρκας τους, σπρώχνοντας με όλο τους το βάρος το κοντάρι, τραβώντας το έπειτα αργά και ξαναβυθίζοντάς το στο νερό. Και εν τω μεταξύ το σκάφος τους προχωρά σταθερά μέσα απ' την ατέλειωτη κοιλάδα και απ' το τοπίο που διαρκώς αλλάζει, τότε συνεχίζοντας ευθεία για ένα δύο μίλια, τότε παίρνοντας μια απότομη στροφή και μπαίνοντας σε μια μικρή λίμνη. Κάθε φαινόμενο που τους περιβάλλει είναι απλό και μεγαλειώδες. Ακόμα και η κίνηση του σκάφους, την οποία οι ίδιοι προκαλούν, έχει πάνω της κάτι το εντυπωσιακό, ίσως και αρχοντικό, κάτι που μεταδίδεται με τρόπο φυσικό στην ίδια τους την ιδιοσυγκρασία, κάνοντάς τους να νιώθουν υπερήφανοι με την αργή, ακατανίκητη κίνηση του νερού από κάτω, σαν να επρόκειτο για ενέργεια δική τους.

Παλαιότερα, κάθε φορά που ένα από τα σκάφη αυτά εμφανιζόταν μια δυο φορές το χρόνο να ανεβαίνει τον ποταμό προς το Κόνκορντ, γλιστρώντας αργά και μυστηριωδώς δίπλα απ' τα λιβάδια και το χωριό, τα νέα της άφιξης του διαδίδονταν σαν αστραπή ανάμεσα σ' εμάς τους νέους. Ερχόταν κι έφευγε αθόρυβα, σαν σύννεφο, χωρίς φασαρία ή σκόνη, και ελάχιστοι ήταν εκείνοι που αντιλαμβάνονταν την παρουσία του. Μια καλοκαιρινή μέρα μπορούσε να δει κανείς τον ογκώδη εκείνο ταξιδιώτη αγκυροβολημένο σε κάποια προβλήτα δίπλα σ' ένα χωράφι και την επομένη είχε εξαφανιστεί. Από πού ακριβώς ερχόταν, ποιοι ήταν εκείνοι οι άνθρωποι που γνώριζαν τους βράχους και τα σημάδια του ποταμού καλύτερα από μας που κολυμπούσαμε εκεί κάθε μέρα, ποτέ μας δε μάθαμε. Εμείς γνωρίζαμε μονάχα ένα

κομμάτι του ποταμού, εκείνοι όμως τον όργωναν από τη μια άκρη στην άλλη. Στη φαντασία μας οι άνθρωποι αυτοί έπαιρναν διαστάσεις μυθικές. Δεν μπορούσαμε να φανταστούμε τι είδους διαλογισμός χρειαζόταν για μας, τους απλούς στεριανούς, για να μπορέσουμε να επικοινωνήσουμε μαζί τους. Θα έστεργαν άραγε να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες μας; Όχι, μας ήταν αρκετό να μάθουμε κάτι για τον προορισμό τους ή για το χρόνο της πιθανής επιστροφής τους. Τους είχα δει κάποτε, το κατακαλόκαιρο, όταν η στάθμη του ποταμού είχε χαμηλώσει, να κόβουν τα αγριόχορτα που φύτρωναν καταμεσής στο ρέμα, με γέλια και με χωρατά να θερίζουν στο νερό, που το ύψος του είχε κατέβει στο ένα μέτρο, ανοίγοντας δρόμο για να περάσει η μαούνα τους, αφήνοντας πίσω τους ένα στρώμα από χόρτα να τα παρασέρνει το ρέμα, άχυρα που ποτέ δε θα στέγνωναν, όσο καλός κι αν ήταν ο καιρός. Καθόμασταν και θωρούσαμε με θαυμασμό πόσο όμορφα έπλεε το σκάφος τους, σαν πελώριο κούτσουρο φορτωμένο με βαρέλια γεμάτα ασβέστη, με χιλιάδες τούβλα, με σωρούς σιδηρομετάλλευμα, με χειράμαξες. Πόση εντύπωση μας έκανε το γεγονός ότι μόλις πατήσαμε το πόδι μας πάνω του, δε υποχώρησε στο ελάχιστο! Μας έκανε να εμπιστευόμαστε απόλυτα το νόμο της άνωσης και φανταζόμασταν με πόσους και διαφορετικούς τρόπους θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί. Οι άντρες έδειχναν να ζουν μονίμως πάνω στο σκάφος, πολλοί μάλιστα απ' τη συντροφιά μας ισχυριζόνταν ότι δεν το εγκατέλειπαν ούτε την ώρα του ύπνου. Κάποιοι έλεγαν ότι μετέφερε ένα πανί που το χρησιμοποιούσαν όποτε φυσούσαν άνεμοι σαν κι εκείνους που φουσκώνουν τα πανιά των πλεούμενων του ωκεανού. Άλλοι αρνούνταν να πιστέψουν κάτι τέτοιο. Κάποιοι ψαράδες ισχυριζόνταν ότι το

είχαν δει να περνά με το πανί του φουσκωμένο απ' τον κόλπο Φερ Χείβεν, δυστυχώς όμως δεν υπήρχε κανείς που μπορούσε να επιβεβαιώσει την ιστορία τους. Θα μπορούσαμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι ο ποταμός μας ήταν πλωτός; Βεβαίως, γιατί όχι; Χρόνια αργότερα διάβασα κάπου ότι ορισμένοι πίστευαν πως με μια μικρή επένδυση στην απομάκρυνση των βράχων και στην εκβάθυνση του ποταμού «μπορεί να δημιουργούνται μια επικερδής πλωτή αρτηρία προς την ενδοχώρα». Το σχόλιο αυτό με γέμισε ικανοποίηση. Ζούσα λοιπόν κι εγώ σε έναν τόπο σημαντικό!

Αυτό είναι το εμπόριο: Τινάζει τους κοκοφοίνικες και τα αρτόδεντρα σε κάποιο μακρινό νησί και αργά ή γρήγορα η παρουσία του γίνεται αντιληπτή ακόμα και στον πιο πρωτόγονο και απλοϊκό άγριο. Ας μου επιτραπεί μια μικρή παρέκβαση: Ποιος μπορεί να μείνει ασυγκίνητος στη σκέψη της λεπτής, ανεπαίσθητης αλλά ταυτόχρονα θετικής σχέσης που υπάρχει μεταξύ των άγριων κατοίκων κάποιου μακρινού νησιού και του μυστηριώδους λευκού ναυτικού, του γιου του ήλιου; Φανταστείτε να είχαμε εμείς συναλλαγές με κάποιο ζώο που βρισκόταν σε υψηλότερη θέση από μας στην κλίμακα της ύπαρξης. Οι ιθαγενείς μόλις που αναγνωρίζουν την ύπαρξη του ναυτικού, μόλις που σκέφτονται ότι κάπου μακριά βρίσκεται η πατρίδα του, ότι χαίρεται να αγοράζει τους φρέσκους καρπούς τους με αντάλλαγμα το περριόσυμα των αγαθών του. Ο ίδιος ήλιος που κάνει το λευκό του πλοίο να λάμπει πάνω στα κύματα του Ειρηνικού και στους ήρεμους κόλπους κάνει και το κουπί του φτωχού άγριου να στραφταλίζει στον αέρα.

Του ανθρώπου οι πράξεις οι μικρές
 πόσο τρανές φαντάζουν
 απ' τη μια στην άλλη χώρα,
 έτσι όπως κείτονται στο χρόνο
 και στον ντόπιο καιρό.
 Πλοία αρμενίζουν μες στο μεσημέρι
 και στις ακτίνες του γλιστρούν
 σε κάποιον κόλπο απόμερο,
 κάποιο λημέρι.
 Κι από εκεί και πάλι ξεκινούν
 κάτω απ' τον τροπικό ήλιο
 με το φορτίο τους από κόμμα Σενεγάλης.
 Γι' αυτό φτιάχτηκε ο ωκεανός,
 γι' αυτό μας δόθηκε ο ήλιος,
 γι' αυτό μας ήρθε το φεγγάρι,
 γι' αυτό μαντρώθηκαν οι άνεμοι στη μακρινή σπηλιά.

Από τότε που κάναμε το ταξίδι μας, η σιδηροδρομική γραμμή στην όχθη του ποταμού έχει επεκταθεί και σήμερα πλέον ελάχιστα δρομολόγια εκτελούνται με ποταμόβαρκες στον Μέριμακ. Παλαιότερα κάθε λογής γεωργικά προϊόντα και εφόδια μεταφέρονταν διαμέσου της υδάτινης αρτηρίας. Σήμερα όμως τίποτα δε μεταφέρεται αντίθετα με τη φορά του ποταμού, ενώ προς τα κάτω μεταφέρονται σχεδόν μονάχα ξύλα και τούβλα, κι αυτά τα μεταφέρει πλέον και ο σιδηρόδρομος. Οι θύρες του φράγματος βρίσκονται σε κατάσταση φθοράς και σύντομα θα είναι αδιάβατες, αφού τα έσοδα απ' τα διόδια δεν επαρκούν για να επισκευαστούν. Κι έτσι σε λίγα χρόνια οι ποταμόβαρκες θα πάντουν να κυ-

κλοφορούν στον ποταμό. Προς το παρόν εκτελούν δρομολόγια κυρίως μεταξύ του Μέριμακ και του Λόουελ ή του Χούκσετ και του Μάντσεστερ. Κάνουν δύο ή τρία ταξίδια την εβδομάδα, ανάλογα με τον άνεμο και τον καιρό, απ' το Μέριμακ ως το Λόουελ και ξανά πίσω, μια διαδρομή περίπου πενήντα μίλια συνολικά. Ο βαρκάρης καταφθάνει τραγουδώντας αργά τη νύχτα, δένει την άδεια βάρκα του, τρώει και κοιμάται σε κάποιο κοντινό σπίτι και νωρίς το πρωί, με το φως των αστεριών ακόμη, ξεκινά για πάνω. Με μια φωνή ή ένα κομμάτι από ένα τραγούδι ειδοποιεί ότι πλησιάζει τον υπεύθυνο του φράγματος, με τον οποίο θα πάρει το πρωινό του. Αν φτάσει ως το σωρό με τα ξύλα του πριν το μεσημέρι, ξεκινά να φορτώνει τη βάρκα του με τη βοήθεια ενός εργάτη και πριν βραδιάσει, παίρνει ξανά το δρόμο για κάτω. Μόλις φτάσει στο Λόουελ ξεφορτώνει, παίρνει την απόδειξη για το φορτίο του και αφού κάθεται λίγο κι ακούει τα νέα στο πανδοχείο του Μίντλσεξ ή κάπου αλλού, επιστρέφει με την άδεια βάρκα του και την απόδειξη στην τσέπη στον ιδιοκτήτη για να φορτώσει ξανά. Συχνά κάποιος αμυδρός ήχος πίσω μας μας ειδοποιούσε ότι πλησίαζαν σκάφη. Γυρίζαμε και τα βλέπαμε ένα μίλι μακριά, να γλιστρούν αργά και αθόρυβα στο νερό σαν αλιγάτορες. Μας άρεσε να χαιρετούμε τους ναυτικούς εκείνους του Μέριμακ και να μαθαίνουμε τα νέα τους. Φανταζόμασταν πως ο ήλιος που χτυπούσε τα ακάλυπτα κεφάλια τους είχε κάνει ακόμα και τις πιο μύχιες σκέψεις τους φιλελεύθερες και φανερές σε όλους.

Κάποια σημεία υπήρχε ένα ηλιόλουστο άνοιγμα στις όχθες του ποταμού, που σχημάτιζαν δύο ή περισσότερες πεζούλες. Έφτανε ως πέρα μακριά στους λόφους. Όταν σκαφαλώναμε στην όχθη, συνήθως βρίσκαμε κάποιο μικρό δάσος δίπλα στο πο-

τάμι. Είχαμε αφήσει πίσω μας τις άγριες και πρωτόγονες περιοχές. Μερικές φορές διακρίναμε το δρόμο, πεντακόσια με επτακόσια μέτρα μακριά, και πάνω του την παρδαλή ταχυδρομική άμαξα του Κόνκορντ, να αφήνει ένα σύννεφο σκόνης πίσω της, με τα σοβαρά πρόσωπα των ταξιδιωτών μπροστά και τα σκονισμένα μπαούλα πίσω, να μας θυμίζει την ύπαρξη των ακούραστων Γιάνκηδων που κατευθύνονταν στους τόπους των συναντήσεών τους. Στο σημείο εκείνο του ποταμού ζούσαν σε αρκετή απόσταση ο ένας από τον άλλο κάποιοι ήσυχoi αγρότες και βοσκοί. Κάθε σπίτι είχε το πηγάδι του, όπως διαπιστώσαμε κάποιες φορές. Την ώρα εκείνη του σούρουπου κάθε οικογένεια ήταν συγκεντρωμένη γύρω απ' το βραδινό τραπέζι. Την πιο ήσυχη και απόμακρη εικόνα όμως τα σπίτια αυτά την παρουσίαζαν το μεσημέρι. Εκεί ζούσαν την αγροτική τους ζωή εκείνοι οι άνθρωποι της Νέας Αγγλίας, από προπάππου σε παππού κι από παππού σε πατέρα, αθόρυβα, διατηρώντας τις παραδόσεις. Τι άλλο προσδοκούσαν εκτός από καλό καιρό και πλούσιες σοδειές δε μάθαμε ποτέ. Ήταν ικανοποιημένοι να ζουν έτσι όπως τους τα είχε φέρει η μοίρα, εκεί όπου τους είχε λάχει.

Τα αδιάφορα κουφάρια μας κείτονται πιο βαθιά
απ' όσο φτάνει της ζωής μας η περιέργεια.

Κι όμως οι άνθρωποι εκείνοι δεν είχαν ανάγκη να ταξιδέψουν για να γίνουν τόσο σοφοί όσο υπήρξε ο δοξασμένος Σολομών. Τόσο μοιάζουν οι ζωές των ανθρώπων σε όλες τις χώρες του κόσμου, τόσο κοινές και οικείες είναι οι εμπειρίες τους. Ο μισός κόσμος γνωρίζει πώς ζει ο άλλος μισός.

Γύρω στο μεσημέρι περάσαμε ένα μικρό χωριό κοντά στο Θόρντονς Φέρι και ξεδιψάσαμε με το νερό του ρυακιού Νάτι-κουκ στην ίδια πλευρά, εκεί όπου ο Φρεντς, του οποίου τον τάφο είδαμε στο Ντάνστεϊμπλ, έπεσε θύμα ενέδρας των Ινδιάνων μαζί με τους συντρόφους του. Το ταπεινό χωριουδάκι του Λίτσοφιλντ με τον χωρίς καμπαναριό οίκο συναθροίσεων της κοινότητας βρισκόταν στην απέναντι, την ανατολική όχθη, κοντά σε ένα πυκνό δασάκι από ιτιές, με σφεντάμια στο πίσω μέρος του. Προσέξαμε επίσης μερικές άσπρες καρδιές, οι οποίες, καθώς δε φυτρώνουν στο Κόνκορντ, φάνταζαν στα μάτια μας παράξενες όσο και οι φοίνικες, των οποίων μονάχα τους καρπούς έχουμε δει. Το ποτάμι έκανε μια μεγάλη στροφή προς το βορρά, αφήνοντας μια χαμηλή, επίπεδη έκταση στην πλευρά του Μέριμακ, η οποία αποτελεί ένα είδος λιμανιού για τις ποταμόβαρκες. Στο άνοιγμα αυτό παρατηρήσαμε μερικές όμορφες λεύκες και μερικά πελώρια λευκά σφεντάμια. Η απέναντι όχθη, πεντακόσια μέτρα πιο κάτω, ήταν κατάφυτη με νεαρές λεύκες και μικρά σφεντάμια ύψους ενάμισι μέτρο, τα οποία πιθανότατα είχαν φυτρώσει από τους σπόρους που είχε παρασύρει το ρεύμα απέναντι.

Στην πράσινη επικλινή όχθη μερικοί μαραγκοί επισκευάζαν μια μαούνα. Τα χτυπήματα των σφυριών τους αντηχούσαν απ' τη μια όχθη στην άλλη και πάνω κάτω στο ποτάμι. Τα εργαλεία τους γυάλιζαν στον ήλιο. Συνειδητοποιήσαμε πως η ναυπηγική είναι μια τέχνη το ίδιο αρχαία και τιμημένη όσο και η γεωργία, καθώς και ότι εκτός από την αγροτική υπάρχει και η ναυτική ζωή. Ολόκληρη η ιστορία του εμπορίου φαινόταν στη μαούνα εκείνη που κείτονταν αναποδογυρισμένη στην όχθη. Έτσι άρχισαν οι άνθρωποι να αρμενίζουν τις θάλασσες με πλοία: *quaeque diu ste-*

terant in montibus altis, Fluctibus ignotis insultavêre carinae. «Και σκαριά που για πολύ καιρό στέκονταν σε ψηλά βουνά έτρεχαν με απίστευτη ταχύτητα πάνω από άγνωστα κύματα»...¹

Τις πιο ζεστές ώρες τις ημέρας ξαποστάσαμε σε ένα μεγάλο νησί ένα μίλι πάνω από το στόμιο του ποταμού, όπου έβροσκε ένα κοπάδι γελάδια. Οι όχθες του ήταν απότομες και πάνω στην επιφάνειά του φύτρωναν διάσπαρτες λεύκες και βελανιδιές, ενώ σε κάθε πλευρά του υπήρχε αρκετός χώρος για να περνούν οι ποταμόβαρκες. Όταν ανάψαμε φωτιά να βράσουμε λίγο ρύζι για το βραδινό μας, οι φλόγες που απλώθηκαν ανάμεσα στα ξερά χορτάρια και ο καπνός που ανέβαινε σιωπηλά προς τον ουρανό ρίχνοντας αλλόκοτες σκιές στο έδαφος μας έδωσαν την εντύπωση φυσικών φαινομένων του μεσημεριού. Σκεφτήκαμε ότι ανεβαίναμε τον ποταμό χωρίς κανένα κόπο, τόσο φυσικά όσο τον κατέβαινε ο άνεμος και το κύμα, χωρίς να εξοργίζουμε τις ήρεμες μέρες με την άπρεπη φούρια και την ανυπομονησία μας. Το δάσος στην κοντινή όχθη ήταν γεμάτο αγριοπερίστερα που πετούσαν για το νότο και ξαπόσταιναν τώρα στη σκιά, όπως κι εμείς. Πού και πού ακούγαμε τον αμυδρό ήχο των φτερών τους καθώς άλλαζαν θέση, καθώς και τα απαλά, τρεμουλιαστά γουργουρίσματά τους. Έκαιναν κι εκείνα μια στάση μαζί μας, ώσπου να περάσει η ζέση του μεσημεριού, ταξιδιώτες κατά πολύ ικανότεροι από μας. Συχνά ανακαλύπτει κανείς ένα μοναχικό ζευγάρι αγριοπερίστερα να κάθεται στα χαμηλά κλαδιά ενός λευκού πεύκου βαθιά μέσα στο δάσος την ώρα αυτή, τόσο ήσυχα και ακίνητα και με όψη αληθινών ερημιτών, που μοιάζουν σαν να μην είχαν ποτέ τους απομα-

1. Οβίδιος, *Μεταμορφώσεις* 1, 133.

κρυνθεί απ' το μέρος αυτό, με τα βελανίδια που είχαν φάει στα δάση του Μείν αγώνευτα ακόμη στα στομάχια τους. Πιάσαμε ένα απ' τα όμορφα αυτά πουλιά, που καθυστέρησε να φύγει από το κλαδί του, κι αφού το ξεπουπουλιάσαμε, το ψήσαμε μαζί με κάμποσο ακόμα κυνήγι που είχαμε και το πήραμε μαζί μας για να το έχουμε για βραδινό. Γιατί εκτός απ' τις προμήθειες που είχαμε πάρει, εξαρτιόμασταν κυρίως απ' το ποτάμι και το δάσος. Είναι αλήθεια ότι δε μας φαινόταν ότι ήταν η σωστή χρήση του πουλιού αυτού να του βγάζουμε τα πούπουλα, να του αφαιρούμε τα εντόσθια και να ψήνουμε το κουφάρι του στα κάρβουνα. Παρ' όλα αυτά επιμείναμε ηρωικά, περιμένοντας νεότερες πληροφορίες. Ο ίδιος σεβασμός προς τη φύση που μας γέμιζε συμπάθεια για όλα τα πλάσματά της μας όπλιζε με κουράγιο ώστε να ολοκληρώσουμε εκείνο που είχαμε αρχίσει. Γιατί οι προθέσεις μας απέναντι στο μέλος εκείνο της φύσης που είχαμε αφανίσει ήταν έντιμες: Θα εκπληρώναμε ό,τι πρόσταζε η μοίρα και ίσως έτσι να ανακαλύπταμε τη μυστική αθωότητα που κρύβεται στις ακατάπαυστες τραγωδίες που επιτρέπει ο Θεός.

«Κάθε απόφαση αδικεί η βιασύνη.

Όποιοι χωρίζουν γρήγορα πολύ καιρό είναι χώρια.

Ό,τι είναι να κάνεις πρέπει επί μακρών να συζητάς.

Δε βιάζεται ο Παράδεισος, η μετάνοια δεν παλιώνει».

Είμαστε δίκωπα μαχαίρια. Κάθε φορά που ακονίζουμε τις αρετές μας, ταυτόχρονα δυναμώνουμε και τα ελαττώματά μας. Πού είναι εκείνος ο δεινός ξιφομάχος που μπορεί να προκαλέσει τραύματα καθαρά, χωρίς να καταστρέψει με την ανάστροφη κόψη του όσα έκανε;

Και η ίδια η φύση δεν επιφυλάσσει στα πλάσματά της το πιο κομψό τέλος. Τι γίνονται όλα εκείνα τα πουλιά που γεμίζουν τον αέρα και το δάσος για τη δική μας ευχαρίστηση; Τα σπουργίτια μοιάζουν να είναι πάντοτε κεφάλια, ποτέ δεν τα βλέπουμε καταβεβλημένα ή αδύναμα. Πουθενά δε βλέπουμε τα κουφάρια τους. Και όμως στο τέλος της ζωής του για καθένα από αυτά βρίσκεται η τραγωδία. Έχουν ένα θάνατο οικτρό, χωρίς ποτέ τα λείψανά τους να γνωρίσουν ανακομιδή. Πράγματι «ούτε ένα σπουργίτι δεν πέφτει στο έδαφος χωρίς να το γνωρίζει ο Ουράνιος Πατέρας μας» – αυτό όμως δε σημαίνει και ότι δεν πέφτει.

Τα κουφάρια μερικών φτωχών σκίουρων όμως, των ίδιων εκείνων μικρών ζώων που το πρωί χοροπηδούσαν τόσο χαρούμενα εδώ κι εκεί, τα οποία είχαμε γδάρει και καθαρίσει για να τα έχουμε για το βραδινό μας, τα εγκαταλείψαμε αηδιασμένοι, με καθυστερημένη ανθρωπιά, συνειδητοποιώντας ότι μονάχα κάποιος που πέθαινε της πείνας θα τα έτρωγε. Με την πράξη μας αυτή διαωνίζαμε την ανθρώπινη βαρβαρότητα. Αν τα ζώα ήταν μεγαλύτερα, το έγκλημά μας θα ήταν μικρότερο. Τα μικρά, κόκκινα σώματά τους, μικροσκοπικές μάζες κόκκινων ιστών, μια μπουκιά το καθένα, δεν έφταναν ούτε για να «παχύνουν τη φωτιά». Μια ξαφνική παρόρμηση μας έκανε να τα πετάξουμε μακριά. Πλύναμε τα χέρια μας και πιάσαμε να βράσουμε λίγο ρύζι για το βραδινό μας. «Ίδού η διαφορά ανάμεσα σ' εκείνον που τρώει τη σάρκα και σ' εκείνον στον οποίο ανήκει: Ο πρώτος κερδίζει μια στιγμιαία απόλαυση, ενώ ο δεύτερος χάνει τη ζωή του!» «Ποιος θα διέπραττε ποτέ ένα τόσο μεγάλο έγκλημα εναντίον ενός φτωχού ζώου το οποίο τρέφεται μόνο με τα άγρια βότανα που φυτρώνουν στα δάση και η κοιλιά του καίγεται απ' την πεί-

να;» Θυμηθήκαμε μια εικόνα από την εποχή που ο άνθρωπος ήταν κυρίως κυνηγός και καταδίωκε λαγούς στα βουνά. Αλίμονο! Κι όμως τα πρόβατα και τα βόδια δεν είναι παρά μεγαλύτεροι σκίουροι, που τα δέρματά τους τα διατηρούμε και το κρέας τους το παστώνουμε, με ψυχές που το μέγεθός τους ίσως να μην είναι ανάλογο του σωματικού τους μεγέθους.

Η διαδικασία του μαγειρέματος θα πρέπει πάντοτε να περιλαμβάνει μια άνθιση και μια ωρίμανση των καρπών της φύσης. Ορισμένα απλά πιάτα εξάπτουν όχι μόνο τον ουρανίσκο αλλά και τη φαντασία μας. Στο καλαμπόκι που έχει ωριμάσει στον ήλιο, για παράδειγμα, παρατηρούμε μια έκδηλη αρμονία μεταξύ του ανθισμένου σπόρου και της τέλεια αναπτυγμένης φυτικής ζωής. Είναι ένα τέλειο λουλούδι, σαν το κενταύριο ή την ανεμώνη. Στη φωτιά του τζακιού μου ανοίγει διάπλατα τα δημητριακά του πέταλα. Κι εδώ είναι η όχθη που φυτρώνει. Ίσως κάθε απλό και υγιεινό γεύμα να χαίρει μιας τέτοιας ορατής ευλογίας...

Μείναμε πολλή ώρα στο νησί και αργά το απόγευμα σηκώσαμε για πρώτη φορά το πανί μας. Για μία ώρα ο νοτιοανατολικός άνεμος ήταν σύμμαχός μας. Όμως τα Ουράνια δε δέησαν να μας βοηθήσουν περισσότερο. Με το πανί υψωμένο ανεβαίναμε αργά απ' την ανατολική πλευρά του ποταμού, προσέχοντας να αποφεύγουμε τους βράχους, ενώ απ' την κορφή του λόφου που αποτελούσε την απέναντι όχθη, μερικοί υλοτόμοι κυλούσαν κορμούς για να τους μεταφέρει το ρεύμα. Βλέπαμε τα τσεκούρια και τους μοχλούς τους να λάμπουν στον ήλιο και οι κορμοί κατέβαιναν την πλαγιά σηκώνοντας σκόνη και αφήνοντας έναν υπόκωφο ήχο που αντηχούσε σε όλο το δάσος απ' την πλευρά μας σαν εκρήξεις από οβίδες. Όμως ο Ζέφυρος μας πήρε γρήγορα μακριά από το θέα-

μα και το θόρυβο αυτό. Περάσαμε το Ριντς Φέρι και ένα άλλο νησί ονόματι Μαγκδούς Άιλαντ, φτάσαμε σε ένα ορμητικό σημείο του ποταμού γνωστό ως «καταρράκτες του Μουρ» και μπήκαμε στο «τμήμα εκείνου του ποταμού που εκτείνεται για εννέα μίλια, το οποίο έχει μετατραπεί διά νόμου στο «Κανάλι Γιούνιον» και περιλαμβάνει έξι ξεχωριστούς καταρράκτες, στον καθένα από τους οποίους, καθώς και σε αρκετά ενδιάμεσα σημεία, έχουν γίνει εργασίες». Αφού περάσαμε από τη θύρα των καταρρακτών του Μουρ, καταφύγαμε για άλλη μια φορά στα κουπιά μας και συνεχίσαμε χαρούμενοι το δρόμο μας, κινηγώντας ένα μπεκατόνι που πετούσε από τον ένα βράχο στον άλλο. Κάποιες φορές πλησιάζαμε όσο μπορούσαμε κάποιο αγροτόσπιτο στις όχθες, παρ' όλο που συναντήσαμε ελάχιστα και σε μεγάλες αποστάσεις μεταξύ τους, για να θαυμάσουμε τα ηλιοτρόπια και τις παπαρούνες που φύτεωναν μπροστά στην πόρτα, όμοιες με μικρά κύπελλα γεμάτα με το νερό της Λήθης, προσπαθώντας να μην ενοχλήσουμε τους ενοίκους που ίσως βρίσκονταν μέσα. Έτσι προχωρούσαμε, με πανί ή με κουπί, στον πλατύ, ήρεμο και ομαλό αυτό ποταμό, γλιστρώντας πάνω από κρυμμένα βράχια, παρατηρώντας τους λούτσους να παραμονεύουν στο βάθος του διάφανου νερού. Ανυπομονούσαμε να καβαντζάρουμε κάποιο μακρινό ακρωτήριο, να πάρουμε μια μεγάλη στροφή στο δρόμο της ανθρώπινης ζωής και να δούμε τι είδους νέες προοπτικές θα φανερώνονταν μπροστά μας. Ατενίζαμε μια νέα γη, εκτεταμένη και γαλήνια, βλέπαμε για πρώτη φορά τα μακρινά αγροτόσπιτα των αποίκων, που όμως τις σκεπές τους κάλυπταν τα μούσκλια ενός αιώνα και στις σκιές τους κατοικούσε η τρίτη ή η τέταρτη γενιά. Πόσο παράξενο μας φαινόταν το γεγονός ότι ο ήλιος και το θέρος, τα ανοιξιάτικα μου-

μπούκια και τα καμένα φύλλα του φθινοπώρου συγγένευαν τόσο στενά με τις καλύβες εκείνες στην όχθη! Ότι το φως που ζωγραφίζει το τοπίο ακτινοβολεί απ' αυτά και ότι το πέταγμα της κουρούνας και οι κύκλοι του γερακιού συνδέονται άμεσα με τις στέγες τους! Και διαρκώς μας συνόδευαν οι πλούσιες και γόνιμες όχθες, κατάφυτες με κληματοΐδες και γεμάτες μικρά πουλιά και γοργούς σκίουρους στην άκρη κάποιου χωραφιού ή κάποιας ιδιοκτητής δασικής έκτασης ή σε μέρη πιο άγρια, εκεί όπου ο μοσχολπόντικας, ο μικρός αυτός μάγος του ποταμού, σέρνεται κρυφά πάνω στα φύλλα της σημύδας και τα καβούκια των μυδιών, εκεί απ' όπου ο άνθρωπος και η θύμησή του έχουν εξοστραχιστεί.

Κάποια στιγμή η ακαταπόνητη, απτόητη όχθη, με τα δροσερά της δασύλλια να εναλλάσσονται με γαλήνια βοσκοτόπια, μας έπεισε να αποβιβαστούμε. Κι έτσι πιάσαμε στεριά στη μακρινή αυτή περιοχή και βγήκαμε να την επιθεωρήσουμε χωρίς να μας αντιληφθεί άνθρωπος. Όμως θα μείνουν για πάντα χαραγμένες στη μνήμη μας οι ροζιασμένες, φιλόξενες βελανιδιές που φύτρωναν εκεί προς τέρψη δική μας, το άλογο που βοσκούσε ολομόναχο, οι υπομονετικές αγελάδες, που το μονοπάτι τους ακολουθήσαμε – μια διαδρομή τόσο συνετά διαλεγμένη, ώστε να αποφεύγουν κάθε δυσκολία –, ενοχλώντας τες καθώς μηρύκαζαν στη σκιά των δέντρων. Πάνω απ' όλα όμως θυμόμαστε την όλο δροσιά και ζωντάνια εικόνα που παρουσίαζαν οι άγριες μηλιές που μας πρόσφεραν γενναιόδωρα τους καρπούς τους, κι ας ήταν ακόμη άγουροι και τραχιόι – τα σκληρά, στρογγυλά και στιλπνά εκείνα φρούτα που, παρ' όλο που δεν ήταν ακόμη ώριμα, δεν ήταν και δηλητηριώδη. Και οι πρόγονοι των δέντρων αυτών είχαν μεταφερθεί κάποτε εδώ απ' τους δικούς μας προγόνους. Το ήρεμο παρουσιαστικό

τους έδινε μια μισοπολιτισμένη εικόνα στην κατά τα άλλα βάρβαρη αυτή περιοχή. Ακόμα πιο πέρα ανεβήκαμε μια άγρια ρεματιά που για πολύ καιρό εκτελούσε χρέη καναλιού απορροής, πηδώντας από βράχο σε βράχο, περνώντας πάνω από μπλεγμένα ξύλα. Η ρεματιά γινόταν όλο και πιο σκοτεινή, το μουρμουρητό του νερού όλο και πιο βραχνό, ώσπου φτάσαμε στα ερείπια ενός μύλου, σκεπασμένα από κισσό, με πέστροφες να μας κοιτάζουν μέσα απ' το μισοκατεστραμμένο κανάλι. Εκεί πιάσαμε να φανταζόμαστε τα όνειρα και τις ελπίδες του παλιού άποικου, που κάποτε ζούσε εκεί. Όμως η μέρα που έφευγε μας ανάγκασε να ξεκινήσουμε ξανά, προσπαθώντας να αναπληρώσουμε το χαμένο χρόνο, κωπηλατώντας όσο πιο δυνατά μπορούσαμε, σκίζοντας το κυματιστό νερό.

Το τοπίο ήταν ακόμη άγριο κι έρημο, μόνο κάθε ένα δύο μίλια ξεχώριζε η στέγη κάποιου αγροτόσπιτου πάνω απ' την όχθη. Όπως είχαμε διαβάσει, η περιοχή εκείνη υπήρξε κάποτε διάσημη για την παραγωγή ψάθινων καπέλων τύπου «Λέγκχορν», τα οποία, σύμφωνα με τα όσα ισχυρίζονται οι κάτοικοί της, εφευρέθηκαν εδώ. Πού και πού βλέπαμε μια εργατική δεσποσύνη να κατεβαίνει στην άκρη του ποταμού για να μουλιάσει τις ψάθες της στο νερό και να στέκει και να κοιτά για λίγο τους ταξιδιώτες που περνούσαν, ακούγοντας ένα κομμάτι κάποιου τραγουδιού που είχαμε σκαρώσει.

Έτσι και ο Ινδιάνος
τόσο πολλά χρόνια πριν,
καθώς έβγαινε κυνήγι,
τραγουδούσε σιγανά.

Τώρα ο ήλιος κρύφτηκε,
τώρα πλέει στα κύματα
κι από μακριά πλησιάζουν
των γενναίων τα πνεύματα.

Λίγο πριν τη δύση φτάσαμε στους καταρράκτες του Μπέντφορντ και πιάσαμε κουβέντα με μερικούς μαστόρους που επισκεύαζαν τις θύρες στο απόμερο εκείνο σημείο του ποταμού. Έδειξαν ενδιαφέρον για την περιπέτειά μας, ιδιαίτερα ένας νεαρός, συνομήλικός μας περίπου, ο οποίος στην αρχή μάς ρώτησε αν πηγαίναμε στο «σκαγόκι». Όταν άκουσε την ιστορία μας και εξέτασε το σκάφος μας, έκανε κι άλλες ερωτήσεις, πάντοτε όμως με ήρεμο ύφος και χωρίς να σταματήσει τη δουλειά του, σαν να εκτελούσε κάποιο ιερό καθήκον. Ήταν φανερό ότι θα ήθελε πολύ να μας ακολουθήσει και καθώς κοιτούσε τον ποταμό, πολλά μακρινά ακρωτήρια και πολλές δασώδεις όχθες καθρεφτιζόνταν στα μάτια αλλά και στη σκέψη του. Όταν ήμασταν έτοιμοι να φύγουμε, άφησε ό,τι έκανε και μας βοήθησε να περάσουμε τη θύρα με έναν ήρεμο ενθουσιασμό, λέγοντάς μας ότι το μέρος όπου βρισκόμασταν ονομαζόταν «Κουζ Φολς». Για πολλή ώρα αφότου τον αποχαιρετήσαμε, εξακολουθήσαμε να ακούμε τα χτυπήματα από το σκαρπέλο του.

Θέλαμε να κατασκηνώσουμε για τη νύχτα σ' ένα μεγάλο βράχο στη μέση του ποταμού, λίγο πιο πάνω απ' τους καταρράκτες, όμως η έλλειψη ξύλων για φωτιά και η δυσκολία να στερεώσουμε γερά τη σκηνή μας μας έκανε να αλλάξουμε γνώμη. Έτσι στρατοπευδεύσαμε στην ακριβώς απέναντι δυτική όχθη, στα όρια της κοινότητας του Μπέντφορντ, σε ένα απόμερο σημείο, όπου δε φαινόταν ούτε ένα σπίτι.

ΠΕΜΠΤΗ

Βάδιζε καταμεσής στο άγριο δάσος,
 όπου ο παντοθωρητής ήλιος χρόνια είχε να φανεί.
 Εκεί που βόσκει το ελάφι και κινηγάει η βαρύθυμη αρκούδα
 και σκαρφαλώνει ο τρυποκάρυδος στων ψηλών δέντρων τα κατάρτια.

...

Κι όπου τον έβρισκε η νύχτα, έπεφτε
 κι εκεί τον ξύπναγε το φως της κόκκινης αυγής.

...

Όπου κι αν πάει, ο σοφός είναι σαν στο σπίτι του
 εστία του όλη γη, σκεπή του ο θύλος ο γαλάζιος,
 όπου τον οδηγεί το καθαρό του πνεύμα, εκεί είν' ο δρόμος του,
 που ο ίδιος ο Θεός φωτίζει και του δείχνει.

EMERSON

Όταν ξυπνήσαμε το πρωί, ακούσαμε τον απαλό, αποφασιστικό και δυσοίωνο ήχο απ' τις σταγόνες της βροχής που έπεφταν πάνω στο βαμβακερό ύφασμα της σκηνής μας. Έβρεχε όλη νύχτα και τώρα ήταν σαν να έκλαιγε ο τόπος όλος. Οι σταγόνες έπεφταν στο ποτάμι, στις σημύδες και στα βοσκοτόπια όλο το πρωί χωρίς σταματημό. Τον ήχο της βροχής συνόδευε το τιτίβισμα του σπουργιτιού. Η πρόσχαρη και αισιόδοξη ιδιοσυγκρασία του μικρού αυτού πουλιού μάς αποζημίωνε για τη σιωπή όλης της υπόλοιπης χορωδίας της εξοχής. Μόλις βγήκαμε απ' τη σκηνή, είδαμε ένα κοπάδι πρόβατα, με τα κριάρια στην πρώτη γραμμή, να κατεβαίνουν τρέχοντας μια ρεματιά πίσω μας, με αλόγιστη βιασύνη και ασυγκρά-

τητο χοροπηδητό, λες και δεν τα παρατηρούσε άνθρωπος. Τόση ήταν η λαχτάρα τους να δοκιμάσουν τα χορτάρια που φύτεωναν στην άκρη του ποταμού. Μόλις όμως οι αρχηγοί του κοπαδιού είδαν το λευκό αντίσκηνό μας μέσα απ' την ομίχλη, έμειναν εμβρόντητοι. Φύτεψαν τα πόδια τους στο έδαφος συγκρατώντας το χείμαρρο που τους ακολουθούσε και ολόκληρο το κοπάδι έμεινε ακίνητο. Τα πρόβατα έμειναν να μας παρατηρούν ανέκφραστα, με τα αργοκίνητα μυαλά τους να πασχίζουν να βρουν μια εξήγηση για το μυστήριο που αντίκριζαν. Με τα πολλά φάνηκαν να καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν αποτελούσαμε κίνδυνο γι' αυτά και διασκορπίστηκαν στο λιβάδι. Αργότερα μάθαμε ότι στο σημείο ακριβώς όπου είχαμε στήσει τη σπηνή μας πριν από μερικά καλοκαίρια κατοικούσε μια ομάδα Ινδιάνων Πένομπσκοτ. Μπροστά μας διακρίναμε τη σκοτεινή, κωνική κορφή του Χούκσετ Πίνακλ να ορθώνεται μέσα στην ομίχλη, χαρακτηριστικό σημάδι για τους βαρκάρηδες, ενώ πέρα μακριά, στη δυτική πλευρά του ποταμού, φαινόταν το βουνό Ουκανονούκ.

Αυτό ήταν το όριο της διαδρομής μας. Λίγες ακόμα ώρες στη βροχή και θα φτάναμε στο τελευταίο φράγμα. Η βάρκα μας ήταν πολύ βαριά ώστε να την κουβαλήσουμε γύρω απ' τα μεγάλα και πολυάριθμα ορμητικά σημεία που υπήρχαν πιο πέρα. Συνεχίσαμε την πορεία μας με τα πόδια κατά μήκος της όχθης μέσα στο ψιλόβροχο και στην ομίχλη. Ο καθένας μας είχε από ένα ραβδί για στήριγμα. Σκαρφαλώναμε πάνω απ' τους γλιστερούς κορμούς που συναντούσαμε στο δρόμο μας τόσο ευδιάθετοι, σαν να βαδίζαμε με το φως του ήλιου. Στα ρουθούνια μας έφταναν οι ευωδιές των πεύκων και της υγρής αργιλώδους λάσπης κάτω απ' τα πόδια μας, ενώ τα αυτιά μας χάιδευαν οι νότες από κάποιους αό-

ρατους καταρράκτες. Στο δρόμο μας παρατηρούσαμε τα μανιτάρια, τα βατράχια που έτρεχαν εδώ κι εκεί, τις γιrolάντες από μούσλια που κρέμονταν από τις ερυθρελάτες, τις τσίχλες που φτερούγιζαν ήσυχα κάτω απ' τα φύλλα. Ο δρόμος μας εξακολουθούσε να ανοίγεται μπρος μας, ακόμα και μέσα στην υγρασία και στην καταχνιά, σαν πίστη απαρασάλευτη, κι εμείς τον ακολουθούσαμε χωρίς κανέναν ενδοιασμό. Κατορθώσαμε να κρατήσουμε τις σκέψεις μας στεγνές – μονάχα τα ρούχα μας βράχηκαν. Όλη μέρα είχε συννεφιά και ψιλόβροχο – κάποιες φορές μονάχα η ομίχλη φαινόταν να ξανοίγει και το κελήδημα του σπουργιτιού έμοιαζε να αναγγέλλει την επερχόμενη άφιξη του ήλιου.

«Τίποτα απ' όσα συμβαίνουν στον άνθρωπο με φυσικό τρόπο δεν μπορεί να τον βλάψει, κι από αυτό δεν εξαιρούνται ούτε οι σεισμοί ούτε οι καταιγίδες», είχε πει ένας σοφός άνθρωπος που ζούσε κάποτε λίγα μίλια πιο πέρα απ' το σημείο που βρισκόμασταν. Όποτε η βροχή μάς αναγκάζει να καταφεύγουμε κάτω από ένα δέντρο, μπορούμε να αδράξουμε την ευκαιρία για να εξετάσουμε πιο προσεκτικά κάποια απ' τα έργα της φύσης. Μια φορά, στη διάρκεια μιας σφοδρής καλοκαιρινής μπόρας, στάθηκα κάτω από ένα δέντρο στο δάσος για μισή μέρα, απασχολώντας τον εαυτό μου με το ευχάριστο και εποικοδομητικό έργο της προσεκτικής παρατήρησης των χαραμάδων του φλοιού και των μανιταριών που φύτρωναν στις ρίζες του δέντρου. «Τα πλούτη συντροφεύουν τους φιλάργυρους. Οι ουρανοί ποτίζουν με άφθονη βροχή τα βουνά». Μπορώ να φανταστώ πόσο μεγάλη πολυτέλεια θα ήταν να σταθεί κανείς βυθισμένος ως το λαιμό σε κάποιο απόμερο βάλτο για μία ολόκληρη καλοκαιρινή μέρα, να οσφραίνεται το άγριο αγιόκλημα και το άρωμα των μύρτιλων, καθώς θα τον ηρε-

μεί το τραγούδι των σκινιπών και των κουνουπιών! Ακόμα και η συντροφιά των Ελλήνων σοφών σαν κι εκείνους που περιγράφει ο Ξενοφών δε θα μπορούσε να συγκριθεί με το πνεύμα των κληματοίδων που σαπίζουν και του φρέσκου αττικού άλατος της βρουστύρφης. Δώδεκα ώρες φιλικής συνομιλίας με τον πιτσιλωτό βάτραχο, καθώς ο ήλιος θα υψώνεται πάνω απ' τις σημύδες και τις κρانيές, θα φτάνει στο ζενίθ του και τέλος θα κατεβαίνει για να αναπαυθεί πίσω από κάποιο ψηλό λόφο στα δυτικά. Να ακούσει τη βραδινή ψαλμωδία των κουνουπιών από χίλια πράσινα παρεκκλήσια και τη φωνή του νυχτοκόρακα απ' το κρυφό του φρούριο να σημαίνει το τέλος της μέρας! Χωρίς αμφιβολία το να μουλιάζει κανείς στους χυμούς του βάλτου για μία ημέρα είναι το ίδιο εποικοδομητικό με το να προχωρά χωρίς να βρέχει τα πόδια του πάνω στην άμμο. Δεν αποτελούν άραγε το κρύο και η υγρασία εμπειρίες το ίδιο πλούσιες με τη ζέση και την ξηρασία;

Τώρα οι σταγόνες της βροχής κυλούν πάνω στο χορτάρι, ενώ εμείς βρισκόμαστε ξαπλωμένοι σε ένα στρώμα από ξεραμένη αγριοβρώμη, στην πλαγιά ενός καταπράσινου λόφου. Τα σύννεφα που συγκεντρώνονται με την τελευταία πνοή του ανέμου κι έπειτα το ασταμάτητο ψιλόβροχο, οι στάλες που πέφτουν απ' τα κλαδιά και τα φύλλα σε όλη τη γύρω περιοχή αυξάνουν την αίσθηση της εσωτερικής θαλπωρής και της κοινωνικότητας. Τα πουλιά στριμώχνονται το ένα πιο κοντά στο άλλο κάτω απ' τις πυκνές φυλλωσιές και ίσως να περνούν την ώρα τους συνθέτοντας νέους σκοπούς, τους οποίους αργότερα θα τραγουδήσουν στον ήλιο. Τι είναι η αίθουσα ζωγραφικής και η βιβλιοθήκη σε σύγκριση με την εμπειρία αυτή;...

Δεν αρμενίζαμε πια στο ποτάμι, αλλά βαδίζαμε στη στέρεα γη σαν τους προσκυνητές. Ο Σααντί αναφέρει κάπου ποιος είναι εκείνος που έχει το δικαίωμα να ταξιδεύει: «Ένας κοινός τεχνίτης, ο οποίος θα μπορεί να βγάξει το ψωμί του με χειρωνακτική εργασία και δε θα αναγκάζεται να διακυβεύει τη φήμη του για κάθε ψίχουλο, όπως έχουν πει οι φιλόσοφοι». Μπορεί να ταξιδεύει όποιος μπορεί να ζήσει με τους άγριους καρπούς και το κυνήγι. Μπορεί να ταξιδεύει κανείς πολύ γρήγορα και να βγάξει το ψωμί του στο δρόμο. Ορισμένες φορές δούλεψα κι εγώ ενώ ταξίδευα: Έκανα διάφορα μαστορέματα και επισκευάζα ρολόγια, με το σάκο μου στην πλάτη. Κάποιος μου πρότεινε κάποτε να πάω να δουλέψω σε ένα εργοστάσιο, περιγράφοντάς μου τις συνθήκες εργασίας και το ημερομίσθιο, όταν είδε ότι κατάφερα να κλείσω το παράθυρο στο βαγόνι του σιδηροδρόμου με τον οποίο ταξιδεύαμε, αφού όλοι οι άλλοι επιβάτες είχαν αποτύχει όταν προσπάθησαν. «Μα δεν έχεις ακούσει ποτέ σου για τον Σούφι που κάρφωνε καρφιά στις σόλες των σανδάλιων του κι ένας αξιωματικός του ιππικού τον έπιασε απ' το μανίκι λέγοντάς του "Έλα να πεταλώσεις το άλογό μου"»; Συχνά, όταν περνούσα από κάποιο χωράφι, οι αγρότες μού ζητούσαν να τους βοηθήσω στο μάζεμα του άχυρου. Μια φορά κάποιος μου ζήτησε να επισκευάσω την ομπρέλα του περνώντας με για επισκευαστή ομπρελών, επειδή, καθώς ταξίδευα, κρατούσα στο χέρι μια ομπρέλα, παρ' όλο που έλαμπε ο ήλιος. Ένας άλλος ήθελε να αγοράσει το τσίγκινο κύπελλό μου, βλέποντας ότι το είχα κρεμασμένο στη ζώνη μου, μαζί μ' ένα τηγάνι στην πλάτη. Ο πιο φθηνός τρόπος για να ταξιδεύει κανείς, αλλά και ο πιο γρήγορος για τις μικρές αποστάσεις, είναι να ταξιδεύει με τα πόδια, κουβαλώντας μονάχα

ένα κύπελλο, ένα κουτάλι, μια πετονιά, λίγο καλαμποκάλευρο, λίγο αλάτι και λίγη ζάχαρη. Μόλις φτάσει σε κάποιο ρέμα ή σε κάποια λίμνη, μπορεί να πιάσει ψάρια και να τα ψήσει. Ή μπορεί να βράσει μια «γρήγορη πουτίγκα». Ή μπορεί να αγοράσει ένα καρβέλι ψωμί από έναν αγρότη για τέσσερις πένες, να το μουσκέψει στο επόμενο ρυάκι που θα συναντήσει και να το βουτήξει στη ζάχαρη που έχει μαζί του – αυτό μονάχα φτάνει να τον κρατήσει για μία ολόκληρη μέρα. Ή, αν είναι συνηθισμένος σε πιο χορταστικά γεύματα, να αγοράσει ένα λίτρο γάλα για δύο σεντς, να κομματιάσει μέσα σ' αυτό το ψωμί ή την κρύα πουτίγκα του και να το φάει με το κουτάλι του απ' το πιάτο του. Κάτι απ' όλα αυτά εννοώ, όχι όλα μαζί. Έχω ταξιδέψει αρκετές εκατοντάδες μίλια με τον τρόπο αυτό, χωρίς να φάω ούτε ένα γεύμα σε σπίτι, ξαπλώνοντας για ύπνο στο έδαφος όποτε έβρισκα κάποιο βολικό μέρος. Ήταν φθηνότερο και από κάποιες απόψεις πιο επικερδές απ' το να έμενα στο σπίτι. Κάποιοι ρωτούν γιατί άραγε να μην μπορεί κανείς να ταξιδεύει διαρκώς. Εγώ όμως ποτέ μου δεν έβλεπα το ταξίδι σαν έναν απλό τρόπο βιοπορισμού. Μια απλοϊκή γυναίκα κάτω στο Τίνγκσμπορο, στην οποίας το σπίτι έκανα μια στάση για να πω λίγο νερό, όταν, αναγνωρίζοντας τον κουβά της, της είπα ότι είχα σταματήσει εκεί πριν εννέα χρόνια για τον ίδιο σκοπό, με ρώτησε αν ήμουν ταξιδιώτης, υποθέτοντας ότι από τότε δεν έκανα άλλο από το να ταξιδεύω, και τώρα απλώς ξαναπερνούσα από εκεί. Νόμιζε ίσως ότι το να ταξιδεύει κανείς ήταν κι αυτό ένα επάγγελμα, λιγότερο ή περισσότερο αποδοτικό, το οποίο δεν έτυχε να εξασκεί ο σύζυγός της. Το να ταξιδεύει όμως κανείς διαρκώς κάθε άλλο παρά αποδοτικό είναι. Ξεκινά με το να φθείρει τις σόλες των παπουτσιών, να κά-

νει τα πόδια να πονούν και πριν περάσει πολύς καιρός, φτάνει να φθείρει και τον ίδιο τον άνθρωπο, προκαλώντας του και πόνο στην καρδιά από πάνω. Έχω παρατηρήσει ότι η μετέπειτα ζωή όσων έχουν ταξιδέψει πολύ είναι εξαιρετικά θλιβερή. Το αληθινό και ειλικρινές ταξίδι δεν αποτελεί ψυχαγωγικό πάρεργο, αλλά είναι τόσο σοβαρό όσο ο τάφος ή όσο οποιοδήποτε κομμάτι του ταξιδιού της ανθρώπινης ζωής. Για να το μάθει κανείς καλά, χρειάζεται να περάσει πρώτα από μια μακρόχρονη περίοδο μαθητείας. Δε μιλώ για εκείνους που ταξιδεύουν καθιστοί, τους στάσιμους εκείνους ταξιδιώτες που τα πόδια τους κρέμονται αντί να βαδίζουν, αδρανή σύμβολα της κίνησης, όπως όταν μιλά κανείς για «καθιστές κόττες», δεν εννοεί εκείνες που «κάθονται ορθιες». Μιλώ για εκείνους που το ταξίδι αποτελεί ζωή για τα πόδια και τελικά και θάνατο. Ο ταξιδιώτης πρέπει να ξαναγεννηθεί στο δρόμο και να κερδίσει το διαβατήριό του απ' τα στοιχεία της φύσης, απ' τη δική του ιθύνουσα τάξη. Θα βιώσει την εκπλήρωση της παλαιάς εκείνης απειλής της μητέρας του, που του φώναζε ότι θα τον γδάρει ζωντανό. Οι πληγές του θα βαθαίνουν σιγά σιγά, έτσι ώστε να μπορέσουν να γιάνουν από μέσα. Τα πέλματά του δε θα ξέρουν τι σημαίνει ξεκούραση, ενώ η κόπωση θα είναι το προσκεφάλι του τη νύχτα. Έτσι θα συγκεντρώνει εμπειρίες για τις βροχερές ημέρες. Έτσι συνέβαινε και μ' εμάς.

Κάποιες φορές περνούσαμε τη νύχτα σε κάποιο χάνι στο δάσος, όπου είχαν φτάσει πριν από μας μερικοί ψαράδες πέστροφας από πόλεις μακρινές. Εκπληκτοι βλέπαμε τους αποίκους να καταφθάνουν μόλις έπεφτε η νύχτα για να κουβεντιάσουν και να μάθουν τα νέα, παρ' όλο που υπήρχε μονάχα ένας δρόμος και κανένα άλλο σπίτι δε φαινόταν τριγύρω – λες και είχαν ξε-

πηδήσει απ' το έδαφος. Εκεί διαβάζαμε καμιά φορά παλιές εφημερίδες, εμείς που συνήθως δε διαβάζαμε ούτε καινούριες. Και στο θρόισμά τους καθώς τις ξεφυλλίζαμε, αντί για τους στεναγμούς του ανέμου στα πεύκα, ακούγαμε το κύμα που έσκαγε στις ακτές του Ατλαντικού. Όμως το περπάτημα μας είχε ανοίξει την όρεξη ακόμα και για τις λιγότερο εύγευστες και θρεπτικές τροφές...

Ο ήλιος ανέτειλε και έδυσε αρκετές φορές, κι εμείς βαδίζαμε ακόμη στο νοτερό μονοπάτι που περνά φιδογουρίζοντας μέσα απ' το δάσος του Πεμιγκεγουάσσετ, ένα μονοπάτι που τώρα έμοιαζε πιο πολύ με δρόμο που είχαν ανοίξει οι βίδρες ή οι νυφίτσες, ή ίσως ένας κάστορας που έσερνε πίσω του την παγίδα του, παρά ρόδες ή ανθρώπινα πόδια. Εκεί οι ανθρώπινοι οικισμοί θαρρείς πως έχουν μοναδικό σκοπό τους να συγκρατούν τη γη ώστε να μην καταρρεύσει. Τα αγριοπερίστερα κάθονταν ασφαλή ψηλά πάνω απ' τα κεφάλια μας, πάνω στα νεκρά κλαδιά των πεύκων, τόσο ψηλά, ώστε έμοιαζαν μικρά σαν κοκκινολαίμηδες. Οι αυλές των πανδοχείων που προσπερνούσαμε βρίσκονταν στα ριζά των βουνών και πιο πάνω τα ψηλά σφεντάμια που φύτεωναν στις απότομες πλαγιές σείονταν με φόντο τα σύννεφα.

Αρκετά πιο ψηλά – διότι παραμέναμε πιστοί στην εμπειρία μας – κοντά στο Θόρντον ίσως, συναντήσαμε ένα νεαρό στρατιώτη στο δάσος, καθ' οδόν για επιθεώρηση. Φορούσε επίσημη στολή και βάδιζε στο μέσο του μονοπατιού. Ολομόναχος βαθιά στο δάσος, με το μουσκέτο του στον ώμο, προχωρούσε με βήμα στρατιωτικό και με το μυαλό του γεμάτο σκέψεις πολέμου και δόξας.

Ήταν σκληρή δοκιμασία για το νεαρό, δυσκολότερη ίσως από πολλές μάχες, να διατηρήσει το στρατιωτικό του παράστημα και το αγέρωχο ύφος του καθώς περνούσε από δίπλα μας. Τον κακομοίρη! Έτρεμε σαν καλάμι μέσα στο λεπτό στρατιωτικό του παντελόνι και ώσπου να φτάσουμε κοντά του, όλη η βλοσυρότητα που αρμόζει σε ένα στρατιώτη είχε χαθεί από το πρόσωπό του. Πέρασε από δίπλα μας στα κλεφτά σχεδόν, σαν να έβωσκε τα πρόβατα του πατέρα του φορώντας στρατιωτική στολή. Οι κινήσεις του προόδιδαν αδεξιότητα, τα πόδια του έμοιαζαν με βαριά κανόνια που βουλιάζουν σε βάλτο και οι περικνημήδες του τρίβονταν μεταξύ τους, παλεύοντας θαρρείς η μία με την άλλη. Παρ' όλα αυτά κατάφερε να μας προσπεράσει και να απομακρυνθεί μαζί με όλα του τα πολεμοφόδια, και να ζήσει και να πολεμήσει άλλη μία μέρα. Και όλα αυτά τα αναφέρω χωρίς καμία διάθεση να εκφράσω έστω και την παραμικρή αμφιβολία σχετικά με την τιμή και την ανδρεία του στο πεδίο της μάχης.

Συνεχίσαμε το δρόμο μας περνώντας μέσα από κοιλάματα που είχαν σχηματίσει τα ρέματα, δίπλα και πάνω από κατάφυτους λόφους και βουνά, δάση, περιοχές με κομμένα δέντρα, βοσκοτόπια, ώσπου τελικά διασχίσαμε τον Αμονουσάκ περνώντας πάνω από πεσμένα δέντρα και ανασάναμε τον ελεύθερο αέρα της μη κατανεμημένης γης. Έτσι, με καλό και με κακό καιρό, είχαμε ανέβει τον ποταμό του οποίου παραπόταμο αποτελεί το ποτάμι του χωριού μας, ως εκεί που ο Μέρμακ έδινε τη θέση του στον Πεμιγκεγούασετ. Κι όταν περάσαμε το κεφαλόβρυσό του, τον άγριο Αμονουσάκ, σε ένα σημείο όπου στένευε και μπορούσαμε να τον διασχίσουμε μ' έναν πήδο, κατευθυνθήκαμε προς τις μακρινές πηγές πέρα στα βουνά, φτάνοντας τελικά στην κορφή Ατζιοκοτσούκ.

Μέρα γλυκιά, καθάρια, γαλήνια, λαμπερή,
 νυφικέ κοιτώνα γης και ουρανού.
 Απόψε η πάχνη θε να κλάψει
 το θάνατό σου.

ΧΕΡΜΠΕΡΤ*

Όταν επιστρέψαμε στο Χούκσετ μία εβδομάδα αργότερα, ο αγρότης που στην αποθήκη του καλαμποκιού του είχαμε κρεμάσει το αντίσκηνό μας, τα δέρματα και τα υπόλοιπα πράγματά μας για να στεγνώσουν είχε ήδη ξεκινήσει να μαζεύει το λυκίσκο του, έχοντας πολλές γυναίκες και παιδιά να τον βοηθούν. Αγοράσαμε ένα καρπούζι, το μεγαλύτερο που υπήρχε στο μποστάνι του, για να το κουβαλήσουμε μαζί μας για έρμα. Το μποστάνι ανήκε στο μικρό Νέιθαν – του το είχε παραχωρήσει ο πατέρας του να το προσέχει, δίνοντάς του την άδεια να πουλά τους καρπούς του. Ύστερα απ' την απαραίτητη διαβούλευση με τον πατέρα, η συμφωνία κλείστηκε: Θα διαλέγαμε μόνοι μας το καρπούζι που θέλαμε να αγοράσουμε, άγουρο ή ώριμο, με δικό μας ρίσκο, και θα πληρώναμε «ό,τι θέλει ο κύριος». Μια και ήμασταν αρκετά έμπειροι στην επιλογή των φρούτων αυτών, διαλέξαμε ένα ωραίο και ώριμο.

Βρήκαμε τη βάρκα μας σώα και αβλαβή στο λιμανάκι της κάτω απ' το βουνό Ουνκανουνούκ και με τον άνεμο και το ρέμα ευνοϊκό, ξεκινήσαμε το ταξίδι της επιστροφής το μεσημέρι. Καθόμασταν με την άνεσή μας στη βάρκα και κουβεντιάζαμε ή παρατηρούσαμε αμύλητοι το τελευταίο κομμάτι του ποταμού, καθώς χανόταν πίσω από κάθε στροφή. Έτσι όπως είχε προχωρήσει η εποχή, ο άνεμος

* Τζορτζ Χέρμπερτ (1593-1633), Ουαλός ποιητής. (Σ.τ.Μ.)

φυσούσε πια σταθερά απ' το βορρά και συχνά δε χρειαζόταν να κωπηλατούμε. Οι υλοτόμοι που κυλούσαν τους κορμούς απ' την κορυφή μιας απόκρημνης όχθης, εννιά δέκα μέτρα πάνω από την επιφάνεια του νερού, σταματούσαν τη δουλειά τους και παρακολουθούσαν το πανί της βάρκας μας καθώς απομακρυνόταν. Τώρα πια μας είχαν μάθει όλοι οι βαρκάρηδες και μας χαιρετούσαν σαν να ήμασταν οι τελωνειακοί του ποταμού. Έτσι όπως κατεβαίναμε γοργά το ρέμα, ανάμεσα στα δύο ψηλά αναχώματα που σχημάτιζαν οι όχθες, ο θόρυβος των κορμών που κυλούσαν από την όχθη τόνιζε ακόμα περισσότερο την ησυχία και τη μοναξιά του μεσημεριού, ξυπνώντας στο νου μας αρχέγονους ήχους. Η εικόνα μιας μασύνας που εμφανιζόταν πίσω από ένα ακρωτήριο πέρα μακριά μεγάλωνε κι εκείνη με την αντίθεσή της την αίσθηση της μοναξιάς.

Ακόμα και πίσω απ' το θόρυβο και τη σπασμωδικότητα των πόλεων διαφαίνεται η φρέσκια, πρωτόγονη και άγρια φύση στην οποία κατοικούν οι Σκύθες, οι Αιθίοπες και οι Ινδιάνοι. Τι είναι γι' αυτήν η ηχώ, τι είναι το φως και η σκιά, η μέρα και η νύχτα, ο ωκεανός και τ' αστέρια, οι σεισμοί και οι εκλείψεις; Κάθε ανθρώπινο έργο το καταπίνει η απεραντοσύνη της φύσης. Το Αιγαίο Πέλαγος και η λίμνη Χιούρον για τον Ινδιάνο είναι ένα και το αυτό. Από την άλλη κάτω απ' την αμφίεση των δασών κρύβεται όλη η φινέτσα της πολιτισμένης ζωής. Ακόμα και τα πιο άγρια τοπία δίνουν στον κάτοικο της πόλης μια αίσθηση οικογενειακής ζωής και θαλωρής. Κι όταν σε κάποιο ξέφωτο ακούει τη φωνή του δρυοκολάπτη, συνειδητοποιεί ότι ο πολιτισμός έχει επιφέρει ελάχιστες αλλαγές εκεί. Η επιστήμη είναι καλοδεχούμενη ακόμα και στις πιο βαθιές γωνιές του δάσους, αφού κι εκεί η φύση υπακούει στους ίδιους αρχαίους νόμους. Δείτε το μικρό κόκκινο

σκαθάρι στο κούτσουρο του πεύκου: Για χάρη του αλλάζει ο άνεμος και βγαίνει ο ήλιος μέσα από τα σύννεφα. Στην πιο άγρια φύση υπάρχει όχι μονάχα το υλικό της ύψιστης καλλιέργειας και ένα είδος προνοητικότητας, αλλά και μια εκλέπτυνση μεγαλύτερη απ' όση μπορεί ποτέ να επιτύχει ο άνθρωπος. Ο πάπυρος φυτρώνει στην ακροποταμιά μαζί με τα βούρλα και οι χήνες πετούν στον ουρανό αιώνες πριν γεννηθούν οι σοφοί ή εφευρεθούν τα γράμματα. Και τη λογοτεχνία εκείνη που υπονοούν και υπηρετούν τα έργα της φύσης απ' το ξεκίνημα της πλάσης ίσως ο άνθρωπος να μην έχει ακόμη βρει τρόπο να την εκφράσει. Η φύση είναι πρόθυμη να δεχτεί το πιο άρτιο έργο της ανθρώπινης τέχνης, αφού και η ίδια αποτελεί μια τέχνη τόσο επιδέξια, που ο καλλιτέχνης να μην εμφανίζεται πουθενά στο έργο του.

Η τέχνη δεν είναι ήμερη και η φύση δεν είναι άγρια με τις συνηθισμένες έννοιες των λέξεων αυτών. Ένα τέλειο ανθρώπινο έργο τέχνης θα ήταν ταυτόχρονα άγριο ή φυσικό με τη θετική έννοια. Ο άνθρωπος εξημερώνει τη φύση μονάχα για να μπορέσει τελικά να την κάνει πιο ελεύθερη απ' ό,τι τη βρήκε, παρ' όλο που ίσως να μην έχει πετύχει ακόμη το σκοπό του αυτό.

Με τον ευνοϊκό άνεμο και τη βοήθεια των κουπιών μας σύντομα φτάσαμε στους καταρράκτες του Αμοσκαέγκ και στο στόμιο του Πισκατακουοάγκ. Καθώς περνούσαμε με μεγάλη ταχύτητα, αναγνωρίσαμε πολλές όμορφες όχθες και νησάκια τα οποία είχαμε πρωτοδεί στο ταξίδι μας αντίθετα με τη φορά του ποταμού. Η βάρκα μας έμοιαζε με εκείνη που περιγράφει ο Τσώσερ στο «Όνειρό» του, με την οποία αναχωρεί ο ιππότης απ' το νησί:

«Ταξίδι για το γάμο του
κι επιστροφή με μια στρατιά
που όμοιά της δεν ξανάδα...
Κι η βάρκα του ήταν σαν του ανθρώπου τις σκέψεις,
σαν όνειρο ήταν ζωντανό,
μια βάρκα που κι η βασίλισσα
δε θα ντρεπόταν να 'χει.
Ούτε κατάρτι ούτε τιμόνι,
ούτε καπετάνιο χρειαζόταν,
μόνο αρμένιζε με τη σκέψη και τη χαρά,
χωρίς κανένα κόπο, σε ανατολή και δύση
σε ήρεμο πέλαγος και σε τρικυμία».

Έτσι πλέαμε κι εμείς εκείνο το απόγευμα. Και στη σκέψη μας ήρθαν κάποια λόγια του Πυθαγόρα, χωρίς να υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος γι' αυτό: «Είναι καλό η ευημερία να συνυπάρχει με τη νοημοσύνη και καθώς ο άνθρωπος ταξιδεύει με ευνοϊκό άνεμο, οι πράξεις του να υπαγορεύονται απ' την αρετή, όπως ο πλοίαρχος που ακολουθεί τις κινήσεις των αστέρων». Όλος ο κόσμος υποκλίνεται σ' εκείνον που διατηρεί την ισορροπία στη ζωή του και προχωρά γαλήνιος στο μονοπάτι του χωρίς καμία κρυμμένη βία. Το μόνο που έχει να κάνει είναι να κρατά το τιμόνι σαν να κατέβαινε έναν ποταμό, να προσέχει να μένει η βάρκα του πάντοτε στη μέση του νερού και όταν συναντά καταρράχτες, να την κουβαλά γύρω γύρω απ' τη στεριά. Οι κυματισμοί απ' τα απόνερά μας έμοιαζαν με τις μπούκλες στο κεφάλι ενός παιδιού κι εμείς κρατούσαμε σταθερή πορεία, παρακολουθώντας κάτω από την πλώρη μας

«το απαλό κύμα στα δύο να χωρίζει
καθώς κυλάμε στο ήρεμο νερό,
σαν τις σκιές που μέσα απ' το γαλήνιο βασίλειο γλιστρούν».

Η ομορφιά απλώνεται με φυσικό τρόπο στις άκρες του μονοπατιού του ανθρώπου που εκτελεί την εργασία για την οποία είναι προορισμένος, σαν τα κατσαρά ξέσματα που πέφτουν απ' την πλάνη και τα ροκανίδια που μαζεύονται γύρω από το ξυλοτρύπανο. Ο κυματισμός αποτελεί την πιο ήρεμη και ιδανική απ' όλες τις κινήσεις και παράγεται από ένα υγρό που πέφτει πάνω σ' ένα άλλο. Είναι το πιο χαριτωμένο είδος πτήσης. Από την κορυφή ενός λόφου μπορείτε να το παρατηρήσετε να επαναλαμβάνεται αδιάκοπα στις φτερούγες των πουλιών. Οι δύο κυματιστές γραμμές που απεικονίζουν τα πουλιά που πετούν φαίνονται να έχουν ως έμπνευσή τους το κύμα.

Τα δέντρα σχημάτιζαν ένα θαυμαστό φράχτη για το τοπίο, έτσι όπως ορθώνονταν στον ορίζοντα σε κάθε πλευρά. Τα μοναχικά δέντρα και οι συστάδες που είχαν μείνει ανέπαφες έμοιαζαν με έργα της φύσης, παρ' όλο που δεν ήταν παρά αποτέλεσμα της βολής του αγρότη. Κι αυτός όμως αποτελεί μέρος του σχεδίου της φύσης. Η τέχνη δεν μπορεί ποτέ να συναγωνιστεί τη φύση σε πολυτέλεια και υπερεπάρκεια. Στην τέχνη τα πάντα είναι φανερά. Δεν έχει τη δυνατότητα του κρυφού πλούτου και τη χαρακτηρίζει η φιλαργυρία. Η φύση όμως, ακόμα και αν εξωτερικά μοιάζει φτωχική και λεπτή, μας ικανοποιεί διαβεβαιώνοντάς μας ότι στη ρίζα της υπάρχει πάντοτε μια κάποια γενναιοδωρία. Όσο γυμνοί κι αν είναι οι βάλτοι, όπου ανάμεσα στα βρύα και στους θάμνους φτρώνουν μονάχα λίγα αραιά αειθαλή, ποτέ δε δίνουν

την εντύπωση της ένδοιας. Η μοναχική ερυθρελάτη, που στους κήπους ούτε την προσέχω, με γοητεύει όταν τη βλέπω σε τέτοια μέρη και μόνο τότε καταλαβαίνω για ποιο λόγο οι άνθρωποι φυτεύουν το δέντρο αυτό κοντά στα σπίτια τους. Παρ' όλο όμως που μπορεί να υπάρχουν τέλεια δείγματά του είδους αυτού σε αυλές και κήπους, η ομορφιά τους δεν είναι πολύ αποτελεσματική εκεί, διότι δεν υπάρχει καμία αίσθηση κάποιου συγγενούς πλούτου κάτω και γύρω τους, ο οποίος θα τα έκανε να φαντάζουν ακόμα πιο όμορφα. Όπως είπαμε, η φύση αποτελεί μια μεγαλύτερη και πιο εξελιγμένη μορφή τέχνης, την τέχνη του Θεού. Σε αναφορά προς τον εαυτό της, αποτελεί μια ιδιοφυΐα. Ακόμα και στις λεπτομέρειες, στα επουσιώδη στοιχεία της, υπάρχει μια ομοιότητα ανάμεσα στις ενέργειές της και στην ανθρώπινη τέχνη. Τα κλαριά του πεύκου που γέρνουν πάνω απ' τον ποταμό έχουν αποκτήσει εκπληκτικά σχήματα από τον ήλιο, το νερό και τον άνεμο. Είναι λευκά και λεία, σαν τορνευτά. Η ανθρώπινη τέχνη μιμείται σοφά τις μορφές αυτές προς τις οποίες τείνει το μεγαλύτερο μέρος της ύλης, όπως είναι οι φυλλωσιές και οι καρποί. Μια αιώρα κρεμασμένη ανάμεσα σε δύο δέντρα παίρνει το ακριβές σχήμα του κανό, πιο φαρδύ ή πιο στενό, πιο ψηλό ή πιο χαμηλό στις άκρες, ανάλογα με τον αριθμό των ανθρώπων που κάθονται μέσα της. Κινείται στον αέρα ανάλογα με τις κινήσεις των σωμάτων των επιβατών, όπως συμβαίνει και με το κανό στο νερό. Η δική μας τέχνη αφήνει τριγύρω ροκανίδια και σκόνη. Η τέχνη της φύσης φανερώνεται ακόμα και στα ροκανίδια και στη σκόνη που παράγουμε. Έχει τελειοποιηθεί ύστερα από μια αιωνιότητα εξάσκησής. Ο κόσμος διατηρείται άψογα. Τα σκουπίδια δεν αφήνονται να συσσωρευτούν. Ο πρωινός αέρας είναι πεντακάθαρος ακόμα

και σήμερα και κανένα ίχνος σκόνης δεν έχει καθίσει πάνω στο χορτάρι. Κοιτάζτε πώς έρχεται το σούρουπο αργά πάνω από τα χωράφια, πώς οι σκιές των δέντρων γλιστρούν όλο και πιο μακριά στο λιβάδι. Όπου να 'ναι, τα αστέρια θα έρθουν να κολυμπήσουν στα ήρεμα αυτά νερά. Τα εγχειρήματα της φύσης είναι σίγουρα και δεν αποτυγχάνουν ποτέ. Αν με ξυπνούσαν από ύπνο βαθύ, αμέσως θα καταλάβαινα από ποια πλευρά θα έβγαινε ο ήλιος απ' την εικόνα της φύσης και από τον ήχο των τριζονιών. Κι όμως κανένας ζωγράφος δε θα μπορούσε ποτέ να ζωγραφίσει τη λεπτομέρεια αυτή. Κάθε τοπίο περιέχει χιλιάδες ρολόγια, που δείχνουν τις φυσικές υποδιαιρέσεις του χρόνου, οι σκιές από χίλιους γνώμονες μας λένε την ώρα.

«Δεν είναι μονάχα πάνω στο δίσκο
του ηλιακού ρολογιού που μέρα με τη μέρα
το σιωπηλό αυτό φάντασμα
με βήμα αργό, αόρατο, αδιάκοπο,
κλέβει στιγμές, μήνες και χρόνια.

Αλλά κι από το λευκό βράχο και το γέρικο δέντρο,
από τα ρημαγμένα τείχη της Παλμύρας,
από την Τενερίφη που πάνω απ' τη θάλασσα υψώνεται,
από κάθε χορτάρι κι από κάθε φύλλο πέφτει».

Είναι σχεδόν το μοναδικό παιχνίδι που παίζουν τα δέντρα αυτό το «μία σου και μία μου», αυτό το γύρισμα πότε στη μία πότε στην άλλη μεριά του ήλιου, το θεατρικό έργο κάθε μέρας. Στις βαθιές ρεματιές κάτω απ' τις ανατολικές πλευρές των βλάχων, η Νύχτα πατά πόδι ακόμα και το καταμεσήμερο και καθώς υποχω-

ρεί η Ημέρα, εισβάλλει στα χαρακώματά της, τρέχοντας στα κλεφτά από δέντρο σε δέντρο, από φράχτη σε φράχτη, ώσπου με τα πολλά εγκαθίσταται στην ακρόπολή της και στέλνει τα στρατεύματά της στον κάμπο. Ίσως το ότι το πρωινό είναι πιο φωτεινό από το απόγευμα να οφείλεται όχι μόνο στη μεγαλύτερη διαφάνεια της ατμόσφαιρας, αλλά στο ότι μας έρχεται πιο φυσικό να κοιτάζουμε προς τη δύση, προς την εξέλιξη της μέρας, θωρώντας έτσι το πρωί την ηλιόλουστη μεριά του κόσμου και το απόγευμα τη σκιά κάθε δέντρου.

Το απόγευμα έχει προχωρήσει και ένας φρέσκος, τεμπέλης άνεμος φυσά πάνω από το ποτάμι, σηκώνοντας φωτεινά κυματάκια σε μεγάλη έκταση. Το ποτάμι έχει πια δουλέψει το μερτικό του και μοιάζει να μην κυλά, αλλά να κείτεται ξαπλωμένο καθρεφτίζοντας το φως. Η καταχνιά πάνω απ' τα δέντρα φαντάζει σαν σιωπηλός πίνακας, ή μάλλον σαν την ήρεμη ανάσα της αναπαυόμενης φύσης, που ανυψώνεται στη λεπτή ατμόσφαιρα από χιλιάδες πόρους.

Πριν από εκατόν σαράντα δύο χρόνια, στις 31 Μαρτίου, πιθανότατα γύρω στην ίδια ώρα το απόγευμα, στο σημείο αυτό του ποταμού, ανάμεσα στα πεύκα που φύτεωναν πυκνά στις όχθες, κωπηλατούσαν βιαστικά δύο λευκές γυναίκες κι ένα παιδί, που είχαν αναχωρήσει από ένα νησί στο στόμιο του Κοντουκούκ λίγο πριν την αυγή. Ήταν ντυμένοι ελαφρά για την εποχή, με ρούχα αγγλικά, και χειρίζονταν αδέξια και νευρικά τα κουπιά, αν και με δύναμη και αποφασιστικότητα. Στον πάτο του κανό τους βρίσκονταν τα ματωμένα ακόμη σκαλπ δέκα ιθαγενών. Ήταν η Χάνα Ντά-

σαν και η γκουβερνάντα της Μαίρη Νεφ, και οι δύο από το Χέιβερχιλ, έναν οικισμό δεκαοχτώ μίλια μακριά από το στόμιο του ποταμού αυτού, μαζί μ' ένα αγόρι εγγλεζάκι ονόματι Σάμιουελ Λέναρντσον, που είχαν δραπετεύσει απ' τους Ινδιάνους. Στις 15 του μήνα μια ομάδα Ινδιάνων είχε σηκώσει με τη βία τη Χάνα Ντάσταν από το κρεβάτι της, αναγκάζοντάς τη να τους ακολουθήσει στην ερημιά, μέσα στο χιόνι και στον άσχημο ακόμη καιρός, μισοντυμένη, με το ένα πόδι γυμνό και με τη συνοδεία της γκουβερνάντας της. Είχε δει τα επτά μεγαλύτερα παιδιά της να τρέπονται σε φυγή μαζί με τον πατέρα τους, χωρίς να γνωρίζει τι είχαν απογίνει. Είχε δει το νεογέννητό της να πεθαίνει, όταν ένας Ινδιάνος το χτύπησε με δύναμη στον κορμό μιας μηλιάς, είχε δει το σπίτι της και τα σπίτια των γειτόνων της να γίνονται σάχτη. Όταν έφτασαν στον καταυλισμό του απαγωγέα της, σε ένα νησί του Μέριμακ, πάνω από είκοσι μίλια μακριά απ' το σημείο στο οποίο βρισκόμαστε τώρα, της είπαν ότι σύντομα θα μετέφεραν την ίδια και την γκουβερνάντα σε ένα μακρινό ινδιάνικο καταυλισμό όπου θα τις βασάνιζαν. Η οικογένεια του Ινδιάνου εκείνου αποτελούνταν από δύο άντρες, τρεις γυναίκες και επτά παιδιά. Μαζί τους βρισκόταν ένας ακόμα αιχμάλωτος, το εγγλεζάκι. Αποφασισμένη να επιχειρήσει να δραπετεύσει, είτε στο αγόρι να ρωτήσει τον έναν απ' τους άντρες με ποιο τρόπο θα μπορούσε να σκοτώσει πιο γρήγορα έναν εχθρό και να του πάρει το σκαλπ. «Πρέπει να τον χτυπήσεις εδώ», του απάντησε ο Ινδιάνος, δείχνοντας με το δάχτυλο τον κρόταφό του. Του έδειξε ακόμα πώς να αφαιρεί το σκαλπ. Το πρωί της 31ης Μαρτίου η Χάνα σηκώθηκε πριν την αυγή, ξύπνησε την γκουβερνάντα και το αγόρι, πήρε τα τσεκούρια των Ινδιάνων και τους σκότωσε όλους ενώ κοιμούνταν, εκτός από ένα παιδί και

μα γυναίκα, που διέφυγαν στο δάσος. Το αγόρι χτύπησε τον Ινδιάνο που του είχε δώσει τις πληροφορίες στον κρόταφο, όπως ακριβώς του είχε υποδειξει ο ίδιος. Έπειτα συγκέντρωσαν όσες προμήθειες μπορούσαν να κουβαλήσουν, πήραν το τσεκούρι και το όπλο του αρχηγού κι αφού τρύπησαν όλα τα κανό εκτός από ένα, ξεκίνησαν για το Χείβερχιλ, που βρισκόταν περίπου εξήντα μίλια μακριά αν ακολουθούσε κανείς τον ποταμό. Αφού όμως είχαν προχωρήσει λίγο, σκέφτηκαν ότι ίσως να μην πίστευαν την ιστορία τους αν τελικά κατάφεραν να διαφύγουν και έτσι γύρισαν στον καταυλισμό, αφαίρεσαν τα σκαλπ των νεκρών Ινδιάνων και τα έβαλαν σε ένα σάκο ως αποδείξεις. Έπειτα επέστρεψαν στην όχθη και ξεκίνησαν πάλι.

Αυτό έγινε νωρίς το ξημέρωμα. Το απόγευμα οι κατάκοπες γυναίκες και το αγόρι, με τα ρούχα τους λεκιασμένα και τις καρδιές τους γεμάτες φόβο αλλά και αποφασιστικότητα, ίσως έφαγαν βιαστικά λίγο ξερό καλαμπόκι και κρέας ελαφιού, καθώς το κανό τους γλιστρούσε κάτω από τα κλαδιά των πεύκων, που τα κούτσουρά τους υπάρχουν ως σήμερα στην όχθη. Τις σκέψεις τους βασάνιζαν οι νεκροί που άφησαν πίσω τους στο απομονωμένο νησί και οι αμελικτοί πολεμιστές, που πιθανότατα τους καταδίωκαν. Κάθε ξερό φύλλο που άφησε πίσω του ο χειμώνας έμοιαζε να γνωρίζει την ιστορία τους και να την επαναλαμβάνει με το θρόισμά του, προδίδοντας τη θέση τους. Πίσω από κάθε δέντρο και βράχο έμοιαζε να παραμονεύει κι από ένας Ινδιάνος. Τα χτυπήματα του τρυποκάρυδου τους έκαναν να τινάζονται τρομαγμένοι. Ίσως πάλι να είχαν ξεχάσει τους κινδύνους που διέτρεχαν οι ίδιοι και να βασάνιζαν το μυαλό τους με την πιθανή μοίρα των αγαπημένων τους, ίσως να αναρωτιούνταν αν θα τους συναντού-

σαν ποτέ ξανά αν τελικά κατάφεραν να γλιτώσουν απ' τους διώκτες τους. Δε σταματούσαν στις όχθες για να φάνε, παρά μόνο όταν έπρεπε να μεταφέρουν το κανό γύρω από τους καταρράκτες. Το κλεμμένο σκάφος είχε ξεχάσει τον προηγούμενο αφέντη του και τους υπηρετούσε πιστά, ενώ το φουσκωμένο ρέμα τούς μετέφερε γρήγορα, με ελάχιστη βοήθεια απ' τα κουπιά. Το μόνο που είχαν να κάνουν είναι να τα χρησιμοποιούν για τιμόνι. Τραβούσαν κουπί μόνο και μόνο για να ξεσταθούν με την κίνηση.

Κομμάτια πάγου έπλεαν στον ποταμό. Η άνοιξη πλησίαζε. Η άνοδος των νερών έδιωχνε τους μοσχοπόντικες και τους κάστορες απ' τις φωλιές τους. Ελάφια τούς παρακολουθούσαν από τις όχθες. Μερικά πουλιά του δάσους πετούσαν προς τη βόρεια όχθη τραγουδώντας χαμηλόφωνα. Ο ψαραετός αρμένιζε ψηλά στον αέρα βγάζοντας μικρές κραυγές και οι χήνες πετούσαν φωνάζοντας σαν δαιμονισμένες. Όμως οι γυναίκες και το αγόρι δεν παρατηρούσαν τίποτε απ' όλα αυτά ή αν παρατηρούσαν κάτι, το ξεχνούσαν αμέσως. Δεν έβγαζαν λέξη, δε χαμογελούσαν. Κάποιες φορές περνούσαν δίπλα από ινδιάνικους τάφους στις όχθες περιφραγμένους με πασσάλους ή από το σκελετό μιας σπηνής με λίγα παλιά κάρβουνα αφημένα στο κέντρο του, ή απ' τα μαραμένα καλαμπόκια ενός ινδιάνικου χωραφιού. Μια σημύδα ξεφλουδισμένη ή ένα καρβουνιασμένο κούτσουρο όπου είχαν κάψει ένα δέντρο για να φτιάξουν ένα κανό – αυτά ήταν τα μοναδικά ανθρώπινα ίχνη, τα ίχνη ενός ανθρώπου που για μας είναι μυθικός και άγριος. Απ' τη μια μεριά το αρχέγονο δάσος εκτεινόταν χωρίς διακοπή ως τον Καναδά, απ' την άλλη ως τη «Νότια Θάλασσα». Για τον λευκό ήταν μια άχαρη, άγρια ερημιά, για τον Ινδιάνο όμως ήταν η πατρίδα, ένας τόπος σε αρ-

μονία με τη φύση του, χαρούμενος σαν το χαμόγελο του Μεγάλου Πνεύματος.

Και ενώ εμείς βραδυπορούμε εδώ αυτό το φθινοπωρινό απόγευμα, ψάχνοντας κάποιο κατάλληλο σημείο για να περάσουμε τη νύχτα, οι δύο γυναίκες και το αγόρι το κρύο εκείνο μαρτιάτικο βράδυ, εκατόν σαράντα δύο χρόνια πριν, με ευνοϊκό άνεμο και ρεύμα, δεν είχαν όπως εμείς στο μυαλό τους την κατασκήνωση. Ενώ οι δύο κοιμούνται, ο τρίτος κατευθύνει το κανό και ο γρήγορος ποταμός τούς μεταφέρει μακριά, ίσως ως το σπίτι του γερο-Τζον Λάβγουελ στο Σάλμον Μπρουκ.

Σύμφωνα με τον ιστορικό κατάφεραν ως εκ θαύματος να διαφύγουν από όλες τις ομάδες των Ινδιάνων που περιπλανιούνταν στο δάσος και έφτασαν στα σπίτια τους σώοι και αβλαβείς και με τα τρόπαιά τους, για τα οποία το Γενικό Δικαστήριο της Νέας Αγγλίας τους πλήρωσε πενήντα λίρες. Όλα τα μέλη της οικογένειας της Χάνα Ντάσταν είχαν επιζήσει, εκτός απ' το βρέφος που ο Ινδιάνος είχε εκσφενδονίσει στη μηλιά. Πολλοί ήταν εκείνοι οι οποίοι στα χρόνια που ακολούθησαν ισχυρίστηκαν ότι έφαγαν απ' τους καρπούς του συγκεκριμένου δέντρου...

Έτσι λοιπόν αρμενίζαμε «με τη σκέψη και τη χαρά», όπως λέει ο Τσόσερ, και ολόκληρη η φύση έμοιαζε να μας ακολουθεί αρμονικά. Οι όχθες και τα μακρινά βράχια έμοιαζαν να διαλύονται στον καθαρό αέρα. Τα πιο σκληρά υλικά έμοιαζαν να υποκύπτουν στους ίδιους νόμους με τα πιο υγρά, πράγμα που μακροπρόθεσμα όντως συμβαίνει.

Τα δέντρα ήταν σαν ποτάμια από χυμούς και ίνες, που χύνονταν

από την ατμόσφαιρα και άδειαζαν τους κορμούς τους στη γη, καθώς οι ρίζες τους κυλούσαν προς τα πάνω, προς την επιφάνεια. Και στους ουρανούς υπήρχαν τα ποτάμια των αστεριών και των γαλαξιών, που ήδη είχαν αρχίσει να λάμπουν πάνω απ' τα κεφάλια μας. Ποτάμια από βράχια κυλούσαν στην επιφάνεια της γης, ποτάμια από κοιτάσματα κυλούσαν στα σωθικά της και οι σκέψεις μας κυλούσαν κι εκείνες και έκαναν κύκλους· το κομμάτι εκείνο του χρόνου δεν ήταν παρά το παρόν. Όπου κι αν περιπλανηθούμε, το σύμπαν θα παραμένει χτισμένο γύρω μας κι εμείς πάντα στο κέντρο. Κοιτάζοντας τους ουρανούς, βλέπουμε ότι είναι κοίλοι και αν κοιτάζαμε ένα εξίσου απύθμενο χάσμα, θα διαπιστώναμε ότι κι εκείνο θα ήταν κοίλο. Ο ουρανός φαίνεται να καμπυλώνει προς τα κάτω στον ορίζοντα επειδή στεκόμαστε σε μια πεδιάδα. Είναι σαν να τραβώ τις άκρες του προς τα κάτω. Τα αστέρια χαμηλά στον ορίζοντα μοιάζουν απρόθυμα να αναχωρήσουν. Σαν να με θυμούνται και να επιστρέφουν κάνοντας μια παράκαμψη.

Είχαμε ήδη περάσει το μέρος κοντά στους καταρράκτες Κουζ, όπου είχαμε κατασκηνώσει όσο έλαμπε ακόμη ο ήλιος και μετά από κάμποση ώρα στήσαμε τη σκηνή μας στη δυτική όχθη, στο βόρειο τμήμα του Μέριμακ, απέναντι σχεδόν απ' το μεγάλο νησί πάνω στο οποίο είχαμε περάσει ένα μεσημέρι καθώς ανεβαίναμε τον ποταμό.

Εκεί ξαπλώσαμε το καλοκαιρινό εκείνο βράδυ, σε ένα επικλινές κομμάτι της όχθης, λίγα μέτρα από τη βάρκα μας, την οποία είχαμε σύρει στην άμμο, και πίσω ακριβώς από μια λεπτή σειρά από βελανιδιές που φύτρωναν στην ακροποταμιά. Δεν ενοχλήσαμε κανέναν απ' τους κατοίκους εκτός από τις αράχνες στο χορτάρι, που έβγαιναν γοητευμένες από το φως της λάμπας μας και

έκοβαν βόλτες πάνω στα βουβαλοτόμαρά μας. Κοιτάζοντας από τη σκηνή μας, διακρίναμε τα δέντρα αχνά μέσα στην ομίχλη και μια δροσερή πάχνη σκέπαζε το χορτάρι, που έμοιαζε να αγαλλιά μέσα στη νύχτα, ενώ μαζί με τον υγρό αέρα ανασαίναμε μια δυνατή ευωδιά. Αφού τελειώσαμε το βραδινό μας, το οποίο αποτελούνταν από ζεστό κακάο, ψωμί και καρπούζι, σύντομα κουραστήκαμε από την κουβέντα και από το γράψιμο στα ημερολόγια μας κι αφού σβήσαμε τη λάμπα που κρεμόταν από το στύλο της σκηνής, αποκοιμηθήκαμε.

Δυστυχώς πολλά από όσα θα έπρεπε να είχαν καταγραφεί στο ημερολόγιό μας τα παραλείψαμε. Διότι, παρ' όλο που το είχαμε θέσει ως κανόνα να καταγράφουμε κάθε εμπειρία, η αλήθεια είναι πως πρόκειται για έναν κανόνα που δύσκολα τηρείται απόλυτα, αφού οι σημαντικές εμπειρίες σπάνια μας επιτρέπουν να θυμόμαστε τέτοιου είδους υποχρεώσεις. Και έτσι καταγράφονται πράγματα αδιάφορα, ενώ συχνά δεν υπάρχει καμία απολύτως καταγραφή. Δεν είναι εύκολο να γράφουμε στο ημερολόγιο εκείνα που μας ενδιαφέρουν κάθε φορά, γιατί εκείνο που μας ενδιαφέρει δεν είναι να γράφουμε.

Κάθε φορά που ξυπνούσαμε μέσα στη νύχτα, βγαίνοντας απ' το όνειρο με σκέψεις μισοκοιμισμένες, όταν ο άνεμος ανάσαινε πιο δυνατά απ' ό,τι συνήθως, κάνοντας τις κουρτίνες της σκηνής να πεταρίζουν και τα σκοινιά να δονούνται, έπρεπε να περάσουν λίγα λεπτά ώσπου να θυμηθούμε ότι βρισκόμασταν στην όχθη του Μέριμακ και όχι στο δωμάτιό μας. Με τα κεφάλια μας χαμηλά στο χορτάρι ακούγαμε τον ποταμό καθώς στροβιλιζόταν και έβγαζε ήχους ρουφηχτούς, κάποιες φορές να κυματίζει πιο δυνατά απ' ό,τι συνήθως, έπειτα πάλι να αφήνει μονάχα ένα χαμηλό, κρυστάλλινο

ήχο, σταγόνα σταγόνα, σαν να είχε τρυπήσει ο κουβάς μας και το νερό να χυνόταν στο χορτάρι δίπλα μας. Ο άνεμος μας έδινε την εντύπωση ενός ανθρώπου άγρυπνου και αδιάφορου για την ησυχία των άλλων, που περπατούσε εδώ κι εκεί μέσα στη νύχτα, τακτοποιώντας πράγματα, έτσι όπως έκανε τις βελανιδιές και τις φουντουκιές να θροΐζουν, σηκώνοντας πού και πού όλα μαζί τα φύλλα τους με ένα φύσημα. Όλη η φύση έμοιαζε να ετοιμάζεται βιαστικά, σαν να περίμενε κάποιο διαπρεπή καλεσμένο. Χίλιες υπηρέτριες έπρεπε να σκουπίσουν όλους τους διαδρόμους πριν τελειώσει η νύχτα, χίλιες χύτερες έπρεπε να βράσουν για το γιορτινό γεύμα της επομένης. Τόση φούρια, σαν χίλιες σιωπηλές νεράιδες να ύφαιναν με γοργά δάχτυλα το καινούριο χαλί με το οποίο επρόκειτο να ντυθεί η γη και τα καινούρια υφάσματα που επρόκειτο να στολίσουν τα δέντρα. Και έπειτα ο άνεμος ησύχαζε κι έπεφτε, κι εμείς, ακολουθώντας το παράδειγμά του, αποκοιμιόμασταν.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Ίσα ο βαρκάρης κρατούσε την πορεία του
αμετακίνητος.

Όρθιος κι ακούραστος, χωρίς να ξαποστάσει
τα χέρια του τα πονεμένα.

Μόνο τα κουλιά του αδιάκοπα τραβούσε μες στην υγρή ερημιά.

ΣΠΕΝΣΕΡ*

* Έντμοντ Σπένσερ (1552-1599): Άγγλος ποιητής. (Σ.τ.Μ.)

Του θέρους ο μανδύας σκοτεινιάζει
και με ρούχο βαμμένο και ξαναβαμμένο μοιάζει.

ΝΤΟΝ*

Ξυπνήσαμε πολύ πριν την αυγή και μείναμε ξαπλωμένοι, ακούγοντας τον ήχο του ποταμού και το θρόισμα των φύλλων, αγωνιώντας να διαπιστώσουμε αν ο άνεμος φυσούσε προς την κατεύθυνση του ρεύματος ή αντίθετα, αν ήταν ευνοϊκός για το ταξίδι μας ή όχι. Ήδη υποψιαζόμασταν ότι ο καιρός είχε αλλάξει, αφού οι ήχοι εκείνοι είχαν μια φρεσκάδα φθινοπωρινή. Ο άνεμος στα δέντρα ακουγόταν σαν καταρράκτης που ορμούσε μουγκρίζοντας αδιάκοπα ανάμεσα στα βράχια. Η ασυνήθιστη αυτή φούρια του μας αναπτέρωνε το ηθικό. Ο ήχος του ποταμού κατά τους εκφυλισμένους αυτούς καιρούς μάς προφυλάσσει από το να πέσουμε στην πιο βαθιά απελπισία. Η νύχτα εκείνη αποτελούσε την κρίσιμη καμπή για την αλλαγή των εποχών. Είχαμε πέσει για ύπνο το καλοκαίρι και είχαμε ξυπνήσει το φθινόπωρο. Γιατί το καλοκαίρι μεταμορφώνεται σε φθινόπωρο μέσα σε μια στιγμή ασύλληπτη, σαν να γυρίζει μια σελίδα.

Την αυγή βρήκαμε τη βάρκα μας ακριβώς όπως την είχαμε αφήσει, σαν να μας περίμενε στη φθινοπωρινή όχθη, δροσερή και στάζοντας η πάχνη. Οι πατημασιές μας ήταν ακόμη φρέσκιες γύρω της και όλες οι νεράιδες είχαν φύγει ή είχαν κρυφτεί. Πριν πάει πέντε η ώρα, τη σπρώξαμε στην ομίχλη, πηδήξαμε μέσα και με μια μονάχα ώθηση με τα κουτιά οι όχθες χάθηκαν από τα μάτια μας. Αρχίσαμε να κυλάμε με τη φορά του ορμητικού ρεύματος, έχοντας τα

* Τζον Ντον (1572-1631): Άγγλος ποιητής. (Σ.τ.Μ.)

μάτια ορθάνοιχτα μην τυχόν και συναντήσουμε βράχια. Το μόνο που φαινόταν ήταν το κίτρινο, κελαρυστό νερό και πυκνή ομίχλη σε κάθε πλευρά, σαν ένας φράχτης γύρω μας. Σύντομα περάσαμε το στόμιο του Σουχέγκαν και το χωριό Μέρμακ και καθώς η ομίχλη σιγά σιγά διαλυόταν και δε χρειαζόταν πια να προσέχουμε για βράχια, καταλάβαμε από τα σύννεφα που έτρεχαν από την πρώτη καστανοκόκκινη απόχρωση των λόφων, από το ορμητικό ποτάμι, από τα αγροτόσπιτα στην όχθη, από την ίδια την όχθη, δροσερή, ολόφρεσκη και λαμπερή από την πάχνη, και αργότερα, καθώς η μέρα προχωρούσε, από το χρώμα των αγιαμπελιών, από τις καρδερίνες στις ιτιές, από τους δρυοκολάπτες που πετούσαν σε κοπάδια κι έπειτα, όταν περάσαμε πολύ κοντά από την όχθη, από τα πρόσωπα των ανθρώπων – έτσι μας φάνηκε τουλάχιστον – ότι το φθινόπωρο είχε ξεκινήσει. Τα σπίτια έμοιαζαν πιο ζεστά και άνετα και οι ένοικοί τους δε φαίνονταν παρά μόνο για μια στιγμή. Έπειτα ξανάμπαιναν σιωπηλοί μέσα και έκλειναν την πόρτα, για να αποσυρθούν στο καλοκαιρινό τους λημέρι.

«Του φθινοπώρου η ψυχρή δροσιά, σκεπάζει κάθε φύλλο
κι απ' το κομμένο άχυρο, φαίνεται η χροιά να μεγαλώνει».

Ακούσαμε το στεναγμό του πρώτου φθινοπωρινού ανέμου. Ακόμα και το νερό είχε πάρει μια πιο γκριζα απόχρωση. Τα σουμάκια, τα σταφύλια και τα σφεντάμια είχαν ήδη αλλάξει όψη και οι γαλατοίδες είχαν πάρει ένα βαθύ κίτρινο χρώμα. Σε όλα τα δάση τα φύλλα ωρίμαζαν γρήγορα και ετοιμάζονταν να πέσουν. Γιατί οι χοντρές φλέβες τους και η σιλπνάδα τους αποτελούν σημάδια του ώριμου φύλλου και όχι του ξερού, όπως λένε οι ποιη-

τές. Ξέραμε ότι τα σφεντάμια, που βρίσκονται ανάμεσα στα πρώτα δέντρα που χάνουν τα φύλλα τους, σύντομα θα ορθώνονταν σαν κολόνες καπνού στην άκρη των λιβαδιών. Ήδη τα άγρια μουκανητά των γελαδιών ακούγονταν στα βοσκοτόπια και στην άκρη των δημόσιων δρόμων, έτσι όπως έτρεχαν πέρα δώθε νευρικά, σαν να καταλάβαιναν ότι το χόρτο ξεραινόταν και ο χειμώνας πλησίαζε. Και οι ίδιες μας οι σκέψεις άρχιζαν να θροϊζουν.

Όταν περνώ απ' τους δρόμους του χωριού μας, του Κόνκορντ, την ημέρα της ετήσιας Έκθεσης Βοοειδών, τότε που συνήθως ο άνεμος του Οκτώβρη αρχίζει να σκορπίζει τα φύλλα από τις λεύκες και τις συκομουριές, η ψυχή των δέντρων μου φαίνεται να πετάει ψηλά σαν την ψυχή κάθε αγροτόπαιδου που την ημέρα εκείνη έχει σχόλη. Κι οι σκέψεις μου πάνε στα δάση που θροϊζουν, εκεί όπου τα δέντρα προετοιμάζονται για τη χειμωνιάτικη εκστρατεία τους. Η φθινοπωρινή αυτή γιορτή, όταν οι άνθρωποι συγκεντρώνονται στους δρόμους υπακούοντας σε ένα νόμο τόσο φυσικό όσο και ο νόμος στον οποίο υπακούουν τα φύλλα που μαζεύονται στην άκρη του δρόμου, στο μυαλό μου πάντοτε συσχετίζεται με το τέλος του καλοκαιριού. Τα μουκανητά των γελαδιών στους δρόμους ακούγονται σαν μια βραχνή συμφωνία, σαν ένα μπάσο κοντίνουο κάτω απ' το θρόισμα των φύλλων. Ο άνεμος φυσά σε όλη την περιοχή, μαζεύοντας τα στάχυα που έχουν απομείνει στα χωράφια, ενώ κάθε αγροτόπαιδο μοιάζει να παρασύρεται κι αυτό από τον άνεμο – φορώντας το καλύτερο ναυτικό του πανοφώρι, το ασπρόμαυρο γιλέκο και το μάλλινο ή το κοτλέ παντελόνι του κι από πάνω το γούνινο σκούφο του – στα πανηγύρια και στις εκθέσεις γελαδιών, στη Ρώμη των χωριών, εκεί όπου συγκεντρώνονται οι θησαυροί της χρονιάς. Σε όλη τη χώρα βλέπεις τα αγόρια να πηδούν τους φράχτες κρατώ-

ντας τους με τις σκληρές, αδρανείς για σήμερα παλάμες τους, που ποτέ δεν έμαθαν να μένουν κρεμασμένες στα πλευρά τους, ανάμεσα στα μουκανητά των μοσχαριών και στα βελάσματα των προβάτων – ο Έιμος, ο Άμπνερ, ο Ελνέιθαν, ο Έλμπριτζ...

«Από τα απόκλημνα, πευκόφυτα βουνά στις πεδιάδες».

Τους αγαπώ αυτούς τους γιους της γης, τον καθένα από αυτούς, με τις μεγάλες, ζεστές καρδιές τους, που τρέχουν ενθουσιασμένοι σε κοπάδια από το ένα θέαμα στο άλλο, σαν να φοβούνται μήπως και δεν τους φτάσουν οι ώρες της ημέρας για να τα δούνε όλα, ξέροντας ότι ο ήλιος δεν περιμένει περισσότερο, κι ας είναι σχόλη.

«Της σοφής Φύσης οι αγαπημένοι ζουν μες στον κόσμο χωρίς να απορούν με τα καμώματά του».

Τρέχουν από δω κι από κει, αχόρταγοι για τις τραχιές διασκέδασεις της ημέρας. Τη μια στέκουν κι ακούνε τον εμπνευσμένο Νέγρο, που από το λαρύγγι του ξεχύνονται οι μελωδίες του Κογκό και της ακτής της Γουινέας και αντηχούν στους δρόμους μας. Την άλλη τρέχουν στην παρέλαση των εκατό ζευγαριών από βόδια, όλα τους με ύφος σοβαρό και επιβλητικό σαν τον Όσιρι, ή των κοπαδιών των μοσχαριών και των γαλακτοφόρων αγελάδων, ακιλήδωτες σαν την Ίσιδα ή την Ιώ. Ακόμα κι εκείνοι που δεν ένιωθαν για τη φύση

«καμιά αγάπη, την αγάπησαν μετά απ' τη μεγάλη αυτή γιορτή».

Μπορεί στο πανηγύρι να παρουσιάζονται τα πιο παχιά γελάδια και οι πιο πλούσιοι καρποί, όλα αυτά όμως επισκιάζονται από τους ίδιους τους ανθρώπους. Τις γεμάτες έξαψη αυτές φθινοπωρινές ημέρες πλήθη ανθρώπων περνούν ανάμεσα στα φύλλα που θροΐζουν σαν σπίνι που μεταναστεύουν. Αυτή είναι η αληθινή εποχή του θερισμού, τότε που ο αέρας είναι η ανάσα των ανθρώπων, τότε που το θρόισμα των φύλλων είναι το ποδοβολητό του πλήθους. Με κάποια δυσπιστία, ή τουλάχιστον με πολύ λίγη συμπάθεια, διαβάζουμε σήμερα για τις αρχαίες γιορτές, για τους αγώνες και τις πομπές των αρχαίων Ελλήνων και των Ετρούσκων. Πόσο φυσικός όμως και πόσο ακαταμάχητος είναι ο εγκάρδιος και χειροπιαστός αυτός χαιρετισμός της φύσης στην ψυχή κάθε λαού! Οι Κορύβαντες, οι Βάκχες, οι πρώτοι, χοντροκομμένοι τραγωδοί με τις πομπές και τα σατιρικά τους τραγούδια, όλα τα παραφερνάλια των Παναθηναίων, που τώρα μας φαίνονται τόσο ξεπερασμένα και παράξενα, έχουν και σήμερα τα αντίστοιχά τους. Ο κτηνοτρόφος είναι πολύ καλύτερος αρχαίος Έλληνας απ' όσο είναι έτοιμοι να παραδεχτούν οι λόγιοι. Τα παλιά έθιμα εξακολουθούν να επιβιώνουν ως σήμερα, καθώς οι αρχαιοδίφες και οι διανοούμενοι γερνούν χαμένοι στις αναμνήσεις των αρχαίων γιορτών. Οι αγρότες που συρρέουν σήμερα στα πανηγύρια υπακούουν στον ίδιο αρχαίο νόμο, αρχαιότερο από τον Σόλωνα και τον Λυκούργο, τόσο φυσικά όσο οι μέλισσες σχηματίζουν σμήνη και ακολουθούν τη βασίλισσά τους.

Αξίζει να παρατηρήσει κανείς τους ανθρώπους της υπαίθρου, πώς ξεχύνονται στην πόλη, οι σοβαροί και μετρημένοι αγρότες, τώρα όλο έξαψη. Ακόμα και οι γιακάδες απ' τα πουκάμισα και τα πανωφόρια τους μοιάζουν να δείχνουν μπροστά – γιακάδες

τόσο φαρδιοί, ώστε είναι σαν να έχουν φορέσει τα πουκάμισό τους το πάνω κάτω, μια και η μόδα πάντοτε τείνει προς την υπερβολή -, καθώς προχωρούν με βήμα ασυνήθιστα χοροπηδηχτό, φλυαρώντας με ύφος σοβαρό. Αλλά και ο πιο ευέλικτος αλήτης εμφανίζεται από τους πρώτους στις συγκεντρώσεις αυτές, φορώντας το ελεεινό παλτό του, αν και πιο φινό κι απ' το καλύτερο πανωφόρι του αγρότη, για να εξαφανιστεί την επομένη στην τρύπα του σαν πληγή του Φαραώ. Έρχεται να δει την ψυχαγωγία, να συμμετάσχει κι εκείνος στα όσα συμβαίνουν, να μάθει «τι είναι αυτός ο σαματάς». Να βρεθεί στα μέρη όπου κάποιοι άνθρωποι μεθάνε, κάποια άλογα τρέχουν και κάποια κοκόρια παλεύουν. Ανυπόμονος να αρχίσει τα κόλπα του - και πάνω απ' όλα να γίνει τύφλα. Αυτός είναι το πλάσμα που ταιριάζει απόλυτα στην περίσταση. Μια τέτοια μέρα αδειάζει τις τσέπες του και το χαρκατήρα του τον ίδιο στο ποτάμι και έπειτα πέφτει και κολυμπάει. Λατρεύει το κοινωνικό λασπόχιονο. Δε διαθέτει κανένα απολύτως απόθεμα νηφαλιότητας.

Μου αρέσει να βλέπω το ανθρώπινο κοπάδι να πέφτει με τα μούτρα στις τραχιές και χυμώδεις απολαύσεις, όπως ορμάνε τα γελάδια στους φλοιούς και στα κοτσάνια των φυτών. Παρ' όλο που ανάμεσά τους υπάρχουν πολλά στρεβλά και κακοφτιαγμένα δείγματα της ανθρωπότητας, γεμάτα αγκάθια και παραμορφωμένα απ' τις αντιξοές συνθήκες, όπως το τρίτο κάστανο στο λοβό, έτσι που αναρωπιέται κανείς πώς γίνεται και κάποια κεφάλια φορούν ολόκληρο καπέλο, δε φοβάται ωστόσο μήπως εξαιτίας τους χαθεί ή ζημωθεί η ανθρώπινη φυλή. Σαν τις αγριομηλιές που φυτρώνουν στους φράχτες, οι καρποί τους είναι γλυκοί και φειδωλοί. Με τον τρόπο αυτό συνεχίζει η φύση από εποχή σε εποχή,

ενώ οι καθαρές και εύγευστες ποικιλίες πεθαίνουν ύστερα από μια συγκεκριμένη περίοδο. Έτσι συμβαίνει και με ένα τμήμα της ανθρωπότητας. Πόσο φθηνό πρέπει να είναι το υλικό απ' το οποίο είναι φτιαγμένοι τόσο πολλοί άνθρωποι!

Ο άνεμος φυσούσε σταθερά προς την κατεύθυνση του ρεύματος του ποταμού, έτσι που με τα πανιά μας ανοιχτά δεν καθυστερήσαμε ούτε μια στιγμή όλο το πρωινό, αλλά συνεχίσαμε την πορεία μας από την αυγή μέχρι το μεσημέρι. Ο ένας είχε το χέρι στο τιμόνι, που ήταν βυθισμένο βαθιά στο νερό, και ο άλλος τραβούσε κουπί, και οι δύο νιώθαμε στα κορμιά μας κάθε παλμό της βάρκας, κάθε ώθηση πάνω στα πανιά μας. Το ρεύμα των σκέψεών μας έπαιρνε στροφές σαν τις στροφές του ποταμού, ο οποίος μας άνοιγε διαρκώς νέους ορίζοντες προς την ανατολή και προς το νότο. Δεν ξεχνούσαμε όμως ότι στα σημεία αυτά τα νερά των ποταμών είναι τα πιο ρηχά και ορμητικά. Οι ασάλευτες όχθες δεν παραμέριζαν ποτέ για μας, αλλά διατηρούσαν τους αιώνιους σχηματισμούς τους. Γιατί λοιπόν να πρέπει να παραμερίζουμε εμείς συνέχεια γι' αυτές;...

Ενώ αρμενίζαμε γοργά στον άνεμο, με το νερό να γουργουρίζει κάτω από την πρύμνη της βάρκας μας, οι σκέψεις του φθινοπώρου κυλούσαν με την ίδια σταθερότητα στο νου μας. Παρατηρούσαμε ελάχιστα τις όχθες απ' όπου περνούσαμε. Περισσότερο ήμασταν απορροφημένοι με τους συσχετισμούς και τις εντυπώσεις που ξυπνούσε μέσα μας η εποχή, προσμένοντας την πορεία του χρόνου.

Ακούω, πριν δεν είχα αυτιά,
βλέπω, πριν ήμουν χωρίς μάτια,
ζω τις στιγμές, πριν ζούσα μονάχα χρόνια
την αλήθεια διακρίνω, πριν είχα μονάχα γνώση.

Καθισμένοι με τα πρόσωπά μας να κοιτάζουν πίσω, αντίθετα στη φορά του ποταμού, μελετούσαμε το τοπίο κομμάτι κομμάτι, όπως ξεδιπλώνει κανείς ένα χάρτη – και οι βράχοι, τα δέντρα, τα σπίτια, οι λόφοι, τα λιβάδια, όλα αποκτούσαν μια καινούρια, διαφορετική θέση, καθώς ο άνεμος και το νερό μετατόπιζαν το σκηηνικό. Οι μεταμορφώσεις ακόμα και των πιο απλών αντικειμένων μάς διασκέδαζαν με την ποικιλομορφία τους. Ίδωμένο από αυτή την πλευρά, το σκηηνικό της φύσης φάνταζε πρωτόγνωρο στα μάτια μας.

Ακόμα και ο πιο γνώριμος υδάτινος όγκος, αν τον παρατηρήσει κανείς από ψηλά, προσφέρει μια νέα και απρόσμενη απόλαυση. Από απόσταση μερικών μιλίων δεν μπορούμε να αναγνωρίσουμε ακόμα και το σχήμα των λόφων που υψώνονται πίσω απ' το χωριό μας. Πολλοί ίσως να μη γνωρίζουν την εικόνα που παρουσιάζει ο οριζοντας από το λόφο δίπλα στο σπίτι τους, αλλά μόνο όπως φαίνεται απ' την κοιλάδα. Συνήθως δε γνωρίζουμε, πέρα από μια μικρή απόσταση, προς τα πού απλώνονται οι λόφοι που στους πρόποδες τους βρίσκονται τα σπίτια και τα αγροκτήματά μας. Λες και με τη γέννησή μας αποκοβόμαστε από τα πράγματα, λες και ξεπετιόμαστε από το έδαφος κόβοντας τη φύση σαν σφήνα, και μόνο όταν γιάνει το τραύμα και χαθεί η ουλή, αρχίζουμε να ανακαλύπτουμε πού βρισκόμαστε και ότι η φύση είναι μία και ενιαία παντού. Είναι σημαντική στιγμή για κάποιον

που ζούσε μια ζωή στην ανατολική πλευρά του βουνού και το έβλεπε στη δύση να ταξιδέψει γύρω του και να το δει στην ανατολή. Το σύμπαν είναι μια σφαίρα, που το κέντρο της βρίσκεται όπου υπάρχει νοημοσύνη. Ο άνθρωπος βρίσκεται πιο κοντά στο κέντρο των πραγμάτων απ' ό,τι ο ήλιος. Αν σταθούμε στην κορυφή ενός μοναχικού λόφου που υψώνεται καταμεσής μιας πεδιάδας, μας φαίνεται σαν να στεκόμαστε στο κέντρο μιας τεράστιας ασπίδας. Το πιο κοντινό κομμάτι του τοπίου μοιάζει να βρίσκεται χαμηλότερα από το πιο μακρινό, το οποίο φαίνεται να ανυψώνεται σταδιακά όσο πλησιάζει στον ορίζοντα, που αποτελεί το εξωτερικό στεφάνι της ασπίδας. Αρχοντικά, καμπαναριά, δάση, βουνά, το ένα πάνω απ' το άλλο, ώσπου όλα τα καταπίνουν οι ουρανοί. Τα πιο μακρινά βουνά στον ορίζοντα μοιάζουν να υψώνονται κατευθείαν από τις όχθες της λίμνης στο δάσος κοντά στην οποία έτυχε να σταθούμε, ενώ απ' τη βουνοκορφή όχι μονάχα αυτή, αλλά χίλιες πλησιέστερες και μεγαλύτερες λίμνες παραμένουν εξίσου απαρατήρητες.

Ιδωμένα μέσα από αυτή την καθαρή ατμόσφαιρα, τα έργα του αγρότη, το όργωμα κι ο θερισμός, είχαν στα μάτια μας μια ομορφιά την οποία εκείνος ποτέ του δεν έχει δει. Πόσο τυχεροί είμαστε που δεν έχουμε στην κατοχή μας ούτε ένα στρέμμα από αυτές τις όχθες, που δεν απαρνηθήκαμε την κυριότητά μας πάνω στα πάντα! Εκείνος που θα ήξερε να ιδιοποιηθεί την αληθινή αξία του κόσμου αυτού θα ήταν ο πιο φτωχός άνθρωπος πάνω σ' αυτόν. Α, το φτωχό τον πλούσιο! Μοναδική του περιουσία είναι όσα έχει αγοράσει. Ενώ εγώ ό,τι βλέπω το έχω δικό μου. Είμαι ένας μεγαλοϊδιοκτήτης των οχθών και των εκτάσεων του Μέριμακ.

Οι άνθρωποι σκάβουν και βουτούν,
μα το δικό μου πλούτο να ξοδέψουν δεν μπορούν,
γιατί δεν έχω αποθέματα καθόλου,
ούτε και στέλνω πλοία οπλισμένα στις Ινδίες
για να μου κλέψουν την ακίνητη περιουσία που έχω στην ανατολή.

Άνθρωπος πλούσιος, που απολαμβάνει τους καρπούς των πλούτων του, είναι εκείνος που μπορεί διαρκώς να βρίσκει χαρά στις σκέψεις του, χειμώνα καλοκαίρι. Να αγοράσω αγρόκτημα, λέει! Και τι έχω εγώ να δώσω στον αγρότη ως αντάλλαγμα που να το δεχτεί;

Όποτε επισκέπτομαι ξανά κάποιο απ' τα λημέρια της νιότης μου, χαίρομαι όταν ανακαλύπτω ότι η φύση αντέχει τόσο καλά στο πέρασμα του χρόνου. Το τοπίο είναι πράγματι αληθινό, στέγρο και ανυπόκριτο, πριν ακόμη πατήσω το πόδι μου εκεί. Υπάρχει ένα όμορφο μέρος στην όχθη του Κόνκορντ που ονομάζεται Κονάντουμ: ένα παλιό εγκαταλειμμένο αγροτόσπιτο, ένας μοναχικός βοσκότοπος με ένα γυμνό βράχο, το δάσος, η στροφή του ποταμού, το πράσινο λιβάδι και οι γεμάτες μούσκληια αγριομηλιές – τόποι όπου μπορεί κανείς να κάνει πολλές σκέψεις, χωρίς να χρειάζεται να αποφασίσει για στιδήποτε. Είναι μια τοποθεσία που όχι μονάχα τη θυμάμαι σαν εικόνα, αλλά μπορώ να την επισκεφτώ ξανά στ' αλήθεια όποτε θέλω και να τη βρω ίδια και απαράλλακτη όπως παλιά, ακατανόητη αλλά και ανεπιτήδευτη μαζί μέσα στην ευχάριστη μελαγχολία της. Όποτε οι σκέψεις μου οσμίζονται κάποια αλλαγή, μου αρέσει να βλέπω τα βράχια που είχα γνωρίσει στο παρελθόν, να κάθομαι πάνω τους, να παρατηρώ τα βρύα τους και να διαπιστώνω πόσο ακλόνητα παραμένουν

στις αλλαγές. Δε γίνομαι ακόμη γκριζος πάνω στα αιώνια γκριζα βράχια, δεν είμαι πια πράσινος και άγουρος κάτω απ' τα αιεθαλή δέντρα. Ακόμα και στην ίδια την πάροδο του χρόνου υπάρχει κάτι με το οποίο ο χρόνος ξανακερδίζει το χαμένο εαυτό του.

Όπως ήδη ανέφερα, η μέρα ήταν δροσερή και ο άνεμος φυσούσε αδιάκοπα, και ώσπου να φτάσουμε στο ρέμα Πένιτσουκ, αναγκαστήκαμε να τυλιχτούμε καλά στα πανωφόρια μας, καθώς ο άνεμος και το ρέμα μάς παρέσυραν προς τον προορισμό μας. Χοροπηδούσαμε γοργά πάνω στην κυματιστή επιφάνεια του νερού, περνώντας δίπλα από καλλιεργημένες περιοχές και άκρες φραχτών που αποτελούσαν τα όρια αναριθμητων αγροκτημάτων, χωρίς την παραμικρή σκέψη για τις ζωές που χώριζαν. Τη μια βλέπαμε μεγάλες σειρές από σημύδες ή συστάδες πεύκων και βελανιδιών, την άλλη κάποιο υποστατικό, με τις γυναίκες και τα παιδιά να στέκονται και να μας κοιτούν, ώσπου χανόμασταν απ' τα μάτια τους, έχοντας ξεμακρύνει πέρα απ' τα όρια των πιο μακρινών σαββατιάτικων περιπάτων τους. Γλιστρήσαμε δίπλα απ' το στόμιο του Άνουα και λίγο μετά περάσαμε από το Σάλμιον Μπρουκ, χωρίς να σταματήσουμε καθόλου, γρήγοροι σαν τον άνεμο.

Σάλμιον Μπρουκ,

Πένιτσουκ,

του νου γλυκά νερά,

αχ, να σας έβλεπα ξανά,

πάλι να ρίξω πετονιά

στα όμορφα κύματά σας!

Χέλια αργυρά,
πανέρια πλεχτά,
δολώματα σπουδαία,
κι οι λιβελούλες που πετούν
τριγύρω και μας προσπερνούν,
υπάρχουν λες ακόμη;

Οι σκιές κυνηγούσαν η μία την άλλη γοργά πάνω απ' τα δάση και τα λιβάδια και οι εναλλαγές τους εναρμονίζονταν με τη διάθεσή μας. Μπορούσαμε να διακρίνουμε το σύννεφο που έριχνε την κάθε μια, κι ας ήταν τόσο ψηλά στον ουρανό. Τι είναι εκείνο που ρίχνει τη σκιά που πετά γοργά πάνω απ' το τοπίο της ψυχής; Πιθανόν, αν ήμασταν αρκετά σοφοί, να αντιλαμβανόμασταν σε ποια αρετή χρωστάμε κάθε ευτυχισμένη στιγμή μας. Αναμφίβολα κερδίσαμε κάθε στιγμή με την αξία μας, αφού κανένα ουράνιο δώρο δε μας προσφέρεται εντελώς δωρεάν. Η αδιάκοπη τριβή και η αποσύνθεση της ζωής μας είναι που κάνουν το έδαφος του μέλλοντός μας γόνιμο. Το ξύλο που τώρα ωριμάζουμε, όταν γίνει παρθένο μαυρόχωμα, θα καθορίσει το είδος της δεύτερης ανάπτυξής μας – το αν θα γίνουμε βελανιδιές ή πεύκα. Κάθε άνθρωπος ρίχνει μια σκιά όχι μονάχα με το σώμα αλλά και με το ατελώς ανακατεμένο πνεύμα του. Αυτό είναι το παράπονό του. Όπου κι αν γυρίσει, η σκιά του θα πέσει απ' την αντίθετη μεριά από εκείνη που λάμπει ο ήλιος – κοντή το μεσημέρι, μακρόστενη το απόγευμα. Δεν την είδατε ποτέ; Ανάλογα με το πού βρίσκεται ο ήλιος στο στερέωμα, η σκιά είναι πιο φαρδιά στη βάση της, χωρίς ποτέ να ξεπερνά το φάρδος του ίδιου του ανθρώπου. Το θείο φως διαχέεται σχεδόν τελείως γύρω μας και διά μέσου της

διάθλασης του φωτός, ή αλλιώς χάρη στον αυτοφωτισμό – ή, όπως ισχυρίζονται μερικοί, χάρη στη διαφάνεια – αν διατηρήσουμε τους εαυτούς μας ακηλίδωτους, μπορούμε να φωτίσουμε τη σκιερή πλευρά μας. Η πιο σκοτεινή μας θλίψη έχει το μπρούντιζινο χρώμα του φεγγαριού κατά την έκλειψη. Δεν υπάρχει κακό που να μην μπορεί να διαλυθεί όπως το σκοτάδι, εάν πέσει πάνω του ένα δυνατό φως. Οι σκιές, ανάλογα με τη θέση της πηγής του φωτός, είναι πυραμίδες που οι βάσεις τους δεν είναι ποτέ μεγαλύτερες από εκείνες των αντικειμένων που τις ρίχνουν. Το φως είναι ένα σφαιρικό συνονθύλευμα από πυραμίδες, που οι κορυφές τους είναι ο ίδιος ο ήλιος, κι έτσι ολόκληρο το σύστημα λάμπει με ένα αδιάκοπο φως. Εάν όμως το φως που χρησιμοποιούμε προέρχεται από ένα λεπτό και ασήμαντο κεράκι, η σκιά των περισσότερων αντικειμένων θα είναι φαρδύτερη από τα ίδια.

Τα μέρη όπου είχαμε κάνει στάση ή είχαμε περάσει τη νύχτα ανεβαίνοντας τον ποταμό είχαν ήδη αποκτήσει κάποιο ιστορικό ενδιαφέρον για μας. Πολλές ημέρες του ταξιδιού μας αντίθετα με το ρεύμα του ποταμού ξεδιπλώθηκαν σ' αυτό το ταξίδι της επιστροφής. Όποτε ο ένας απ' τους δυο μας έβγαινε στην όχθη για να ξεμουδιάσει περπατώντας, πολύ σύντομα η βάρκα τον άφηνε πίσω της, κι έτσι ο πρώτος αναγκαζόταν να κόβει δρόμο, εκμεταλλευόμενος τις στροφές και διασχίζοντας βιαστικά τα ρυάκια και τις ρεματιές για να ανακτήσει το χαμένο έδαφος. Οι όχθες και τα μακρινά λιβάδια είχαν ήδη πάρει μια απόχρωση βαθιά και σοβαρή, αφού ο αέρας του Σεπτέμβρη τους είχε κλέψει την καλοκαιρινή περηφάνια τους.

«Και τι είναι η ζωή; Ένα ανθισμένο,
περήφανο καλοκαιριού λιβάδι,
που σήμερα το πράσινό του φόρεμα φορεί,
αλλά αύριο μονάχα άχυρο θα 'χει απομείνει».

Ο αέρας είχε πράγματι την καθαρότητα εκείνη που περιγράφουν οι ποιητές. Έμοιαζε να είναι λεπτότερος και πιο οξύς από πριν, με φόντο τα καστανοκόκκινα βοσκοτόπια και λιβάδια, σαν να τον είχαν καθαρίσει από τους ρύπους του καλοκαιριού.

Αφού περάσαμε τα σύνορα του Νιου Χάμσαϊρ και φτάσαμε στο σημείο που είναι γνωστό με την ονομασία «Πέταλο» στο Τίνγκσιμπορο, σκαρφαλώσαμε στην ψηλή και ομαλή δεύτερη όχθη που υψώνεται εκεί, για να δούμε από κοντά τα φθινοπωρινά λουλούδια: τους σταυρούς, τις χρυσόβεργες, τις αχιλλείες, τα χειλανθή (*Trichostema dichotomum*), τα ταπεινά αυτά άνθη που φυτρώνουν στην άκρη των δρόμων και τα άλλα, που εξακολουθούσαν να παραμένουν εκεί: τα κουδουνάκια και τα άνθη της *Rhexia Virginica*. Αυτά τα τελευταία, λουλούδια με έντονο ροζ χρώμα που φύτρωναν κατά συστάδες στην άκρη των λιβαδιών φαινόταν σχεδόν υπερβολικά χαρωπά σε σχέση με το υπόλοιπο τοπίο, σαν να κρεμούσε μια Πουριτανή κυρία μια ροζ κορδέλα στο καπέλο της. Οι σταυροί και οι χρυσόβεργες αποτελούσαν τη στολή που φορούσε προς το παρόν η φύση. Οι δεύτερες ήταν ένα πρώτης τάξεως σύμβολο για την ωριμότητα της εποχής. Άπλωναν τη μεστή λάμψη τους πάνω στα λιβάδια, σαν να τους κληροδότησε όλες του τις αποχρώσεις ο καλοκαιρινός ήλιος που τώρα απομακρυνόταν. Ήταν η εποχή της ισημερίας των λουλουδιών, λίγο μετά το μεσοκαλόκαιρο, τότε που τα σωματίδια του χρυσού φωτός,

η ηλιόσκονη σαν να λέμε, έχει πέσει σαν γύρη πάνω σε όλη τη γη κι έχει κάνει να ξεπηδήσουν τα άνθη αυτά. Σε κάθε λοφοπλαγιά, σε κάθε κοιλάδα, φύτρωναν αμέτρητοι σταυροί, κορέοψεις, αθανασίες, χρυσόβεργες και τα μέλη ολόκληρης της φυλής των κίτριων λουλουδιών, σαν πιστοί Βραχμάνοι, έστρεφαν τα κεφάλια τους προς την κατεύθυνση του φωτοδότη απ' το χάραμα ως το βράδυ...

Υπάρχει κάτι παράξενο και ξεχωριστό στα ακόμα πιο όψιμα λουλούδια, που προσμένουν μαζί μας να έρθει ο χειμώνας. Υπάρχει κάτι που θυμίζει μάγισσα στη μορφή της αμαμηλίδας, η οποία ανθίζει αργά τον Οκτώβριο και τον Νοέμβριο, με τα ακανόνιστα, γωνιώδη κλαδάκια της και τα παράξενα πέταλά της, μικρές κορδέλες που μοιάζουν με τα ανάκατα μαλλιά των Ερινυών. Αλλά και τα άνθη της τη μεταβατική αυτή περίοδο, όταν οι άλλοι θάμνοι χάνουν φύλλα και άνθη, μοιάζουν με έργα μαγισσών. Σίγουρα δεν ανθίζει σε κανένα ανθρώπινο κήπο. Οι λοφοπλαγιές όπου φυτρώνει είναι αληθινές μαγικές χώρες.

Κάποιοι πιστεύουν ότι οι δυνατοί άνεμοι σήμερα δε φέρνουν πια στα ρουθούνια του ταξιδιώτη το φυσικό και αρχέγονο άρωμα του τόπου, εκείνο που περιγράφουν οι παλιοί θαλασσοπόροι. Πιστεύουν ακόμα ότι η απώλεια των πολλών ευωδιαστών ντόπιων φυτών, χόρτων και θεραπευτικών βοτάνων, που τα κατάφαγαν τα γελάδια και τα ξεριζώσαν τα γουρούνια, τα ίδια αυτά φυτά που προηγουμένως γλύκαιναν την ατμόσφαιρα και την έκαναν καθαρή και υγιεινή, ευθύνεται για τις διάφορες αρρώστιες που κυκλοφορούν τον καιρό αυτό. Η γη, λένε, υπέφερε για πολύ καιρό από τους υπερβολικά τεχνητούς και ακραίους τρόπους καλλιέργειας, οι άνθρωποι με την απληστία τους τη μετέτρεψαν σε χοιροστάσιο

και σε θερμοκήπιο, αυξάνοντας κατακόρυφα το ποσοστό της φυσιολογικής αποσύνθεσης.

Σύμφωνα με τα αρχεία ενός ηλικιωμένου κάτοικου του Τίνγκμπορο, ο οποίος δε ξει πια, μια από τις μεγαλύτερες πλημμύρες του ποταμού αυτού σημειώθηκε τον Οκτώβριο του 1785. Ο ίδιος σημείωσε το ύψος που έφτασαν τα νερά μπήγοντας ένα καρφί στον κορμό μιας μηλιάς που φύτρωνε πίσω από το σπίτι του. Ένας από τους απογόνους του μου έδειξε κάποτε το καρφί. Μου φάνηκε ότι βρισκόταν πέντε με πεντέμισι μέτρα ψηλότερα από τη στάθμη του νερού τον καιρό εκείνο. Σύμφωνα με τον Μπάρμπερ, το έτος 1818 η στάθμη του νερού ανέβηκε επτά μέτρα πάνω από το συνηθισμένο. Πριν φτιαχτεί η σιδηροδρομική γραμμή μεταξύ Λόουελ και Νασούα, ο μηχανικός ρώτησε τους ανθρώπους που κατοικούσαν κοντά στις όχθες του ποταμού πόσο ψηλά είχαν δει τη στάθμη του να ανεβαίνει. Όταν έφτασε στο σπίτι που αναφέρω παραπάνω, του έδειξαν τη μηλιά και μια και το καρφί δε φαινόταν, η κυρά του σπιτιού έβαλε το χέρι της στο σημείο του κορμού όπου θυμόταν από παιδί ότι ήταν καρφωμένο. Εν τω μεταξύ ο γέρος έβαλε το χέρι του μέσα στο κούφιο δέντρο και ψαχούλεψε, ώσπου βρήκε τη μύτη του καρφιού, που εξείχε ακριβώς στην αντίθετη πλευρά από εκείνη που βρισκόταν το χέρι της γυναίκας. Σήμερα το σημείο εκείνο είναι σημαδεμένο με μια εγκοπή. Καθώς όμως κανείς άλλος δε θυμόταν να είχε ανέβει ποτέ η στάθμη του ποταμού τόσο πολύ, ο μηχανικός αγνόησε τη μαρτυρία αυτή. Απ' ό,τι έμαθα, από τότε σημειώθηκε μια πλημμύρα και τα νερά ανέβηκαν σχεδόν σαράντα εκατοστά πριν το

ύψος της σιδηροδρομικής γραμμής του Μπίσκιτ Μπρουκ. Σε μια πλημμύρα σαν εκείνη του 1785 οι γραμμές θα βρίσκονταν κάτω από εξήντα εκατοστά νερού.

Οι κύκλοι της φύσης διηγούνται τόσο σπουδαίες ιστορίες και παρουσιάζουν τόσο ενδιαφέρουσες αποκαλύψεις στις όχθες του ποταμού αυτού, όσο και στις όχθες του Ευφράτη ή του Νείλου. Η μηλιά εκείνη, η οποία ορθώνεται λίγα μέτρα από την όχθη του ποταμού, έχει την ονομασία «Μηλιά του Ελάισα», από ένα φιλικό Ινδιάνο ο οποίος πριν από πολλά χρόνια βρισκόταν στην υπηρεσία του Τζόνθαν Τινγκ και δολοφονήθηκε μαζί με έναν άλλο άντρα από ανθρώπους της φυλής του κατά τη διάρκεια ενός από τους ινδιάνικους πολέμους. Μας διηγήθηκαν τις λεπτομέρειες του περιστατικού κατά την επίσκεψή μας στο σημείο εκείνο. Τον έθαψαν εκεί κοντά, κανείς όμως δεν ήξερε πού ακριβώς. Στην πλημμύρα του 1785 ο μεγάλος όγκος του νερού βύθισε το έδαφος στο σημείο όπου είχαν σκάψει τον τάφο και όταν τα νερά υποχώρησαν, ένα κοίλωμα σε σχήμα και μέγεθος ανθρώπινου τάφου αποκάλυψε την τοποθεσία όπου είχαν θάψει τον Ινδιάνο. Αλλά από τότε το σημείο χάθηκε ξανά και καμιά μελλοντική πλημμύρα δεν πρόκειται να το αποκαλύψει. Δεν υπάρχει όμως αμφιβολία ότι η φύση θα ξέρει πώς να το σημαδέψει, όποτε και εάν χρειαστεί, με τρόπους ακόμα πιο παράξενους και απρόσμενους. Βλέπουμε λοιπόν ότι δεν υπάρχει μονάχα η κρίση κατά την οποία το πνεύμα παύει να εμπνέει και να διευρύνει το σώμα, σημάδι της οποίας αποτελεί ένας σωρός από φρέσκο χώμα στο κοιμητήριο, αλλά και η κρίση κατά την οποία το σώμα παύει να καταλαμβάνει χώρο μέσα στη φύση, σημάδι της οποίας αποτελεί ένα ρηχό κοίλωμα στο έδαφος.

Καθίσαμε να ξαποστάσουμε λιγάκι στην άκρη της δυτικής

όχθης, με τα στυλπνά φύλλα της κόκκινης δάφνης του βουνού να μας περιβάλλουν. Λίγο πιο πάνω, στην όχθη απέναντι απ' το νησί Γουικασούκ, βλέπαμε μερικές μαούνες να φορτώνουν λάσπη. Μπορούσαμε επίσης να δούμε τα κτήματα του αγρότη που ανέφερα στην αρχή, ο οποίος μας είχε φιλοξενήσει για μια νύχτα. Στο όμορφο αγρόκτημά του, εκτός από άφθονες αγριοδαμασκηνιές (*Prunus littoralis*), είχε καναδικές δαμασκηνιές, μηλιές Πόρτερ που είχαν εξαιρετικό καρπό, μερικές ροδακινιές, καθώς και μεγάλα μπροστάνια με μηλοπέπονα και καρπούζια, τα οποία πουλούσε στην αγορά του Λόουελ. Και η «Μηλιά του Ελάισα» έκανε καρπούς, που η οικογένεια είχε περί πολλού. Οι ροδακινιές του ανήκαν στην κόκκινη ποικιλία και οι καρποί τους ήταν τα περίφημα «αιμάτινα ροδάκινα». Όλο υπερηφάνεια μας έδειξε τα δέντρα αυτά λέγοντάς μας πως έμοιαζαν περισσότερο με βελανιδιές στο χρώμα του φλοιού και τη διάταξη των κλαδιών τους και ότι κινδύνευαν λιγότερο να σπάσουν κάτω από το βάρος των καρπών ή του χιονιού απ' ό,τι άλλες ποικιλίες. Μεγάλωναν πιο αργά και τα κλαδιά τους ήταν πιο γερά κι ανθεκτικά. Είχε ακόμα ένα φυτώριο από ντόπιες μηλιές, μια πυκνή συστάδα στην όχθη, που χρειάζονταν ελάχιστη φροντίδα και τις πουλούσε στους γείτονές του αγρότες όταν έφταναν στην ηλικία των πένε έξι ετών. Η όψη ενός μόνο ροδάκινου πάνω στο κοτσάνι του μας δίνει μια εντύπωση παραδείσιας γονιμότητας και ομορφιάς. Θυμηθήκαμε την περιγραφή ενός αρχαίου ρωμαϊκού αγροκτήματος που δίνει ο Μάρκος Τερέντιος Βάρρος: «Ο Καίσαρας Βοπίσκος, όταν εμφανίστηκε ενώπιον των Κηνσόρων, είπε ότι τα εδάφη της Ροζέας ήταν ο κήπος (*sumen*, η λιχουδιά) της Ιταλίας, στον οποίο αν άφηνε κανείς έναν πάσσαλο, την επομένη, δε θα φαινόταν πια,

τόσο ραγδαία ήταν η ανάπτυξη των φυτών». Μπορεί το χώμα του αγροκτήματος Τίνγκσμπορο να μην είναι εξίσου γόνιμο, από την απόσταση αυτή όμως μας φαινόταν ότι το παραπάνω ανέκδοτο θα μπορούσε να ισχύει και γι' αυτό.

Περνώντας απ' το νησί Γουικασούκ, είδαμε μια βάρκα αναψυχής στην οποία επέβαιναν ένας νεαρός και μια κοπέλα, να πλέει στο ρέμα του νησιού. Η θέα τους μας χαροποίησε, αφού αποτελούσε απόδειξη ότι στα μέρη αυτά υπήρχαν και κάποιοι που στα μάτια τους η εξόρμησή μας δε θα φάνταζε εντελώς παράξενη. Λίγο πριν είχαμε ρωτήσει ένα βαρκάρη για το νησί Γουικασούκ. Μας είχε πληροφορήσει ότι επρόκειτο για αμφισβητούμενη έκταση. Υποψιάστηκε ότι είχαμε κάποιου είδους διεκδίκηση πάνω σ' αυτή και παρ' όλο που τον διαβεβαιώσαμε ότι όλα αυτά τα ακούγαμε πρώτη φορά, δεν πίστεψε λέξη, αλλά προσφέρθηκε στα σοβαρά να αγοράσει τους τίτλους κυριότητάς μας για εκατό δολάρια. Οι μόνες άλλες μικρές βάρκες που συναντήσαμε ήταν βάρκες περισυλλογής ξύλων που ξέβραζε το ποτάμι. Κάποιοι απ' τους φτωχότερους κατοίκους που ζουν στις όχθες μαζεύουν με τον τρόπο αυτό τα καυσόξυλα που χρειάζονται. Σταματήσαμε λίγο μετά το νησί και ένας από μας βγήκε για να βρει τρόφιμα στα αγροτόσπιτα, που τις στέγες τους βλέπαμε από το ποτάμι – γιατί τα αποθέματά μας είχαν πια σωθεί –, ενώ ο άλλος έμεινε καθισμένος στη βάρκα που ήταν δεμένη στην όχθη, χαμένος στους συλλογισμούς του.

Ακόμα κι αν δεν υπάρχει τίποτα καινούριο πάνω στη γη, ο ταξιδιώτης μπορεί πάντοτε να καταφύγει στον ουρανό, που διαρκώς του παρουσιάζει μια νέα σελίδα να μελετήσει. Ο άνεμος τοποθετεί τα τυπογραφικά στοιχεία στο γαλάζιο αυτό φόντο και όποιος

ψάχνει πάντοτε μπορεί να βρει να διαβάσει μια νέα αλήθεια. Υπάρχουν πράγματα γραμμένα εκεί πάνω με βήματα λεπτά και ανεπαίσθητα, πιο αγνά κι από το χυμό του λεμονιού, έτσι που δεν αφήνουν το παραμικρό ίχνος που θα μπορούσε να διακρίνει το μάτι του ημερόβιου ανθρώπου. Μονάχα η χημεία της νύχτας τα αποκαλύπτει. Το στερέωμα, όπως το βλέπει ο καθένας από μας στη διάρκεια της μέρας, αντιστοιχεί στη λαμπρή εικόνα που έχει στο μυαλό του γι' αυτό, έτσι όπως το φωτίζουν τ' αστέρια.

Οι ήπειροι και τα ημισφαίρια σύντομα διατρέχονται, όμως μια περιοχή μονίμως ανεξερεύνητη και άπειρη απλώνεται στην κάθε πλευρά του νου, πιο μακριά από κει όπου δύει ο ήλιος. Καμία λεωφόρος και κανένας δρόμος δεν οδηγεί σ' αυτή και ακόμα κι αν ανοιχτεί κάποιο μονοπάτι, ευθύς καλύπτεται από χόρτα. Εκεί τα-ξιδεύουμε κυρίως με τα φτερά μας.

Ορισμένες φορές βλέπουμε τα πράγματα σαν πίσω από μια λεπτή ομίχλη, με τις αιώνιες σχέσεις τους. Τότε φαίνονται να ορθώνονται σαν την αρχαία πόλη Παλένκε και σαν τις πυραμίδες κι αναρωτιόμαστε ποιος τα έχτισε και για ποιο σκοπό. Όταν διακρίνει κανείς την πραγματικότητα πίσω από τα πράγματα, τι νόημα έχει πια το επιφανειακό και το φαινομενικό; Τι αξία έχει η γη και όλα τα ανθρώπινα ενδιαφέροντα μπροστά στη βαθιά εικασία που τα διαπερνά και τα διασκορπίζει; Όσο κάθομαι εδώ και αφουγκράζομαι τα κύματα που σκάνε στην όχθη, είμαι απαλλαγμένος από κάθε υποχρέωση προς το παρελθόν. Το συμβούλιο των εθνών πρέπει να αναθεωρήσει τις ψήφους του. Ακόμα και ο ήχος που κάνουν τα βότσαλα καθώς τα παρασέρνει το νερό είναι αρκετός για να τις ακυρώσει. Ακόμα και σήμερα καμια φορά θυμάμαι στα όνειρά μου το κυματιστό εκείνο νερό.

Συχνά τη νύχτα όταν στο μαξιλάρι μου στριφογυρίζω,
ακούω το κύμα που στην όχθη σκιάει
καθάριο, σαν να ήταν μέρα μεσημέρι
και να κατέβαινα τον ποταμό απ' τη Νασούα.

Με το πανί μας να φουσκώνει στον άνεμο γλιστρήσαμε γοργά δίπλα από το Τίνγκσκομπορο και το Τσέλμφορντ, κρατώντας από μισή μηλόπιτα ο καθένας στο ένα χέρι, την οποία είχαμε αγοράσει για να γιορτάσουμε το γυρισμό μας, και στο άλλο ένα κομμάτι από το φύλλο της εφημερίδας στο οποίο ήταν τυλιγμένη, καταβροχθίζοντας και τα δύο με την ίδια απόλαυση: το γλυκό και τα νέα γεγονότα που είχαν συντελεστεί κατά τη διάρκεια της απουσίας μας. Στο σημείο εκείνο ο ποταμός άνοιγε και γινόταν φαρδύς και ίσιος για αρκετό μήκος. Το αεράκι που μας έσπρωχνε έδινε φτερά στις καρδιές μας και ένα μακάριο χαμόγελο ήταν ζωγραφισμένο στα πρόσωπά μας. Η βάρκα μας έμοιαζε με άσπρο κόκαλο στο στόμα του ποταμού και η ταχύτητα που ανέπτυσσε εξέπληττε τους βαρκάρηδες που συναντούσαμε στο δρόμο μας. Ο άνεμος στον ορίζοντα κυλούσε σαν νερό και πλημμύριζε τις κοιλάδες και τους κάμπους. Κάθε δέντρο λύγιζε στο πέρασμά του και τα βουνά έστρεφαν το μάγουλό τους προς το μέρος του σαν σχολιαρόπαιδα. Πόσο υπέροχες, κυματιστές κινήσεις: Το πανί που φούσκωνε, το ρέμα που έτρεχε, το δέντρο που κυμάτιζε, ο άνεμος που πλανιόταν εδώ κι εκεί. Ο βοριάς ζεύτηκε πρόθυμα τα χάμουρά μας και μας τραβούσε κεφάλτος, σαν πιστό υποζύγιο. Κάποιες στιγμές αρμενίζαμε σταθερά και ήρεμα, σαν τα σύννεφα ψηλά, παρακολουθώντας τις όχθες να ξεμακραίνουν και το πανί μας να πεταρίζει μ' έναν παλμό που τόσο έμοιαζε με τις δικές μας ζωές, τόσο λεπτό κι

όμως με τόση ζωντάνια, αθόρυβο όταν μοχθούσε περισσότερο, όλο θόρυβο και ανυπομονησία όταν οι προσπάθειές του δεν είχαν αποτέλεσμα. Τη μια λύγιζε κάτω από ένα δυνατό ράπισμα του ανέμου, την άλλη πετάριζε με θόρυβο, με μια ανθρώπινη θαρρείς αγωνία. Οι κινήσεις του αποτελούσαν διαβαθμίσεις της κλίμακας της θερμοκρασίας κάποιων μακρινών ατμοσφαιρών. Ήμασταν τυχεροί που ο άνεμος με τον οποίο έπαιζε βρισκόταν μακριά για τόσο μεγάλο διάστημα. Έτσι αρμενίζαμε, ανίκανοι να πετάξουμε, αλλά κατορθώνοντας το αμέσως επόμενο καλύτερο. Σκάβαμε ένα βαθύ αυλάκι στα χωράφια του Μέριμακ με κατεύθυνση το σπίτι μας. Τα φτερά μας ήταν ανοιχτά, παρ' όλο που οι φτέρνες μας ποτέ δε σηκώνονταν απ' την υγρή τάφρο. Όλο χάρη οργώναμε τον ποταμό, επιστρέφοντας σπίτι με τα δυνατά και πρόθυμα υποζύγια μας, τον άνεμο και το ποτάμι, να μας τραβούν μαζί, ο πρώτος άγριος ταύρος ζεμένος δίπλα στον πιο ήμερο συγγενή του. Ήταν σχεδόν σαν να πετούσαμε, όπως η αγριόπαπια σκίζει το νερό χτυπώντας δυνατά τις φτερούγες της και σηκώνοντας αφρούς τριγύρω, πριν μπορέσει να υψωθεί στον αέρα. Εμείς όμως ήμασταν προορισμένοι να μη σηκωθούμε ποτέ.

Μόλις φτάσαμε στη μεγάλη στροφή ακριβώς πιο πάνω απ' το Μίντλσεξ, εκεί όπου ο ποταμός στρίβει τα ανατολικά για να χυθεί στη θάλασσα ύστερα από τριάντα πέντε μίλια, χάσαμε σιγά σιγά τη συνδρομή του ευνοϊκού ανέμου, παρ' όλο που με συνετή πλοήγηση καταφέραμε να φτάσουμε σχεδόν ως τις θύρες του καναλιού. Φτάσαμε εκεί το μεσημέρι και μας πέρασε απ' την άλλη ο παλιός μας φίλος, ο εραστής των υψηλών μαθηματικών, χαρούμενος που είδε ότι είχαμε επιστρέψει σώοι. Υπό άλλες συνθήκες θα μπορούσαμε να είχαμε μείνει εκεί όλο το φθινόπωρο, συζητώ-

ντας μαζί του περί παντός επιστητού. Τόσο σπάνια συναντά κανείς ανθρώπους της υπαίθρου που να έχουν στο νου σκέψεις αξιόλογες, σκέψεις άσχετες με το μόχθο των χεριών τους. Πίσω από την ενασχόληση κάθε ανθρώπου θα έπρεπε να υπάρχει ένας τόπος αδιατάρακτης γαλήνης και φιλοπονίας, όπως το κομμάτι του ήσυχου νερού στο εσωτερικό του υφάλου που περιζώνει ένα κοραλλιογενές νησί. Εκεί εναποτίθενται οι φερτές ύλες που τελικά το κάνουν να υψωθεί πάνω από την επιφάνεια...

Μάταια προσπαθήσαμε να πείσουμε τον άνεμο να φυσήξει στο μακρύ διάδρομο του καναλιού, το οποίο στο σημείο αυτό έχει ανοιχτεί καταμεσής στο δάσος. Υποχρεωθήκαμε να καταφύγουμε στην παλιά δοκιμασμένη μέθοδο του τραβήγματος με σκοινί. Βγαίνοντας στον ποταμό Κόνκορντ, αναγκαστήκαμε να τραβήξουμε για άλλη μια φορά γερό κουπί, μια και ούτε ο άνεμος ούτε το ρεύμα ήταν πια ευνοϊκά για το σκαρί μας. Τώρα όμως η αγριάδα του καιρού είχε χαθεί και το απομεσήμερο ήταν ζεστό σαν καλοκαιρινό. Η αλλαγή αυτή του καιρού μάς δημιουργούσε διάθεση περισυλλογής και μας έσπρωχνε να ονειροπολούμε πάνω απ' τα κουπιά μας. Στη φαντασία μας αρμενίζαμε στην κατεύθυνση του ποταμού του χρόνου, όπως ακριβώς είχαμε ταξιδέψει στον Μέρμακ, συναντώντας ποιητές άλλους από εκείνους που μας είχαν απασχολήσει το πρωί, που προέρχονταν από μια περίοδο πιο ήρεμη. Σε σύγκριση με τον Μέρμακ και τη Νασούα, το Τσέλμφορντ και η Μπιλέρικα μας φαίνονταν σαν κωμοπόλεις της παλιάς Αγγλίας, στις οποίες είχαν ζήσει και τραγουδήσει πολλές γενιές ευγενών ποιητών.

Πόση διαφορά παρουσιάζουν τα έργα των ποιητών αυτών με την αυστηρή και μοναστική ποίηση του Όσιαν, του Τσώσερ, ακόμα και του Σαιξπηρ και του Μίλτον, για να μην πούμε για εκείνα του Νράιντεν, του Πόουπ και του Γκρέι! Το καλοκαίρι της αγγλικής ποίησής μας, όπως συνέβη και με την ελληνική και τη λατινική που προηγήθηκαν, μοιάζει να έχει προχωρήσει πολύ προς το φθινόπωρο. Μπορεί τώρα να είναι φορτωμένη με τους καρπούς και τις φυλλωσιές της εποχής, γεμάτη φωτεινές, φθινοπωρινές αποχρώσεις, σύντομα όμως ο χειμώνας θα σκορπίσει τα μυριάδες σκιερά φύλλα της, αφήνοντας μονάχα λίγους σκόρπιους, παντέρημους και ινώδεις κλώνους να συγκρατούν την πάχνη και το χιόνι, τριζοντας κάτω απ' τις ριπές του χρόνου. Ερχόμενοι σε επαφή με τη λογοτεχνία των πολιτισμένων εποχών, δεν μπορεί να μη μας δημιουργηθεί η εντύπωση πως η Μούσα χαμήλωσε κάπως κατά την πτήση της. Σήμερα έχουμε την τάση να κατηγοριοποιούμε την ποίηση ανάλογα με το ύφος και την εποχή: βουκολική, λυρική, αφηγηματική, διδακτική. Όμως η ποίηση των ρουνικών μνημείων έχει ένα και μοναδικό ύφος και ταιριάζει σε κάθε εποχή. Το λειτούργημα του βάρδου έχει χάσει σε ένα μεγάλο βαθμό την αξιοπρέπεια και την ιερότητά του. Παλαιότερα τον αποκαλούσαν μάντη, τώρα όμως η μαντική του ικανότητα θεωρείται κοινή για όλους τους ανθρώπους. Δε διαθέτει πια ίχνος βαρδικής οργής και την πράξη που παλαιότερα ήταν έτοιμος να εκτελέσει σήμερα μονάχα τη συλλογίζεται. Στρατιές ολόκληρες πολεμιστών δεν μπορούσαν να ξεφορτωθούν εύκολα τον αρχαίο βάρδο. Οι μπάλαντες του ακούγονταν στα διαλείμματα της μάχης. Δεν

υπήρχε καμία περίπτωση να τον αγνοήσουν οι σύγχρονοί του. Σήμερα όμως ο ήρωας και ο βάρδος έχουν διαφορετικά επαγγέλματα. Φτάνοντας στην περιοχή των ευχάριστων αγγλικών στίχων, διαπιστώνουμε ότι οι θύελλες έχουν κοπάσει και ότι ποτέ πια δεν πρόκειται να ασπράψει και να βροντήξει ξανά. Ο ποιητής έχει μπει κάτω από στέγη, έχει ανταλλάξει τα δάση και τους γκρεμούς με το τζάκι, την κέλτικη καλύβα και τους πέτρινους κύκλους του Στόουνχεντζ με το καθώς πρέπει αγγλικό σπίτι. Στην πόρτα δε στέκεται πια ο ήρωας έτοιμος να ξεκινήσει το τραγούδι ή να εξορμήσει για πράξεις ηρωικές, αλλά ένας ήρεμος Άγγλος κύριος, ο οποίος καλλιεργεί την τέχνη της ποίησης. Σε κάθε στίχο του νιώθουμε τη σπιτική θαλπωρή, ακούμε τα ξύλα να τριζοβολούν στο τζάκι...

Εδώ όμως, στο ρέμα του Κόνκορντ, όπου βρισκόμαστε εν σώματι όλο αυτό τον καιρό, η φύση, ποιήτρια ανώτερη κάθε σχολής και κάθε εποχής, με ύφος βαθυστόχαστο συνθέτει το ποίημά της με τίτλο «Φθινόπωρο» – και με αυτό κανένα ανθρώπινο έργο δεν μπορεί να συγκριθεί.

Το καλοκαίρι ζούμε στην ύπαιθρο και διαθέτουμε μονάχα παρορμήσεις και συναισθήματα που όλα τους μας ωθούν στη δράση. Για να καταλαγιάσει η σκέψη, πρέπει να περιμένουμε την ησυχία και τις μεγαλύτερες νύχτες του φθινοπώρου. Διαισθανόμαστε πως πίσω από τα φύλλα που θροΐζουν, πίσω από τις θημωνιές και τα γυμνά τσαμπιά των σταφυλιών απλώνεται ένα πεδίο μιας ζωής εντελώς καινούριας, την οποία κανένας άνθρωπος δεν έχει ζήσει ακόμη. Πως ακόμα και η γη αυτή πλάστηκε για κατοίκους πιο μυστηριώδεις και ευγενείς από τους άντρες και τις γυναίκες. Στα χρώματα του ηλιοβασιλέματος τον Οκτώβρη διακρί-

νουμε τις πύλες άλλων αρχοντικών από εκείνα στα οποία κατοικούμε να ορθώνονται, όχι ιδιαίτερα μακριά από εκεί όπου βρισκόμαστε.

«Πέρα απ' το λόφο αυτό που φλέγεται
είν' ένας τόπος
απ' όπου στέλνουνε το φως τ' αστέρια
μα γη πέρα από κάθε γη, που σκέψη
ποτέ κακιά ή ακάθαρτη δε γνώρισε».

Κάποιες φορές ο θνητός νιώθει τον εαυτό του εντός της φύσης. Μέσα του δε σαλεύει ο Πατέρας, αλλά η Μητέρα του και διαμέσου της δικής της αθανασίας γίνεται αθάνατος κι ο ίδιος. Πού και πού η φύση εκφράζει τη συγγενεία της μαζί μας και τότε κάποιο αιμοσφαίριο απ' τις φλέβες της παρεισφρείει στο αίμα μας.

Του φθινοπώρου είμαι ο ήλιος,
τρέχω με φθινοπωρινούς ανέμους.
Πότε θ' ανθίσει η φουντουκιά,
πότε το αμπέλι θα ωριμάσει;
Πότε του θερισμού η σελήνη
τη νύχτα μου θα κάνει μέρα;
Κίτρινος είμαι και ξερός
και ώριμος ως το μεδούλι.
Πέφτουν στα δάση μου οι κορμοί,
παραμονεύει ο χειμώνας
κι όλα τα φύλλα που θροϊζουν
της θλίψης μου είναι η μουσική...

Πιο εύκολο είναι να ανακαλύψει κανείς ένα νέο κόσμο, όπως έκανε ο Κολόμβος, παρά να εισχωρήσει σε μια μονάχα πτυχή του κόσμου αυτού, τον οποίο μοιάζει να γνωρίζει τόσο καλά. Η ξηρά χάνεται από τα μάτια, η πυξίδα τρελαίνεται, η ανθρωπότητα ξεσπά σε ανταρσία. Και η ιστορία εξακολουθεί να συσσωρεύεται σαν τα σκουπίδια μπροστά στις πύλες της φύσης. Και όμως το μόνο που χρειάζεται είναι μια στιγμή μονάχα ψυχικής υγείας και λογικής, για να μάθουμε ότι πίσω από το κοινό και το συνηθισμένο υπάρχει μια φύση για την οποία δεν έχουμε παρά μονάχα μια αμυδρή εικόνα και την οποία αντιμετωπίζουμε με τη χαρακτηριστική επιφυλακτικότητα του δυτικού ανθρώπου. Ζούμε στις παρυφές της περιοχής αυτής. Τα μόνα σημάδια που μας μαρτυρούν την ύπαρξή της είναι τα σκαλιστά ξύλα, τα κλαριά που παρασέρνει το ποτάμι, ο ουρανός το ηλιοβασιλέμα. Δε θέλουμε να μας επιβάλλεται ο καιρός. Φίλοι μου, ας σταματήσουμε πια να πέφτουμε θύματα των κολάκων και των απατεώνων – όποιοι κι αν είναι αυτοί –, που προσπαθούν να μας υποχρεώσουν να επιδεικνύουμε καλή συμπεριφορά για να μπορούμε σε αντάλλαγμα να κερδίζουμε το αλάτι για τον αιώνιο χυλό μας. Ας περιμένουμε λιγάκι, ας μην αγοράσουμε ακόμη γη εδώ, ας έχουμε πίστη πως σύντομα θα δοθούν πλουσιότερα εδάφη προς πώληση. Το χώμα κάτω απ' τα πόδια μας είναι λεπτό. Έχω νιώσει τις ρίζες μου σε γη πιο γόνιμη από αυτή. Ένα μπουκέτο από βιολέτες που είδα κάποτε σε ένα γυάλινο βάζο, δεμένες χαλαρά μ' ένα σάχυ, μου θύμιζε τον εαυτό μου...

Με τέτοιες σκέψεις συνεχίζαμε να κωπηλατούμε με κατεύθυνση το χωριό μας, σκοπεύοντας να βρούμε εκεί κάποια φθινοπωρινή δουλειά να κάνουμε και να βοηθήσουμε έτσι κι εμείς την

εναλλαγή των εποχών. Ίσως η φύση να καταδεχόταν να μας χρησιμοποιήσει με κάποιο τρόπο ακόμα και εν αγνοία μας, όπως όταν με τους περιπάτους μας βοηθάμε στη διασπορά των σπόρων της ή μεταφέρουμε κολλιτσιίδες και γαϊδουράγκαθα πάνω στα ρούχα μας από το ένα λιβάδι στο άλλο.

Τα πάντα βρίσκονται τώρα
στης γης το χώμα,
πνεύματα, στοιχειά της φύσης
κατάγονται από δω.

Νύχτα μέρα, χρόνο χρόνο,
Πάνω κάτω, μακριά κοντά,
αυτές είναι οι διαστάσεις μας,
τα μετανιώματά μας.

Της όχθης θεοί,
κάτοικοι αιώνιοι,
βλέπω μακριά τους κάβους σας
σε κάθε μεριά.

Του σουρούπου ακούω τη γλυκιά μουσική
από τ' άφθαρτα χώματά σας
πάψτε με το χρόνο να με ξεγελάτε,
πάρτε με κοντά σας.

Προχωρούσε το απόγευμα κι εμείς εξακολουθούσαμε να κωπηλατούμε νωχελικά στο ήρεμο νερό, ανάμεσα στις ευωδιαστές

και ολάνθιστες όχθες. Καθώς περνούσαμε από το σημείο όπου είχαμε στήσει για πρώτη φορά τη σκηνή μας και πλησιάζαμε χωράφια στα οποία είχαμε περάσει όλη τη ζωή μας, μας φάνηκε ότι διακρίναμε τις ιδιαίτερες αποχρώσεις του ουρανού της πατρίδας μας στο νοτιοδυτικό κομμάτι του ορίζοντα. Ο ήλιος έδυε πίσω από ένα δασωμένο λόφο, ένα ηλιοβασίλεμα τόσο πλούσιο, που έμοιαζε σαν να μην επρόκειτο να τελειώσει ποτέ, παρά μόνο για κάποιο λόγο που η ανθρωπότητα αγνοούσε, ένα ηλιοβασίλεμα που άξιζε να ζωγραφιστεί με χρώματα πιο φωτεινά απ' τα συνηθισμένα στον πάπυρο του χρόνου. Αν και οι σκιές των λόφων είχαν αρχίσει να έρπουν πάνω στο ποτάμι, ολόκληρη η κοιλάδα κυμάτιζε με ένα γλυκό φως, καθαρότερο και πιο αξιομνημόνευτο από εκείνο του μεσημεριού. Έτσι χαιρετά η μέρα ακόμα και τις απομονωμένες, ακατοίκητες από τον άνθρωπο κοιλάδες. Δύο ερωδιοί, με τα μακριά και λυγερά άκρα τους να διακρίνονται στο φόντο του ουρανού, ταξίδευαν ψηλά πάνω απ' τα κεφάλια μας. Το αγέρωχο και σιωπηλό πέταγμά τους, έτσι όπως ξεμάκρυναν μέσα στο απόγευμα με προορισμό θαρρείς κάποιο βάλτο όχι στην επιφάνεια της γης αλλά ίσως στην άλλη πλευρά της ατμόσφαιρας, φάνταζε σαν σύμβολο που άξιζε να μελετηθεί για όλους τους αιώνες που έρχονται – ένα μυστηριώδες αιγυπτιακό ιερογλυφικό, αποτυπωμένο πάνω στον ουρανό. Συνέχισαν την αρχοντική, ήρεμη πτήση τους για κάποιο λιβάδι του βορρά, σαν τους πελαργούς που βλέπουμε σε τόσες και τόσες εικόνες, ώσπου χάθηκαν πίσω από τα σύννεφα. Πολυπληθή κοπάδια από κοτούφια πετούσαν κατά μήκος του ποταμού, σαν να πήγαιναν για ένα σύντομο απογευματινό προσκύνημα σε κάποιο μυστικό βωμό, γιορτάζοντας έτσι το πανέμορφο ηλιοβασίλεμα.

«Γι' αυτό, σαν τον προσκυνητή που βιάζεται
 μην τον προλάβει καθ' οδόν η μαύρη νύχτα,
 κι εσύ, ψυχή μου, σκέψου το καλά
 τι σου απομένει ακόμα απ' της ζωής τη μέρα:
 Ο ήλιος σου για τη δύση ταξιδεύει, το πρωί σου πάει
 και δυο φορές να γεννηθείς γραφτό δε σου 'ναι».

Το ηλιοβασιλεμα έδινε την εντύπωση ότι όλος ο κόσμος είχε σχόλη, ότι όλοι είχαν πέσει σε μια στοχαστική διάθεση. Το σφύριγμα του αγροτόπαιδου είχε γίνει πιο σκεπτικό καθώς οδηγούσε τις αγελάδες του απ' τα βοσκοτόπια στο στάβλο κι ο αγωγιάτης απέφευγε να χτυπά το καμτσίκι του, αλλά καθοδηγούσε τα υποζύγια του με χαμηλή φωνή. Κάποια στιγμή χάθηκαν και τα τελευταία απομεινάρια του φωτός της μέρας. Καθώς κωπηλατούσαμε μέσα στο σούρουπο, με ελάχιστα αστέρια να έχουν κάνει ακόμη την εμφάνισή τους, με τις πλάτες μας στραμμένες προς τον προορισμό μας, δε μιλούσαμε, μόνο καθόμασταν απορροφημένοι στις σκέψεις μας ή αφουγκραζόμασταν σιωπηλοί το μονότονο ήχο των κουπιών μας – ένα είδος υποτυπώδους μουσικής, κατάλληλης για τα αυτιά της Νύχτας και την ακουστική των αχνοφωτισμένων αιθουσών της.

«Pulsae referunt ad sidera valles» –

και οι κοιλάδες αντηχούσαν στέλνοντας τον ήχο στ' αστέρια.

Καθώς κοιτούσαμε ψηλά, προς τα μακρινά εκείνα φώτα, μας ήρθε στο νου πως όποιος είχε πρωτοσκεφτεί ότι τα αστέρια είναι κόσμοι διέθετε μια φαντασία σπάνια και ότι η ιδέα του αυτή

αποτελούσε μέγα ευεργέτημα για την ανθρωπότητα. Στο Χρονικό του Μπερναλντέξ αναφέρεται ότι κατά το πρώτο ταξίδι του Κολόμβου οι ιθαγενείς «έδειχναν προς τον ουρανό, δίνοντας στους λευκούς να καταλάβουν ότι πίστευαν πως εκεί πάνω βρίσκεται όλη η δύναμη και η αγιότητα». Ο κυριότερος λόγος για τον οποίο θα πρέπει να είμαστε ευγνώμονες για τα ουράνια φαινόμενα είναι το γεγονός ότι ανταποκρίνονται στα ιδανικά που έχει μέσα του ο άνθρωπος. Τα αστέρια είναι μακρινά και σεμνά αλλά ταυτόχρονα φωτεινά και ανθεκτικά, όπως και οι πιο όμορφες και αξιοσημείωτες εμπειρίες μας. «Αφήστε να σας οδηγήσουν τα αθάνατα βάθη της ψυχής σας – πάντοτε όμως να στρέψετε τα μάτια σας προς τα ουράνια».

Όπως η πιο αληθινή κοινωνία διαρκώς πλησιάζει τη μοναξιά, έτσι και τα πιο σπουδαία λόγια πέφτουν τελικά στη Σιωπή. Τη Σιωπή την ακούν όλοι, πάντοτε και παντού. Η Σιωπή είναι αυτό που ακούμε όταν αφουγκραζόμαστε τα μέσα, ο ήχος αυτός που ακούμε όταν αφουγκραζόμαστε τα έξω. Η πλάση δεν την έχει εκτοπίσει, αλλά απεναντίας εκείνη αποτελεί το ορατό πλαίσιο και το στολίδι της. Όλοι οι ήχοι είναι υπηρετές και προμηθευτές της, διακηρύττοντας όχι μόνο ότι η κυρά τους υπάρχει, αλλά και ότι είναι μια κυρά σπάνια και περιζήτητη. Και οι ίδιοι δεν είναι παρά φυσαλίδες στην επιφάνεια της Σιωπής, που σκάνε με το παραμικρό, τόσο δυνατό και γόνιμο είναι το ρεύμα της. Ο ήχος είναι η ανεπαίσθητη φωνή της Σιωπής, ευχάριστη στο ακουστικό μας νεύρο μόνο εφόσον έρχεται σε αντίθεση μαζί της και την ανακουφίζει. Στο βαθμό που πληροί τις προϋποθέσεις αυτές,

αναδεικνύοντας και εντείνοντας τη Σιωπή, είναι αρμονία και καθαρή μελωδία.

Η Σιωπή αποτελεί το συμπαντικό καταφύγιο, τη φυσική συνέπεια όλων των βαρετών συζητήσεων και όλων των ανόητων πράξεων, βάλσαμο για κάθε στενοχώρια, ευπρόσδεκτη μετά τον κορεσμό και την απογοήτευση. Είναι το φόντο που ο ζωγράφος δεν επιτρέπεται να μουντζουρώσει, είτε είναι δάσκαλος είτε ατζαμής – ένα φόντο το οποίο, όσο κακότεχνη κι αν είναι η φιγούρα που έχουμε φτιάξει πάνω του, παραμένει πάντοτε ένα είδος απαράβιαστου ασύλου, όπου καμία ταπείνωση δεν μπορεί να μας προσβάλει, όπου κανείς δεν μπορεί να μας ενοχλήσει.

Ο ρήτορας αποποιείται την ατομικότητά του και όσο πιο σιωπηλός γίνεται, τόσο μεγαλώνει η ευγλωττία του. Ακούει όσο μιλάει, αποτελεί κι εκείνος ένα μέλος του ακροατηρίου του. Ποιος δεν έχει αφουγκραστεί ποτέ τον άπειρο θόρυβο της σιωπής; Είναι η σάλπιγγα της Αλήθειας, η μοναδική Πυθία. Το αληθινό μαντείο των Δελφών και της Δωδώνης, που καλά θα έκαναν να συμβουλευόνται οι βασιλιάδες και οι αυλικοί, αφού από αυτή ποτέ δεν πρόκειται να πάρουν διαφορούμενη απάντηση. Κι αυτό διότι μέσω εκείνης έχουν γίνει όλες οι αποκαλύψεις. Όποιος συμβουλευτήκε το μαντείο της απόκτησε βαθιά ενόραση και η εποχή του χαρακτηρίστηκε ως πεφωτισμένη. Οι εποχές όμως κατά τις οποίες οι άνθρωποι περιφέρονταν σε άλλα παράξενα μαντεία, συμβουλευόμενοι τις παράφρονες ιέρειές τους, αποδείχθηκαν σκοτεινές και δύσκολες. Ήταν εποχές φλύαρες και θορυβώδεις, από τις οποίες δεν έχει απομείνει πια κανένας ήχος. Αντίθετα, η κλασική ελληνική, σιωπηλή και μελωδική εποχή δεν έπαψε ούτε θα πάψει ποτέ να αντηχεί στα αυτιά των ανθρώπων.

Το καλό βιβλίο αποτελεί την πένα με την οποία κρούουμε τις χορδές της κατά τα άλλα σιωπηλής λύρας μας. Συχνά συσχετίζουμε τα ενδιαφέροντα της δικής μας, άγραφης ακόμη ιστορίας με το γραμμένο και σχετικά χωρίς πνοή σώμα του βιβλίου. Η συνέχεια αυτή αποτελεί το πιο αναγκαίο κομμάτι κάθε βιβλίου. Στόχος του συγγραφέα θα πρέπει να είναι να πει μία φορά κατηγορηματικά: «Είτε – έφη». Αυτή είναι υψηλότερη φιλοδοξία εκείνου που φτιάχνει βιβλία. Αν καταφέρει να μετατρέψει το βιβλίο του σε ένα λοφίσκο πάνω στον οποίο θα σπάνε τα κύματα της Σιωπής, θα έχει επιτύχει το σκοπό του.

Θα ήταν μάταιο εκ μέρους μου να επιχειρήσω να ερμηνεύσω τη Σιωπή. Δεν μπορεί να μεταφραστεί στα αγγλικά. Για έξι χιλιάδες χρόνια οι άνθρωποι τη μετέφραζαν όσο πιο πιστά μπορούσε ο καθένας, κι ακόμα παραμένει βιβλίο σφραγισμένο. Μπορεί κάποιος να προχωρά για λίγο γεμάτος αυτοπεποίθηση, πιστεύοντας ότι την έχει του χεριού του και ότι μια μέρα θα καταφέρει να την εξαντλήσει. Όμως κι ο ίδιος κάποτε θα σιωπήσει και το μόνο που θα έχουν να πουν γι' αυτόν θα είναι ότι έκανε μια καλή αρχή. Διότι όταν τελικά θα βουτήξει μέσα της, θα διαπιστώσει πως η δυσαναλογία μεταξύ του ειπωμένου και του ανείπωτου είναι τόσο τεράστια, ώστε το πρώτο θα μοιάζει με μια φυσαλίδα στην επιφάνεια της Σιωπής, η οποία θα σημαδεύει το σημείο όπου βυθίστηκε ο ίδιος. Παρ' όλα αυτά εμείς συνεχίζουμε, σαν εκείνα τα κινέζικα χελιδόνια των βράχων, χτίζοντας τις φωλιές μας με τον αφρό που μια μέρα μπορεί να γίνει ο άρτος της ζωής όσων ζουν στην ακτή.

Είχαμε καλύψει απόσταση πενήντα περίπου μιλίων την ημέρα εκείνη, με πανί και κουπιά. Τώρα, περασμένο σούρουπο, το σκαρί μας λιάνιζε τα βούρλα του λιμανιού της πατρίδας του και έμοιαζε να αναγνωρίζει τη λάσπη του Κόνκορντ, στην οποία διατηρούνταν ακόμη αγνό το περίγραμμά του πάνω στις ισοπεδωμένες ίριδες που ακόμη δεν είχαν σηκωθεί από την ημέρα της αναχώρησής μας. Πηδήξαμε όλο χαρά στην όχθη, σύραμε έξω τη βάρκα μας και τη δέσαμε στον κορμό της αγριομηλιάς, που είχε ακόμη πάνω του τα σημάδια από την αλυσίδα της που είχαν γίνει την εποχή των ανοιξιάτικων πλημμύρων.

Ημερολόγιο

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1858

(40 ετών)

1η Ιανουαρίου. Υπάρχουν πολλές λέξεις που είναι αληθινές και ενδημικές και έχουν τις ρίζες τους στη φύση μας. Δεν έχουν κατασκευαστεί από τους λόγιους και τις κατανοούν εξίσου καλά οι μορφωμένοι και οι αναλφάβητοι. Υπάρχει επίσης ένα πλήθος λέξεις κίβδηλες και τεχνητές, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν μονάχα με την κακή έννοια, αφού τα πράγματα τα οποία υποδηλώνουν δεν είναι καθαρά και απτά. Τέτοιες λέξεις είναι για παράδειγμα οι λέξεις «εκκλησία», «δικαστικό σώμα» και «μομφή». Όσοι τις χρησιμοποιούν δεν πατούν σε στέρεο έδαφος. Μάταια προσπαθούν να τις διαφυλάξουν προσκολλώντας σε αυτές άλλες λέξεις, όπως για παράδειγμα «αληθινή εκκλησία». Είναι σαν να προσπαθεί κανείς να ρυμουλκήσει με ένα κανό ένα πλοίο που βουλιάζει.

Πρόσφατα ξεκίνησα μια τόσο εκτεταμένη και λεπτομερή τοπογράφηση του δάσους του Ουόλντεν, που μπορώ να το φέρω χαρτογραφημένο στο μυαλό μου ακριβώς όπως είναι στο χαρτί, με σημειωμένη κάθε δασική έκταση. Έτσι, όταν περπατώ στα μέρη εκείνα, γνωρίζω τότε ακριβώς περνά από το οικόπεδο του

ενός στο οικόπεδο του άλλου. Φοβάμαι μήπως η στείρα αυτή γνώση επηρεάσει τη φαντασία μου, μήπως με κάνει να πάψω κάποια στιγμή να βλέπω την άγρια και εύρωστη φύση που έβλεπα εκεί ως τώρα. Καμία συστάδα δέντρων δε θα φαίνεται πια ανεξερεύνητη τώρα που ξέρω ότι στο κέντρο της υπάρχει ένας πάσσαλος και ένας σωρός από πέτρες. Από την άποψη αυτή, τα δάση εκείνα του Μείν διαφέρουν ριζικά από τα δικά μας. Εκεί δεν υπάρχει τίποτα να σου θυμίζει ότι ο άγριος τόπος τον οποίο διασχίζεις δεν είναι παρά μια δασική έκταση που ανήκει σε κάποιο χωρικό, από την οποία γενιές και γενιές προγόνων του έκοβαν και μετέφεραν με έλκηθρα τα καυσόξυλά τους ή κληρονομιά μιας χήρας, που περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια σε κάποιο παλιό έγγραφο ιδιοκτησίας και αντίγραφό του έχει στην κατοχή της η ιδιοκτήτρια, και αν ψάξεις, θα βρεις τα παλιά σημάδια που την οριοθετούν. Πόσο πλούσια ιστορία έχουν οι αγριότοποι αυτοί του Κόνκορντ που τόσο αγαπώ! Πόσοι παλιοί τίτλοι περιγράφουν εκτάσεις μέσα στην ερημιά, που απ' τα χέρια του Κόουλ πέρασαν σε εκείνα του Ρόμπινσον, από εκεί στον Τζόουνς και τελικά στον Σμιθ, μέσα σε διάστημα τόσων χρόνων! Κάποιοι τα αποψίλωσαν πάνω από τρεις φορές στη διάρκεια της ζωής τους, άλλοι τα έκαψαν και έσπειραν σίκαλη, άλλοι πάλι τα έφραξαν και τα μετέτρεψαν σε βοσκοτόπια. Όλοι τους ανανέωσαν τα σύνορα και έκαψαν τα δέντρα αρκετές φορές. Εδώ τίποτα δεν υπάρχει που να σου θυμίζει όλα αυτά τα πράγματα. Είναι αλήθεια πως ο χάρτης σε πληροφορεί ότι βρίσκεσαι σε γη που το κράτος παραχώρησε στην τάδε ακαδημία ή στο αγροτεμάχιο που αγόρασε ο Μπίνγκαμ, τα ονόματα αυτά όμως δε σου γίνονται βάρος, αφού δε βλέπεις τίποτα που σου θυμίζει την ακαδημία ή τον Μπίνγκαμ.

3 Ιανουαρίου, Κυριακή. Το απόγευμα είδα ένα κοπάδι από *F. hyemalis*. Ο καιρός μέχρι στιγμής είναι πολύ ζεστός.

Ο Άμπουτ στο γλαφυρό βιβλίο του *Η Ελλάδα και οι Έλληνες* αναφέρει: «Αυτές είναι οι πιο εξαιρετικές απολαύσεις που μπορεί κανείς να συναντήσει στην Ελλάδα, εκτός από, ή ίσως πριν, την απόλαυση του να θαυμάσει τα αριστουργήματα της τέχνης – δροσερό νερό κάτω από έναν καλοσυνάτο ήλιο». Δεν έχω καμία αμφιβολία ότι είναι αλήθεια όλα αυτά. Γιατί όμως να ταξιδέψει κανείς τόσο μακριά όταν μπορεί να βρει τις ίδιες απολαύσεις τόσο κοντά στο σπίτι του;

Το λασπόχιονο στο δάσος Ουόλντεν περιέχει τόσο πολύ νερό, ώστε τώρα έχει παγώσει και έχει γίνει απόλυτα λείο, δίνοντας την εντύπωση ημιδιάφανου μάρμαρου. Θυμίζει το μαρμάρινο δάπεδο κάποιας τεράστιας αίθουσας ή ενός μακρόστενου διαδρόμου πάνω στο οποίο δεν έχει πατήσει ακόμη πόδι ανθρώπου. Μονάχα οι επισκευαστές της σιδηροδρομικής γραμμής και οι θερμαστές έχουν ρίξει πέτρες και κομματάκια ξύλο πάνω του για να δουν αν αντέχει.

Όταν έφτασα στις λίμνες της Ανδρομέδας, με καλωσόρισε η ζεστή καστανοκόκκινη λάμψη των θάμνων *Andromeda calyculata* κάτω από τον ήλιο. Διακρίνω το σημείο από το οποίο πέρασα, όπου φαίνονται εκτεθειμένες οι πιο κόκκινες κάτω πλευρές. Πολύ καιρό έχει να με χαιρετήσει τόσο εγκάρδια κάποιος ανθρώπινος φίλος.

4 Ιανουαρίου, απόγευμα. – Ο καιρός εξακολουθεί να είναι ιδιαίτερα ζεστός. Ο πάγος είναι πολύ μαλακός για να τον διασχίσει

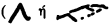
κανείς με παγοπέδιλα. Πέρασα από τις λίμνες της Ανδρομέδας από το Φερ Χέιβεν και κατηφόρισα τον ποταμό. Το θέαμα μερικών αντρών που ψάρευαν στη λίμνη Φερ Χέιβεν με ενθάρρυνε, καθώς είδα ότι υπάρχουν άνθρωποι έτοιμοι για περιπέτεια. Χαίρομαι να βλέπω ανθρώπους να βγαίνουν για ψάρεμα. Όταν έφτασα κοντά στην όχθη Κάρντιναλ, ο ήλιος είχε σχεδόν δύσει. Το φως του αντανακλούσε υπέροχα μια στενή λωρίδα γης με κτρινωπά απομεινάρια καλάμιών στην άκρη του πάγου που κάλυπτε το λιβάδι στους πρόποδες του λόφου. Η λωρίδα δεν είχε πλάτος πάνω από ένα μέτρο και οι καλάμιές είχαν ύψος μόλις λίγα εκατοστά. (Κοιτάζω προς τα ανατολικά.) Είναι εντυπωσιακό: Ο πάγος έχει ένα χρώμα μουντό και μολυβένιο (τόσο μαλακός και υγρός είναι) και δεν αντανακλά το φως, ενώ το χρώμα του λόφου στην άκρη του είναι σκούρο καστανοκόκκινο με κηλίδες από χιόνι εδώ κι εκεί – όμως η στενή εκείνη κίτρινη λωρίδα λάμπει. Αντιλαμβάνομαι καλύτερα το αληθινό της χρώμα και τη λάμψη της όταν δεν την κοιτάζω απευθείας, αλλά όταν κατευθύνω το βλέμμα μου λίγο πιο πάνω, προς το λόφο, βλέποντάς τη με το κάτω μέρος των ματιών μου. Έτσι η εικόνα της φαντάζει πιο αληθινή και πιο αφηρημένη. Είναι σαν να γλίστησαν οι ακτίνες του ήλιου πάνω στον πάγο, ώσπου έπεσαν πάνω σ' εκείνο το κομμάτι της γης που τις αντανακλά. Είναι εκπληκτικό το πόσο φως αντανακλούν μερικές καλάμιές που επιβίωσαν μες στο χειμώνα.

Το κανάλι του ποταμού είναι ανοιχτό κατά ένα μέρος. Στις όχθες φαίνονται ευδιάκριτα τα κοκκινωπά κλαδιά του *Cornus sericea* και κάποια νεαρά βλαστάρια ιτιάς.

Η φωτεινή και ζεστή αντανάκλαση του ηλιακού φωτός απ' το ασήμαντο εκείνο κομμάτι με τις μικρές καλάμιές ήταν πράγματι

εντυπωσιακή. Κατηφόριζα το ποτάμι διασχίζοντας τα λιβάδια, βαδίζοντας πάνω στον πάγο, σε απόσταση είκοσι με είκοσι πέντε μέτρα απ' την ανατολική όχθη. Στα αριστερά μου είχα τον ήλιο, ένα τέταρτο περίπου της ώρας πριν τη δύση του. Ο πάγος ήταν μαλακός και υγρός και είχε ένα αρκετά σκούρο, μουντό μολυβί χρώμα, που δεν έδειχνε να αντανακλά καθόλου το φως όταν έστρεφα το βλέμμα μου προς την ανατολή. Τυχαία έπιασα τη μοναδική λάμψη του φωτός στους πρόποδες του λόφου που αντανακλούσε η στενή λωρίδα με φάρδος όχι μεγαλύτερο από ένα μέτρο, με τις καλαμιές που το ύψος τους δεν ξεπερνούσε τα δέκα με δεκαπέντε εκατοστά. Δεν ήταν απλά το ανοιχτό χρώμα των ξασπρισμένων καλαμιών, αλλά το ζεστό κίτρινο χρώμα του ήλιου, που, απ' ό,τι φαινόταν, ταίριαζε απόλυτα να αντανακλάται από τα απομεινάρια εκείνα των καλαμιών. Ήταν το κεχρμιπαρένιο εκείνο φως της δύσης που βλέπουμε ορισμένες φορές ύστερα από μια καταιγίδα, όλο συγκεντρωμένο στο σημείο εκείνο, αφού ο λόφος από πίσω του είχε ένα σκούρο καστανοκόκκινο χρώμα με μερικές λευκές κηλίδες χιονιού πάνω του. Όλες οι ακτίνες του ήλιου έμοιαζαν να αντανακλώνται από αυτό το ασήμαντο κομμάτι γης. Όταν κοίταξα λίγο ψηλότερα, βλέποντας το σημείο με το κάτω μέρος του ματιού μου, μου φάνηκε ακόμα πιο αληθινό και φωτεινό. Το ανακλώμενο φως εντυπώθηκε στο μάτι μου χωριστά από το χρώμα των ίδιων των καλαμιών, λάμποντας σχεδόν σαν μια χαμηλή, σταθερή και γαλήνια φωτιά. Ήταν σαν να είχε γλιστρήσει το φως του ήλιου πάνω στον πάγο και να είχε σφηνωθεί στις καλαμιές. Θα είναι σωστό να πει κανείς για κάτι που βγάζει μια ζεστή, ηλιόλουστη λάμψη ότι λάμπει σαν φωτισμένη καλαμιά. Το καταπληκτικό ήταν ότι στρέφοντας το βλέμμα μου προς τα ανατολικά, το κομμά-

τι εκείνο αποτελούσε τη μοναδική ένδειξη του ήλιου που έδνε.

Εδώ κι εκεί στα λιβάδια, σε σημεία όπου το έδαφος είναι πιο μαλακό, το λεπτότερο στρώμα του πάγου φαίνεται να έχει υψωθεί σχηματίζοντας κάτι σαν αντίσκηνο () και να έχει ραγίσει, είτε επειδή δεν υπήρχε χώρος, καθώς δύο κομμάτια πάγου συνωστίστηκαν, είτε εξαιτίας της διαστολής από τη θερμότητα της γης.

5 Ιανουαρίου, απόγευμα. – Είδα μια από εκείνες τις τριχωτές χειμωνιάτικες κάμπιες που είναι μαύρες στις δύο άκρες τους και καφεκόκκινες στη μέση να σέρνεται πάνω σε ένα βράχο κοντά στο ανάχωμα της γέφυρας του Χαντ.

Ο κύριος Χόσμερ φόρτωνε άχυρο στην αποθήκη του. Ήταν άχυρο απ' τα λιβάδια και μου κίνησε το ενδιαφέρον κυρίως από βοτανολογική άποψη. Ακόμα και αν το άχυρο των λιβαδιών έχει μικρότερη αξία στην αγορά, για τον ποιητή παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Μέσα του υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό από φτέρη *Osmunda regalis*. Φοβάμαι όμως ότι για τα γελάδια δεν παρουσιάζει τόσο ενδιαφέρον όσο το αγγλικό άχυρο και το τριφύλλι. Είναι θαυμαστό πώς το θέαμα ενός φορτίου από άχυρο μες στο καταχειμώνα ζωντανεύει τη θύμηση των περασμένων καλοκαιριών! Το καλοκαίρι μέσα μας δεν έχει στεγνώσει παρά ελάχιστα, όπως ακριβώς και το ίδιο το άχυρο. Η δεύτερη σοδειά στην αποθήκη του Χόσμερ φαίνεται πιο εκλεκτή και πράσινη απ' ό,τι η πρώτη. Και η φτέρη, που έχει πια μετατραπεί σε κάρβουνο, μας θυμίζει καλοκαίρια ακόμα πιο μακρινά.

6 Ιανουαρίου. Η πρώτη σημαντική χιονοθύελλα. Ως το μεσημέρι το ύψος του χιονιού ίσως φτάσει τα δεκαπέντε εκατοστά.

Απόγευμα – Κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής ως το Νορθ Ρίβερ.

Ένα λεπτό στρώμα χιονιού καλύπτει την επιφάνεια του κεντρικού ρέματος. Ο λεπτός πάγος έχει βυθιστεί και τον έχει διαποτίσει το νερό. Το χρώμα του είναι ένα μουντό καφετί, έτσι όπως σέρνεται μέσα στα χωράφια.

Διακρίνω τα αγκαθωτά κλαριά μιας πολύ ψηλής και λυγερής νύσσας, η οποία φυτρώνει κοντά σε μια λευκή βελανιδιά, δίπλα στην κίτρινη σκόριζα πιο πάνω στη σιδηροδρομική γραμμή. Έχει ύψος πάνω από δεκαπέντε μέτρα, ενώ ο κορμός της στο έδαφος δεν έχει πάχος πάνω από τριάντα πόντους. Νιώθω έναν ενθουσιασμό καθώς περνά από το βάλτο του Ντένις, που βρίσκεται από την άλλη μεριά των γραμμών, εκεί όπου φυτρώνει σε αφθονία η δηλητηριώδης κρανέα. Ο απλός αυτός σε εμφάνιση θάμνος είναι γεμάτος καρπούς, που κρέμονται από πάνω του σε χαλαρές, ξερές, ανοιχτοπράσινες συστάδες. Κάποιοι έχουν μήκος τριάντα εκατοστά. Είναι ο πιο καρπερός θάμνος σε ολόκληρη την περιοχή. Δεν μπορώ να μην κόψω μερικά όμορφα κλαδάκια για να τα φέρω στο σπίτι. Υπάρχουν κι άλλοι καρποί που ανήκουν στη σκληρή αυτή εποχή, όπως εκείνοι της ανθεκτικής ανδρομέδας, καθώς και μερικοί μισοσαπισμένοι πρίνοι. Περπατώ ανάμεσα στα γυμνά κλαδιά της φτέρης *Osmunda cinnamomea*, που έχουν πάνω τους ελάχιστα μικρά φύλλα. Εδώ κι εκεί διακρίνω λίγο σκουρόχρωμο νερό στο βάθος μιας μικρής λακκούβας στο χιόνι, η οποία δεν έχει ακόμη σκεπαστεί.

Ένα αίσθημα θλίψης με κυριεύεσε καθώς συλλογιζόμουν ότι το μόνο στολίδι της φύσης που είχα βρει ήταν οι ξεραμένοι καρποί της κρνιαίας. Ελάχιστες ήταν οι ενδείξεις της παρουσίας του Θεού ή του ανθρώπου γύρω μου και η ζωή μου φαινόταν πολύ πιο φτωχή και λιγότερο δελεαστική απ' όσο θα έπρεπε να είναι. Τότε πρόσεξα μια νιφάδα χιονιού πάνω στο μανίκι του πανωφοριού μου. Ήταν μια από εκείνες τις τέλειες, κρυστάλλινες νιφάδες σε σχήμα επίπεδου αστεριού με τις έξι ακτίνες γύρω από μια κεντρική πούλια, μόνο που η κάθε ακτίνα είχε το σχήμα ενός τέλειου έλατου. Το μικροσκοπικό αυτό αντικείμενο που μαζί με άλλα του είδους του καθόταν χωρίς να λιώνει πάνω στο παλτό μου, τέλειο και πανέμορφο, μου θύμισε πως η φύση δεν είχε χάσει ακόμη το παρθένο σφρίγος της. Γιατί λοιπόν να αποκαρδιώνεται ο άνθρωπος; Κάποια απ' τα μικροσκοπικά «έλατα» της νιφάδας είχαν φθαρεί και είχαν χάσει τα κλαριά τους. Κάποιες άλλες νιφάδες έμοιαζαν να αποτελούνται από πολλά «αστέρια», που είχαν καρφωθεί το ένα στο άλλο σε διάφορες γωνίες, σχηματίζοντας μια μάζα με σφαιρικό περίπου σχήμα. Οι μικροί αυτοί τροχοί έπεφταν από τον ουρανό σαν κομμάτια κατεστραμμένων αρμάτων από μια μάχη που γινόταν στον ουρανό. Ανάμεσα στις αστεροειδείς αυτές νιφάδες υπήρχαν και μερικά μικρά, αφράτα σφαιρίδια. Το χιόνι άρχισε να πέφτει νωρίς το απόγευμα και ως τώρα (10 μ.μ.) δεν έχει σταματήσει. Η βροχή και το χιόνι που πέφτει πάνω μας είναι τα πετράδια του ουρανού. Ένωσα το ηθικό μου να αναπτερώνεται. Είχα αρχίσει να πιστεύω ότι η φύση είχε γίνει φτωχή και σφιχτοχέρα, τώρα όμως έβλεπα ότι τα αποτελέσματα της δουλειάς της ήταν εξαιρετικά, όπως πάντα. Σε τι κόσμο ζούμε! Μα πού είναι τα κοσμηματοπωλεία; Δεν υπάρχει τί-

ποτα πιο όμορφο από μια νιφάδα χιονιού ή μια δροσοσταλίδα. Μου φαίνεται πως ο δημιουργός του κόσμου βάζει όλη του την τέχνη σε κάθε νιφάδα και δροσοσταλίδα που μας στέλνει. Νομίζουμε ότι η πρώτη απλώς συγκροτείται μηχανικά και η δεύτερη απλώς κυλά και πέφτει, στην πραγματικότητα όμως και οι δύο είναι αποτελέσματα ενθουσιασμού, παιδιά της έκστασης, προϊόντα της ικανότητας ενός σπουδαίου καλλιτέχνη.

Ο ποταμός Νορθ Ρίβερ δεν έχει παγώσει. Βλέπω μερικούς δενδροσπουργίτες να κινούνται πέρα δώθε με απότομες κινήσεις, τιτβίζοντας ανάμεσα στα χηνοπόδια σε ένα χιονισμένο λιβάδι, με το φτέρωμά τους φουσκωμένο εξαιτίας του κρύου, έτσι που στην αρχή τούς πέρασα για αρκτικά πουλιά. Μετά όμως διέκρινα τα φωτεινά καστανά κεφάλια τους και τις λευκές γραμμές στο λαιμό και στα φτερά τους. «Χίλια βοσκούσαν σαν ένα», όπως λέει ο ποιητής, αν κι αυτά είναι περίπου καμιά δωδεκαριά.

7 Ιανουαρίου. Η θύελλα κόπασε. Είναι ένα από εκείνα τα πανέμορφα χειμωνιάτικα πρωινά που η καταχνιά κρέμεται στον αέρα ανάμεσα στο χωριό και στο δάσος. Αν και το χιόνι δεν έχει ύψος μεγαλύτερο από δεκαπέντε εκατοστά, οι αυλές είναι γεμάτες απ' τους πανέμορφους αυτούς κρυστάλλους (σε σχήμα αστεριού ή τροχού), σαν τα σπυριά του σιταριού στη μεζούρα.

9 π.μ. – Ξεκινώ για το Χιλ.

Χιόνισε τόσο πολύ χτες τη νύχτα και τόσο χιόνι έπεσε απ' τα δέντρα, που τα μόνα ίχνη που παρατηρώ είναι ενός σκίουρου, μιας αλεπούς και ίσως μιας πέρδικας, μισοσβησμένα απ' τον άνε-

μο. Η αλεπού γυρόφερνε κατά μήκος των τοίχων και των φραχτών. Η επιφάνεια του χιονιού στο δάσος είναι σημαδεμένη από το χιόνι που έπεσε από τα δέντρα πάνω της. Τα ποντίκια δεν έχουν βγει στη γύρα απ' όταν άρχισε να χιονίζει ή ίσως στα μέρη που βγήκαν τα ίχνη τους να έχουν σβηστεί.

Γύρω στις 10.30 π.μ. αρχίζει να φυσάει ένας δυνατός αέρας. Το χιόνι πέφτει απ' τα δέντρα σε λεπτές νιφάδες, πολύ πιο λεπτές απ' ό,τι όταν πέφτει κατευθείαν από τον ουρανό, κρύβοντας εντελώς τη θέα ανάμεσα στους διαδρόμους που σχηματίζουν τα δέντρα του δάσους. Στα ανοιχτά σημεία ο άνεμος το παρασύρει με μεγάλη ταχύτητα. Είναι πολύ ελαφρύ για να μπορέσει να κυλήσει έλκνηρο πάνω του.

Στις 10 η ώρα παρατηρώ ένα πολύ μακρύ και επίπεδο στρώμα από σύννεφα χαμηλά στο νοτιοανατολικό κομμάτι του ουρανού, ενώ όλος ο υπόλοιπος είναι καθαρός. Υποψιάζομαι πως πρόκειται για υδρατμούς από τη θάλασσα. Παραμένει για αρκετές ώρες.

Αυτά είναι αληθινά πρωινά δημιουργίας, πρωτότυπες, ποιητικές ημέρες, όχι απλώς αναμασήματα του παρελθόντος. Οι χθεσινές ομίχλες έχουν χαθεί, η μοναδική καταχνιά μοιάζει μ' εκείνη που ίσως κοσμούσε το πρώτο πρωινό της δημιουργίας.

Απόγευμα. – Βλέπω μερικούς δενδροσπουργίτες να βόσκουν τους λεπτούς σπόρους του χόρτου που εξέχει πάνω απ' το χιόνι, κοντά στο δρόμο στη λοφοπλαγιά, κάτω απ' το ολλανδικό σπίτι. Πηδούν εδώ κι εκεί ένας ένας, με τα πόδια τους να βυθίζονται στο χιόνι, αφήνοντας πού και πού ένα γλυκό χαμηλόφωνο τερέτισμα. Μοιάζουν το ίδιο ευτυχισμένοι εκεί, με τη χειμωνιάτικη νύ-

χτα να πλησιάζει και πολλούς ακόμα μήνες κακοκαιρίας μπροστά τους, όσο και οι άνθρωποι δίπλα στο τζάκι τους. Καμιά φορά ο ένας πηδάει ή πετάει προς έναν άλλο και τότε ο δεύτερος αποτραβιέται απότομα. Τεντώνουν τους λαιμούς τους ή πηδούν ψηλά στην κορυφή του λεπτού χόρτου, πιο συχνά όμως τσιμπολογούν τους σπόρους που έχουν πέσει στο χιόνι. Σε λίγο και οι δέκα βρίσκονται συνωστισμένοι σε ένα χώρο τριών περίπου τετραγωνικών μέτρων, πολύ σύντομα όμως κάτι δείχνει να τους τρομάζει και βγάζοντας ένα διαφορετικό, λιγότερο μουσικό τιτίβισμα, πετούν μακριά και αναζητούν καταφύγιο στα κλαδιά μιας μηλιάς.

8 Ιανουαρίου, 8 μ.μ. – Κατευθύνομαι προς το μικρό λιβάδι ακριβώς πάνω απ' το χωράφι του Μπούζ Μπράουν.

Καθώς διέσχιζα το βάλτο, είδα πως το ύψος του χιονιού ήταν τόσο, ώστε το μονοπάτι ήταν δέκα πόντους ψηλότερο απ' ό,τι συνήθως.

9 Ιανουαρίου. Χιονίζει ξανά.

Απόγευμα – Ξεκινώ για το Ντιπ Κατ.

Ο άνεμος είναι νοτιοδυτικός και το χιόνι είναι πολύ υγρό, με μεγάλες νιφάδες. Κοιτάζοντας προς το δάσος Τρλιουμ, οι πιο κοντινές νιφάδες μοιάζουν σαν να κινούνται αρκετά γρήγορα, δίνοντας συχνά την εντύπωση μιας αδιάκοπης λευκής γραμμής. Η κίνησή τους μοιάζει ευθεία και σχεδόν οριζόντια. Οι πιο μακρι-

νές νιφάδες ωστόσο φαίνονται σαν να χασομερούν στον αέρα, σαν να μην τολμούν να πλησιάσουν τη γη ή ακόμα και να ανακόψουν την πορεία των πρώτων νιφάδων, και έτσι φαίνονται πάντα ξεχωριστές, μεμονωμένες νιφάδες. Νομίζω πως η διαφορά αυτή οφείλεται απλώς στο γεγονός ότι οι πρώτες περνούν γρήγορα από το οπτικό πεδίο, ενώ οι δεύτερες παραμένουν μέσα σ' αυτό για πολύ περισσότερη ώρα.

Το υγρό αυτό χιόνι έχει επηρεάσει τις κίτρινες, στο χρώμα του θειαφιού λειχήνες *raupelia*, καθώς και τις υπόλοιπες. Όλες τους έχουν πάρει μια πρασινωπή απόχρωση και οι καρποί των μικρότερων έχουν όψη φρέσκια και ανοιχτόχρωμη. Και ο υγρός φλοιός της ιτιάς έχει πάρει ένα πιο φωτεινό κίτρινο χρώμα.

Μερικοί μελισσοφάγοι φτερουγίζουν κοντά μου, ένας απ' αυτούς μάλιστα σφυρίζει την ανοιξιάτικη μελωδία του: «φι-βι», πράγμα που με κάνει να νιώσω ευγνωμοσύνη απέναντί του.

10 Ιανουαρίου, Κυριακή. Απόγευμα. – Ξεκινώ για τη λίμνη Γκουζ Ποντ διασχίζοντας το δάσος Ουόλντεν.

Όταν ο καιρός είναι ζεστός, ο περίπατος στη βόρεια πλευρά του Ουόλντεν είναι απολαυστικός. Αν είστε άρρωστοι και απελπισμένοι, κάντε τη διαδρομή αυτή το χειμώνα. Θα δείτε τις κόκκινες ανθήλες της σημύδας να κρέμονται στις άκρες των κλαδιών μέσα στον κρύο αέρα, σαν μακρόστενα σκληρά μούρα, φέρνοντας την υπόσχεση μιας νέας άνοιξης και της εκπλήρωσης όλων των ελπίδων μας. Το χειμώνα οτιδήποτε τρυφερό μάς φαίνεται πολύτιμο: οι ανθήλες, οι φωλιές των πουλιών, τα έντομα κι άλλα.

Ίσως το πιο πολύτιμο θέαμα που αντικρίζω στη διαδρομή μου αυτή να μην είναι άλλο από εκείνο των κόκκινων ανθηλών που θυμίζουν βατόμουρα, με τη ναρκωμένη ζωή που γνωρίζω πως κρύβουν μέσα τους, μια ζωή που μοιάζει σπουδαιότερη απ' τη δική μου.

11 Ιανουαρίου, Δευτέρα. Βροχή, βροχή – ξεπλένει σχεδόν και τα τελευταία απομεινάρια του χιονιού.

13 Ιανουαρίου, Τετάρτη. Πηγαίνω στο Λιν για μια διάλεξη μέσω του Κέιμπριτζ.

4.30 μ.μ. – Στο Λιν, στου Τζόναθαν Μπάφαμ. Δίνω τη διάλεξη στην αίθουσα Τζον Μπ. Άλεϊ. Ο κύριος Τζ. Μπάφαμ μου περιγράφει τις παλιές παγίδες για τους λύκους, που πιθανότατα κατασκεύασαν οι πρώτοι άποικοι του Λιν, στα πρότυπα ίσως των ινδιάνικων. Μία βρίσκεται περίπου δύο μίλια από την όχθη κοντά στο Σόγκους, άλλη μια πιο βόρεια. Πρόκειται για τρύπες βάθους περίπου δύο μέτρων, με το ίδιο μήκος και πλάτος ενός μέτρου, επενδυμένες με πέτρες και με τα τοιχώματά τους να συγκλίνουν ελαφρά προς τα πάνω, έτσι ώστε ο λύκος να μην μπορεί να βγει. Μια ιστορία λέει ότι ένα πρωί βρήκαν σε μια από τις τρύπες αυτές ένα λύκο και μια Ινδιάννα να κοιτάζονται στα μάτια ακίνητοι.

14 Ιανουαρίου. Ο κύριος Μπάφαμ λέει ότι το 1817 ή το 1819 είδε το θαλάσσιο ερπετό στο Σουάμπσκοτ, μαζί με εκατοντάδες άλλους ανθρώπους. Το έβλεπαν για κάμποσο καιρό να εμφανίζεται στα μέρη εκείνα. Την πρώτη φορά η ακτή ήταν γεμάτη κόσμο. Πολλά αμάξια είχαν τις ρόδες τους στο νερό και το τέρας ήρθε τόσο κοντά, που οι άνθρωποι φοβήθηκαν μήπως έβγαινε στην ακτή κι έτσι έστρεψαν ενστικτωδώς τα άλογα στην αντίθετη κατεύθυνση, θέλοντας να απομακρυνθούν. Η απότομη αυτή κίνηση τρόμαξε το τέρας και το έκανε να εξαφανιστεί. Σε όλο το μήκος του δρόμου απ' τη Βοστώνη υπήρχαν άνθρωποι που έρχονταν να δουν το τέρας. Ο Πρινς ήρθε με το κιάλι του, είδε ό,τι είδε και έγραψε ένα σχετικό άρθρο. Ο Μπάφαμ λέει ότι ο ίδιος το είδε είκοσι φορές. Μια απ' αυτές περνούσε μόνος από τους βράχους στο Μικρό Ναχάντ και είδε το τέρας πολύ κοντά στην ακτή και λίγο κάτω από την επιφάνεια του νερού, δεκαπέντε ή είκοσι μέτρα μακριά, έτσι ώστε θα μπορούσε να το φτάσει με ένα μακρύ κοντάρι, αν τολμούσε δηλαδή. Ο Μπάφαμ είναι γύρω στα εξήντα και, θα πρέπει να το πω αφού πρόκειται για κάτι που επηρεάζει την αξία της μαρτυρίας του, πιστός οπαδός του Πνευματισμού.

Το πρωί πήγα μαζί με τον κύριο Μπάφαμ ως το Ναχάντ με άλογα. Όλος ο τόπος είναι γυμνός. Ήταν μια όμορφη, ζεστή μέρα. Πουθενά δε φαινόταν χιόνι ή πάγος, εκτός κι αν κάποιος έψαχνε προσεχτικά. Περάσαμε απ' το αγροτόσπιτο του κυρίου Αλόνζο Λιούις. Στην κορυφή καθεμιάς από τις πέτρινες κολόνες του βρίσκεται τοποθετημένο από ένα βότσαλο συνήγητη σε σχήμα αυγού, από το Κετλ Κόουβ, που το καθένα έχει μήκος σαράντα με πενήντα εκατοστά και ανάλογη διάμετρο. Δεν έχω ξαναδεί ποτέ

μου πέτρες τέτοιου μεγέθους με τόσο τέλειο σχήμα. Υπάρχουν δεκαπέντε με δεκαοχτώ τέτοια κομμάτια συνηγήτη γύρω από το σπίτι του και από ένα άλλο, επίπεδο και με σχήμα κυκλικό, έχει κατασκευάσει ένα ηλιακό ρολόι, απ' το οποίο έμαθα την ώρα (9.30 π.μ.). Λέει πως μια φορά που είχε πάει για τοπογράφηση στο Κετλ Κόουβ, όπου υπάρχει μια παραλία μήκους εξηκοσίων μέτρων και πλάτους από μισό ως τρία μέτρα γεμάτη με τέτοια βότσαλα, έφερε σπίτι όσα μπορούσε να κουβαλήσει το άλογό του. Το σπίτι του είναι καλυμμένο με φλοιό έλατου και έχει ηλικία πενήντα ετών. Απ' ό,τι λέει, το έφτιαξε μόνος του.

Σταματήσαμε στο κατάστημα του Σάμιουελ Τζόσον απ' το Φέλτονβιλ. Είναι ταριχευτής και πολύ ικανός μάλιστα. Πουλάει ταριχευμένα πουλιά, τα οποία σκοτώνει ο ίδιος με γυάλινα φυσοκάλαμα και πηλίνα σφαιρίδια. Τα φυσοκάλαμα τα κατασκευάζει ο ίδιος και τα πουλάει. Το μήκος κάποιων από αυτά ξεπερνά τα δύο μέτρα και, απ' ό,τι λένε, έχουν απίστευτη ακρίβεια μέχρι και τα τριάντα μέτρα!

Έτσι όπως ο καιρός είναι ζεστός και φθινοπωρινός, είδαμε πολλά χιονοσιέχλωνα στην αρχή της παραλίας. Είδαμε επίσης πολλές μαυρόπαπιες (έτσι τουλάχιστον είτε ο Λιούις – μπορεί να ήταν και νερόκοτες ή φαλαρίδες) στη θάλασσα. Ακούσαμε ένα κοπάδι χήνες (!) (μπορεί όμως να ήταν και βράντες ή κάποιο άλλο είδος, όπως παγοβούτια). Στη νότια πλευρά του Μικρού Ναχάντ υπάρχει μια μεγάλη μάζα από ελαφρόπετρα. Λένε ότι κάποτε το Ναχάντ ήταν γεμάτο δάση και από εκεί είχαν πάρει την ξυλεία για να κατασκευάσουν τις προβλήτες της Βοστόνης. Τώρα τα μοναδικά δέντρα που έχουν απομείνει είναι μερικές ιτιές και βάλσαμα του Γκίλεαντ, καθώς και δυο τρεις μικροί κέδροι. Λένε πως

τίποτε άλλο δε φυτρώνει εξαιτίας του ανέμου. Τα βράχια είναι από προφυρίτη με αναχώματα από νεφρίτη. Στην άκρη του Νάχαντ υπάρχουν βράχοι από αργιλώδη σχιστόλιθο με εξαιρετικά διακριτή διαστρωμάτωση, που περιέχουν απολιθωμένη κοραλλίνη (;), η οποία μοιάζει με τσόφλια αυγών. Φαίνεται ότι η κορυφή του βράχου Εγκ Ροκ είναι καλυμμένη από πλούσια βλάστηση.

Απόγευμα. – Μαζί με τον Τζ. Μπάφαμ, τον Πάρκερ Πίλσμπερι και τον κύριο Μαντζ, δικηγόρο και γεωλόγο απ' το Λιν, υπεύσαμε ως το βορειοδυτικό τμήμα του Λιν, στη γραμμή του Ντάνβερς. Ύστερα από ένα δυο μίλια περάσαμε το όριο του πορφυρίτη και μπήκαμε στην περιοχή του συνηήτη. Ο συνηήτης είναι πιο καμπυλωτός. Παρατηρήσαμε μερικές αυλακώσεις πάνω του. Σε ένα βραχώδες γείσωμα στο δάσος κοντά στη γραμμή του Ντάνβερς είδαμε πολλούς ογκόλιθους από συνηήτη, κομμάτια του ίδιου κοπαδιού στο οποίο ανήκει και ο βράχος ο επονομαζόμενος «Σιλ Ροκ» στο Ντάνβερς. Ένας ογκόλιθος, με μήκος πέντε μέτρα, πλάτος τρία και ύψος ενάμισι με δύο, βρισκόταν πάνω σε τέσσερις μικρότερες, στρογγυλεμένες (απ' το νερό ίσως) πέτρες, που κάθε μια τους είχε διάμετρο μισό μέτρο περίπου, έτσι που μπορούσες να συρθείς κάτω από αυτόν. Βρισκόταν στην κορυφή του βράχου και προεξείχε περίπου τρία μέτρα, σαν να τον είχε ρίξει εκεί κάποιο παγόβουνο. Λίγο πιο πέρα, στα βόρεια ή βορειοδυτικά, υπήρχε ένα φαρδύ γείσωμα από συνηήτη με εξαιρετική θέα προς το Ουακάσετ, το Ουατάτικ, το Μονάντνοκ και τους λόφους Πίτερμπορο.

Είδαμε επίσης το σημείο απ' όπου οι μυλωνάδες της παλιάς εποχής έφτιαχναν τις μυλόπετρες τους με τρόπο πρωτόγονο,

όπως μας πληροφόρησε ένας γέρος που έκοβε ξύλα εκεί. Για να μας κάνει μια επίδειξη, έσπασε ένα κομμάτι απ' την κρούστα του βράχου, που είχε πάχος περίπου σαράντα με σαράντα πέντε εκατοστά, έπειτα του έβαλε φωτιά στις άκρες και το μαλάκωσε χύνοντας πάνω του νερό. Μετά έσπασε τις άκρες και το στρογγύλεψε με τη βαριά του. Στη συνέχεια άνοιξε μια τρύπα στη μέση και το σφυροκόπησε για να το κάνει όσο πιο λείο μπορούσε. Η μυλόπετρα ήταν έτοιμη. Ο γέρος εκείνος μας είπε ακόμα πως όταν ο ίδιος ήταν παιδί, άκουγε τους ηλικιωμένους να λένε ότι παλιά οι πέτρες ήταν τόσο σκληρές, ώστε καθώς περιστρέφονταν, έκαναν ένα θόρυβο σαν βροντή και ότι με το αλεύρι ήταν πάντοτε ανακατεμένα αρκετά χαλίκια.

Επιστρέφοντας από ένα ξεροπόταμο, σκέφτηκα να ψάξω μήπως βρω κάποιο νέο φυτό. Αμέσως βρήκα ένα που υπέθεσα ότι ήταν *Genista tinctoria*, η γενίστη που χρησιμοποιείται για βαφή. Ο μίσχος της είχε ένα έντονο πράσινο χρώμα, ενώ ελάχιστα φύλλα και λοβοί είχαν απομείνει πάνω του. Απ' ό,τι λένε, είχε φυτρώσει για πρώτη φορά στους λόφους της κομητείας του Έσεξ. Εκεί κοντά υπήρχε ένας βράχος από συνηγήτη ύψους δύο δυόμισι μέτρων, με έναν κέδρο που ο κορμός του είχε πάχος πέντε εκατοστά περίπου να φυτρώνει σε μια σχισμή στην κορυφή του.

Κατά την επιστροφή μας επισκεφθήκαμε το λατομείο συνηγήτη του Τζόρνταν (γνωστό και ως λατομείο του Λιν), που βρίσκεται πιο νότια. Οι ρωγμές στους βράχους είναι πολύ συμμετρικές. Σε ένα σημείο υπήρχε ένα ανάχωμα από σκούρο νεφρίτη, από τον οποίο πήρα δύο δείγματα. Την κιτρινωπή και σάπια πέτρα της επιφάνειας, που βρίσκεται πάνω από την πιο σκληρή και πιο γκριζα πέτρα, οι λατόμοι την αποκαλούν «χυμό».

Από τους βράχους εκείνους και τους δασωμένους λόφους που βρίσκονται τρία τέσσερα μίλια προς την ενδοχώρα στη βορειοδυτική άκρη του Λυν, είχαμε εξαιρετική θέα του ωκεανού, απ' το Κέιπ Αν ως το Σίτσουεϊτ. Σκεφτήκαμε τους ιθαγενείς που κάποια μέρα, ενώ κυνηγούσαν ή μάζευαν άγριους καρπούς, είδαν ξαφνικά απ' το σημείο αυτό τα πλοία των πρώτων θαλασσοπόρων που αρμένιζαν κατά μήκος των ακτών. Η επίσκεψη των λευκών θα πρέπει να έγινε αμέσως αντιληπτή απ' τους κατοίκους. Κανένα πλοίο δε θα μπορούσε να περάσει σε απόσταση μεγαλύτερη από έξι μίλια από την ακτή χωρίς να το δουν εκατοντάδες άγριοι.

Ο Μαντζ μου έδωσε κομμάτια ίαση, ψαμμίτη, νεφρίτη με οξείδια ασβρίου, αμιάντου και κερατόλιθου. Ο Μπάφαμ μου έδωσε δείγματα από πορφυρίτη, επίδοτο και αργιλώδη σχιστόλιθο από την άκρη του Ναχάντ.

Ο κύριος Μπάφαμ μου είπε ότι ποτέ δεν τρώνε τις αχιβάδες χωρίς πρώτα να αφαιρέσουν το «σκουλήκι», όπως το αποκαλούν, το οποίο έχει μήκος όσο περίπου το άκρο μιας πίτας καπνού. Ο ίδιος υποθέτει ότι πρόκειται για το πέος του ζώου.

15 Ιανουαρίου. Στις Αίθουσες Φυσικής Ιστορίας στη Βοστώνη.

Παρατήρησα τη μικρή βουτηχτάρα. Τα πόδια της δεν έχουν μεμβράνες και λοβούς στις άκρες, όπως τα πόδια της νερόκοτας, και στο κάτω μέρος της είναι λευκή. Είδα τη μεγάλη αγριόπαπια με τη λευκή κηλίδα στα φτερά, την οποία συνήθως αποκαλούν «νερόκοτα». Στο κελάρι έχουν ένα ζωντανό φαλακρό αετό. Μί-

λησα με το δρ. Νήλαντ. Έχουν ένα χρυσαετό από το Λέξινγκτον, τον οποίο ο Ν. απόκτησε πριν δύο ή τρία χρόνια, τον πρώτο του είδους του που έχει βρεθεί στη Μασαχουσέτη σύμφωνα με το δρ. Κάμποτ. Όταν του μίλησα για το κουφαηδόνι μου, με ρώτησε εάν τραγουδούσε αυτές τις νότες: α-τ-τι-τι, τι-τι-τι, τι-τι-τι, μιμούμενος ακριβώς τη φωνή του. Μου είπε ότι αυτό ήταν το κελήθισμα του λευκολαίμη σπουργίτη, το οποίο άκουγε στη λίμνη Σαπίριορ και τη νύχτα και τη μέρα. Βλέπε την αναφορά του στις 15 Ιουλίου 1897.

Το ίδιο απόγευμα είδα το δρ. Ντάρκι στην οδό Χάουαρντ. Δεν έχει δει την κοινή πυγολαμπίδα και ισχυρίζεται πως η δική του είναι ένα είδος *Lamprygis noctiluca*. Την έδειξε στον Αγκάσιζ, τον Γκούλντ και τον Τζάκσον, αλλά όλοι τους την έβλεπαν για πρώτη φορά. Τη θεώρησαν κι εκείνη μια παραλλαγή του παραπάνω είδους. Οι δικές του έλαμπαν ολόκληρες, οι δικές μου μόνο σε ένα κομμάτι κάθε τμήματος.

Είδα μερικά πανέμορφα βαμμένα φύλλα στη βιτρίνα ενός καταστήματος – σφενδάμου και βελανιδιάς.

17 Ιανουαρίου, Κυριακή. Απόγευμα – Πήγα στο Κονάντουμ.

Ο κοινός μύκητας της σημύδας, ο οποίος έχει σχήμα οριζόντιο και γέρνει προς τα κάτω, σκίζει το φλοιό καθώς βγαίνει προς τα έξω με πολύ απλό τρόπο, έτσι: . Βλέπω ένα μεγάλο, αφράτο φτερό κουκουβάγιας που έχει πιαστεί στο κλαδί μιας φτέρης. Μοιάζει με χνουδι του φυτού που κουνιέται πέρα δώθε στον άνεμο. Έχω ξαναβρεί τέτοια φτερά στο παρελθόν στο Κο-

νάντουμ, πάνω από τον πρώτο βράχο. Θα ήταν πρώτης τάξεως στολίδια για καπέλα, έτσι απαλά, λεπτά και αφράτα που είναι, με τα απαλά τους χρώματα.

18 Ιανουαρίου. Στην άκρη της ερήμου Ντάγκαν παρατηρώ μερικά μικρά κοιλώματα στην άμμο, κάτω απ' τις μικρές λευκές βελανιδιές με τα κρεμαστά κλαδιά. Φαίνεται πως έγιναν από σταγόνες βροχής ή χιονιού που έλιωνε, οι οποίες έπεφταν από το ίδιο σημείο του κλαδιού στο ίδιο σημείο του εδάφους για αρκετό καιρό. Υπάρχουν πάρα πολλές τέτοιες μικρές τρύπες κάτω από κάθε χαμηλό οριζόντιο κλαδί. Η μέση απόσταση μεταξύ τους είναι περίπου δύο εκατοστά ή και παραπάνω. Έχουν διάμετρο ένα εκατοστό περίπου και βάθος ένα με δύο εκατοστά. Δείχνουν να έχουν γίνει πριν μερικές ημέρες.

Τα *F. hyemalis* έκαναν την εμφάνισή τους. Άκουσα ότι τα παιδιά του Έμερσον βρήκαν «χαρές της ζωής» χθες.

19 Ιανουαρίου. F. hyemalis

23 Ιανουαρίου, Σάββατο. Ο όμορφος, ευχάριστος και ήπιος καιρός συνεχίζεται. Το έδαφος είναι γυμνό από τις 11 του μήνα. Το σημερινό πρωινό ήταν πιο ψυχρό από τ' άλλα. Αυτό το χειμώνα

δεν μπόρεσα να περπατήσω ως το Βόρειο Παραπόταμο, ούτε και κατά μήκος του καναλιού του Νότιου παραπόταμου.

Απόγευμα – Πήγα στο Σο Μιλ Μπρουκ

Το απόγευμα ήταν υπέροχο. Όλο το φετινό χειμώνα ελάχιστες φορές χρειάστηκε να φορέσω γάντια, παρ' όλο που έκανα πολλές τοπογραφήσεις στη διάρκεια των τριών τελευταίων μηνών. Ο ήλιος, το λάλημα των πετεινών, το γυμνό έδαφος κι άλλα πολλά μου θυμίζουν Μάρτιο.

Στάθηκα στη γέφυρα που περνάει πάνω απ' το Μιλ Μπρουκ. Ελάχιστος πάγος έχει απομείνει στη νότια πλευρά. Είδα αρκετούς γυρίνους να κολυμπούν στο νερό, όπως την άνοιξη.

Στο Σο Μιλ Μπρουκ είδα φρέσκια φτέρη. Έμοιαζε με αειθαλή. Νομίζω ότι είναι *Lycopodium ludiculum*.

Ανηφόρισα το ποταμάκι περπατώντας πάνω στον πάγο του για το μεγαλύτερο διάστημα, έκκληκτος που άντεχε το βάρος μου. Πέφτει από βράχο σε βράχο σχηματίζοντας σκαλοπάτια, διασχίζοντας τη βραχώδη δασική έκταση, από το βάλτο, όπου βρίσκονται οι πηγές του, ως το αγρόκτημα Έβερετ. Τα σημεία όπου το νερό είναι πιο στάσιμο έχουν το πιο παχύ στρώμα πάγου. Το κανάλι έχει ξεπαγώσει στο μεγαλύτερο μέρος του κι εδώ κι εκεί το νερό έχει ξεχειλίσει από τον πάγο, καλύπτοντάς το με μια μάζα από μικρές, λαμπερές ακίδες. Τα λευκά σημάδια στο κάτω μέρος παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία. Είναι τα νομίσματα του ρουακιού, τα αποτυπώματα των φευγαλέων φυσαλίδων του. Το νερό χύνεται από ένα λιβάδι που έχει έκταση περίπου τρία στρέμματα.

Γύρω στις 4 το απόγευμα πλησιάζω τη λίμνη Φλιντ και ακούω

το θόρυβο που κάνει ο πάγος καθώς σπάζει. Το καλοκαίρι η παρουσία της λίμνης δε γίνεται αντιληπτή μέσα απ' το πυκνό δάσος, μια τέτοια χειμωνιάτικη μέρα όμως την προδίδει ο θόρυβος.

Επιστρέφοντας απ' το χωράφι του Μπρίτον, παρατηρώ τα κούτσουρα από τις καστανιές που κόπηκαν πριν από δώδεκα χρόνια. Το δέντρο αυτό αναπτύσσεται ταχύτατα και κάθε στρώμα του ξύλου μοιάζει να μην κολλά πολύ καλά στο άλλο. Εύκολα μετρώ τους ομόκεντρους κύκλους της ανάπτυξης στα παλιά αυτά πρέμνα, καθώς στέκομαι από πάνω τους, αφού ο καθένας χωρίζεται από τον επόμενο με μια ευκρινή αυλακία κατά μήκος των πόρων του ξύλου. Παρατηρώ δαχτυλίδια που χωρίζονται από αυλάκια φάρδους τριάντα χιλιοστών ή και παραπάνω γύρω στο εικοστό τέταρτο ή εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας τους, τότε που η ανάπτυξη – τουλάχιστον στα τρία τέσσερα δέντρα που εξέτασα – ήταν πιο γρήγορη από ποτέ.

Κοιτάζω προς το δάσος που φαίνεται μακριά στον ορίζοντα. Πυκνή καταχνιά φαίνεται να το σκεπάζει.

Στη λίμνη Ντις ακούω κάτι που μου μοιάζει σαν γάβγισμα αλεπούς. Είναι μια φωνή εξαιρετικά υπόκωφη, βραχνή και τραχιά, που ίσως την επιμηκύνει μια ηχώ. Μοιάζει με αδύναμο, οξύ γάβγισμα κουταβιού ή με παιδί που προσπαθεί να ουρλιάξει, αλλά το πνίγει ο φόβος. Από εκεί που βρίσκομαι, στο κοίλωμα καταμεσής στα δέντρα, δεν μπορώ να καταλάβω από ποια πλευρά έρχεται. Ακούω τουλάχιστον σαράντα με πενήντα τέτοια γαβγίσματα. Είναι ένας ήχος παράξενος, που δε μοιάζει με κανέναν άλλο από τους ήχους του δάσους που γνωρίζω.

Νομίζω πως ο πάγος της λίμνης Ουόλντεν αρχίζει να σπάει και να βροντά στη νότια πλευρά, που βρίσκεται στη σκιά. Από

εκεί ακούω τον ήχο της, παρ' όλο που γύρω μου πέφτει ακόμη το φως του ήλιου. Δε μοιάζει με το κρώξιμο των βατράχων, περισσότερο θυμίζει πιατικά που σπάνε. Φέρνει στο νου ένα υλικό εξαιρετικά εύθρυπτο, λες και ο πλανήτης πάνω στον οποίο στεκόμαστε είναι μια κούφια, γυάλινη σφαίρα, που μπορεί να θρυμματιστεί με το παραμικρό άγγιγμα. Οι ήχοι του πάγου που ραγίζει τον κάνουν να ακούγεται πολύ λεπτός, παρ' όλο που πιθανότατα έχει πάχος είκοσι, είκοσι πέντε εκατοστά. Σκέφτομαι ότι ακόμα και το βάρος μου συμβάλλει στο να βυθίζεται και να ραγίζει.

Ποιος θα μπορούσε ποτέ να αμφιβάλλει ότι οι άνθρωποι είναι αυτό που είναι εξαιτίας κάποιας βέβαιης μοίρας, έτσι όπως παλεύουν με αόρατες και ανυπολόγιστες δυσκολίες ή άλλοτε ενθαρρύνονται από κάποιες ευνοϊκές συνθήκες εξίσου μυστηριώδεις; Ποιος θα μπορούσε ποτέ να αμφιβάλλει για την ουσιαστική και εγγενή διαφορά του ενός ανθρώπου απ' τον άλλο, όταν αναλογιστεί πως μια ολόκληρη φυλή, όπως η ινδιάνικη, σβήνει σιγά σιγά, αποδεχόμενη μοιρολατρικά το ριζικό της, παρά τις προσπάθειές μας να την εκχριστιανίσουμε και να τη μορφώσουμε; Κάθε άνθρωπος αποδέχεται τη μοίρα του και ζει σύμφωνα με τις επιταγές της, όπως ακριβώς και οι Ινδιάνοι. Δεν μπορεί να μην παρατηρήσει κανείς ότι οι Ινδιάνοι διατηρούν ακέραιες τις συνήθειές τους. Παραμένουν οι ίδιοι άνθρωποι που ανακάλυψαν οι εξερευνητές. Το γεγονός είναι πως η ιστορία του λευκού ανθρώπου είναι μια ιστορία εξέλιξης, ενώ η ιστορία του ερυθρόδερμου είναι μια ιστορία αμετάβλητων συνηθειών και στασιμότητας.

Για να διασφαλίσει την καλή του υγεία ο άνθρωπος, πρέπει η σχέση του με τη φύση να γίνει προσωπική. Πρέπει να συνειδητο-

ποιήσει πως είναι φιλική. Όταν οι ανθρώπινοι φίλοι του τον προδίδουν ή πεθαίνουν, η φύση πρέπει να αναπληρώνει το κενό. Δεν μπορώ να φανταστώ κανενός είδους ζωή που να αξίζει να ονομάζεται έτσι εάν δε βρίσκεται σε κάποια τρυφερή σχέση με τη φύση. Αυτή η σχέση ζεσταίνει το χειμώνα και προσφέρει συντροφιά στον άνθρωπο που βρίσκεται μόνος στην ερημιά. Αν η φύση δε μας συμπονά και δε μας μιλά, κατά κάποιο τρόπο, ακόμα και οι πιο γόνιμες και ανθισμένες περιοχές γίνονται στérφες και άχαρες.

Η κυρία Γουίλιαμ Μονρό είτε χθες το βράδυ στη Σοφία ότι θυμόταν πολύ καλά τον παππού μας, ότι ήταν ψηλότερος απ' τον πατέρα μας και ότι ερχόταν στο σπίτι τους καθάλα στο άλογό του – η ίδια ζούσε τότε εκεί που έζησε και αργότερα με τον άντρα της, εκεί όπου σήμερα είναι το σπίτι του Ντάριους Μέριαμ. Ο παππούς λοιπόν ερχόταν όταν έπληξαν το τυρί για να πει το τυρόγαλο, γιατί έπασχε από φθίση. Είτε ότι θυμόταν και τη γιαγιά μας, την Τζέι Μπερνς, μια φορά που κατέφθασε στο σχολείο (στην Μιντλ Στριτ (;) της Βοστώνης), κρατώντας απ' το χέρι τη μικρή της κόρη Ελίζαμπεθ, που ακόμη ήταν τόσο μικρή, που δεν μπορούσε να πει καθαρά το όνομά της, αλλά μιλούσε ψευδίζοντας: «Ελίζαμπεθ Όροκ Θορώ».

Ο σκύλος έχει την ίδια σχέση με την αλεπού με εκείνη που έχει ο λευκός με τον ερυθρόδερμο. Ο πρώτος έχει αναπτύξει ένα γάβγισμα πιο καθαρό, πιο καμπανιστό και πιο μουσικό. Προφέρει καλύτερα τα φωνήεντα του αλφαβήτου του. Εκτός αυτού έχει καταφέρει να βρει μια τόσο καλή θέση στον κόσμο, ώστε να μπορεί να τρέχει στο ανοιχτό λιβάδι χωρίς να χρειάζεται να κρύβεται. Πόσο πνιχτό, ακατέργαστο, αδύναμο και άμουσο είναι αντι-

θέτως το γάβγισμα της αλεπούς! Μοιάζει να μην τολμά να υψώσει τη φωνή της, μήπως και φτάσει στ' αυτιά του ήμερου ξαδέλφου και ορκισμένου εχθρού της.

Παρατηρώ ότι ο πάγος της λίμνης Ουόλντεν έχει ανέβει περισσότερο από τριάντα εκατοστά πάνω απ' το σημείο μεταξύ της λίμνης και της λεκάνης του Σάιρους Χάμπαρντ. Η όχθη με τα χαλίκια φαίνεται κι εκείνη να έχει ανέβει αρκετά στα σημεία που είναι εκτεθειμένη. Αυτό με κάνει να σκεφτώ ότι η κλίση αυτή είναι αποτέλεσμα μιας τήξης από κάτω και όχι απλώς της πίεσης που δέχεται από τις δύο πλευρές.

Δε βλέπω πώς θα μπορούσα να ζήσω μια ζωή ανεκτή χωρίς να νιώθω αγάπη για τη φύση. Αν δεν αισθάνομαι την καρδιά μου να μαλακώνει στη θέα των βράχων, τότε τι υποδηλώνουν αυτοί;

Δεν έχω σε μεγάλη υπόληψη τη χημεία με τη βοήθεια της οποίας μπορεί κανείς να εξάγει καλαμπόκι και πατάτες απ' τη στέργα γη, απεναντίας όμως θαυμάζω τη χημεία που μπορεί να βγάξει σκέψεις και συναισθήματα απ' τη ζωή ενός ανθρώπου σε οποιαδήποτε γη. Μάταια προσπαθεί κανείς να γράψει για τις εποχές αν δεν τις έχει μέσα του.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ HENRY D. THOREAU

**ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΕΙΣ.
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ**

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ & ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ
ΣΤΙΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΚΕΔΡΟΣ

ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ 1.500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

Π. ΒΕΡΒΑΤΗΣ & ΣΙΑ Ε.Ε.

ΑΓ. ΠΑΝΤΕΛΗΜΟΝΟΣ 15, ΑΙΓΑΛΕΩ, ΤΗΛ. 210-57.44.374

ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2013

ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ «ΚΕΔΡΟΣ»

Γ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 3, ΑΘΗΝΑ 106 78

ΤΗΛ. 210-38.02.007 – 210-38.09.712 FAX: 210-33.02.655

Ένας χειμωνιάτικος περίπατος

Τα δάση του Μέιν

Μία εβδομάδα στους ποταμούς Κόνκορντ και Μέριμακ

Ημερολόγιο

«Μάταια προσπαθεί κανείς να γράψει για τις εποχές εάν δεν τις έχει μέσα του», υπογραμμίζει ο Αμερικανός φιλόσοφος Χένρι Ντέιβιντ Θορώ (1817-1862), συγγραφέας του κλασικού *Walden ή Η ζωή στο δάσος*, σ' αυτή τη συλλογή κειμένων που βασίζεται σε ταξίδια και εξορμήσεις του, αφηγήσεις και ημερολογιακές καταγραφές.

Διψασμένος για εξερεύνηση ταξιδιώτης, οξυδερκής φυσιοδίφης, τολμηρός δραματιστής ενός εναλλακτικού τρόπου ζωής, Ο Θορώ ταξίδεψε στην αμερικανική ενδοχώρα, ακολούθησε δυσδιάκριτα μονοπάτια, περιπλανήθηκε σε άγρια τοπία, έφτασε στις παρυφές πρωτόγονων δασών, διέσχισε ποταμούς και πάτησε απροσπέλαστα, μη εποικισμένα μέρη, παρατηρώντας τη θαυμαστή αρμονία της φύσης, την τέχνη και τη σοφία της, τη μεταμορφωτική της ικανότητα. Παρακολούθησε τη ζωή των βαρκάρηδων και των υλοτόμων, των λιγοστών αποίκων και των κυνηγών Ινδιάνων, των ρωμαλέων εκείνων ανθρώπων που γράφουν καθημερινά πάνω στη γη τη δική τους ιστορία επιβίωσης. Περιέγραψε εικόνες μοναδικής ομορφιάς και απόλαυσε μια πρωτόγνωρη θαλπωρή, αναλογιζόμενος πόσο διαφορετική θα ήταν η ζωή μας εάν ήταν εναρμονισμένη με τους αρχέγονους ρυθμούς της φύσης.

«Ο Θορώ μας έμαθε πώς να γράφουμε για τη φύση, πώς να τη γνωρίσουμε καλύτερα, πώς να την παρατηρούμε, ακόμα και πώς πρέπει να ζούμε...»

Paul Theroux, από την εισαγωγή του στα *Δάση του Μέιν*